

Библиографија радова наших етнолога¹⁾

VII Владимир Ткалчић²⁾

Željezna ploča s reljefom u hrvatskom narodnom muzeju (Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, nove serije sveska XIV, 1915—1919).

Pacifical biskupa Luke u riznici zagrebačkoga kaptola (Bulićev zbornik 495—501).

Uspomena na rođenja jugoslovenske slobode (o Jelačićevoj forint) (Jugoslovenska njiva 1919).

Jedna naša kulturna potreba. O potrebi osnutka Etnografskoga muzeja u Zagrebu (Jugoslovenska njiva 1919).

Prvi kongres slovenskih geografa i etnografa u Pragu 1924 godine (Jugoslovenska njiva 1924).

Najmilija uspomena Lisinskova (Sv. Cecilija XIII/1919).

Spasavajmo naše narodno muzičko blago (Sv. Cecilija XVI/1922).

Muzeji kao sretstvo pučke prosvjete (Zbornik za narodnu prosvjetu I/1922, sv. 1—2).

Naputak za povjerenike Etnografskoga odjela Hrv. nar. muzeja u Zagrebu, 1922.

Stručnica iz okolice Lepoglave (Narodna starina, sv. 5).

Crkvene slike sa narodnim nošnjama (Narodna starina sv. 25).

¹⁾ Види Гласник Етнографског музеја у Београду XI 200.

²⁾ Г. Владимир Ткалчић, директор Музеја за уметност и уметнички обрт у Загребу, рођен је 30—IX—1883 у Загребу, где је учио основну школу, гимназију и универзитет. На универзитету је од 1902 до 1904 студирао права и положио прописне испите, затим је прешао на Филозофски факултет. Год. 1909/10 завршио је студије и положио професорски испит из географије и историје као главних, и археологије и историје уметности као помоћних предмета. Год. 1904/5 био је на студијама у Паризу где се највише бавио проучавањем тамошњих музеја.

Још као ђак (1907 г.) постављен је за асистента у Археолошком одељењу Хрватског народног музеја у Загребу и отада никако не напушта музејску службу. Бавећи се највише практичним музејским радом, под вођством пок. директора Д-ра Јосипа Бруншида и тадашњег кустоса (данашњег директора) Д-ра Виктора Хофилера усавршио се у правог музејског стручњака. Год. 1918 постао је кустос Хрв. нар. музеја а 1919 постављен је за кустоса (касније и за управника) новооснованог Етнографског одељења Хрватског нар. музеја уз директора пок. С. Бергера. На овоме послу, врло напорним и тешком, показао се као прави стручњак, и, уз сарадњу својих помоћника, успео је да Етнографски музеј у Загребу подигне на завидну висину. Године 1933 постављен је за директора Музеја за уметност и уметнички обрт у Загребу, на коме је положају и данас.

Како је највећи део г. Ткалчићева рада био музеолошко-практички, то је његово књижевно стручно деловање било ограничено. Треба истаћи да је он један међу првима написао систематски разрађену студију о народној ношњи (Сељачке ношње у подручју Загребачке Горе) као и синтетички приказ нашега ћилимарства.

Дописни је члан беошког друштва „Verein für Volkskunde“ (од 1932 г.).

Medimurska seljačka nošnja na slici čakovečkoga grada iz prve polovine XIX stoleća (Narodna starina sv. 33/1937).

Etnografski muzej u Zagrebu 1919—1929 (Narodna starina sv. 22/1930). *Sadašnje stanje hrvatske i srpske etnografije* (Ruch slowiański III, br. 4—5. Lwow 1930).

Jovan Cvijić (Vijenac, Zagreb 1927).

Seljačka nošnja u području Zagrebačke Gore (Etnološka biblioteka, sv. 1. Zagreb. Izdanje Etnografskog muzeja u Zagrebu).

Seljačko ćilimarstvo u Jugoslaviji (Etnološka biblioteka, sv. 5).

Seljačko zadrugarstvo u Turopolju (Etnološka istraživanja i građa I. Izdanje Etnografskog muzeja u Zagrebu).

Seljačko zadrugarstvo u Žumberku (Etnografska istraživanja i građa I) (у друштву са г. Д-р Б. Ширилом).

Покренуо *Zbirku jugoslovenskih ornarneta* и уредио пет свезака.

Покренуо *Etnološku biblioteku* и уредио 20 свезака.

Дао приказ наше селачке уметности у „Каталогу југословенске изложбе народне уметности и уметничке графике“ која је приређена у Музеју у Сарбрикену и Мецу 1932 год.

Бор. М. Дробњаковић

VIII Д-р Миленко С. Филиповић¹⁾

Фоча (Гласник феријалног савеза II/1924, 5—7).

Дубровник у Босни (Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXXVI/1924, 101—106).

Манастир Удрим или Госиовић (Гласник Зем. музеја XXXVI/1924, 109—112).

Високо (Гласник Географског друштва XI/1924, 76—93).

Највиш на сјећаку у Тичићима (Гласник Зем. музеја XXXVI/1926, 79—80).

Положај Босне у нашој држави [„Народ“ (Сарајево) V, бр. 22 од 19 марта 1925].

Краљева Сутјеска [„Slobodna štampa“ (Sarajevo), br. 56 и 57, 7 и 8 новембра 1925].

Нови подаци о Какњу (Гласник Зем. музеја XXXIX/1927, 225—230).

Породична, лична и еснафска слава у Велесу (Гласник Етнографског музеја у Београду II/1927, 28—33).

Ракија џивреда у околини Високог (Гласник Географског друштва XIV/1928, 12—18).

Косијурнице у Велесу (Гласник Скопског научног друштва III/1928, 289—292).

Starine u Bakićima kod Olova (Glasnik Zem. muzeja X/1928, 69—78).

¹⁾ Г. Д-р Миленко С. Филиповић, унив. доцент за етнологију на Филозофском факултету у Скопљу, рођен је 8 новембра 1902 године у Босанском Броду. Гимназију је свршио 1921 у Тузли. Студирао је на Филозофском факултету у Београду географију, етнологију, археологију и националну историју. Дипломирао је 2 фебруара 1925.

Од 12 фебруара до 1 новембра 1925 био је суплент II Мушке гимназије у Сарајеву, затим у остаци због службе у кадру. Од 16 марта 1926 је суплент и професор гимназије у Велесу. Марта месеца 1928 положио је докторски испит из етнологије, са дисертацијом: Етничка прошлост нашег народа у околини Високог (у Босни). Године 1930, 15 јануара, постављен је за доцента на Филозофском факултету у Скопљу; на том положају је и сада.

Slava ili služba (Visočki Gornji Kraj) (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXVI/2 329—341).

Из прошлости Сарајева. Успомене једног Велешанина који је зидао сарајевску нову цркву [Преглед (Сарајево) 1928 171—173].

Височка Нахија [Српски етнографски зборник XLIII (1928) 191—647. — Општи део штампан и посебно под насловом: *Етничка прошлост нашег народа у околини Високог (у Босни)*, Београд 1928, стр. 128; под истим насловом објављен један одељак у „Прегледу“ (Сарајево) 1928 4—6].

Шарлаганџије у Велесу (Гласник Скопског научног друштва V/1929, 283—294).

Привреда, саобраћај и насеља у Височној нахији (Посебна издања Географског друштва, свеска 7, Београд 1929, стр. 68).

Пресијање белим ђросом (Гласник Етнографског музеја у Београду IV/1929, 112—113).

Геофагија у нашем народу (Гласник Етнографског музеја у Београду IV/1929, 101—104).

Дивљански ковчези (Гласник Зем. музеја XLI/1929, 109—113).

Боровица (Српски етногр. зборник XLVI. Београд 1930, 593—616).

Вогошћа и Биоча у Босни (Српски етногр. зборник XLVI 617—696).

Zbornik Petra Bajića iz Radovlje u Bosni (Narodna starina, sv. 22 str. 224—227. Zagreb 1930).

Задруга Сиасића (Чурковска кућа) у Булачанима (Гласник Скопског научног друштва VII—VIII/1930, 369—379).

Трећи конгрес словенских географа и етнографа („Преглед“ Сарајево 1930, 550—552).

Етнолошки опис њуџа Вардишће—Ускопље (у деловима: Вардиште—Пале, Пале—Коњиц, Коњиц—Ускопље (Опис пута III конгреса слов. географа и етнографа (Београд 1930) I 186—189, II 13—16, 58—62).

Крсно име и сличне славе у Модричи (Гласник Зем. музеја XLII/2 (1930) 205—210).

О етнолошком проучавању Јужне Србије (Годишњак Скопског филозофског факултета I/1930, 117—126).

Једна најомена о сахрањивању мртваца у средњој Далмацији (Гласник Етногр. музеја у Београду V/1930, 138—139).

Пашишка (Јужни преглед. Скопље 1931, 163—174).

„Бошњаци“ у околини Скопља („Преглед“ (Сарајево), књ. VII, 262—264).

Башино Село (Јужни преглед. Скопље 1932, 33—40).

Borovičani (Zbornik za nar. život i običaje Juž. Slavena XXVIII/2 (1932) 216—223).

Породична и сличне славе у Тешову (Гласник Етногр. музеја у Београду VI/1931, 16—27).

А. Шомеј Де Фосе и његово дело о Босни („Преглед“ (Сарајево) 1932 206—211. — У истој свесци објављен и превод једног одељка из тог дела: Душевне особине и обичаји Босанаца (на стр. 166—173).

Бећарнице и кућарнице у Скопској Коштини (Зборник радова на III конгресу слов. географа и етнографа у Југославији. Београд, 1932, 250—254).

Модрича. Сопствено издање. Скопље 1932, стр. 75. Књига награђена наградом Српске краљ. академије из фонда архим. Н. Дучића. — Одељак „Православна цркве и школа“ објављен посебно, раније, у „Прегледу“ (Сарајево), књ. VIII, 563—566 и 647—653.

Занимљиви култни предмети и обичаји у селу Текији у срезу Жеглиговском (Јужни преглед. Скопље 1932, 409—418).

Тајни језици у Велесу (Гласник Скопског научног друштва XI/1931, 179—182).

Извештај о антропологеографским и етнолошким проучавањима у Сџрумичком срезу 1931 год. (Гласник Скопског научног друштва XI/1931, 198—202).

Visočki Cigani (Narodna starina XI. Zagreb 1932, 27—46 i, posebno, као 16. sveska „Etnološke biblioteke“. Zagreb 1932).

Етнолошке белешке из северних велешких села (Гласник Етногр. музеја VII/1932, 64—77).

Етнологија у часопису „Јужна Србија“ (Гласник Етногр. музеја VII/1932, 122—128).

Etnologija u Glasniku Skopskog naučnog društva (Narodna starina IX, 478—482).

Прозор (Гласник Географског друштва XVIII/1932, 1—16).

Пишања за скупилање грађе о примитивном грнчарству као женском раду (Учитељски покрет. Скопље 1933, 140—142).

„Кило“ или „кила“, старина мера за жишо (Јужни преглед. Скопље 1933, 276—278).

Begovi Korčiči (Povodom rasprave A. Šimčika: Begovi Korčiči, objavljene u Zborniku za nar. život i običaje XXIX/1). „Pregled“ (Sarajevo) 1933, 479—482).

Контрoла рађања на Гласинцу („Преглед“. Сарајево 1933, 666—669).

Ношење камена о враћу (нови подаци) (Гласник Скопског научног друштва XII 307—308).

„Сребрни цар“ (Гласник Етногр. музеја у Београду VIII/1933, 93—95).

Тежачке свеће и слични обичаји у неким крајевима (Гласник Етногр. музеја VIII/1933, 95—98).

Славонски војиви од воска (Гласник Етногр. музеја VIII/1933, 98—99).

Цар Давид и св. Илија у циганском иредану (Гласник Етногр. музеја VIII/1933, 100—101).

Примитивна средства за пренос добара и кретање на Гласинцу (Гласник Зем. музеја XLV/2 (1933) 129—134).

Из недавне прошлости Велеса (Шта све може да се сазна из једног „парохијалника“) (Гласник Скопског научног друштва XIII 131—140).

Нови подаци о ношењу камена о враћу (Гласник Скопског научног друштва XIII/1933, 237—239).

„Лешојис“ манастира Св. Арханђела у Чичеву (Велешки срез) (Јужни преглед (Скопље) 1934 314—327).

Varošica Olovo s okolinom (Franjevački vijesnik za 1934 god. (Beograd) 231—247, 270—281, 301—312. Objavljeno i kao posebna knjiga (Beograd) 1934, str. 43).

Ејска џесма у околини Сџрумице (Прилози проучавању народне поезије I/1934, 222—229).

Ејска џесма у Средској (Прилози проучавању народне поезије I 260—262).

Северна Велешка села (Српски Етногр. зборник LI 485—573).

Емин-Ага и Гор-Али-Бег (Прилог историји Велеса) (Јужни преглед (Скопље) 1935 69—75).

Стари занати и еснафи у Велесу (Гласник Етногр. музеја IX/1934, 46—56).

Антропологеографска и етнолошка проучавања у Струмичком срезу 1934 год. (Гласник Скопског научног друштва XIV/1935, 207—208).

Нови подаци о Черкезима у Јужној Србији (Гласник Скопског научног друштва XIV 267—268).

Кулџ Светџога Сава (Календар „Просвета“ 1936 32—38).

Неимари цркве Св. Богородице у Скопљу (прошлост рода Зографских у Велесу) (Споменица православног храма Св. Богородице у Скопљу (Скопље 1935) 299—314).

Мијаџ Томић (Прилози проучавању нар. поезије II 1935, 239—241).

Мешални војиви код православних Срба (Гласник Скопског научног друштва XV—XVI (1935—1936) 241—253).

Записи и наџиси (из Велеса и Струмичког среза) (Зборник за историју Јужне Србије I (Скопље 1935) 287—297).

Деформисање лубање у Југославији (Гласник Етногр. музеја X/1935, 18—32).

Резултати етнолошких испитивања у пределима око Андријевице и Косовке Миџровице (Извештај о стању и раду Задужбине Луке Ђеловића-Требињаца у години 1933. Београд 1934, 127—130).

Положај и територијални развишак Велеса (Гласник Географског друштва XX/1934, 1—16 и XXI (1935) 1—10).

Цинцари у Велесу (Јужни преглед. Скопље 1936, 173—180).

Нови подаци о калемлењу богиња у старије време (Гласник Скопског научног друштва XV—XVI 413—415).

Das Zerkraten des Gesichts bei Serben und Albanern (Revue internationale des études balkaniques III (1936) 157—166).

Женска керамика код балканских народа (Résumés des communications présentées a la VI-e section (Ethnographie, sociologie, demographie, anthropologie) du IV-e Congrès des géographes et ethnographes slaves a Sophia — 1936 — с. 9—11).

Теџовисање у Јужној Србији (Годишњак Скопског филозофског факултета II, 1931/1933, 75—96).

Пловидба Вардаром од Скопља до Солуна („Време“, број 6—9 јануара 1937, стр. 31, стубац 1—4).

Божјиџи обичаји у Волковији (у Пологу) (Јужни преглед 1937 29—31).

Кулџ Стевана Дечанског на Овчем Пољу (Хришћанско дело (Скопље) III 1937 180—195).

Проучавање села („Преглед“ (Сарајево), књ. XIII, год. XI (1937) 507—512).

Србљаџи (Српски књижевни гласник, Нова серија, LI 612—625).

Исхрана јужносрбијанског сељака (Социјално медицински преглед Београд IX 158—162).

Brnjakovići (Narodna starina XIII 93—97).

Етничке џриликe у Јужној Србији (Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије. Скопље 1937, 387—497).

Кулџ змија у околини Скопља (Библиотека Централног хигијенског завода 25 (Miscellanea 1) 136—149).

Лекаруша из Тешња (Библиотека Централног хигијенског завода 25 (Miscellanea 1) 150—157).

Говедаров Камен на Овчем Пољу (Гласник Етнографског музеја у Београду XII 20—29).

Објавио је већи број приказа, оцена, бележака и популарних написа у листовима и часописима: Гласник Скопског научног друштва, Преглед (Сарајево), Гласник Географског друштва, Српски књижевни гласник, Јужни преглед, Етнолог, Прилози проучавању народне поезије, Вардар (Скопље), Недеља (Београд), Време (Београд). У Народној енциклопедији проф. Ст. Станојевића израдио топографију Босне и Херцеговине. Сарађивао на »Свезнању«.

Ташомир Вукановић

Библиографија за 1936 годину

- Antić Vinko: *Krčke narodne igre* (Jugoslov. turista 7—8, 105—106).
- Ањичков Евгеније: *Зимски ђразници и обичаји, обзиром на улогу данашње Лужне Србије у њиховој еволуцији* (Гласн. Скопског науч. др. XV—XVI, 209—240).
- Б.: *О сабирачима народних везова* (Н. Сад 37, 4).
- Babić F. V.: *Narodni običaji kod naroda (Slavonija)* (Hrvatski list 25 X, 10).
- Бајић Љубивоје: *Прилог психологији другарстџа код сеоске младежи* (Учитель 2, 81—95).
- Bajkić V.: *Od esnafa do srednjeg staleža* (Narod. blagostanje 36, 587).
- Bajraktarević Fehim: *L'état actuel des études islamiques en Yougoslavie* (Revue inter. I, 3, 241). — О Помацима и Торбешима (Политика, 7—9 I, 19).
- Balentović J.: *Zašto izumire Slavonija? — uzroci i posljedice pojave „Bijele kuge“* (Jutar. list 11 X, 18). — *Kako i čime se hrani naše selo?* (Ib. 21-X, 11).
- Banija i Gaza* (Paralela iz života) (Karlov. glasnik 24, 1).
- Banović Stjepan: *Pretstavnici Hrvata* (Dvanaest hrvatskih plemena) (Jadran dnev. 11. IV, 22).
- Барјактаревих Мирко: *О сџаром лончарстџу и изради цреџула у ок. Берана* (Посеб. издања Етн. музеја у Београду 6,50).
- Barle Janko: *Prinosi slovenskim nazivima bilja* (Zbornik za nar. život, XXX/2, 181—228).
- Барух Калми: *Јевреји на Балкану и њихов језик* (Књига о Балкану, Е I. 280—286).
- Baš Franjo: *Iz starega velikega Maribora* (Maribor. Koledar 49—69).
- Belančić Nikola: *Rudarstvo, metalurgija i solarstvo na Balkanu u srednjem vijeku* (Metalurgija, 4—5, 5—10).
- Belas Ante: *Što je narod?* (Jadranski dnevnik 14. IV 1).
- Belić A.: *La linguistique balkanique aux Congres internationaux des Linguistes* (Revue internationale des Etudes Balkanique I. 13, 167—171).
- Berger V.: *Iz zabilježaka pok. S. Bergera* (Vjesn. Etn. muzeja II 3—4. 205—206).
- Бијелић Стојан: *Границе Босне и Крајине по народном схваћану* (Развитак 6, 211—212).
- Билимовић Александар: *Центар територије и центар сџановишџа у Југославији* (Б. 36. 8°, 23. — Посебна издања Географског друштва св. 19).
- Bićanić Rudolf: *Ženidba, miraz i zemlja* (Hrv. dnevnik, 25 X 18). — *Tko kupuje zemlju?* (Ibd. 26. VII. 18). *Propadanje kućnih zadruga.* (Hrv.

dnevnik, 3. VI. 13). — *Život u pasivnim krajevima*. — Posljedice propadanja kućnih zadruga (Ibd. 14. VI. 18). — *Kako živi narod*. Život u pasivnim krajevima. Zagreb, 1936, 8°, 128.

Бобчев С. С. Поглед на правно уређење Балкана под турском управом (Књига о Балкану I 159—167). — *Notes comparees sur le Hadjis balkaniques* (Revue inter. d. Etudes balkanique, I. 3, 1—12).

Bežić L.: *Naš idrijski kot*. Ljubljana, 1936, 8°

Bonaci don Ivo: *Vrhbosna*. II [Katolički svijet (Sarajevo) 6, 136]].

Bosapac Dr. Eduard: *Priroda, čovjek, tehnika* (Priroda 1).

Босанска крајина (Развитак, 139—140).

Босна. Граница Босне по народним схваћањима (Развитак 2, 68).

Bočkaj Janko: *Trgovište Ludbreg i njegovo proštenište* (Hrv. sraža 26, VII. 7—8).

Bošnjak Mladen: *Pećinski stanovi u Južnoj Evropi* (Priroda, 8, 235—241).

Брајовић Милинко: *Клеће у сели Јеленку у срезу Даниловградском* (Гласник Етн. музеја у Београду XI. 165—166).

Brettenbach P.: *Christliche Bräuche in Jahresring in Srp. Miletic*. Gesammelt von... (St. Raphaelsblatt. 23, 179).

Brk: Menjanje Krsne slave (Oplenac (Sarajevo). 4. 187).

Budimir M(ilan): *Zu dem altbalkanischen Baumnamen* (Revue inter. d. Etudes balkan. I. 238—240).

Bunc Stanko: *Slovenski slovstveni zemljevid* (Zivlj. in svet. XX 15, 236—237).

Burmazović Stevan: *O seoskim kućama* (Javan rad, 4—7, 13—14).

Вакарелски Христо: *Живот и обичаји Бугара* (Књига о Балкану I, 320—328). — *La vie et les moeurs des Bulgares* (Revue internat. des etudes balkanique, II, (4) 512—519).

Васић Милоје М.: *Преисторијска Винча*. II. — *Outils de pêche de Vinča* (Revue inter. des etude balkanique I (3) 83—97).

Veković Žilko: *Saobraćajno stanje Dubrovnika* (Jug. turista, 56, 86-87).

Верешчак С.: *Јелка у Совјетској Русији* (Јавност, 2, 32-34; 3, 56-58).

Wüschel Johan: *Srpski Miletic. Ein Heimatbuch als Festgabe zur 150 Jahrfeier*. Odžaci, 1936, 8°, 224 — *Прирашћај нашег југословенског сјановништва у Војводини је пасиван* (Глас Матице српске, 48, 61-64).

Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu za etnografiju, etnologiju, antropologiju i prehistoriju. Knjiga druga (svezak 3—4). Urednik Ivo T. Franić. Zagreb 1936. Štampa Državne štamparije, Beograd. 8°, 347).

Vlahov Šimun: *Hrvatskim Zagorjem i Prigorjem*. Zagreb, 12°, 64.

Vlahović Mitar S.: *Jovan Cvijić — scientist and patriot*, (The Anglo-yugoslav review, 3—4, 55—59). — *О гуслама и гусларима у Пирошском крају* (Гласник Етн. музеја у Београду XI, 142).

Volc Al.: *Kaj pravi narod o psu?* (Lovec, 11, 437; 12, 481—482). — *Kaj opozuje Gorjanec na ortu?* [poslovice] ibd. 1, 28.

Vrinjanin Stanka: *Kako narodi doživljavaju ples* (Savremenik, 1, 28-32).

Vrhovec Kristina: *Plesna umetnost pri Slovencih* (Ljublj. zvon, 9-10, 482-484).

Vujica fra Stanko: *Problem misterijskih religija i kultova* (Franjevački vjesnik, 7—8, 224—235; 9—10, 271—282).

Вукмановић Јован Л.: *Вјерски и друштвени обичаји у Пашировићима* (Записи, XV, 2, 83-88; 3, 142-149; 5, 283-287; 6, 342-345; Књ. XVI, 1, 21-24; 3, 177-181). — *Правни и народни обичаји у Пашировићима*.

(ibb. XVI, 5, 304—308; 6, 373—379). — *О ђурђевданским обичајима у Бајшњанима* (Гласник етн. музеја у Београду XI, 161—163).

Вукмановић Саво: *Национални и културни значај Мешохије* (Зетски гласник, 55,2; 56—57, 2; 58—59, 3).

Вуксан Д[ушан] Д.: *Бигамија у Црној Гори* [из 1854 год.] [Записи XVI, 3, 183] — *Шта значе мараме при умиру?* [писмо из 1809 г.] [ibb. 4, 248—249].

Вулић Н.: *Најстарије културе у Југославији* (Књига о Балкану, 1, 52-69).

Galinec Franjo: *Prilozi za motiv „nesretna i gonjena djevojka“ u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII stoljeca* (Zbornik za nar. živ. XXX, 2, 1-16). — F. Lastrić, S. Fuček, J. Mulić, J. Sitnić: *Sitnić prigradne crtice iz naše književnosti XVIII stoljeca* (Прилози за књижев. историју и фолклор XVI, 2, 275—280).

Гласник етнографског музеја у Београду. Књига једанаеста. Уредник Др. Боривоје М. Дробњаковић. Штампa Државне штампарије, Београд. 1936. 8^о, 209.

Гласник географског друштва. Књига двадесетдруга. Уредник Др. Боривоје Ж. Милојевић. Штампa Државне штампарије Београд, 1936. 4^о, 128.

Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Књига четрдесета. Уредник Др. Мићовић Мандић. Штампa Државне штампарије, Сарајево. 8^о, 102.

Гласник Скопског научног друштва. Књига петнаеста. Уредник Др. Радослав М. Грујић. Штампa задужбинске штампарије „Немања“, Скопље 1936. 4^о, 447.

Gorjanski: *Uskoški božič* (Slovenec, 5 I, 5).

Gorupić Stjepan: *Sveti Martin i guske* (Obitelj, 46, 869).

Grbić Miodrag: *The cultural background of the formation of the Yugoslave people* (The Anglo-Yugoslav review, 3—4, 95—99).

Грегорић Др. Душан: *Каквих све лекова има у народу*. Политика, 27. VII, 12.

Gross Dr. Walter: *Der deutsche Rassengedanke und die Welt* (Deutsches Volksblatt, 23. IX, 5—6; 24. IX, 5—6; 25. IX, 5—6, 26. IX, 5—6; 29. IX, 6).

Grunčić Jakov: *O božićnim običajima Bunjevaca* (Glasnik Srca Isusova, 1, 37—38).

Gujić Kasim [K. G.]: *Hrvatsko podrijetlo begova Firdusa* (Obzor, 25. VI, 2).

Gumilar F.: *Beltinski čevljarski (šoštarski) ceh* (ustanovljen 1779). [Novine Slovenske Krajine, 20, 4].

Gunda Bela: *Jugoslovenski sastavni dijelovi u materijalnoj etnografiji Mađara* превео Ivo T. Franić (Vjesnik etnogr. muz. u Zagrebu, II (3—4, 29—39).

Gušić Dr. Branimir: *Raseljavanje planina u Bugarskoj* (Nova Evropa XXIX. 11 356—363). — *Данашња Херцеговина* (ibb. 202—207). — *Биолошко-медицински проблеми нашег планинског села* (Лијеčniчки вјесник, 9, 369—374).

Дабиновић А: *Бока и Бокели* (календар Стари Орао за 1936, 52—54).

Deisinger Ema: *Vzroki razkroja in propadanja družine* (Slovenski učitelj, 7—8, 154—156).

Devčić Stjepan: *U rođenom selu. Posavski Bregi, selo starih pjesama, plesova i divne nošnje* (Obitelj 48, 905—906).

Dizdarević Abdulatif: *Bosansko-hercegovački muslimani Hrvati*. Zagreb, 1936. 8°, 16.

Димитријевић Никола, *Смедерево*, написао — Смедерево, 1936 8°, 24. Д. К.: *Границе Бос. Крајине* (Развитак, 12, 420).

Dobronić Antun: *Robinja Hanibala Lucića i muzičko-dramska pučka gluma u Pagu* (Vjesnik etnogr. muz. u Zagrebu II (3—4) 40—90).

Dokušec Stjepan: *Stari zadružni domovi u Dulepskoj* (općina Vrbovec) [Vjesnik etnogr. muz. u Zagrebu II (3—4), 170—182]. — *Jurjevski kriješovi po kazivanju Dore Jarec iz Bunjaka*, star 48 god. [ibid. 183—192].

Dolenc Dr. Metod: *Slovenski pregovori in reki na naše pravo* (Vodnikova pratika za 1936).

Dostal Rudolf: *Narodne šege in vraže ob Vseh svetih* (Jutro, I, XI, 7).

Дробњаковић Боривоје М.: *Маслињаци и прерада маслина на Лушћинци у Боки Кошорској* (Гласник Етн. музеја у Београду, XI, 80—87. — *Етнографски музеј у Београду у 1936 години* (ibid. 204—207). — *Пиротски лончари у Боки Кошорској* (Посебна издања Етн. музеја у Београду, 6. 1).

Djonović Jovan: *Albania and the Albanians* (The Anglo-Jougoslav review, 3—4, 31—35).

Ђорђевић Тих[омир] Р.: *Кожа бивољача* (Развитак, 2, 49—51). — *Занашти и шрговина после ослобођења Србије у XIX веку* (календар Привредник за 1937, 75—82). — *Кувада* (Прилози за књиж, ист. и фолклор, XVI, 2 199—213).

Ђорђевић-Malagurska, Mara: *Materice kod Bunjevaca* (Vardarče, 2, 7—8).

Ђуровић Блажо: *Странци о Црној Гори* (Живот и рад XXIII, 147, 16—21).

Egger Rudolf; *La vie publique et privée dans les Balkans à l'époque antique* (Revue internat. des études balkanique II (4) 333—348).

Елезовић Глиша: *Евлија Челебија о Скопљу* (Зборник за историју Јужне Србије, I, 311—325). — *Евлија Челебија кроз Повардарје* (Гласн. југ. проф. друштва XVI, 6, 502—517). — *Исламске њриче о арајском њореклу: Арнауша, Лаза, Аваза и Черкеза* (Гласн. Скоп. научн. др. XV—XVI, 255—264).

Ердељановић Д-р Јован: *Једна енглеска књига о нашем народу* (Р. Kemp „Healing Ritual and Tradition Studies in the Technique and Tradition of the Southern Slavs (Летопис Мат. српске 345, 1, 118—120). — *Forschungen über alter Organisation und Überlieferungen serbischer Stämme in Montenegro, Herzegovina und in den Nachbargebieten Jugoslaviens* (S. ab. aus „Internationales Archiv für Ethnographie B. XXXIII, H. 4—6).

Esih Dr. Ivan: *Antun Radić u svijetlu svojih djela* (Jutarnji list, 11. VII, 19).

Ет. Г. др. Ердељановић о Црној Гори (Зета 19, 2).

Etnolog, Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani. Redaktor Dr. Niko Župančič. Knjiga VIII in IX. Ljubljana 1936. 8°, 140. Приказ: Jutro, 12. V. 7.

Šanko D.: *Što je narod?* (Hrvatska smotra, 4, 122—128).

Живаљевић Дан. А.: *Бокачио и две српске народне њричовејске* (Живот и рад XXIV, 158, 337—340).

Žic N.: *Jedna talijanska knjiga o otoku Cresu* [Lamberto Pozzo-Balbi, L'isola di Cherso, Roma 1934] [Hrv. straža, 30. V, 4—5; 3. VI, 4—5; 4. VI, 4—5]. — *Istra*. Dio I Zemlja, II Čovjek. Zagreb 1936, 8°.

Županić Dr. Niko: *Visina uzrasta Turaka Osmanlija* (Vjesnik Etnogr. muzeja u Zagrebu II (3—4), 3—11).

Заплата Рудолф: *Нешто о рибарству Босне и Херцеговине послије окупирације* (Рибарски лист 6—7, 42—44).

Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XXX svezak 1—2. Urednik Dr. Boranić. Zagreb, 1936. 8°, 240.

Зборник за историју Јужне Србије и суседних области. Уредник Д-р Радослав М. Грујић. Књига I. Скопље. 1936 8°, 437.

Зечевић Секула: *Сиромаштво Југославије*. Предлог за увођење и организацију обавезне радне службе. Београд. 1936, 8°, 196.

Zidarić Josip: *Slovački narod* (Obitelj, 43, 810—811).

Златарски В. Н.: *Насељавање Словена на Балканском Полуострву* (Књига о Балкану I, 82—100). — *Die Besiedlung der Balkanhalbinsel durch die Slaven* (Revue internat. des etudes balkaniques, II (4). 368—375).

Ivanić Dr. Stevan Z.: *Исхрана сељака* (Пољопривредник, календар за 1937, 142—145). — *Исхрана на селу у Србији*.

Ivić Dr. A.: *Doseljavanje Srba u Vojvodinu* (Soko na Jadranu 5—6, 1—2).

Ivšić Dr. Milan: *Razvitak hrvatskog društva u drugoj polovici XIX stoljeća*. Zagreb, 1936. 8°, 42. i „Obzor-spomen knjiga“.

Илић Ананије В.: *Систем права о кућној заједници у Црној Гори*. Београд, 1936 8° 203.

Илић Живко Н.: *Наше село* (Живот и рад, XXIII, 152, 321—338 (и као посебна књига).

Jadrijević Dr. Ante: *Značenje imena Vinjevac* (Nova revija 2, 131—132).

Јанковић Даница: *Наше народне игре послије окупације очима енглеских научника* (Мод Карпелес). Политика, 26. VI. 13.

Јанковић Љубица С.: *Народне игре у Призрену и околини* (Срп. књиж. гласник, XLIX, 3, 209—216).

Јарић Милош М.: *Исхрана сељака у селу Пешћову на Косову* (Сељачко коло, 17, 6; 19, 5).

Јелачић Д-р Алексије: *Руски њивници по Балкану и југословенским земљама*. Д. Н. Банигиш-Каменски (Руски архив, 36—37 135—147).

J. Z.: *Govede i bivolje tješine* (Razvitak, 8—9, 291—292) — *Darivanje kute* (ibid. 289—291).

Јовановић Мих.: *Осој-колевка наших коџоничара и иконописаца* (Учитељска стража, 3—4, 28—31).

Jovičić Lena M.: *Spring time in a Serbian village* (The Anglo-Jougoslav review, 1—2, 84—86).

Jordan K.: *O postanku gradova*. Zagreb, 1936. 12°, 34 (Popularna biblioteka 16).

Јуришић Ј.: *Етнографска грађа из Млаве* (Гласник етногр. музеја у Београду, XI, 88—95).

Jurjević Juraj: *Hrvatski narodni rodbinski nazivi* (Hrvatski dnevnik, 13. VI, 12).

Intronić Andre: *Naseljavanje i razvitak naselja na Braču* (Novo doba, 25. IV, 9—10).

Калуђеровић Иво М.: „Ушејза“, како се у Улцињу лове грлице (Ловачки гласник, 6—8, 183—185).

Kappus Anton: *O ostankih suženjstva v Južni Srbiji* (Življenje in svet XIX, 20, 316—317).

Караџић Вук Ст.: *Narodne pravlјice* del I—II, Maribor 12° (Mala knjižnica 33—34).

Karaman Srećko: *Polјica—nekadašnja јunačka hrvatska republika* (Hrv. dnevnik, 38, 6).

Карановић Милан: *Свети Сава у фолклору Босанске крајине* (Развитак, 1, 6—22). — *Динарска плаховијосиј* (ibb. 5, 147—153). — *Крајинска кошња на свесловенској изложби и у крајинском музеју* (ibb. 7, 223—228) — *Ношење јела и шића о слави* (ibb. 10, 330—331).

Катанић Томаш Кн.: *Народно лекарство* (Гласник Етногр. музеја у Београду, XI, 76—79).

Kauschansky Dr D. M.: *Rechtshistorische und rechtsvergleichende Forschungen zum altserbischen und — slavischen Familienrecht* (Revue internat. des etudes balkaniques, I (3) 98—117).

Kerenčić Jože. Studij o naši vasi. Sodobnost.

Klemenčić Vlado: *Prleška gostija*, (Naš rod, 5, 154—157).

Ковалски Тадеуш: *О балканским Турцима*. (Књига о Балкану I, 179—187). — *Les Turcs balkaniques*, Revue intern. des etudes balkaniques II (4) 420—430).

Kovačević J.: *Naša privredna ekspanzija morem*, (Јадран. стража, 6, 223—225). — *Vажност поморског пута за нашу привреду*. (ibb. 8, 310—312).

Кордунаш М. Б.: *Српске народне приповејке са огулимског кордуна из Лике, Крбове и Босне*. Књ. V. Прикупио и за штампу приредио — Загреб. 1936. 8°, 206.

Kosel Ivan: *Trbovlje, socijalni пререз* (Mala biblioteka 8. Ljubljana 12°, 64).

Koštial Ivan: *Stovanske besede v nemški kujigi* (A. J. Storfer, Wörter und ihre Schicksale (Življenje in svet, XIX, 22, 347).

Krajanski Artur D.: *O statutu varaždinskog ceha ranarnika, brijача i kupalištara iz godine 1557*. Arstherapeutica, 2, 100—104).

Korančević Stjepan: *Kućne ili seoske задруге?* (Књижевник, 5, 228—237).

Кречмер Паул: *Преисторија Балкана у огледалу језика* (Књига о Балкану, I, 21—27).

Kreševjaković Hamdija: *Jeleč* (Novi behar, 24, 346—349).

Кривокапић Душан: *Народни обичаји у Јужној Србији* (Јужни преглед, 10, 335—338; 11, 391—393).

Kuhn Hans: *Die Besiedlung von Kula und Poreč mit Einwandere aus dem deutschen Reiche*. Zagreb 1936.

Kunfić Albe: *Bunјevac — Bunјevcima i o Bunјevcima* [Smotra (Sudbota), 35, 3].

Лазаревић Делимир: *Галички дијалект г. Белића* (Јужни преглед, 5, 187—291).

Лазић Д. Богосав: *Кроз Црну Гору*. Београд 1936. 8°, 70.

Лалевих М. С.: *О значењу неких пословица* (Гласник етногр. музеја у Београду XI, 166—168).

Livajušić Mato: *Narodni božićni običaji u Bosni* (Glasnik Srca Isusova, 1, 39).

Ljubunčić Salih: *Dr Ante Radić o bosanskohercegovačkim muslimanima* (Kalendar Narod. uzdanice za 1937, 72—83).

Maldini Katarina: *Seoski život u poslovicama*. Sakupila — (Zenski list, 1, 30—31; 2, 26). — *Kako su nastali pokladni običaji* (ibb. 2, 25—26).

Maldini Rudolf: *Narod kao meteorolog* (Hoće li biti kiše po obliku i kretanju oblaka) (Jugoslovenski list, 31-V, 15). — *Bolesti želuca*, narodno liječenje, (ibb. 7-1, 8; 8-1, 8; 9-1-8). — *Narodni nazivi riba* (Ribarski list, 4—5, 32—33).

Maleš Dr Branimir: *O prostornom određivanju kefalometričkih tačaka* (Socijalno-medicinski pregled, 3, 171—179). — *Неколико најомена о динарској раси* (ibb. 2, 93—100). — *О људским расама*. Са 20 слика и картом раса. Београд, 1936, 8^о 63 (Библиотека Коларчевог народ. универ. књ. 25).

Maliak Jozef: *Pohansky Boh Perún*. Uctievanie a vyznom boha Peruna (Paroma) u starých Slovanov (Narodny kalendár za 1937, 90—95).

Mali statistički priručnik grada Zagreba, IV godište. 1935. Priredio gradski statistički ured. Zagreb 1936. 12^о, 116.

Mandić Barnaba: *Gde i koliko ima Jugoslovena koji se zovu „Bunjevci“* (Naše slovo (Subotica), 6-IX, 3).

Marković Marijan: *Božić u Slavonskoj Posavini (Doljni Andrijevići)* (Preštampano iz „Narodnih novina“. Zagreb 1936. 8^о, 14.

Marolt France: *Literatura o Koroškoj u knjizi Slovenske narodne studije*.

Marčić Lucijan: *Utjecaj populacije mora na građevnu aktivnost primorskih naseobina na istočnoj obali Jadrana* (Jadranska straža, 11, 451—455.)

Матић Вића П.: *Наша народна ношња* (Пољопривредни календар за 1937, 173—177).

Матић Миливој: *Природни прираси сџановнишџва у Новом Саду а најосе Срба* (Глас матице српске, 42, 23).

Матовић Миливоје: *По морачкој нахији*. — *Замља, историја, људи, догађаји и проблеми* (Зета 26, 1—2; 27, 2).

Масан Томислав: *Godina u narodnim poslovicama* (Obitelj, 1, 6).

Маček Josip: *Prebivalstvo mesta Ljubljani v srednjem veku po svojih imenih in priimkih* (Kronika sloven. mest, 3, 160—163).

Möderndorfer Vinko: *Narodne pravljice* 1) Mojsa pokrajculja 2) Nemški ni znal 3) Vraga ni mogoča ugonobiti (Mladika, 1, 24—25). — *Zdano mesto* (ibb. 8, 299—301). — *Grofič Prašič* (ibb. 10, 384—385).

Медић Мојо: *Значење речи „лајош“* (Гласн. скоп. науч. друштва, XV—XVI, 349—352).

Metzger, Antun: *Božićni narodni običaji u Slavoniji* (Retkovići kod Vinkovaca) (Glasnik Srca Isusova, 1, 33—34).

Милаковић Бранко: *Народно предање о именима неких месџа у околини Лебана у срезу јабланичком* (Гласник етногр. музеја у Београду, XI, 170). — *Народно предање о имену села Заграња у Качеру* (ibb. 171). — *Библиографија за 1934 и 1935 годину* (етнографска) (ibb. XI). — *Библиографија о народној поезији за 1935 годину* (Прилози проучавању нар. поезије III, 321—335). — *Библиографија о св. Сави у светосавској години* (Православље за 1936 год.).

Милићевић М. Ђ.: *Кнез Милош у причама*, сакупио — 285 прича са 80 слика. Предговор од Др. Драг. Странјаковића. Загреб-Београд. 1936. 8^о, 359. Народно дело.

Милојевић Боривоје Ж.: *Наши крајеви и људи* (Летопис матице српске, 346, 3, 285—312).

Милошевић Милорад: *Народне ђразноверице у којоаоничким селима у Ибру* (Гласник етногр. музеја у Београду, XI, 46).

Мirković Nikola: *Stanovništvo Italije i njegova seoba* (Jugosl. ekonomist, 6, 441—452).

Митровић Исаије: *Варица у нашем народу* (Гласник подмл. црвеног крста 5, 7).

Мишић Dr. Fran: *Pohorje od ilirskog doba do liječilišta* (Jugosl. turista 1936, 7—8, 103—104).

М. J. M.: *Женидбене шешкоће на Рогозини* (Село 1936, 24, 4).

Мојсић Илија: *О изради црејуља у с. Цванју* (Посеб. изд. Етногр. музеја у Београду 6, 48).

Момировић Петар: *Бајање у Јагодини и околини* (Гласник Етн. музеја у Београду 1936, XI, 64).

М. P.: *Nešto iz prošlosti zapisa* (Franjev. vjesnik 1936, 1—2, 50—51).

— mm —. Rasse und Volkstum (Slavonischer Volksbote) 1936, 7, 4).

Мулалић Мустафа А.: *Оријент на западу*. Савремени културни и социјални проблеми Муслимана Југословена. Београд, 1936. 8°, 471.

Мушлеа Јон: *О румунском књижевном фолклору* (Књига о Балкану I. 287—292).

— *Le folklore roumain* (Revue intern. des Etudes Balkanique II. (4). 567—574).

Nametak Alija: *Arhitektonski spomenici turskog perioda u Mostaru* (Nova Evropa, XXIX 7—8. 232—235).

Nametak Hasan: *Ispračaj hadžija u Mostaru*. — Jedan stari vjerski običaj (N. Behar, 9—13, 134—135).

Narodno ribarstvo na Dojranskom, Prespanskom i Ohridskom Jezeru u Južnoj Srbiji (Ribar. list 4—5, 25—31).

Недељковић Др. Бранислав: *Историја баштинске својине у новој Србији од краја 18 века до 1931*. С предговором Живојина И. Перића. Београд, 1936. 8°, 348.

Nešto iz statistike bosanskih muslimana (Franj. vjesnik, 1—2, 48—49).

Николић Влад М.: *Разне етнографске белешке из околине Пироша и Ниша* (Гласник Етн. музеја XI, 163—165).

Novak Vilko: *Lan i njegovi izdelki v Slovenski krajini* (Časopis za zgodov. in narodopisje XXXI. 1. 34—37).

Novak Vilko: *Božični običaji ob Muri* (Mladika 1, 26—27).

Novak Zdravko: *Sinjska alka* (Mladika 8, 307—308).

Ogrin Dr. Fran: *S pota v Belo Krajino* (Jutro, 5 VII. 7).

Orahovac Sait: *Olovkom kroz narodno blago* (Ilustr. islam. svijet. 4, 58).

Павићевић М.: *Књаз Никола у анегдошма* (Криминал. библиотека. 4. 90—92). — *Како је убијен Смаил-ага Ченгић*. — Предање по приповедању Танасија Вучића (Војнич. гласник, 4, 60—61). — *Etiologičke priče iz Crne Gore* (Zbornik za nar. život, XXX 2, 145—180). — *Женидба код Црногораца* Из збирке „Народни обичаји“. Београд, 1936 12°, 41. — *Crnogorci u pričama i anegdotama*, s predgovorom Dr. Mata Hanzekovića. Knj. XVI. Paris, 1936. 8°, 158. Jugoslovenske pariske novine.

Pavičić-Sunjić Mato: *Nešto o narodnim običajima u Lovincu* (Lika) (Vjesnik Etn. muzeja u Zagrebu 3—4, 98—104).

Pajnić Dr. Edvard: *Zdravljenje in mazaštvo med Slovenci v preteklih stoletjih* (Proteus, 8, 165—172).

- Paulić Tereza: *O čarapama* (Vjes. Etn. muzeja, 3—4, 208).
- Pereti Gjuro: *Stari Zagreb*. Uspomene na onaj Zagreb, koji nestaje i kojeg više nema [sa više slika]. Zagreb, 1936. 4°, 44.
- Perić Dr. Jelka: *Povijest šibeničkih solana* (Zbornik za nar. život, XXX. 2, 27—42).
- Perčević Stjepan: *Narodne pitallce* (Mali istranin, 3, 39).
- Перуничих Бисенија: *O изради цреџуља у Злакуси код Ужичке Пожеге* (Посеб. издања Етн. музеја у Београду 6, 42).
- Peteva E.: *L'art populaire en Bulgarie* (Revue intern. des Etudes Balkanique, II. (4). 575—579).
- Петковић Божана — Милутиновић Вера: *Оглед библиографије наших народних загонетки* (Гласн. Етн. музеја XI. 172—181).
- Petričević Stjepan: *Društveno-gospodarska pitanja slavonskog sela*. (Hrv. straža 31. V. 8—9).
- Petrović Dr. Aleksandar: *Rakija u Sitnici* (Socijal. med. pregled 2, 85—93). — *O једуњу сџрвина код Цигана* (Гласн. централ хигијен. завода 2, 162—172). — *Епидемија малих богиња (morbilli) у ситничком рејону 1934—1935 год.* (ibidem. 1, 56—76). — *Мора* (Гласник Етн. музеја XI. 96, 101).
- Петровић Др. Александар — Радивојевић Бранко: *Почетак менсџуација код жена у Млавском срезу* (Соц. мед. преглед 2, 106—110).
- Петровић П. Ж.: *O бањи код Новог Пазара* (Гласн. Етн. музеја, XI 171). — *Библиографија радова наших еџнолога.* (ibid. XI 200—203). — *Д-р Илија Јелић* (ibid. XI. 208—209). — *O народној керамици у долини Рашке* (Посебна издања Етногр. музеја у Београду 6, 12). — *O народној керамици у исџи Србији.* (ibid. 25). — *Оглед библиографије о нашој нар. керамици* (ibid. 60). — *Предговор књизи: Прилози џсихологији сеоских младиња* (Етнолошка књижница, књ. 3, 3—5).
- Pivko D-r Ljudevit: *Ribiško orodje o Dravi in njenih vodah, 17. sl.* (Ribiško-lovski vestnik, 7—8).
- Пикар Шарл: *Јавни и приватни животи на Балкану у античко доба* (Књига о Балкану I, 28—41).
- Pirnat Viktor: *Med Krko in Savo* (Razori, 6. 208—211).
- Pirnat Zlata: *Kmetica v patrijarhalni zadrugi na jugu naše države* (Gospodinja, 7, 73—74).
- Пинтар Ежен: *Народи које су Турци довели на Балкан* (Књига о Балкану I, 174—178).
- Pišković Oskar: *O drvarenju bosansko-hercegovačkog seljaka* (Sumar. list, 8, 398—413).
- Planić Stjepan: *O nacionalnom stilu u graditeljstvu* (Kalend. Napredak za 1936 god. 200—214).
- Покрижак: (обичај у Б. Крајини). (Развитак. 101—103).
- Polenaković: *Večvi* (Revue internat. des Etudes Balkanique, I. 3, 237—237).
- Poljanić D-r Vlaho: *Legenda o Lokrumu* (Liječni vjesnik. 1936, 7, 311—312).
- Поповић Десанка — Божић Танасије: *Свадебни обичаји у Бекшешком Градишћу* (Гласник Етнограф. музеја XI, 41—45).
- Поповић Д. Ј.: *Појис сџановништва у Фушџу, из 1618 год.* (Гласн. истор. друштва у Н. Саду. IX. 1, 79—83. — *Исџорија и социологија* (из Летописа Мат. срп.). Н. Сад. 36. 8°, 7.

Поповић Д. Ј. — Сечански Ж.: *Грађа за историју насеља у Војводини у 1695—1796* (Историско друштво у Н. Саду. Посебна издања, књ. IV. Н. Сад, 1936. 8^о, 144).

Поповић Јово: *Пећар Кочић према селу и аграрном питању* (Преглед, XII. 153, 476—478).

Поповић Милван: *Црногорци су Гоџи* (Нар. одбрана, 44 793—794). *Посебна издања Етнографског музеја у Београду*. Свеска шеста. Уредник Д-г Бор. М. Дробњаковић. Београд, 1936. 8^о, 63.

Rotokar Tone: *Arhitektonski romen Ohrida* (Slovenec 10-V-9). — *Muslimanski nadgrobní spomeniki* (ibid., 1-XI. 252).

Приморац: *Бродарство и риболовство у Подгори* (Југослов. село. (Лесковац) 13, 2).

Протић Љубиша: *Неки обичаји око кувовине, продаје и трампе*. Глас. Етн. музеја XI. 17—30).

Prčić Ive: *Subotica i Bunjevci, da se zna i nezaboravi*. Subotica, 1936. 8^о, 48, Matica subotička, knj 4.

Radić Dr Antun: *Narod i narodoznanstvo*. Zagreb, 1936, 8^о VIII+324 — Radićeva sloven. knjižara.

Radičev Marin: *Zimski život u Backom šokačkom selu* (Obitelj 51—52, 972).

Радовановић Др Мих. С.: *Мала Анџанша и Пољска* (Живот и рад, XXIII. 147, 37. и XXIII. 152).

Радуловић Илија: *Народна веровања у Зеши* (Гласн. Етнограф. музеја XI. 54).

Рађеновић Петар: *Проучавања народних вјеровања и обичаја* (Развитак, 1', 27—33). — *Pučko liječenje i lijekovi* (Primor. glasnik. 20. IV. 3). — *Narodni običaji i život u Gorskom Kotoru* (Obzor, 30. VII. 1—2).

Rogulja Julije: *Na visoravnima Južne Srbije živi egzotično pleme nomada — Sarakačani* (Југославија у слици и речи 3—4, 90—91).

Роје Марин: *Ситње пољопривреде у Херцеговини* (Нова Европа. XXIX 7—8, 212—219).

Ростовцев М.: *Економски животи Балкана у сјајном веку* (Књига о Балкану I. 42—51).

Rotter — Progonski Budimir: *Narodni običaji Hrvata Otočana uo Italijom* (Jutar. list, 5. V, 20).

Rubić Dr. Ivo: *Jadran u narodnom gospodarstvu Jugoslavije* (Jadran. straža, 11, 445—450).

Ружичић Гојко: *Један незапажен босански говор* (Прилози XVI. 2 236—254).

Rupel Dr. Mirko: *Valvasorjevo berilo. I*. Izbral in prevel —, Ljubljana, 1936. 8^о, 312, Akademsko založba.

Rusan Leopold: *Božić u Hrvatskom Zagorju* (Glasnik Srca Isusova, 1. 34—35).

Русић Б.: *Хришћанска хамајлија* (Гласник Етнограф. музеја XI. 68—74).

Сабо Ђуро: *Загреб у свејелости свог историјског развијка* (Правда, 6—9. I). — *Srijemsko selo Morović i njegove starine* (Obitelj; 40, 793—745).

Sakazov Ivan: *Das Wirtschaftsleben des Balkan im Mittelalter* (Revue internationale des Etudes Balkanique II. (4) 407—419). — *Привредни животи на Балкану у средњем веку* (књига о Балкану I 134—146).

Samobor Stjepan: *Lisičiji harač* (о начину hvatanja lisica u Bosni). (Lovačko ribarski vjesnik, 11, 474—476).

Санфелд Кр. — Скок П.: *Балкански језици* (Књига о Балкану I, 260—275). — *Langues balkaniques* (Revue internat. des etudes balkanique II (4) 465—481).

Sevnik Franjo: *Oglarstvo v Sloveniji* (Šumarski list, 5—7, 281—320).
Senković Dr. Milan: *Obrti v povojnem Mariboru* (Kronika slov. mest, 2, 124—126).

Сеперовац Коста: *Турци су узимали десетак од кошница* (Пчелар, 3, 79—80).

Sertić Zdenka: *Narodni običaji u Draganićima* (opš. Draganići, srez Karlovac) (Vjesnik Etnog. muz. u Zagrebu, II, 3—4, 93—97).

Сикар Емил: *Основни елементи југословенске природичне задруге* (Архив за правне и друштвене науке XXXII, 6, 564—575).

Симовић Радомир: *Печење хлеба у Љушицама код ужичке Пожеге* (Посеб. издања Етн. музеја у Београду 6, 53).

Синобад Душан: *Перој, српска насеобина у Истџири* (Народна одбрана, 31, 582—583).

Sirovatka Hinko: *Krvna osveta u Dalmaciji*. Iz dnevnika graničarskog majora Tome Margetića (Obzor, 21. VII, 1—2).

S. K.: *Izvedba krijesa u Lupoglavi* (Danica 26, 5).

Скарић Владислав: *Балкан под Турским влашћу* (Књига о Балкану I, 147—158).

Скок Петар: *Идеја балканске солидарности* (Јадранска стража, 1. 20). — *Études de vocabulaire balkanique*: 1) Рљошка 2) Benevreci (Revue internat. des etudes balkanique I, (3), 31—43).

Skokandić Ivo: *Dalmatinsko-primorsko selo i seljak* (Hrv. dnevnik, 28. IX, 4).

Skorec Janko: *Iz zgodovine gostilničarstva v Mariboru* (Kronika slovenskih mest, 2, 22—24).

Slavič Dr. M.: *Prekmurje v cerkveni statistiki* (Slovenec, 15. V, 7). — *Ime Prekmurje* (Ibb. 14. VI, 15).

S. M.: *Границе Босне по народним схваћањима* (Развитак, 3, 104).

Snoj Dr. Andrej: *Pri Bošnjakih v Palestini* (Slovenec, 3. V. 9—10).

S. P.: *Rastline in živali v ljudskem verovanju* (Mladika, 10, 401).

Спахо Фехим: *Из јавног и приватног живоша у доба Турака* (Књига о Балкану I, 168—173).

Su Fm.: *Kirijaši staroga Osijeka* (Jugoslov. zastava, 226, 6). — *Prvi parobrodi u starom Osijeku* (Ibb. 229, 6—7). — *Kaldrme osječkih starih trgova* (Ibb. 231, 7). — *Ugostiteljstvo staroga Osijeka* (Ibb. 238, 3—4).

Spektorskiј Evgen: *Nastanek geologije* (Misel in delo, 11—12, 325—334).

Станковић Миљивој: *Манасџир Осџрог* (Нови источник, 11, 305—307).

Стефановић Д-р Светислав: *О легенди о Кресценцији, царици римској, у југословенској лиџератури* (Живот и рад, XXIV, 157, 261—271).

Stipič Lazar: *Narodne tradicije kod Bunjevaca* (Naše slovo 14. VI, 2).

Stjerčević Ivo: *Verige* (Cathena, Cadene) [Glasnik narodnog univerziteta Voke Kotorske 1, 4—6].

Ст. И.: *Чифлук* (Чифтлик, чифтлук) [Живот села, 7, 4—7].

Стојић Недељко: *Општи привредни преглед у округу џирошском*. Пирот, 1936, 8°, 38.

Stojković Dr. Marijan: *Obuća* (Zbornik za narod. život XXX, 2, 17—26). — *Sretni i nesretni dani* (Ibb. 2, 62—64).

Stošić Krsto: *Grobišta*. Razvitak kršćanskih groblja i njihovih simbola (Obitelj, 44, 629—631).

St. P.: „Smrt“ u ljudskom verovanju (Mladika, 7, 281).

Strohal Rudolf: *Karlovački kotar od XV do XIX vijeka* (Zbornik za narodni život XXX, 2, 65—144).

Suljagić Sulejman: *Zanimivosti iz planinskih krajeva oko Sarajeva* (Novi behar, 9—13, 136—138).

T.: *Нешто о шркамa* (Развитак, 4, 138—139). — *Немиру* (народ; у причи из Босанске крајине (ibb. 101).

Тановић Ст.: *Дошеривање лубање и оцијалих делова шела у околини Ђевђелије* (Гласник Етногр. музеја у Београду XI, 101—106).

Tijan Pavao: *Nadimci* (Senj) [Zbornik za narod život, XXX, 2, 236—240].
Тодоровић Д. Б.: *Прилог ишћању о називима кукуруза* (Агрономски гласник, 3, 125—128).

Tomaz Ivan: *Pučki božićni običaji u Hercegovini* (Glasnik Srca Isusova 1, 35—37).

Topali Ljerka: *Etnografska građa sakupljena po Krišičkom Pokuplju i jugozapadnom Zumberku* (Vjesnik Etnog. музеја у Загребу II, 3—4, 140—160) — *Stručna bibliografija u 1935 godini* (ibb. 193—204).

Topolac M.: *Nage djevojke valjaju se po travi u čast ljeta* (Duhovski običaji u Posavini) [Jugoslovenska pošta 6. VI, 11].

Томовић М. Б.: *Радовићи и Бојовићи* (Зетски гласник 41, 2).

Traljić Seid: *O našim prezimenima* (Novi behar, 21, 301—302).

Трухелка Гиро: *О македонским Јуруцима* (Зборник за историју Јужне Србије I, 327—354).

Tuma Dr. Henrik: *Kulturni pomen imenoslovlja rib* (Etnolog VIII—IX 34—62).

Turković Milan: *Hrvatsko-slavonska vojna krajina*. Zbirka navoda (citata) s objašnjenjima. Sušak 1936. 8°, 30. — *Krajiške imovne općine Drugi dio*. Sušak 1936. 8°, 40.

Tusun Dr. Nikola: *Korićanci, njihov život, povijest i prava* (Hrvat. dnevnik 4. X. 18).

Ђоровић В[ладимир]: *Мудри Акир и Љубиша* (Прилози за књижевност, историју и фолклор XVI, 2, 319).

Сурчић Вејсил: *Privredne prilike u Župi* (Napredak, 11, 133—134). — *Lov sa sokolom u Bosni i Hercegovini* (Kalendar Napredak za 1937, 81—100). — *Kna* [Bojadisanje kose i nokata kod Muslimana] [Gajret, 5, 7+].

Урошевић Д-р А.: *IV конгрес словенских географа и етнографа у Софији* (Јужни преглед 7—8, 286—288).

Fršić Vladimir: *Narodna noša v Sloveniji* (Југославија у слици и речи 3—4, 106—107).

Fazinić Jozo: *Moreška u Korčuli* (Југословенски туриста, 7-8, 110-111).

Филиповић Мил[енко] С.: *Цинцари у Велесу* (Јужни преглед, 5, 173—180). — *Das Zerkratzen des Gesichts bei Serben und Albaner* (Revue internat. des etudes balkaniques I, (3), 157—166). — *Кулић светигоа Саве* (Календар Просвета за 1936, 32—38). — *Тешовисање у Јужној Србији* [Посеб. отисак из Годишњака Скоп. фил. факултета 1931/32. Скопље, 1936, 8°, 75—96. — *Положај и територијални развојак Велеса*. II. (п. о. из Гласника геогр. др. XXI). — *Метални војивци код православних Срба*. Скопље.

Fis.: *Istarska narodna nošnja* (Obitelj, 6, 105).

Franić Ivo T.: *Život i rad dra Nike Županica*, Sexagenario in honorem (sa bibliografijom radova). Vjesnik etnogr. muzeja u Zagrebu. II (3—4) 11—28. — *Etnografske zabilješke iz sreza Slavonsko-požeškog*, ibb. 104—139. — *Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Slavonsko-požeškom* — Glasn. Etnogr. muz. u Beogradu XI, 32—39. — *Reorganizovani Etnografski muzej u Zagrebu*, 1935 godine. Beograd—Zagreb, 1936. 8°, 93. Posebno izdanje „Vjesnika etnogr. muzeja u Zagrebu.

Hadžijalhić Muhamed: *Nošnja muslimana i inovjeraca za turskog vremena u Bosni* (Jugoslovenski list, 22-V, 2). Obzor, 16-VI, 1—2. — *Sarajevske džamije u narodnoj predaji* (Zbornik za narodni život XXX, 2, 229—236). — *Bilješke o poturu i poturici* (Oplencac 1, 9).

Хаџимихали Ангелика: *Грчка народна уметност* (Књига о Балкану I, 293—302). — *L'Art populaire gres* (Revue internat. des etudes balkaniques II (4) 520—526),

Hadžić Mehmed H.: *Ќoraimi (Ќorali)* (Novi behar, 6—9, 92—94).

Horvat Dr. Branko: *Prilog poznavanju područja Vitoroga i Šofara*. (Arhiv. Ministar. poljoprivrede, 8, 146—172).

Horvat Igrac: *Južno Gradišće i njegovi ljudi* [Napredak (Sarajevo) 10, 113—144].

Horvat Dr. Rudolf: *Kaptolski cehovi u Zagrebu*, Zagreb 1936. 8°, 214. Христидис Др. А.: *Слава у Охриду пре двадесет година* (Мисионар V, 145—146).

Чабеј Екрем: *Живош и обичаји Арбанаса* (Књига о Балкану I, 303—319). — *Rumanisch—albanische Lehnbeziehungen* (Revue internat. des etudes balkaniques I, 3, 172—184).

Cetinić Dr. Frano: *Kampanija u Blatu* (Jugoslov. turista 7—8, 111). Zwitter Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII st. do današnjih dni*. Ljubljana 1936. 8°, 114, Rasprave znan. društva v Ljubljani 14.

Чајкановић Др. Веселин: *Трн и глог у народној српској религији* (Српски књижев. гласник, XLIX, 2, 125—130). — *Das Ratsel von Trebenište* (Revue internat. des etudes balkanique I (3) 137—148).

Чаролија којом се навлачи киша (Развитак, 5, 175).

Чучковић Манојло Р.: *Варошица Свети Никола на Овчем Пољу* (Гласн. Скоп. научног друштва XV—XVI, 273—281).

Šarli Andrej: *Beli Hrvati* [Burgenland] [Življenje in svet XX, 13, 194—196].

Šašelj Ivan: *Kaj pripovedujejo slovenski pregovori o ženskah* — St. Lovrenc ob Temenici (Etnolog, VIII—IX, 31—33). — *Slovenski pregovori iz rastlinstva* (ibb. 96—99). — *Novi narodni pregovori* (Mladika, 10, 395, 11, 435). — *Cezar Josef in stiški samostan* (Doljenska provljica. V. St. Lovrencu zapisal — Povedal Fr. Štrekelj, gostilničar in posestnik v Prapečah pri železniški postaji) (ibb. 9, 361). *Kaj pripovedujejo slovenski pregovori o smrti*, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, 9, 284—285.

Šašelj Dr. Josip: *Narodno blago iz Roža* 1) Bajke, pripovedke, povesi, prerokovanja, smešnice, uganke, pregovori. 2) Šege in novade. Priredil T. Ramovš (Časopis za zgodovino in narodopisje, XXXI, (dodatak) 1, 1—32; II, 33—64).

Simčik Antun: *Kako su Židovi kod nas nekad polagali prisegu* (Obitelj, 46, 875). — *Napomene uz poslovice* (Zbornik za narod. život, XXX, 2, 43—58).

Šik Mokenu Arje Jehuda: *O obiteljskim imenima Jevreja u Jugoslaviji* (Jevrejski kalendar za 1935/36. 128—141).

Škerlj Dr Božo: *Evgenika v naših narodnih pregovorih* (Evgenika, 1, 2—11).

Šmalcelj Ivo: *Prerada i upotreba vune u seljačkoj kući u okolici Travnika* (Vjesnik Etnogr. muzeja u Zagrebu II (3—4) 160—169).

Шневајс Др. Едмунд: *Ойїїїи поглед на балкански фолклор* (Књига о Балкану I, 276—280).

Бранко Милаковић

Бити... 1913/14
Београд

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd

КЊИГА ДВАНАЕСТА — ТОМЕ XII

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПARIЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — БЕОГРАД 1937

Музеј етнографски
Београд

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ДВАНАЕСТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME XII

DIRECTEUR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — БЕОГРАД 1937

САДРЖАЈ — INHALTSVERZEICHNIS

ЧЛАНЦИ — AUFSÄTZE

	Страна Seite
<i>Д-р Владимијер Ђоровић</i> : Покушај једне дробњачке сеобе 1700 године (<i>V. Čorović: Une tentative de migration de Drobňjak en 1700</i>)	1
<i>Даница С. Јанковић</i> : Жена у нашим народним играма (<i>Danica S. Janković: Woman in Jugoslav folk dances</i>)	4
<i>Д-р Миленко С. Филиповић</i> : Говедаров Камен на Овчем Пољу (<i>Mil. S. Filipović: Govedarov Kamen auf Ovče Polje</i>)	20
<i>Ivo Franić</i> : Narodni obiĉaji i obredi uz prvo oranje i sijaње u srezu Slavonsko-požeškom (<i>Ivo Franić: Volksbräuche und Ritten beim erstem Ackern und Sähen im Bezirke Slavonska Požega</i>)	80
<i>Љубиша Проић</i> : Неки обичаји око куповине, продаје и трампе (<i>Ljubiša Protić: Einige Bräuche beim Kauf, Verkauf und Tausch</i>)	40
<i>Љубиша Проић</i> : Разграничавање имања (<i>Ljubiša Protić: Über Abgrenzung von Grundbesitz</i>)	61
<i>Д-р Александар Пејровић и Пејшар Вујић</i> : Ракиске задруге у Косовом Лугу (<i>A. Petrović — P. Vujić: „Branntweingenossenschaften“ in Kosov Lug</i>)	71
<i>Д-р Боривоје Дробњаковић</i> : Свадебни обичаји код православних Срба у околини манастира Тавне у Босни (<i>Borivoje Drobňaković: Hochzeitsbräuche bei den orthodoxen Serben in der Umgebung des Klosters Tavna in Bosnien</i>)	78
<i>Пејшар Ж. Пејровић</i> : Скорње (<i>P. Ž. Petrović: Skornje</i>)	91
<i>Рађмила Ћајић</i> : Мушка народна ношња у Мачви (<i>Radmila Ćatić: Le costume national masculin dans la Mačva</i>)	99
<i>Д-р Александар Пејровић</i> : О пореклу неких наших лекова (<i>Aleksandar Petrović: Über die Herkunft einiger unzerer Volksheilmittel</i>)	111
<i>Јован Л. Вукмановић</i> : Тигларство у Црмници (<i>Jovan L. Vukmanović: La fabrication des tuiles à Crmnica</i>)	117
<i>Рађулка Марковић</i> : Гринчарски занат у селу Драчеву код Скопља (<i>Radulka Marković: Le metier de poterie au village Dračevo près de Skoplje (Serbie du sud)</i>)	126
<i>Јован Ј. Вукмановић</i> : О изради црепуља и печењу хлеба у Црмници (<i>Jovan Vukmanović: Sur la confection des pots et la cuisson du pain à Crmnica (Monténegro)</i>)	133
<i>Бранислав Русић</i> : Смоларење у Поречу (<i>B. Rusić: Le gemmage à Poreč</i>)	136
<i>Пејшар Момировић</i> : Риџолов у Смедереву и околини (<i>Petar Momirović: Fischfang in Smederevo und Umgebung</i>)	145
<i>Мишар С. Влаховић</i> : О наводњавању у околини Гусиња и Плава (<i>Mitar Vlahović: Über die Bewässerung in Umgebung von Gusinje und Plav</i>)	166
<i>Тријко Влаховић</i> : Писмо и писмоноша у нашим народним песмама (<i>Tričko Vlahović: Brief und Briefträger in unseren Volksliedern</i>)	175
<i>Новица Шаулик</i> : Смрт Смаиларе Ченгића (<i>Novica Šaulić: Der Todt des Smailaga Ćengić</i>)	192

МАЊИ ПРИЛОЗИ — KLEINERE BEITRÄGE

Страна
Seite

<i>Милорад Јел. Милошевић</i> : О ваљалицама на реци Јошаници (<i>Mil. J. Milošević: Über die Walkmühlen am Fluss Jošanica</i>)	198
<i>Милорад Јел. Милошевић</i> : О изради црепуља у селу Валакоњу (<i>Mil. J. Milošević: La fabrication des pots au village Valakonje</i>)	201
<i>Милорад Јел. Милошевић</i> : Неки обичаји и празноверице у селу Валакоњу (<i>Mil. J. Milošević: Einige Gebräuche und Aberglauben in Dorf Valakonje</i>).	202
<i>Милорад Јел. Милошевић</i> : Народне празноверице у колаоичким селима у Ибру (<i>Mil. J. Milošević: Volksaberglauben in den Kopanikdorfern am Ibar</i>)	204
<i>Перса Томић</i> : Живот и рад Милорада Медаковића (<i>Persa Tomić: La vie et le travail de Milorad Medaković</i>)	209
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Библиографија радова наших етнолога — VII Владимир Ткалчић (<i>Borivoje Drobñaković: Bibliographie des travaux des pos ethnologues — VII Vladimir Tkalčić</i>)	213
<i>Ташомир Вукановић</i> : Библиографија радова наших етнолога — VIII Д-р Миленко С. Филиповић (<i>Tašomir Vukanović: Bibliographie des travaux des pos ethnologues. — VIII Milenko Filipović</i>)	214
<i>Бранко Милаковић</i> : Библиографија за 1936 год. (<i>Branko Milaković: Bibliographie 1936</i>)	219
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у Београду у 1937 години (<i>Borivoje Drobñaković: Musée Ethnographique de Beograd en 1937</i>)	233

Покушај једне дробњачке сеобе 1700 године

У прво пролеће, 19 марта 1700 год., тек што је био завршен велики рат с Турцима, дошла је млетачком претставнику у Херцег Новом, звану Дупили, неколицина Дробњака с нарочитом тужбом. Били су то поп Милош Ђирковић, кнез Ђуро Николин, Никола Јовановић, Илија Марковић, Андрија Милин, Пешо Радовић и Војин Супић (Чупић?), сви из села Бијеле из Дробњака, а говорили су овако:

Они су прошлог понедељника дошли из Дробњака у Рудине с намером да се преселе на млетачко подручје. У једном напуштеном селу, званом Мируше, нашли су браћу Илију и Милију Матковиће, који иначе станују у Подима и Главинима. С њима су ту били још и харамбаша клобучки Јован Носо и поп Вуко Вуковић из села Борова Дола са 20-25 људи из попова села. Милија Матковић упитао је Дробњаке шта траже по тим селима и запретио им је, да ће их побити што су дошли да узимају њихове земље. Они су одговорили да нису дошли да узимају њихово, него да на млетачком подручју приме оно што им се буде дало. Тад су скупљени људи повадили мачеве и кочеве и јурнули на њих и они су се, будући у мањини, једва спасли бегом. Гонили су их све до Конбура. У помоћ су им прискочили само неки Бањани, који су говорили да није лепо тако поступати с људима, који су ишли мирно и тражили склоништа код принципа.

Иза ових Дробњака ишле су њихове породице, око 40 душа, а водиле су са собом и стоку, малу и велику. Било је на 600 комада ситне стоке и око 100 комада говеда. За њима су требали стићи и други становници села, са 90 људи под оружјем, са 600—700 душа, и са 2500 комада ситне и 500 комада крупне стоке. Ови су ишли напред да виде хоће ли их примити млетачке власти и где ће их сместити. У прошлом рату и они су се дигли на Турке и придружили се Буровићевој војсци против Сулејман-паше. После млетачког повлачења Сулејман-паша је почео тешко да се свети и скинуо им је досад тридесет глава, одвео на двеста душа у робље, и спалио више од седамдесет кућа. Сад су, истина, Турци постали нешто мекши и дају им веру, али њима се више не остаје под њиховом влашћу. У толико пре, што су чули да су Млечани лепо примили неке друге Херцеговце и дали им добре земље. Упитани, где би најволели да буду смештени, они су одговорили, да

би им било најзгодније да добију напуштене или упола порушена куће у Корјенићима и необрађене земље у Петровићима или у Рудинама, које су тад држали Млечани и за које се веровало да ће остати њихови.

Бовани Болица дао је 21 марта у Херцег Новом извештај, да је његов стриц учествовао у борби заједно с Херцеговцима и да је од стране Дробњака био Илија Томић с другим главарима. Он се са 200 људи населио у Корјенићима и показао се врло отпоран према Турцима. Кад је 1694 год. Сулејман-пашина офанзива имала успеха села Мокро и Бијела тешко су настрадала, јер им се становништво храбро борило против Турака. Једва су стари умолили пашу да се смиљује обећавајући верност и повратак избеглица. Овог пута, мислио је он, напуштају ти Дробњаци своја огњишта вероватно највише за то, што не желе да плаћају Турцима заостале велике хараче.

Истрагом млетачких власти утврдило се, да су наводи Дробњака били тачни и да су браћа Матковићи и Глоговци, са млетачким капетаном Ђуром Угурлићем, и иначе правили сметње и другим досељеницима или онима који су се хтели доселити. Оптужени, они су се бранили да су Матковићи, Глоговци и Угурлићи родом из околине Мируша и да ту обрађују земљу. Они да нису дали да други притисну њихово. Поп Вук се бранио да уопште није био присутан при том сукобу, а харамбаша Носо да није имао с њима никаква додира. Матковићи су одговорили, да су их Дробњаци изазвали у часу кад су обрађивали земљу. Рекли су им, тобоже, да се узалуд муче, пошто је принцип ту земљу већ доделио њима. Клели су се, да их нису ни били ни гонили, него само да су се псовали. Милија Матковић је само тврдио, да је земљу у Мирушама „добио својим мачем у прошлом рату и да му их је принцип за то дао.“ На своје заслуге у рату позивали су се и Глоговци.

Млетачке власти затвориле су све оптужене. Поп Андрија из Косијерева и Новљанин Мијат Симов положили су 24. маја по 100 дуката у сребру као јемство за сваког од њих. После уверавања да се тако шта неће више догодити пуштени су сви 1. јуна из затвора и тим је процес био окончан. Накнађена је, наравно, и нанесена штета тужиоцима.¹⁾

У Мирушама је иначе долазило до сукоба и са старим власницима. Илија Матковић, који је декретом од 6. јуна 1697. добио у власништво неке земље у том селу, тужио се на староседеоце Петра Шакоћића и Вукосава Вујовића, да му сметају обради земље и прибирању плода. Млетачке власти наредиле су 20. августа 1699., да Шакоћић и Вујовић оставе на миру Матковића и да му надокнаде евентуалну штету.

Извесних неприлика у поседу имао је и Митар Балотић, синовац војводе Илије из Дробњака, коме су Млечани због заслуга још 29. септембра 1691. били дали све поседе Турчина Ризвана Замбриа у Грахову. Кад му је умро стриц, Митар је морао да тражи заштиту млетачких

¹⁾ Задарски држ. архив; Atti V. Moro, XVII и XVIII.

власти, да би могао одржати то наслеђе. Отпор против њега долазио је, међутим, с тога што он није живео на селу и обрађивао земљу, него је становао у Рисну.

Ср. о овим лицима нешто података у спису Ј. Н. Томића *Црна Гора за морејског рајша*. Београд, 1907, посебно документе бр. 56, 58, 63; и спис А. Лубурића, *Дробњаци*, Београд, 1930., 24—5 и 104 и д. О Мирушама ср. Ј. Дедијера, *Насеља II*, 833—8. У њима се као стари-начка помиње само породица Глоговаца, „који су дијелом изумрли, а дијелом се раселили прије триста година (по народном рачуну)“. О овом покушају сеобе Дробњака у народном предању није остало никаква трага; по свој прилици до ње није ни дошло због могућности сукоба и због тога, што су Млечани наскоро, услед коначног разгра-ничења, морали напустити овај крај.

В. Ђоровић

Resume. — *Une tentative de migration de Drobniak en 1700.* On parle dans l'article de la tentative que firent quelques familles de Drobniak d'émigrer dans les provinces vénitiennes et d'obtenir les maisons abandonnées a Korjeniči et la terre inculte à Petrovići et Rudine. La tentative n'a pas réussi, car les habitants de ces régions n'ont pas permis l'installation des émigrés. Des délégués des familles de Drobniak se sont rendus le 19 mars 1700 chez le représentant de Venise à Herzegnovi, pour se plaindre à lui. Il n'est resté aucune trace dans la tradition populaire de cette tentative de Drobniak et l'auteur pense que la migration n'a pas pu se produire à cause de la possibilité de conflits avec les indigènes et parce que les Vénitiens ont du bientôt abandonner la région dans laquelle ces familles avaient désiré s'installer.

Жена у нашим народним играма

— Етнографски, социјални и психолошки моменти. Кореографски и песнички елементи.
Стилови женског играња, певања и свирања —

Према свему што се о нашем играчком предању може рећи на основу грађе која је до сада прикупљена, проблем жене у нашим народним играма могао би се рашчланити у најмање седам својих саставних делова:

- 1) *Женске народне игре — као засебна група народних игара.*
- 2) *Жена у мешовитој игри.*
- 3) *Жена као играчица.*
- 4) *Жена као поједини елемент за стварање расположења код мушких играча.*
- 5) *Етнографски моменти у вези са женским народним играма и женом као играчицом.*
- 6) *Жена као певачица и свирачица уз игру.*
- 7) *Жена као предмет исказа које изражава извесне женске игре.*

1) *Женске народне игре — као засебна група народних игара.* — Према дефиницији самих народних играча, у многим, нарочито јужним крајевима, женске игре су оне које се изводе уз певање. Игре које се изводе уз пратњу инструмената, називају се мушким играма.

За овакву народну поделу наших традиционалних игара треба тражити објашњења у народном животу, обичајима и друштвеним односима у прошлости. Патријархална схватања морала и пристojности раније нису допуштала девојкама да се хватају у исто коло са момцима. Понекад се чак није допуштало ни засебно извођење „мушких“ и „женских“ игара на истоме простору. Мушкарци би са свирачима отишли у другу одају, или чак у другу зграду. Жене, остављене тако саме себи, играле би уз певање. Према томе, народна дефиниција женских народних игара у основи је тачна, нарочито у односу на наше јужне крајеве и на генерације које сада залазе у зрело доба или старост.

Данас извесне женске народне игре могу да играју и мушкарци, као што у неким мушким народним играма могу да учествују и жене, нарочито у породичном кругу. Какво је женино место у мешовитим играма друго је питање, и о томе ће доцније бити више говора. За сада

ваља имати на уму да у оквиру игара праћених певањем постоје *женске игре у најужем смислу ње речи*, тј. игре које увек изводе искључиво играчице, као што такве игре постоје и у оквиру игара праћених инструментима, али у мањем броју. За испитивање квалитета које жене непосредно уносе у игру, ова врста женских народних игара свакако је најважнија. Велика инвентивност, снажно *надахнуће*, интезиван унутрашњи живот, здрав смисао за хумор — не могу избећи погледу испитивача. Разноврсност облика и кореографских комбинација, а нарочито ритмова који иду од најједноставнијих до најсложенијих, чине да је ова врста женских народних игара драгоцен прилог уметности. По моменту када се и у којим приликама поједине од њих изводе, оне су и у етнографском погледу занимљиве, и претстављају значајан прилог науци.

Од облика у којима се те чисто женске игре јављају, да поменемо само неколико. Ту су, најпре, соло женске игре, у којима се жена одваја од свега спољашњег и потпуно утапа у ритам (Вучитрн, Ђаковица, Тетово). — Женске игре у двоје пружају могућности играчицама да покажу и смисао за узајамно прилагођавање и хармонично стапање покрета (Вучитрн, Тетово). Вишеструке двојке или тројке које стоје наспрамно унакрсно пружају лепу слику (Косово). Занимљиве су и четворке у колу (Косово) или у разбијеној групи (Љубижда код Призрена). Интересантне су игре у којима се од подигнутих руку начине капије или тунел кроз који се играчице провлаче (Срем, Косово), као и низови издвојених играчица које се једна за другом окрећу око себе (Тетово). — Жене негују и мимичко-сценски начин извођења игара. — Само се по себи разуме да је и коло облик игре који је веома драг женама, и да су оне и у њему умеле да створе читав низ ритмичких и кореографских комбинација. — Овде се не може мимоићи једна нема невестинска игра из Селца код Галичника. Док невесте играју ћутећи, без свирача, њихове тешке „низалке“ од старог сребрног новца, које им висе испод појаса, звецкају и стварају изванредан ритам који их бодри.

Из ово неколико примера јасно је да су жене у својој усамљености показале при игри доста и маште, и довитљивости.

2) *Жена у мешовитој игри*. — Поред овако непробојних преграда између полова у једним крајевима, постоји и потпуна слобода мешања жена са мушкарцима у игри у другим крајевима. У већини србијанских села већ одавно су ишчезле бране које су раније спречавале да се играчи и играчице приближе једни другима. Исти је случај и у Војводини, Славонији, Хрватској. Строга подела на мушке и женске игре, која важи за јужне крајеве, тамо не би могла наћи оправдања у оном смислу у коме се то узима на Југу. Ако се понекад и ту у народу чује таква класификација, она долази из сасвим других разлога и оснива се на сасвим другим чињеницама. У крају код хрватске Дубице, на пример, где су играчи и играчице у колу узмешани и равноправни, пази се да у *певању* које прати игру учествује увек само један пол, те се сматра

да је игра женска ако у њој певају играчице, а мушка ако то чине играчи. Уколико су, дакле, у питању сама игра и женин положај у њој, ту нема ни трага од оне искључивости коју смо малочас видели. Готово као по правилу мушкарци и жене хватају се наизменично у играчки ланац, при чему се чак води рачуна да се момак и девојка који су једно другоге наклоњени, не раздвајају.

Природно је да се негде између ове две крајности мора наћи и нека средња фаза у процесу мешања играчица са играчима. Крајеви у којима тај процес још није сасвим завршен, пружају занимљиву подлогу за испитивање у томе правцу. Пре свега, ову релативну ослобођеност жене у игри треба узети до крајности опрезно, пошто и ту постоје велика ограничења и многи обзири. На јавним местима, као што су сабори и слични народни скупови, старије генерације нису кршиле строге обичаје при игрању који су им од дедова остали. Само у породичном кругу, или за време извесних домаћих свечаности, могло је доћи до тога да се и жене ухвате у исто коло са мушкарцима. Али како? — Предња, десна половина играчкога ланца била је скоро без изузетка неприкосновено место одређено за мушкарце, док су жене смерно улазиле у леву, задњу половину кола и хватале се по старешинству.

На такав однос жена према мушкарцима у игри и данас се доста често наилази, с том разликом што се сада таква слика може видети и изван породичнога круга и кућних зидова, на извесним саборима, — док је раније тако нешто било готово искључено. Овакви примери доста показују извесно ослобођење жене у поређењу са примерима њене потпуне издвојености, али у исто време речито говоре и где је место те полуослобођене жене.¹⁾

3) *Жена као играчица.* — Из свега излази да жена, пошто није у игри увек и свуда подједнако слободна, не може да буде увек ни подједнако израђена, или не сме увек да покаже колико би могла да буде вична свему ономе што пред њеним очима изводи мушкарац.

Што се тиче женине слободе изражавања у игри, ограничења су, дакле, и ту врло велика. Ово се осећа нарочито у мешовитим играма, често и онде где кореографска концепција појединих игара изрично захтева присуство жене. Тако у чувеном бачком *Момачком колу*²⁾, у коме учествује један момак у средини и две девојке са стране, девојке ситним, уздржљивим корацима суделују у момачкој виртуозној игри. — У нишавској *Кашанки*³⁾ и *По саме*³⁾ и у божичкој *Пешачки*, паровним играма, играчици није никад допуштено ни да чучне, ни да клекне, ни да потскочи, док играч има највеће слободе. — У изразитом црногорском

¹⁾ О положају жене у нашем народу види студију Д-ра Тих. Р. Ђорђевића: *Положај жене*. Наш народни живот књ. IV, Београд 1931. — ²⁾ Љубица С. Јанковић: *Психолошки моменти у нашим народним играма*, Српски књижевни гласник, 16 фебруар 1936. —

³⁾ Даница С. Јанковић: *Народне игре нишавских села*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. IX, 1934.

Игрању ђо црногорски,¹⁾ у херцеговским *Скокама¹⁾* и херцеговачкој *Пролећи*, паровним играма изразито еротичког карактера, играчица мање скаче, мање подиже руке у вис од играча. — У дивном призренском *Калачу,²⁾* мешовитој групној игри у којој се играчи синкопичним корацима крећу кружно на десно, не држећи се при томе за руке, — жене изводе веома одмерене покрете, док мушкарци истовремено показују велику вештину у извођењу тешких фигура. — У *Зетском колу³⁾* играчице врховима прстију од ногу додирују земљу напред или позади, док играчи снажно избацују или забацију ноге у ваздух.

А шта да се каже тек за оне игре у којима присуство жене није условљено, у којима она ужива само гостопримство и заузима тек друго место? Одговор је јасан: она је ту само фигура, иде скоро обичним ходом и мора да буде смерна у сваком погледу. „Жена је само украс на колу“ веле симпатични Лазаропољци. Она је то у ствари, у својој богатој и живописној ношњи. То је у исто време и најблажа форма којом се може изразити колико је она лишена слободе кретања у мешовитим играма многих наших крајева.

Поред раније поменутих кореографских области у којима је жена као играчица потпуно изједначена са мушкарцем, треба нарочито истаћи Пећ. Пећанке су се одувек мешале у игри са мушкарцима, одувек су биле „приступачице“, на чему су им њихове сусетке Призренке и Ђаковчанке завиделе. Какво је било играње тих еманципованих играчица, најбоље се види из анегдоте о некој Пећанки која је, играјући, за три дана исцепала нове папуче.⁴⁾

Игре у којима учествују увек само жене, показују, исто тако, два степена ослобођености играчице. У извесним празничним женским играма, *Велигденско,⁵⁾* *Свети Пећар цркву гради,⁶⁾* *Заспала Свети Тројица⁶⁾* и другима, опажа се крајња одмереност: као да жена помоћу игре обавља извештај важан чин, који је у давној прошлости био, можда, саставни део каквог ритуала. И ма да се данас тај првобитни повод играња изгубио из народног сећања, остало је у начину извођења нешто мирно, скоро свечано, што већ престаје да буде игра у правом смислу и постаје готово нека врста обреда. Такво схватање и тумачење

¹⁾ Анализа игре: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре I*, Београд 1934, стр. 133, игра 98. — ²⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Призрену и околини*, Српски књижевни гласник, 1 октобар 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Јанковић, *Народне игре, II књ.*, стр. 97—99, 113—121; мелодија стр. 167—170. — ³⁾ Анализа игре: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре I*, Београд 1934, стр. 68, игра 55. Мелодија: Влад. Р. Ђорђевић, *Неколико речи о игрању и џевању у Херцег Новом*, стр. 27, мел. 14 и 15; Велимир Вујовић, *Црногорско оро у Црмници*, стр. 68; Даница С. Јанковић, *Мелодије народних игара*, Београд 1937, стр. 20. — ⁴⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Мешохији*, Прилози проучавању народне поезије, год. IV св. 1 од марта 193., — ⁵⁾ Анализа игре: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре I*, Београд 1934, стр. 45, игра 32. — ⁶⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре, II*, стр. 87, 85; мелодије: стр. 155, 153.

увукло се и у игре световног карактера, и постало стил женског играња у извесним крајевима. (Косово).

Најзад долази у обзир група оних чисто женских народних игара у којима су покрети играчице ослобођени свих спољних стега и свих невидљивих веза са давно ишчезлом и недокучивом прошлошћу. У тим играма жена даје одушке свима својим унутрашњим покретима, свему ономе што је код ње дубоко нагонско и што као психолошка сила тражи да се изрази. У њима жена достиже врло висок уметнички ступањ. За испитивање жениног душевног живота ова последња група игара пружила би, свакако, највише подлоге; као што би претходна група најбоље показала колику улогу игра жена у неговању култа прошлости; док би група мешовитих игара дала занимљиву слику о схватањима какав је друштвени положај жене и које је њено место у играчкој заједници.

4) *Жена као пошћирек за стварање расположења код мушких играча.* — Али и поред тога што је жена у народној игри каткад запостављена, њена улога је врло значајна. Психолошко дејство жена на мушкарце у игри је неоспорно,¹⁾ а за разумевање извесних елемената мушкога начина играња можда једини кључ. То важи за све ступњеве женине ослобођености, па чак и за случајеве кад жене, стојећи изван кола, само посматрају мушко играње. Познато је да су сабори, свадбе и још неке народне свечаности скоро једина прилика кад момци и девојке могу несметано да се гледају и да бирају себи брачнога друга. Појмљиво је што се у таквим приликама мушкарци труде да што више скрену на себе пажњу својом физичком снагом, окретношћу, лакоћом, издржљивошћу итд. Ко је имао прилике да види чувену скопско-црногорску *Лису*²⁾, која претставља врхунац играчког заноса и технике код мушкараца у десној половини кола, док девојке смерно и једнолико тапкају или иду обичним коракком у другој половини, — могао је да осети ону притајену силу која неодољиво струји с лева на десно. — У раније побројаним паровним играма, у којима играч приноси на дар играчици све своје највеће физичке и душевне моћи, осећа се та иста покретна сила. — У бачком *Момачком колу*, о коме је малочас било говора, чак се и у називу наглашава на коме је тежиште игре, мада у њој учествује, као што је већ речено, само један момак и две девојке. Играч, под укрштеним дејством са две стране, показује велику изражајну смелост и крајњу разиграност.

Под таквим околностима природно је што често долази до стварања нових фигура у мушком начину играња. У тренуцима овако дубоког психичког проживљавања, импровизације су као вентили који служе да се играч, који у тумачењу игре неће или не може да иде у

¹⁾ Љубица С. Јанковић: *Психолошки моменти у нашим народним играма*, Српски књижевни гласник, 16 фебруар 1936. — ²⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Скопској Црној Гори*, Јужни преглед, бр. 1, јануар 1937, Скопље.

дубину, душевно испразни и тако олакша себи. Оне се одмах могу познати, јер се никада не понове два пута на исти начин. Док главна тема игре у основи остаје иста, украси се произвољно мењају према расположењу играчевом. На тај начин игра тренутно постаје блиставија и праскавија, да се одмах све угаси чим нестане психолошког повода за такво играње.

Међутим, има случајева кад играчи, и поред тога што се налазе у изузетном психичком стању, остају у свему верни кореографској традицији, и не уносе у игру никакве нове фигуре, али је утолико више уметнички тумаче. Они тада роне у дубину, уживљују се у сваку појединост, чине да сваки корак постаје цела једна прича, захватају из игре до дна. То су најдубљи, најизразитији примери мушкога играња. Известан део заслуге за стварање овако снажне, искрене и дубоке уметности припада, без сумње, жени. У тешким соло партијама коловође у играма из Лазаропоља¹⁾ и Велеса, ово тоњење играча под навалом осећања изванредно је фино. Психолошку истину да је и женин удео у томе знатан, један велешки играч пластично изражава говорећи о своме омиљеном ору: „Ово је најмераклиска игра, а кад је и жена ту, онда је још помераклиска!“

5) *Етнографски моменџи у вези са женским народним играма и женом као играчицом.* — У многим нашим крајевима чува се стари обичај да се о појединим празницима, на неким саборима, у извесно годишње доба, или у току свадбених свечаности, играју само игре које су везане искључиво за те прилике. Међу овим играма, које се у друго време тешко могу видети, има и приличан број женских игара. Али има и случајева да се та везаност за празнике не односи толико на саме игре колико на извођаче. Отуда у извесне дане у неким нашим местима и крајевима играчице долазе у први план, било по томе што су оне једини учесници у игри, било што у њој имају највиднију улогу. Кратак хронолошки преглед важнијих празника у вези са обичајима и начином играња у појединим нашим кореографским областима, пружиће нам примере у оба правца.

У Лазаропољу, на Богојављење, после бацања крста, завије се коло „на сред село“, где се недељом не игра, већ само о највећим празницима. До скоро је био обичај да коло поведе једна стара жена, баба Ката, одлична „танчарка“, која се претходно прекрсти и изговори речи: „Боже помози и Свети Јоване! Ај’те жене овамо да заиграмо!“ Она је сматрала да јој целе године не би ишло добро кад тога дана не би стала на чело богојављенског ора. — Сада улога коловође о Богојављењу тамо није више у рукама жене, већ онога ко је крст извадио из воде.

¹⁾ Анализа игара *Тешкошо* и *Чамчешо* из Лазаропоља: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре I*, Београд 1934, стр. 135 и 139, игре 99 и 100.

Трећа субота Великога Поста у Пећи сматра се као девојачки дан, и назива се „девојачка субота“.¹⁾ Тада се девојке причешћују, а затим играју у некој башти или у порти Патријаршије, док их скривени момци посматрају и бирају којом ће се оженити. — У Вучитрну сличан обичај постоји о Ускрсу,²⁾ када девојке играју уз ударање у тепсију, и певају *Јорговане сунце огрејало*³⁾, док их момци гледају и врше избор за женидбу.

За Лазареву Суботу везана је култна женска игра *Лазарице*,⁴⁾ која све више ишчезава. У разним крајевима игра се различито: док на Косову⁵⁾ једна или две играчице, које стоје наспрамно, изводе у месту једноставне, мирне покрете, при чему руке шире ниско, а затим их стављају на стомак, — докле у Дебру скачу при извођењу. У Лесковцу, Лесковачком Пољу и Власотинцима у тој игри учествује шест девојчица, од којих су две играчице („Лазар“ и „Лазарка“) а четири певачице. У Србији, као и на Косову у последње време, извођење *Лазарица* све више узимају на себе Циганке, које су то схватиле само као извор зараде. То је још 1889 г. запазио Мих. Ст. Ризнић говорећи о Лазарицама из нишке околине⁶⁾. Није потребно нарочито наглашавати да је ова игра у циганском тумачењу потпуно изгубила свој религиознокултни дух и боју, као што су се, уосталом и мелодије и речи песама код њих исквариле у највећем степену. Велики број забележених мелодија и песама за *Лазарице*,⁶⁾ сведочи да су оне раније биле општа својина православног дела нашег народа.

Ускрс је празник када расположење народних маса долази до врхунца. Није чудо што су тада и женске игре заступљене у великом броју, а жене као играчице често одређене и за какву изузетну улогу. У Лазаропољу невесте које су се у току године удале, играју том приликом око цркве, са пуно уздржљивости, *Великденско оро* уз певање. — У Косовској Митровици невесте и девојке играју на Ускрс *А'ше, друге, да играмо*.⁷⁾ — У Дебру на други дан Ускрса почиње код цркве Свете Богородице велико народно весеље. Играње, у коме највише учествују жене, траје тамо до Источног Петка, тј. до првог петка после Ускрса. — У Смиљеву сва три дана Ускрса играју после ручка, пред црквом у дворишту, напред невесте, а за њима девојке уз песму „Која билка је порано?...“ — У Морихову на трећи дан Ускрса невесте и девојке игром испраћају овај велики празник. У Неродимљу на Косову, на народним светковинама чији је програм строго утврђен,⁷⁾ од првог дана Ускрса

1) Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Мешохији*, Прилози проучавању народне поезије, год. IV, св. I од марта 1937. — Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II, стр. 125. — 2) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — 3) Анализа игре: Љ. и Д. С. Ј., *Народне игре*, II, стр. 85, 79; мелодија: стр. 150. — 4) Тихомир Р. Ђорђевић: *Српске народне игре*, Српски етнографски зборник, књ. IX, 1907. — 5) Браство, IV, 1890 г., стр. 44. — 6) Владимир Р. Ђорђевић: *Српске народне мелодије* (Предратна Србија) — Београд, 1931. — Јован Х. Васиљевић: *Лазарице*, српски народни обичај у Врању и Врањском округу; Браство, IV, 1890 г. — 7) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Ј., *Народне игре*, II, стр. 56; мелодија: стр. 120.

до трећег дана Духова играју се старе народне игре. Међу њима има знатан број чисто женских игара, које су по облику веома разноврсне и које су раније већ поменуте у прегледу облика женске кореографске традиције.

И за Ђурђев дан се у извесним крајевима везују нарочите женске игре или нарочити начин њиховог извођења. У Неродимљу жене тада играју и певају *Ђурђево лејто пролејто*,¹⁾ а у Дебру се тога дана изводе женске игре уз даире и певање.

Духови, или Света Тројица, спадају, као и Ускрс, у изузетно свечане дане, а религиознокултни дух женских народних игара које се том приликом изводе, често долази до видног изражаја. Тако се у Бачкој, код наших Буњевки, чувају *Краљице*, које су раније биле добро познате и у Србији.²⁾ Док у неким крајевима почиње нагло да се губи сећање на ту духовску игру, дотле се она на нашем крајњем северу још изводи — нешто измењена. У њој учествује осам играчица. Сабљар је раније био мушкарац, а сада је девојка. Сабља све више излази из употребе. Раније су играчице биле одраслије девојке из газдашких кућа, а сада у игри све више учествују сиромашније девојчице испод дванаест година, којима је стало да помоћу игре дођу до зараде. Припреме које претходе игрању, и које почињу на месец дана раније, ту се још обављају. Играчице за то време уче песме, као и специјалне улоге које ће при игрању имати. Уочи празника све оне састану се у кући девојке која ће играти краљицу. Њена мати за ту прилику кува вечеру. — У Власотинцу, Лесковцу и околини *Краљице* се још и данас изводе уз учешће осам девојчица, од којих су две „краљ“ и „краљица“, две барјактари, а четири певачице. Сабља се ни овде не употребљава при игри. Обичај је везан за Ђурђев дан. — Сабље (односно јатагани) као један део опреме, биле су раније неопходне.³⁾ — У Неродимљу жене о Духовима играју раније поменуту игру уз певање *Засјала Света Тројица*.⁴⁾ — Можда би овде требало поменути и необично падање у занос жена из Дубоке — о Духовима сваке године. То су *Русале*⁵⁾ које све више привлаче пажњу научника, како етнографа, тако и лекара, јер комплекс узрока који изазивају њихово падање подједнако је интересантан и у етнографском, и у психолошком, и у медицинском погледу. Том приликом онесвесне жене су у средишту догађаја и пажње, а играње које други изводе око њих да би их повратили, има магичнообредни карактер.

1) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — 2) Тих. Р. Ђорђевић: *Српске народне игре*, Српски Етнографски зборник, књ. IX, 1907. — 3) Павло Б. Поповић: *Краљице*, српски народни обичај о Тројичину дне. Браство, II, 1888, стр. 7—29. — 4) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — 5) Љ. и Д. С. Ј.: *Народне игре*, II, стр. 86; мел.: стр. 155. — 6) Мил. Ђ. Милићевић: *Кнежевина Србија*, стр. 1085; г. Петар Ж. Петровић, кустос Етнографског музеја у Београду, снимно је филмски народни обичај *Русале*: Др. Милорад Драгић у Политици од 30 јуна 1935, 8, 15 јуна и 12 јула 1936 даје низ чланака о *Русалама*.

На Видов дан у Доњој Гуштерици на Косову невесте играју око цркве цара Лазара уз раније поменути песму: „Свети Петар цркву гради, Господи помилуј!“¹⁾

Најзад, не могу се мимоићи ни игре које изводе девојке уз певање у случају суше. То су *Додолице*,²⁾ — додолске игре, које имају карактер молитве за кишу.

Свадбарске игре у нашем народу тако исто су многобројне. Ако се цело то питање схвати мало шире, ту би се, поред сватовских игара у ужем смислу, могле уврстити и просидбене, и вереничке игре. Према томе, ова група народних игара везује се за читав низ значајних моме-ната, који сви скупа имају један исход — брак. У тој великој групи наше кореографско-етнографске традиције,³⁾ женске игре су заступљене у приличном броју. Да наведемо само неколико примера.

Већ је поменуто како у Пећи и Вучитрну момци посматрају коло девојака и бирају ону којом ће се оженити.

Четвртак пред свадбу је дан кад се у многим нашим крајевима обављају у кући веренице нарочити послови. Код ње је тада обично живље него иначе. У Призрену тога дана њу посете другарице и играју *Подуна, мори, йодуна*.⁴⁾ У Косовској Митровици жене и девојке долазе у четвртак у кућу веренице да виде њену спрему. После разгледања играју „на боју“, тј. док се вереници боји коса помоћу кане, играју уз песму: „Мене мајка једну има“.⁵⁾ У Прилепу у четвртак пред свадбу воде вереницу у амам. Док се она купа и док јој се ставља кана у косу, њена родбина игра око ње и пева: „Дафино, вино црвено!“ Обичај да се у амаму игра око варенице која се купа постоји и у Тетову и у Скопљу.

Сам дан венчања још више је испуњен чиновима свечаног карактера, у којима млада као играчица, или као предмет опште пажње оних који играју, има видну улогу. *Кешуша*, сремска сватовска игра у двоје, може с правом да се сматра као младина игра, иако је други учесник мушкарац. Обичај је да сви они који желе тога дана да заиграју са младом, баце новац у тепсију која стоји пред кумом, и тако плате то задовољство. На тај начин млада стално игра, док се играчи смењују. Новац из тепсије преручи се у тикву и преда млади као поклон. У Книну и околини на дан свадбе млада, њене другарице, девер и кум први „заметну коло“. У Охриду и још неким местима постоје нарочите „игре за младу“.

1) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — 2) Тих. Р. Ђорђевић: *Српске народне игре*, Српски Етнографски зборник, књ. IX, 1907. — 3) О свадбеним играма у вези са свадбеним обичајима у нашем народу, говори се опширније у чланку на другом месту. — 4) Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Призрену и околини* — Српски књижевни гласник, 1 октобра 1936. — Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре, II*, стр. 102; мелодија: стр. 159. — 5) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Јанковић, *Народне игре, II*, стр. 36, 64; мелодија: стр. 145.

И свекрва има своје одређено време за играње, а често и одређена кола која треба да поведе. У Лазаропољу, у суботу ујутру око осам сати, свекрва, свечано обучена, са пиштољем за појасом, са ситом на глави и хлебом у ситу, са бокалом пуним вина у руди, дочекује младожењиног „старог побратима“ (старога свата) и његове другове, и три пута завије *Лесношо*¹⁾ уз тупане. — Свекрвино коло игра се и у Призрену и у Охриду.

Свршетак свадбеног веселја тако исто обилује обичајима у којима је жени каткад додељена изузетна улога. У банатским селима око Вршца на крају свадбе, кад гости полазе кућама, игра се око ватре затворено, „везано“ коло уз песму: „Оре, оре, зелен борел!“ Али, ако млада жели да га води са младожењом, оно се отвори. У селу Рудару код Косовске Митровице, кад младу поведу у нов дом, невесте и девојке играју и певају: „Идете ли, летите ли, кићени сватови“²⁾

Сем побројаних етнографских момената, који се углавном свде на празнике, саборе, годишња доба и свадбе, постоје и друге прилике када жена као играчица долази до изражаја. Тако, на пример, у Лазаропољу кад се пође „на оро“, иду девојке напред. Момци заостану са свирачима. Ожењени људи пођу доцније, а удате жене напослетку. Девојке успут певају, према годишњем добу, „пролетни песни“, „есени песни.“ Кад стигну на место одређено за играње, оне одиграју прво „лако коло“ *Лесношо* уз певање, а затим врло интересантну, ритмички сложену, „тешку“, нему — „немску“ — игру *Поврајтешкојшо*, без икакве музичке пратње. Тек доцније стигну свирачи са момцима.

Из свега што је до сада изложено излази да су женске народне игре тесно везане за многе прилике у животу нашег народа, а жена као играчица, и ако у извесном смислу доста спутана разним обзирима, ипак важан чинилац баш у оним обичајима и тренуцима који су народу најприснији.

6) *Жена као певачица и свирачица уз игру.* — Као што су стилови женскога играња у разним кореографским областима и под разним околностима многобројни, тако су и начини женскога певања које прати игру разноврсни. Овде се не мисли на индивидуалне разлике код певачица, већ на оне које се опажају кад се упореде начини колективног певања жена у разним крајевима. Певачка техника, осећајност при певању, смисао за уношење у дух мелодије, способност за изражавање битних карактеристика отпеване песме, — неједнако су дати женама на разним странама наше земље. При свем том, утисак који се има кад се у народу слушају ти разни начини женског певања, јесте да су сви

1) Анализа игре: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре I*, Београд 1934, стр. 80, игра 13. Мелодија: Даница С. Јанковић, *Мелодије народних игара*, Београд 1937, стр. 5. — 2) Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XI, 1936. — Љ, и Д. С. Јанковић: *Народне игре. II*, стр. 67; мелодија: стр. 147.

они подједнако спонтани, природни и народски, — већ према традицији краја који је у питању, и према мерилу које ту важи за оцењивање певања.

Колективно певање узето је у обзир због тога што се у народу, кад је реч о игри, соло певање обично не негује ни код мушкараца ни код жена. Међутим постоје разни начини певачког хорског груписања у женским народним играма. Ту је, на првом месту, случај кад све жене из играчке заједнице учествују у певању (Охрид, Пећ, Призрен, Тетово, Прилеп и др.); затим кад једна половина жена из кола пева док друга ћути, па после друга половина пева док прва ћути (у неким играма из Смиљева и Галичника). Чести су примери да само извештај мањи број играчица пева, док остале ћуте. У том случају играчице које су одређене за певање поделе се у две групе, по три и три, или по две и две, те наизменично певају (Косово). У неким крајевима чак су и мелодије подешене за ово смењивање при певању. У хрватској Дубици и околини, пријатне мелодије које прате игру имају, као по правилу, два дела, од којих први део даје музичку фразу за први глас (рецимо сопран), а други њену стилизацију за други глас (рецимо алт). Тако се тамо за време играња стално смењују по два или три прва гласа са по два или три друга гласа. Раније је већ речено да у дубичком колу певају увек или само играчице, или само играчи, и ако су измешани.

Схватање певачке вештине и вокално тумачење мелодија при игри пружа у разним нашим крајевима исто тако занимљиву разноврсност. Жене се у том погледу држе исте линије као и мушкарци, а понегде су оне као певачице чак изразитији преставници певачког стила у своме крају од певача. При певању косовских сеоских мелодија које прате игру и које су архаично обојене, жене имају нарочито држање, слеђено гледају у једну тачку, а глас који производе као да нема никакве везе са овоземаљским животом. Дуго „И!“ које узвикују у средини или на крају стиха звучи скоро језовито. Црногорке теже да постигну што већу сливеност певања у ору, као и Црногорци. Код њих се сматра да је добро певање оно када код свих певачица тон излази гласовно уједначен и стопљен, као из једнога грла. — Галичанке, Лазаропољке, Селчанке, Тресончанке, осећају и мелодију и игру, и уносе се у певање које изводе кроз мало стегнуто грло. — Сељанке из околине Призрена певају скоро безживотно док се припремају за извођење својих занимљивих игара *Чешири у крст* и *Најанац Ђушћена*.¹⁾ Призренке из вароши, међутим, као и Пећанке, добре су и одрешите певачице. — Нишавке умеју да унесу потребну боју у извођење песама које прате игре, и да подвуку битне црте мелодије, као на пример хумор у игри *Крешћу сојхе*,²⁾ или тугу у игри *Јове, мала моме*³⁾ — Буњевке уз игре певају

¹⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Призрену и околини*, Српски књижевни гласник, 1 октобра 1936. — Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре*, II, стр. 122, 121; мелодије: стр. 171, 170. — ²⁾ Даница С. Јанковић: *Хумор у нашим народним играма*, Политика, 6 мај 1935. — ³⁾ Даница С. Јанковић: *Народне игре нишавских села*, Гласник Етнографског музеја у Београду, IX, 1934.

меко и пријатно. — Охриђанке и Прилепчанке уносе у певање извесну топлину. Тетовке са много укуса певају своје старе, изванредно лепе, развијене, изразите мелодије које прате женске игре. — И тако даље. Наведени примери, као и многи други који би се могли навести, немају за циљ ни да прецене, ни да потцене певачке особине жена у појединим крајевима, већ само да укажу на то како се вештина и лепота певања различито схватају у разним областима наше земље.

Овде се не може мимоићи добро сналажење жена у играма које се играју уз наизменично певање и ћутање.¹⁾ То је општа појава на Југу, а тога има и у неким играма из Баније, из Војнића, код хрватског Карловца.

Као свирачица, жена из народа се релативно мало појављује. Инструменат којим се она тада служи на Југу је обично деф (даире), на коме она уметнички изводи све преливе сложеног ритма, и са пуно изражајне снаге оживљава сваки удар. Њено ударање, као пратња извесних игара са источњачком примесом, изванредно је речито. — Телсија, која се у обичном смислу никако не може схватити као музички инструмент, у извесним приликама, као што смо раније видели, врши и ту улогу. — Једини пример који нам је познат да жена из народа свирањем у дудук прати игру, јесте из Цариброда. Та вештакиња је Милица Гогичева, која је своју вештину показала и за време великог Соколског слета, одржаног пре неколико година у Загребу.²⁾

7) *Жена као предмет песама које прате извесне женске игре.* — Међу многобројним и веома разноврсним песмама које прате женске игре, група песама, које говоре о жени није најмање занимљива. Било да је главни предмет песме девојка или удата жена, било да је по среди каква појава или какав обичај у вези са њом, било да је дато какво женино схватање света и живота који је окружава, или, можда, погледи других на разна питања која непосредно задиру у њену личну срећу, — те песме скоро увек осветљавају проблем са неке нове стране. Уз то, позната збијеност форме тих лирских песама и пластичност казивања у антитезама, паралелама, дијалогу, сликама, алегоријама и другим уобичајеним средствима којима се наш народ служио стварајући своју бесмртну поезију, — даје високо уметнички оквир целом том сплету најразноврснијих тема у чијем је средишту жена.

Кратак осврт на понеке изразитије примерке тих песама о жени неће нас, свакако, увести у све лавиранте тога предмета, али ће нам, можда, ипак пружити бар приближну слику о њиховој многобројности и изукрштаности.

¹⁾ О веном игрању: Даница С. Јанковић, *Чување наших народних игара*, Српски књижевни гласник за 1 март 1935; Љубица С. Јанковић, *Психолошки momenti у нашим народним играма*, — Српски књижевни гласник, 16 фебруар 1936. Љ. и Д. С. Јанковић: *Народне игре, II*, Теориски део, стр. 9. — ²⁾ Даница С. Јанковић: *Народне игре нишањских села*, Гласник Етнографског музеја у Београду, IX, 1934.

У тим песмама су понекад у неколико стихова сажете читаве трагедије толиких покољења жена које су свој крст умеле да носе без роптања. Речит пример је охридска вереничка игра *Ме свршија* [верили ме], коју охридске девојке играју у својим најрадоснијим тренуцима. Садржина: после тродневне веридбе и недељне свадбене гозбе, послали су младу већ у понедељак на жетву, и то са празном торбом, празним застругом и празним крчагом. (Не треба сметнути с ума да се у тим крајевима вереница назива „свршеница“, док се у Галичнику прве две невестине године проведене у браку називају „псеће године“). Две тетовске песме које ћемо навести, говоре у прилог томе да живот удате жене у тим крајевима није ни мало лак. Обадве се певају уз врло лепе и необичне игре. Прва од њих, *Магделино, момо убава*, завршава се језовитим аргументима које наводи девојка да би објаснила зашто неће да се уда у Скопску нахију. Тамо су

У пуста Патишка Река
Тешки адети проклети,
Млада нееста робинка:
Три годин' нееста гувее, [трудн се да свакоме угоди]
Шес' годин' момче ишчекује;
А пусто момче в туђинче —
Туђина, туга голема! —
Шес' месеци дом' останује,
Шес' годин' в тешка печалба!
Шес' годин' гурбет гурбетује! —
Пуста нееста робинка:
Ни нееста, па ни леојка!

Друга песма, у којој се тако исто износи тежак положај печалбарске жене јесте *Ђурђана ми болна лега*:

Ђурђана ми болна лега.
Никој Ђурђа не верује,
Не верује, не лекује!
Кој верује — дома неје,
Отишол је на далеко!...

и њој слична, опет из Тетова, о болесној Јани:

Кој верује — дома неје,
Отишол је туђа земља,
У та пуста Амберика...

Ситуација у којој удату жену обожава ожењен човек, није без разлога привлачила књижевнике свих времена. Што је тај замршен однос, који сваког тренутка може да поремети миран ток једноликог живота, нашао тумаче и код наших народних анонимних песника, — није никакво чудо. Решење тога проблема у нашој песми *Сшојне ле, Сшојне*, из Канарева код Куманова, показује женино озбиљно схватање живота

и примљених дужности у вези са осећањем одговорности. Ту је жени дата улога чувара морала и породичног достојанства:

Стојне ле, Стојне, руса невесто!
Заврти танац на куле мене,
Ја да ти виду тој бело лице —
Да ли је бело како што беше!

Стојне ле, Стојне, руса невесто!
Заврти танац на куле мене,
Ја да ти виду те црне очи —
Да ли су црне како што беха!¹

— „Е море, лудо, лудо и младо!
Што да ме видиш? — ту фајду немаш!
Ти си жењето, ја сам дадено [удата], —
И ја си имам мушко детенце!“

Али, у песмама које прате игру и девојка може да покаже врло много поноса и да буде до крајности непопустљива према младићу који се на разне начине довија да је домами. У песми *О, убаво мала мома* из Дивљане код Беле Паланке, заљубљени момак страшио је све што је имао због лепе Раде: продао је коња, па купио гајде у нади да ће му она доћи кад засвира. Међутим,

— — — Вада свирим, су ноч свирим,
Теб' те нема да ми дојдеш!

Девојка као предмет неизмерне љубави младића, опевана је и у многим другим песмама које прате игру. У песми *Гиздаво момиче* из Тетова, момак се јада: „Дањом те болнујем, мори, ноћом те сањујем!“ А у песми из Скопља и околине *Анђелино, белолико момиче* момак преклиње девојку да каже мајци

— — — Да не роди друго чело како теб', —
Да не гори други бећар како мен'!

Међутим, не значи да је у тим песмама срце девојке увек од камена. Уме она и да бере цвеће у градини да би га дала момцима, што својој мајци у збијеном дијалогу отворено признаје (*Мамино момиче*¹) из Лазаропоља). Уме она чак, у тренутку очајања кад је случајно покидала основу на разбоју, да дође и до закључка да се лакше љубе момци него што се ткају кецеље (*Г'кала Донка преситлики* из Лазаропоља).

Породична осећања у свима преливима богато су илустрована у песмама за игру. У песми из Призрена, *Цоко, Цоко, црно око*,²) на пример, девојка се посматра као предмет родитељске љубави: мати кућу,

¹) Анализа игре: Љубица и Даница С. Јанковић, *Народне игре* I, Београд 1934, стр. 77, игра 63; мелодија: Даница С. Јанковић, *Мелодије народних игара*, Београд 1937, стр. 22. — ²) Љубица С. Јанковић: *Народне игре у Призрену и околини*, Српски књижевни гласник, 1 октобра 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Јанковић, *Народне игре*, II, стр. 106; мелодија: стр. 162.

а отац дућан даје, али ћерку не даје! — У косовској игри *Ој боре, боре, саборе*¹⁾ Миља девојка у ору уступа место сестри до Петра војводе, јер „сестра је боља од мене“. — У вучитрнској игри *Игра коња Јован Сарајлија*¹⁾ сестре су брата „миловале, од милости у разбој га ткале!“

Примери који показују здрав смисао за хумор, многобројни су и разноврсни. У њима може да буде и женског несташлука. Једна девојка се враголасто правда и куне: ако је крива, нека је удави Вардар, нека је однесе у солунско поље, нека солунске ливаде процветају из ње свакојаким цвећем, нека је беру солунске девојке и нека је дају — солунским бећарима (*Ајде, ој Вардаре* из Смиљева). — Али тај хумор може да не буде увек подједнако разблажен. У призренској игри *Баба тикве Ђосејала* пева се како баба не да зету тикве са буњишта, јер сматра да га је доста усрећила кад му је дала ћерку која не уме ни да замеси, ни да размеси. — Жена као неука и лења домаћица уопште је доста чест предмет хумористичких песама. У лесковачкој игри *Сади баба жућу тикву* пева се како нова снаја кад види разбој мисли да је црква, па се крсти. Веома занимљива песма из те групе јесте *Ожених се, заробих се* из Бујановца, у којој се несрећни муж уз комичан рефрен: „О-о-о!“ и „Бре, бре, бре!“, и уз гротескне покрете, на духовит начин вајка:

Ожених се, заробих се!
 'Зедо мому болникаву;
 За једење — поједује,
 За роботу — ич не може!
 Умесим јој бел' погачу,
 Испечем јој љут' кокошку,
 Наточим јој карту [буклију] вино,
 Принесем јој таблу вуну,
 Па отиду на орање.
 Ваздан ору, ваздан мислу! —
 Кад увече дома дојду,
 Од погачу ни корница,
 Од кокошку ни кошчица,
 Карта вина ни капчица,
 Табла вуна пуна стоји, —
 А невеста болна лега!
 Шта да праву? Шта да чину?

Па искочи више село
 Да питујем старе бабе,
 Старе бабе, средње жене.
 Оне мене световаше,
 А ја, младо, послушало:
 Умесих јој ржен лебац,
 И вра леба грумен соли,
 Принесох јој бардак воду,
 Принесох јој таблу вуну,
 Па отидох на орање.
 Ваздан ору ваздан поју! —
 Кад увече дома дојдо,
 Ржен лебац пола стоји,
 Грумен соли — грумен стоји,
 Бардак воде нун ми стоји,
 Табла ауна испредена,
 А невеста променена [преобучена].

У песмама које прате игру разни спорови између жена решавају се на разне начине. У игри *Бим, бим, Биливине* из Приштине спор се решава међусобном тучом:

Бим, бим, Биливине,
 Бију ли се ваше жене?

А наше се потепаше
 Сас вретена, сас кудеље!

¹⁾ Љубица С. Јанковић: *Народне игре на Косову*, Гласник Етнографског музеја у Београду, 1936. — Анализа игре: Љ. и Д. С. Ј., *Народне игре*, II, стр. 85; мелодија: стр. 153. — Ibid. стр. 80; мелодија: стр. 150.

Али несугласица може да буде решена и пресудом. У смиљевској игри *Се скараја* спор између снаје и заове око тога која је од њих лепша, решава владика изјавом да су обадве лепе. Итд. итд.

На крају, да поменемо само још то да се у извесним песмама које прате женске игре истиче и женина велика љубав према игрању, која се нарочито лепо и духовито износи у песми *Чудила се*. Ту девојка неће да се уда ни за мајстора, ни за папуцију, ни за даскала, налазећи свакоме мане, али за свирача хоће. Песма се завршава стиховима:

— — — Да ме даде за чалгаци [свирача],

Јаз чалгаци сакам:

Тој ће свирит, јаз ће играм,

Те се погодиме!

Као што се види, жена из народа са радосћу помишља на игру, у пркос томе што јој често патријархална схватања не допуштају да се у њој потпуно ослободи и до краја изрази.

Даница С. Јанковић

Summary. — *Woman in Yugoslav folk dances.* The problem is considered by the author, Prof. Danitza S. Yankovitch, from seven different points of view:

1) Women dances as a special group of Yugoslav folk dances.

2) Woman in mixed dances.

3) Woman as a dancer.

4) Psychological influence of woman as a stimulus of disposition for dancing upon men dancers.

5) Ethnographic moments relating to the dances performed by women, and to woman as a dancer.

6) Woman as a singer and as a player in the dance accompaniment.

7) Woman as a subject of the songs accompanying certain dances performed by women.

The study includes ethnographic, social and psychological moments; choreographic and poetical elements; various styles of women's dancing, singing and playing. It gives examples of all these.

Говедаров Камен на Овчег Пољу

Јужна Србија обилује разноврсним старим култовима. Три су главне групе култних објеката: култне стене, култна стабла и култне воде, а затим култни гробови, стара црквишта итд. Не само да нема краја у ком не би било по неко такво култно место, него се може рећи да нема ни села које не би имало неки култни објекат, а сасвим је обична ствар да у неком крају или синуру неког села буде и по више таквих светишта. Док нека светишта имају потпуно локални значај, многа су позната и у поштовању на пространим територијама. Овче Поље има читав низ разних култних места. Главнија су: црква и кладенац св. Стефана Дечанског крај варошице Св. Николе, Ђуришки манастир, манастир св. Недеља у Ранчинцима, Свети Оца (св. Прохор) на Пчињи, Св. Јаким (Осоговски), Врх Градишки (село Градиште), Три Кладенца у Барбареву, манастир св. Димитрија у Велесу и многа друга. Особит култни објекат је тзв. *Говедаров Камен*, остенак на самом Овчег Пољу, којем се указује нарочито поштовање. Што је особито значајно, ни једна званична црква није се доскора мешала у тај култ, који је очувао многа веома стара обележја. Тек од 1936 узела је Говедаров Камен под своје православна црква, те је несумњиво да ће у току наших дана бити значајнијих измена у том култу.

Са северног оквира Овчег Поља силазе неколике косе према самој равни Овчег Поља. Једна таква коса иде упоредо са Светониколском Реком, с леве јој стране. Преко ње води колски пут из Св. Николе у Штип. На коси, која је широка и благог нагиба, има више природних хумки. На једној таквој хумки је један остенак који Срби зову *Говедар-Камен* или *Говедаров Камен*, а Турци га зову *Говедар (Говадар) баба*. По дну Овчег Поља ретко се уопште види камен. Само по оквиру може се видети гдегод каменита површина. Тако је поменути пут на више места усечен односно спустио се до стеновите подлоге. На хумци где је Говедаров Камен види се већа оголела стеновита површина с које се диже по који остенак мање висине, а на врху јој је већи Говедаров Камен. И Говедаров Камен је од исте врсте стене као и његова стеновита подлога и као стеновита површина у околини. Та је стена сиво-зелени вулкански туф. Према томе, Говедаров Камен није ништа друго него обичан остенак који се одржао испред денудације као отпорнији део.

Место на ком је Говедаров Камен припада селу Овчем Пољу (раније Ерцелији), али је близу граници са светониколским синором. Од села је удаљено око $3\frac{1}{2}$ км према ЗСЗ, а на ЈИ је од Св. Николе. На ЈЗ од њега је село Пеширево. Св. Никола је до ратова 1912—1918 био српско-турска варош, а сада је готово чисто српска. У крају око Говедарова Камена била су готово само турска села (Пеширево, Амзабегово, Кадрифаково, Мустафино); једино је у Ерцелији (сада Овче Поље) било неколико кућа домаћих Срба.

Мањих остенака има и на хумци близу главног остенака, али немају никаква култног значаја. Било је таквих остенака и на самом путу, па су их Бугари за време окупације 1915—1918 разбили и камен употребили. Земљиште око Говедарова Камена је нагнуто, он сам озго нераван, те му ни висина није једнака са сваке стране: са западне стране нема ни 2 м, а с источне и јужне висок је $2\frac{1}{2}$ —3 м. На камену озго има на нижем му делу једно овално удубљење, велико 40×60 цм. У том удубљењу се скупља кишница, а ако ње не буде у рупи, онда се рупа за Ђурђев дан налије обичном водом. На северозападу од варошице Св. Николе има Говедаров Рид, али се на том месту не врши никакав култ.

Иако обична стена, Говедаров Камен је необичан за Овче Поље, необичан уопште као појава, јер се на Овчем Пољу ретко где види камен, а необичан и по свом положају и облику, јер стрчи са своје подлоге као стуб који доминира околином на неколико километара удаљености. Према таквом камену околина није могла да остане равнодушна. Он је необичан, и зато се његов постанак објашњава легендама и приписује му се чудотворна моћ, која се ниуколико не заснива на тим легендама о постању, што значи да је култ старији од тих легенда о постању које се данас причају. Култу су свакако претходиле друге легенде, легенде о првим чудима, али таквих данас нема.

Проф. Тих. Р. Ђорђевић забележио је 1933 од Турака у Штипу једну легенду о постанку Говедарова Камена. Та легенда гласи у целини: „Прича се да се неком султану у Цариграду нису држала деца. Кад му жена, после смрти неколике деце, роди мушко дете, она га промени са једном Циганком, да своје дете Циганки, а узме себи Циганче. Кад је Циганче одрасло није хтело да учи, већ је по цео дан седело голо, па је песницама ударало у трбух као у бубањ. Султан се чудило овоме чуду, посумња да је Циганче његово дете и натера жену да му призна да је дете разменила са Циганком. — „Где је та Циганка?“ упита је цар. — „Не знам“, одговори царица. Цар се на то крене да је тражи. После дугог тражења дође, најзад, на Овче Поље. Ту види гомилу деце која се чувајући говеда играју, а једно дете свима заповедало. Султану се ово дете допадне па га упита чије је. Дете одговори да је циганско. Султан затим нађе Циганку која му призна да је са царицом дете разменила. Султан онда узме своје дете, а на месту на коме га је нашао

остави за спомен велики камен који назва Говадар баба, јер му је ту дете чувало говеда¹⁾.

Мотив о крађи царева детета и његовој замени Циганчетом (који је заједнички Србима, Цинцарима, Турцима и Циганима) чини основу и у легенди коју сам чуо од Срба и Турака на самом Овчем Пољу од сељака из Ерцелије, из Св. Николе и из суседних села, али се сусрећу и други мотиви. Ја сам слушао:

У неког цара била слушкиња Циганка, која је добила дете. Добила и царица. Циганка постала дојиља, пошто царско дете не доји мајка него дојиља. Циганка промени децу, и у двору цареву остане Циганче. Циганче је расло у двору, али се стално веома чудно понашало: тукло се са другом децом и са два штапа се стално бранило од кучића. Одрастао и прави царски син и постао негде у селу говедар и пасео говеда по Овчем Пољу. Једном његов отац, цар, направи пајтон (фијакер) од злата и пусти та кола да иду по царству и да се тражи онај који ће тачно оденити колико вреде. Онај који добро процени да се доведе њему. Ишла су кола кроз цело царство, прошла сва села, и нико није могао царевим људима да каже колико вреде та кола. Кад су били у последњем селу и испитали већ све људе, упитаће их имају ли још кога у селу кога би могли питати. Рекоше да имају говедара. Цареви људи нареде да се зовне и тај говедар, који је пасео говеда на месту где је сада Говедаров Камен. Кад су упитали говедара колико вреде царева златна кола, он рече да вреде колико две кише у месецу априлу и једна у мају. Цареви људи одведу говедара код цара, и тада се показало да је говедар био царев син. За успомену на то, цар постави Говедаров Камен, око ког стоје окамењена и говеда, која су се скаменила по царевој заповести. (То мање камење је минирано).

Поред ове, постоји и друга легенда, коју сам чуо од једног старијег Србина у Св. Николи, а која по свом главном мотиву није ништа друго него једна варијанта добро познате приче о путовању Бога (или св. Саве), па је само овде везана за Говедаров Камен. Та легенда гласи: Неки говедар пасео говеда на Овчем Пољу, а овчар пасео овце у Медову. У то време овце су се штрклале (обадале), а говеда нису. Господ путовао у виду старца, па пошао да тражи воде у говедара. Вода била близу, али говедара мрзело да устане да му да, те га одбије. Господ оде код овчара и затражи воде од њега. Овчар одговори да има воде и да би му радо дао, али не може да остави овце, пошто се штрклају. Бог му рекне да ће он за то време причувати овце. Овчар отиде и донесе воде у опанку, пошто није имао у чему другом. Кад се вратио, има шта да види: старац — Господ — забио у земљу тољагу, на њу ставио озго капу, и овце се скрдиле. А у говедара се говеда растурила: побегла од муве. Господ благослови овчара, и отада се овце не обадају,

¹⁾ Тих. Р. Борђевић: Наш народни живот X 111.

а прокуне говедара, те се он скамени, а скамене се и његова говеда онако како су бежала. Тако је постао Говедаров Камен.

Као што сам поменуо, нема никакве посебне легенде која би објашњавала постанак култа; мисле да је морало бити да се најпре неко „обрекао“ (заветовао), па пошто је било успеха, за тим примером пошли и други.

Култ Говедарова Камена је заједнички за чланове разних етничких и верских група и веома је раширен. На Говедаров Камен долазе у првом реду православни Срби и муслимански Турци, затим долазе Цигани од обе конфесије, па муслимани Арбанаси од Куманова и Прешева и номадски Цинцари, православни, који зимују са стоком на Овчем Пољу и у суседним крајевима. Једино што не долазе Јевреји. Сем што долазе људи и жене из овчепољских села, буде много посетилаца и из удаљенијих крајева: долазе од Куманова, из Скопске Црне Горе, од Тетова, Битоља, Велеса, Штипа, Царевог Села, Кочана, Криве Паланке и Босилграда. У новије време почели су у култу да учествују и насељеници из разних крајева: из Северне Србије, Херцеговине и Далмације, вршећи све оно што раде и староселци. Тако су нпр. прикупљањем прилога ове године руководили један староселац, неки Тодор, из Ерцелије и Антоније Миљковић, насељеник из Олујића, родом из околине Крагујевца.

Главно је долажење Говедарову Камену уочи Ђурђева дана и на сам Ђурђев дан по подне, али појединци долазе и доцније, до Спасова дана. После Спасова дана се не долази. Ове године, 1937, видео сам посетилаца већ пре подне 5 маја, на дан уочи Ђурђева дана, а исто тако и 7 маја по подне, дакле сутрадан по Ђурђеву дану. Многи проведу целу ноћ крај Говедарова Камена. Уверавали су ме да у турско време није долазио тако силан свет као сада, и посетиоци су све свршавали углавном дању. Међу посетиоцима превлађују хришћани, али истовремено с њима буде и муслимана мушкараца. Међутим, турске жене односно брачни парови (бешчедни) долазе на Ђурђев дан пошто се развију хришћани, да би и они могли обавити обреде који су неопходни.

Кад је лепо време, код Говедарова Камена се слегне силна гомила света и буде и свирке и игре. Али они који су већ били једанпут па морају да дођу понова, као и они којима је велика невоља те неће да пропусте годину дана, иако одлазе по први пут, доћи ће без обзира на то какво је време. Ове године било је невероватно рђаво време: и 5 и 6 маја пљуштала је киша готово преко целог дана, па су путовање и прилаз Говедарову Камену били врло тешки. Био сам лично у два маха на том месту: навече уочи Ђурђева дана и на Ђурђев дан изјутра. Оба пута сам имао прилике да затекнем по више од стотине присутних, а у путу сам сусретао многе групе које су тек долазиле или се већ враћале. Ишло се пешке, на коњима, колима, па и аутомобилима.

Док на друга слична култна места долазе људи да траже среће и здравља свом телу, Говедарову Камену долазе и такви који траже лека и помоћи за своју стоку. Веровање да се ту може наћи помоћи за стоку наслања се унеколико на легенду о говедару и о окамењеним говедима, али се овде у ствари ради о једном фалистичком култу, што показују облик стене и неки елементи култа (обилажење и опасивање концем, инкубација). Ма да је највећи број посетилаца који долазе да траже помоћи да им брак буде плодан и ма да долази и школован свет, ипак сви посетиоци врше *закон* на Говедарову Камену без икаква снебивања и зазора. Ипак је све то што се ту ради механизовано.

Међу посетиоцима падају највише уочи нероткиње односно бешчедни брачни парови, и ти посетиоци имају да обаве највише ритуално-магичких радња. Исто што и нероткиње чине и жене које имају само женску децу, па желе да добију и мушку. Долазе затим момци и девојке који немају среће у љубави, па да задобију љубав девојке односно момка и да могу да ступе у брак. Многи долазе ради здравља. Ради здравља се нарочито доводе деца.

Сви посетиоци без разлике обављају ритуалну циркумбулацију: обиђу трипут око камена, почињући с источне стране, у правцу с десна на лево, тј. од источне стране поред северне, западне и јужне опет к истоку. Код сваке стране приликом обилажења застаје се и љуби камен:

Сл. 1. Запечаћене свеће на западној страни Говедарова Камена; на стени (горе) плетење гаишња.

хришћанин се крсти и пољуби по једанпут, а муслиманин пољубитрипут уснама и после љубљења се челом дотиче камена. Затим, сви посетиоци после обилажења пале свеће, и то хришћани воштане, а муслимани лојане. Пале их са западне стране Говедарова Камена. Уочи Ђурђева дана 1937 била је ту маса свећа које су увече тако сијале да су се виделе издалека

(сл. 1). На Ђурђев дан изјутра било је свећа и с источне стране. Још је општи обичај да се пењу на камен и да се замивају по лицу водом из рупе на камену. Ма да је ове године та вода била сувише блатњава, побожним посетиоцима то није ништа сметало да њом мажу очи и лице. Код те воде спушта се онда дар у новцу или чему другом. Многи посетиоци дођу увече уочи Ђурђева дана, нарочито они из даљих места, и проведу целу ноћ крај Говедарова Камена. Спавају у го-

милицама, поједине породице, по рупама којих има доста око Говедарова Камена. Добро је да се ту отспава (инкубација). Ма да је ове године целе ноћи уочи Ђурђева дана пљуштала киша, било их је доста који су провели целу ноћ на пољу, огрнути својим тешким гуњама.

Нероткиње, као и оне жене које имају само женску а желе и мушку децу, треба да приликом обилажења омотају око Говедарова Камена конац. Треба да се донесе од куће и црвени и бели конац, али су многе опасивале камен само са белим концем (сл. 2). Крај од конца увезе се за штогод на источној страни камена, притисне каменом или прилепи чим или га држи неко од жениних сродника (мушко или женско). Са концем обилазе око стене и опасују је заједно муж и жена, али може и сама жена. Требало би да конац преноћи на камену, па да се скине ујутру. Кад је лепо време, многи и ураде тако и преко целе ноћи пале свеће на Говедарову Камену. Али је ипак више жена које опасују камен тек на Ђурђев дан изјутра.

Пошто се скине конац, од њега треба да се саплете *гатњик* за мужа а за жену веза за „пешкир“ (прегачу), пошто жене не носе гаћа. То се ради горе на самој стени

(сл. 1), а док жена пресавија и плете конац, треба да јој га придржава мушкарац. Тај мушкарац је обично муж, али не мора, него може бити и који други мушкарац, који жени тим постаје *побратим*. Ако с њима није дошао од куће или из села неки који је унапред назначен да буде побратим, онда ће жена на Говедареву

Сл. 2. Опасивање Говедарова Камена и клање жртве.

Камену узети случајног побратима. Питаће ко воли — у име Бога — да јој подржи конац. Она ће га даривати на камену, и онда га сматрати побратимом. Конац је веома дугачак. Од једног дела ће жена начинити гатњик, а од другог себи везу. Део за гатњик се издели на три једнаке дужине, а од сваке дужине пресавијањем добије спон жица (али се не сече). Онда се од те три струке уплете гатњик, дуг око $1\frac{1}{2}$ м, који буде попут плетенице и дебео за 1—2 прста. Пошто буде с тим готова, жена веже оба краја од гатњика па се још ту на камену провуче кроз тако начињен круг. После се опаше и за годину дана стално носи ту везу од конца, а тако исто и муж носи стално свој гатњик. Ако од посете Говедареву Камену буде помоћи, до године се доноси тај гатњик и остави на Говедарову Камену.

Нероткиња треба да се испне на стену и да водом напуњеном тестијом или бардаком удари о камен. Ако се суд разбије о стену, добро је: имаће порода. Једна жена с факултетском спремом ударала је трипут, али је сваки пут суд остајао читав.

Напослетку, нероткиња треба да од Говедарова Камена одлочи комадић, и то само рукама, прстима. Пошто дође кући, кад доспе, жена угреје воле, метне у њу тај комадић камена, па се окупа том водом. Купа се само она. После чува тај комадић камена у свом ковчегу. Ако добије дете у току године, онда ће о следећем Ђурђеву дану однети натраг и тај камен и оставити га горе на Говедарову Камену. Каменчић узимају и они који долазе „за здравје“.

По казивању неких пријатеља из Велеса, код Говедарова Камена бешчедни супружници обављају у ноћи уочи Ђурђева дана и сношај за време инкубације. Никако ми није било могућно да проверим то казивање, али је ствар врло вероватна, пошто се и у цркви манастира св. Димитрија у Велесу обавља ритуални акт.

Ако бешчедни супружници добију дете, онда до године иду на Говедаров Камен да тамо принесу жртву, оставе гатњик и узети каменчић. Носе и дете и с њим обилазе око стене, сада за здравље детета, пале свеће, мажу дете крвљу од заклане жртве, замивају водом из рупе на стени. Обилазе, љубе стену, пале свећу и замивају се и одрасли који дођу да траже здравља за себе.

Посетиоци Говедарова Камена треба да посете још једно култно место: кладенац св. Стефана Дечанског под самом варошицом Св. Нико-
лом.

Којима је угодно, успут, свратиће тамо у повратку с Говедарова Камена, а други ће отићи сутрадан или који дан доцније. И тамо се замивају, у одређене дане опасују цркву и кладенац, а са стоком се обилази око читаве црквене и гробљанске ограде.

Коме не буде помоћи од прве посете, без обзира ради чега је долазио, доћи ће још двапут, свега трипут.

Многи долазе Говедарову Камену са стоком и ради

стоке. Доводи се у првом реду јалова стока, овце и кобиле, и то чине нарочито Цинцари (Власи). Са таквом стоком обиће се трипут око Говедарова Камена и обећа жртва (сл. 3). До године, ако буде приплода од те стоке, доћи ће се с истом стоком и довести ждребад и јагњад, с којом ће се обићи око стене, а донеће и једно јагње за жртву. Долазе са сто-

Сл. 3. Вођење коња око Говедарова Камена.

ком и они којима не „траје“ стока, тј. којима се стока не држи него липсава. Могу да се виде занимљиви примери. Један Светониколац довео је своје мало стадо оваца и с њим обилазио око камена. Један други коме не „траје“ стока није могао да дотера стадо, него је скинуо два звона са стоке и са њима увече уочи Ђурђева дана обилазио око Говедарова Камена, држећи у свакој руди по једно звоно и звонећи њим. Видео сам опет једнога који је такође донео звоно и јагње за жртву. Пошто је јагње принео на жртву, наквасио је звоно његовом крвљу, па ће то звоно носити брав. На сам Ђурђев дан изјутра један је обишао око Говедарова Камена с биволима ујармљеним у кола: није досада имао никада биволе, него их први пут купио ове године, па дошао с њима Говедарову Камену да би му „трајали“.

Приношење крвне жртве спада у главне елементе култа Говедарова Камена. Неки од посетилаца доносе жртву и кад први пут долазе, а сваки обећа да ће је донети до године, ако му се испуни жеља. Кома се испуни жеља, мора донети жртву до године. Стога је и ове године, иако је било врло рђаво време, заклано неколико десетина јагњади и много петлова (сл. 4).

За жртву се доносе јагњад, петлови и ћурани. Не гледа се ни на боју, ни на ухрањеност, ни на пол жртве, али ипак сви више воле да жртва буде мушког пола. Животиња која ће се клати треба да се обнесе трипут око Говедарова Камена. Жртве

Сл. 4. Клање жртве.

кољу окренути југу (и истоку), и то тако да млаз крви тече низ јужну страну стене. На Ђурђев дан изјутра јужна страна стене била је покривена густим и дебелим слојем усирене крви, која се сва сијала. Крвљу с ножа помаже се дете по челу (ако се приноси захвална жртва за добитак или оздрављење детета): муслимани помажу дете само по челу, а православни по челу, образима и бради, дакле у виду крста (сл. 5). Потом се жртва баца са стене доле. Раније су те жртве узимали Цигани и друга сиротиња, јер је правило да не смеју ништа од жртве узети и појести они који су је привели. Жртва је, дакле, намењена демонима који се можда јављају у облику тих сиромаша. Било је раније и отимања око закланих и бачених животиња, и стога на овом месту мора да одржава ред жандармерија, која се иначе не може видети ни на једном другом култном месту у Јужној Србији. Доцније су жртве прикупљане

у корист општине, а од 1936 у корист подизања цркве у Олујићу, те се црквени одбор стара сада о свему на Говедареву Камену: један члан купи жртве и продаје их, а други седи на самом Говедареву Камену крај рупе с водом и прикупља дарове у новцу и стварима. Заклана јагњад су продавана 1937 по 5—15 динара (дакле јевтиније него што се продаје сама кожа), и куповала их је поглавито сиротиња из оближњих места. Петлови и кокошке су продавани по 1—2 динара. Свима посетиоцима се много допада тај нови ред. Откако је заведен тај нови ред, прихода за цркву буде и по хиљаду динара.

Сем жртава, у *вакав*¹⁾ се дарују: кошуље, чарапе, мараме, клупчета пређе и др.

Много се прича како је неко из далека пошао Говедарову Камену па га орач у близини камена преварио и упутио да оде на други камен,

Сл. 5. Деца намазана крвљу по челу.

али побожном посетиоцу његова вера и побожност ипак помогле. У близини Говедарова Камена има неки мањи камен. Неки хришћанин, причају, пошао Говедареву Камену. Питао орача Турчина, а овај га упутио на тај мањи камен. Посетилац обавио што треба и обећао јагње. Помогло му, и до године пошао с јагњетом. Видео оног истог Турчина. Турчин му тада признао да га је прошле године узео на душу, па га одвео

на прави Говедаров Камен. Старац Паве Миневих (82 год.) из Св. Николе прича како су овчеполске кириције ишле од Солуна до Београда. Негде у Северној Србији пожали им се у разговору нека жена да нема деце. Кириције јој препоруче да дође на Говедаров Камен, и она их послуша. Али она и њен муж нису знали које је прави Говедаров Камен, па су узели каменчић не с њега него из његове близине. Ипак им је било помоћи! У Св. Николи се прича да је и пре 5—6 год. неки Турчин од Велеса долазио и тражио Говедар-бабу. Дошао до Црног Камена (око 2 км од Св. Николе) и ту питао једног орача Светониколаца, који му рече да је то Говедар-баба. Турчин закоље јагње на Црном Камену, а Светониколац га узме. До године ето опет Турчина и носи други „бакшиш“, опет јагње, пошто му је оздравио во ради ког је први пут долазио. Тада му онај исти орач рекне да ту није Говедар-баба и позове га себи на конак, па да га сутра води код правог Говедар-бабе. Турчин

¹⁾ *Вакав* од арапског *вакуф* (задушбина). Овде значи: светиња, свето место, поклон за душу.

рекне: „Ја сам ту нашао срећу, и даље не идем!“ Па опет остави јагње, које узме орач. Многи знају за ту причу, али нико не зна који је био тај Светиниколац који је varaо Турчина!

Ма да су, по тим причама, људи долазили до помоћи и на другим стенама, ипак на тим местима није долазило до заснивања култа, што треба да се нарочито истакне. Сви желе таким причама само да нагласе колико су велика светиња и утицај Говедарова Камена да он помаже побожнима и кад их други одведу на друго место. Само да верују да иду на Говедаров Камен и да ће им он помоћи.

Мил. С. Филиповић

Zusammenfassung. — *Govedarov Kamen auf Ovče Polje.* Govedarov Kamen, ein Felsblock auf Ovče Polje in Südserbien, ist ein Kultusobjekt, dem das Volk grosse Achtung erweist. Der Verfasser beschreibt zuerst Govedarov Kamen, erzählt einige Legenden über seine Entstehung und erörtert hierauf den Kult dieses Ortes. Zum Govedarov Kamen kommen die Vertreter aller ethnischen Gruppen ausser den Juden aus der näheren und ferneren Umgebung. Der Haupttag, wann man zu ihm kommt, ist St. Georgstag, man kommt auch später bis Spasovdan (Christi Himmelfahrt). Der Verfasser war 1937 am St. Georgstag am Govedarov Kamen und gibt Aufschlüsse, was er bei dieser Gelegenheit sah. Man kommt zu ihm um Glück und Gesundheit der Menschen und des Viehes zu erbeten. In grosser Zahl kommen kinderlose Frauen und üben meist rituelle magische Handlungen aus. Alle Besucher gehen dreimal um den Govedarov Kamen herum, küssen ihn und zünden Kerzen an (Bild 1), waschen sich mit dem Wasser aus einem Loch im Stein und lassen dort eine Spende in Geld oder anderem; unfruchtbare Frauen winden um den Stein einen Faden (Bild 2), füllen ein Gefass mit Wasser und versuchen es am Stein zu zerschlagen (wenn das Gefass bricht, bekommt sie Kinder). Viele kommen mit Vieh, das sie dreimal um den Stein führen, damit das Vieh gesund und fruchtbar sei (Bild 3). Das hauptsächliche Kultuselément am Govedarov Kamen ist das Darbringen von Opfern (Lamm, Hahn, Truthahn); das Tier wird zuerst dreimal um den Stein getragen und dann geopfert. Mit dem Blute dieser Opfer bestreicht man die Kinder auf der Stirne oder anderen Körperteilen, das Opfer wirft man vom Felsen in den Abgrund.

Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Slavonsko-požeškom

(nastavak)

Određivanje dana sjetve. U Čeha obično poslije blagdana onih svetaca koji padaju u doba kada se ova stvarno može da obavi. Kod svih naroda obično u četvrtom kalendarskom mjesecu zbog naglih promjena u njemu¹⁾. O Božiću i mesopustu predviđaju, da li će biti bolja rana ili kasna sjetva. Pretskazuju pomoću tri zasađena klasa ili po cvatu rastinja (vrijesa, cikorije). Koji je klas prvi uzašao, ili se cvijet najprije rascvao na gornjem ili na donjem dijelu stabljike, po tome određuju rano ili kasno sijanje.¹⁾

Kolikogod je moguće, prvo oranje i sijanje obavi se za puna mjeseca ili na tzv. „srećni dan“.²⁾ U raznim krajevima on je sasna raznolik. U Rusiji za srećne dane uzimlju utorak, četvrtak i nedjelju („debeli dan“). U okrugu Pinsk sam petak.²⁾ Neki Česi najrađe počinju na Veliki Četvrtak¹⁾. Tako i u Rjazanu i kod Velikorusa.²⁾ U velikoruskome dijelu gubernije Smolensk obično na dan „Hristova Preobraženja“ (6—VIII). I to zasijava svećenik raz iz sjemena sabrana od svih kućegospodara. Za tim poprska polje blagoslovljenom vodom.³⁾ U Kalugi počinju sijati na petnaestu ili sedamnaestu nedjelju po Božiću (između 3 i 17 aprila).²⁾ Ako još uvijek traje zima i plug nije u mogućnosti da zabrazdi u zemlju, ore se simbolički na tavanu zemlja s kojom je nasut nadsobni strop. Jedan drži ručice pluga, drugi vuče kao konj.²⁾ Simbolički se sije kod južnih Velikorusa u guberniji Rjazan na Božić (25—XII). Između zornice i velike mise jedan pastir obiđe kuće i posije ih govoreći: „*Za žive! Za one koji donose ploda! Na sreću gazde i gazdarice!*“ ili: „*ja sijem, zasijavam ljetnim žitom, zoblju i heljdom za telad, za janjce i za sve seljake!*“. Kao i „*posipalniščike*“ na Novu godinu (čije zrne Ukrajinci primješavaju sjemenu) tako i ove pastire darivaju kolačima^{1 i 2)}. Mimosilaze se kod Rusa: dan u koji u toj godini pada „*Marijino javještenje*“ (25—III), a mjestimično „*Marijino očišćenje*“ (2—II).²⁾ Kod Čeha se ne smije početi sijati npr. na sv. Abdona, sv. Ivana Glososjeka itd¹⁾. Međutim vole vrijeme oko sv. Grgura.¹⁾

Doba dana za počimanje sjetve. Rusi i Česi najradije odabiraju jutro „da se s nadolazećim suncem saglasi uzrast pojedinih biljka“, „da ih niko ne vidi“, „da nekoga i sami preteknu“, i da se izbjegne svaki neugodni ili nepovoljni susret“. No nekoji pretpostavljaju večer: Česi u očekivanju tmine i noćne rose.⁴⁾ Zapadni Rusi u okrugu Vilejka, da poslije ovog svetog čina ne bi mogli obavljati više nijedan drugi posao „da ne skrivi lošu žetvu“.⁴⁾

¹⁾ Dr. Drahomira Stranska: *Lydove običaje hospodarske, Zvyki pri seti. Narodop. Věsňik C. sl. XXIII str. 385.* — ²⁾ *Zelenin: Russische (Ostslawische) Volkskunde str. 25.* — ³⁾ *Zelenin: ibid 26.* — ⁴⁾ Stranska kao pod 1, Zelenin kao pod 2.

Važnost dana prvog oranja i sisanja. Ovaj se dan smatra praznikom. Uz domaćina i svi su ukućani vezani izvjesnim pravilima. Uvjereni su, kad bi prekršio ko postojeće zabrane, da bi time navukli loše posljedice na sjetvu, i tako ugrozili preživljenje kroz čitavu godinu cijele porodice. Zato poljodjelac preduzima sva sretstva za koja zna ili je čuo, da bi njegov prvi korak na početku godišnjih radova u vegetabilnom procesu bio srećnim (in bono omine).

Sjetva često nosi javni, a ne samo obiteljski karakter.⁵⁾ Gdje nosi javni karakter u Rusiji cijelo selo izabire jednog čovjeka „lagane“ ruke, čija je žetva bila najbolja, i svi ga znaju kao uredna, marljiva, napredna, i radi njegova ga blagostanja poštuju; izabrani će prvi u selu da zaore i zasije. Ako ne kani sam svoje još da obavi, on suseljanima odore harem 2—3 brazde i zasije ih. Istom tada počinju i drugi.⁶⁾

U Poljskoj ne može porati ni zasijati lice koje nema vlastitog posjeda, jer bi „bio i uspjeh rada jednak zlima osebinama sijača.“⁷⁾ U nekim krajevima Rusije zasijava sam svećenik.⁸⁾ Gdje ne započinje svećenik, u nekim krajevima žrijebom se izabire jedan od domaćina koji će započeti sa sisanjem: Iz svake kuće metne se po jedno skuhano jaje u jednu kapu. Svi zainteresovani domaćini izvlače iz nje po jedno. Ko izvuče najpunije jaje, nakon što se razbilo, on je izabran i on počinje.⁹⁾ Zapadni Rusi u guberniji Mogilev povjeravaju, mjestimično, prvo zasijavanje dječaku od 10—14 godina. Svečano obučen, on ne okusi hrane, jer se traži ovdje od svakog sijača da počne s radom na tašte. Inače, u načelu, taj posao obavlja svagdje kućedomaćina.⁹⁾

Po „orendizmu“, nazivu profesora u Würzburgu Fridr. Pfistera, to se čini zato, što izvjesni ljudi i predmeti djeluju na stvari s kojima dolaze u dodir s onim dobrim ili lošim osobinama koje imaju u sebi u času svog magičnog djelovanja.¹⁰⁾ (Četverolisna djetelina, dvostruki orah itd). Poljodjelac želi rod: dobar, čist, zdrav, krupan, bez snijeti i pljeve, a u rastu i sazrijevanju da bude zaštićen od štetočina ptica, crvi, miševa itd. Prema tome on uzima i zaštitne mjere.

Osposobljavanje sjemena za izgled na koje sijač računa. U Češkoj miješaju u sjeme soli i vapna.¹¹⁾ Sjemenu se dodaje posvećeno zrnje iz klasja iz određenih prilika i drugi predmeti.¹²⁾ U Rusiji miješaju „blagoviještansku prosloru“. Kod toga se mole pred ikonama.¹²⁾ Od zrnja s naročitim opredjeljenjem dodaju: iz prvog snopa minule žetve, iz žetelačkog vijenca, opletena iz posljednjeg snopa iste žetve. Ove obadviije vrste zrna posvete se, prethodno, u crkvi na dan „Uzašašća Bogorodičina“ (15—VII) ili „Hristova Preobraženja“ (6—VIII). Dodaje se još i zrno koje se posvetilo o Uskrsu u crkvi s kolačima, s crkvenim jajima (gubernije Jenisej),¹³⁾ zrno posipalnika na Novu godinu,¹⁴⁾ itd. U Poljskoj su uvjereni da je bolje za sjetvu žito koje nije vlastito, pa se rado zamjenjuje. Ali se i rado krade. I tu primješavaju i žito iz žetelačkih vijenaca.¹⁵⁾

⁵⁾ Zelenin pom. djelo str. 26. — ⁶⁾ Zelenin kao pod 5; E. Lilek: Volksglaube und Volkstümlicher Cultus in Bosnien und der Herzegovina. Wissensch. Mitteilung. aus Bosnien und Herzegovina IV—436; Stranska op. cit. XXIV str. 58. Glasnik zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu knj. XI str. 709. Srpski Etnografski zbornik sv. XXXII str. 378. — ⁷⁾ Stranska op. cit. sv. XXIV str. 57. — ⁸⁾ Zelenin, pom. djelo str. 26; Tereshenko: Byt ruskogo naroda V str. 36; Stranska op. cit. XXIII 389. Stranska op. cit. kao pod 7 str. 58. — ⁹⁾ Zelenin str. 26. — ¹⁰⁾ Friedrich Pfister: Blätter für hessische Volkskunde 1927. Heft 10 str. 62 n. — ¹¹⁾ Stranska: op. cit. 386, Zelenin pom. djelo 26. — ¹²⁾ Zelenin 27. — ¹³⁾ Zelenin kao pod 11. — ¹⁴⁾ Zelenin str. 25. — ¹⁵⁾ Adam Fischer: Etnografija Słowianska sv. 3. „Połacy“, Kultura społeczna str. 192.

Kod magičkog pripremanja sjemena za sijanje ispoljavaju se profilaktički obredi i obredi čišćenja s upotrebom apotropaičkih predmeta i sprovođenjem obranbenih čina. Nastupaju učinci sakrificijalni i teozeni. Obraća se zemljoradnik svima moćima koje oživljuju prirodu, bez obzira da li su te sile božanskog ili demonskog kruga.

Crkve i u poganskom i u kršćanskom dobu obraćale su pažnju zaštiti i blagoslovu poljoprivrednog nastojanja svojih vjernika. Zrno određeno za sjeme prskalo se sv. vodom i blagosivljalo, kao i zemlja u koju će se metnuti ili u kojoj je zasijano.

Sakrificiona sredstva. Čehoslovaci dodaju u sjeme posvećene grančice vrbe, blagoslovljenu svijeću, sol, biljke itd. Mećući ga u vreću ili torbu, nad njim se pravio znak križa.¹⁶⁾

U okolici Sulislave na dan sv. Stjepana jaro sjeme priređivali su uz zapaljenu svijeću.¹⁶⁾ Kod Rusa u guberniji Arhangel'sk iz brašna od prvog završenog zrnja prave *usjevni kruščić*. Meću ga naolicu od ikone i drže u sanduku sa sjemenom. Kod sijanja smjeste ga u košaru sa sjemenjem, a na oranici na četiri ugla table, stvarajući tako i apotropaičko sredstvo i magički krug.¹⁷⁾ Kod Velikorusa to zamjenjuje „Blagoviještanska prosfora“ (dobiva se na Blagovijesti 25—III u crkvi). U guberniji Orel prave je seljaci sami. Spomena tome imamo već 1652 u Tambovskoj ispravi.¹⁸⁾ I Rusi pridodaju sjemenu grančicu koja je blagoslovljena na Cvijeti.¹⁹⁾ Pod sjeme meću uskršnje jaje, da magički pojača veličinu, snagu i jedrinu zrna nove žetve koja će doći iz ovoga zasijavanja. (Dinamička teorija o pretpostavci sila u nekojim neživim stvarima.¹⁹⁾ U okrugu Rogačev dodaju i hljeb koji je s prošforom blagoslovljen na prvi dan Uskrsa.¹⁹⁾

Jaje je i inače važno magičko sredstvo. Važna je boja, veličina i punoća. U Etnografiji uzimaju ga i kao žrtvu demonima i zemlji. Rod treba da bude pun i okrugao kao jaje.²⁰⁾ Uskršna jaja zaštićuju polje od tuče i od snijeti, a pojačavaju rodnost.²¹⁾ Mitološka škola utvrdila je, da je jaje simbolom klice budućeg života koja je u njemu. Pa Mogk ukazuje hipotetički, da se ta snaga rodnosti prenosi i u polje u koje se zakopa, i u sjeme kojemu se dodaje i na blago koje ga jede.²²⁾ Kod sjetve lana kuhana jaja bacaju se u polje zajedno sa sjemenom. Djeca ih pokupe, bacaju u zrak i viču: „rasti, rasti lane, više nego uspravljena šuma“, a onda ih pojeduju.²²⁾ U okruzima Vologda i Tjumen velikoruski sijač može i sam da ih pojedje.²³⁾

Kao magija vidnu ulogu igra kod zapadnih Rusa voštana svijeća „*gromnica*“. Posvećuje se tri puta: na praznik „Bogorodičina očišćenja“ (2—II), na Veliki četvrtak i na Uskrs. Kad se moli nad sjemenom, zatakne se u sjeme. Ponesu je i u polje. Pali se da štiti od grmljavine (otud joj i naziv).²⁴⁾

Simpatična magija — prenošenje vlastitosti neživih predmeta koje je našao u njima i upotrebio u magičke svrhe na sjeme ili u polje. Nosioc tih sposobnosti je onaj predmet kojega sijač drži u ruci, ima u sjemenu

¹⁶⁾ Stranska op. cit. XXIII—389; Zelinka: Sbirka lidove po podani z Berounska, str. 15 Beroun 1895; L. Lábeč: Zvykoslovi Plzenska, a prilechlyh oblasti. Plzen 1930 str. 31. — ¹⁷⁾ Zelenin: pom. djelo str. 25. S. E. Zb. XIX 357, 359. — ¹⁸⁾ Zelenin kao pod 17. — ¹⁹⁾ Zelenin op. cit. 26. — ²⁰⁾ Stranska nav. djelo sv. XXIV str. 46. — ²¹⁾ Zelenin op. cit. 28. — ²²⁾ Eugen Mogk: Volkstümliche Sitten und Brauche im Spiegel der neueren Religionsgeschichtlichen Forschungen. Neue Jahrbücher für das klass. Altertum, Geschichte, und deutsche Literatur. 1911. XXVII—XXVIII. Leipzig und Berlin 1911, str. 494—505. — ²³⁾ Zelenin 29. — ²⁴⁾ Zelenin 24.

ili polaže u polje.²⁵) I samo s njime, od njega nerazdjeljivo, prenosi se do-
tična vlastitost. Teški i tvrdi predmeti imaju da potstreknu da rod bude
obilat i neobično težak.²⁶) U Čehomoravskoj meću u sjeme komad zeljeza;
u Slovačkoj kamen.²⁰) Huculke donose kamen u zelje, poprskaju ga blago-
slovljenom vodom, da bi zelje imalo tvrde glave kao kamen. Taj kamen
mora biti iz potoka (živa voda) da daje polju vlagu.²⁷) U sjeme meću srebrn
novac „da bi žito bilo u velikoj cijeni“, a zrno čisto kao zrebro.²⁸)
U Poljskoj, na Karpatima, u pobaltičkim krajevima Estonske i istočne
Pruske dodaju koprivu, poistovjetujući je s magičnom snagom kamena.
Ona se svagdje lako prima, buja i zakorjeni. Zato se miješa sa sjemenom,
da tu sposobnost prenese na žito i rastiñe s kojim se miješa.²⁸) Zeljezo,
kovina, kopriva služe i kao obranbeno sredstvo. Zlatan prsten treba da
klasju dađe svoju zlatnožutu boju.²⁹)

U Češkoj bi zaklali na Ivana Glavosjeka gusku. Njezinu krv bi po-
miješali s octom i pohranili. Kod sisanja sijač bi zamočio desnu ruku u tu
smjesu, tri puta je protrljao s lijevom i poprskao s njome sjeme određeno
za sisanje. Sto ne bi od toga sjemena posijao nije smio da ga vraća kući
već bi ga ostavio na brazdi u polju. Takova bi pšenica bila lijepa, bez
snijeti i vrabac je neće pozobati.^{28a})

Ako neki predmet prode kroz magični krug, vjeruje se, da se oslo-
bada svih neprijatnih upliva koji se nalaze izvan ovoga kruga. Tako i neki
organi ljudskog tijela, uslijed neposrednog dodira, prenose vlastitu snagu
i na odijelo. Vjerovatno otuda i običaj, da se sjeme prosipa, da bi dobilo
na vitalnosti kroz magični krug (košulju, rukav, hlače itd.). Kod zapadnih
Čeha dostaje da se kod sisanja lana omota oko prsta i samo krpa iz dijela
košulje.³⁰)

U nekim krajevima Rusije, Čehoslovačke i Poljske sva zrna određena
za sisanje moraju se pretresti kroz plamen slame ili da se pred početak
samog zasijavanja baci šaka prosa u oganj. Oslobodiće se tuđih snetnja,
zaštiti od štete i izniknuti čisto kao zlato.^{33a}) Isti smisao ima i posipanje
pepela od Božića ili od Uskrsa u sjeme, te žeravice oko rala s kojim
se kani ići na zasijavanje kod Bugara i ostalih Slavena.^{33b})

Negativna magija ima da zaštitnim mjerama udalji sve loše sile i
uroke, koji bi mogli da ometu produktivne namjere sijača. Četiri su glavna
činioca koji tu dolaze u obzir: *čovjek* koji sije, *oruđe* kojim ore i sije,
sjeme koje sije i *zemlja* u koju sije.

Cistoća (da žito bude čisto, bez snijeti i pljeve). U Rusiji uoči dana
prvog zasijavanja sijači se kupaju u parnoj kupelji.³¹) Sijač oblači čisto
rublje, ponegdje onu košulju i ono odijelo koje oblači samo na najrjeđe
godišnje blagdane (Božić, Uskrs, pričest i sl.³¹) Sto se pokriva čistim
stolnjakom.³¹) Poljaci u Gęboszowie išli su na prvo oranje i sisanje ukra-
šeni kao na svadbu³²). U nekim mjestima kod zapadnih Čeha uzimaju na

²⁵) Stranska 403, 408. — ²⁶) Stranska sv. XXIV, 43 — ²⁷) Шухевичъ Володимир
Гудульцина IV str. 205. S. E. Zb. XIX, 361. — ²⁸) Stranska XXIV, 45. — ²⁹) Sbornik
Matice Slovenskej pre jazykozpyt, národopis, dejepis a literárnu históriu. Turč sv. Mar-
tin 1-1922 str. 203. — ^{29a}) Češky Lid; Sbornik věnovaný studiu lidu češského v Cechách
na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, Praha. Roč. IX str. 261—262. — ³⁰) Stranska ib.
sv. XXIV 65. — ³¹) Stranska op. cit. XXII—403; Zelenin pom. djelo 28; Ivo T. Franić:
Glasnik Einografskog muzeja u Beogradu knj. X str. 34, 35, 38. — ³²) J. G. Frazer:
The Golden Bough. A study in Magic and Religion. London 1922. Le rameau d'or.
Paris 1924 str. 15. — ³³) Fischer op. cit. 193. — ^{33a}) Арнаутовъ као под 98. —
^{33b}) Афанасиевъ: Поэтыяскія воззрѣнія славянъ на природу. Москва 1868/II. — 13.
Dr. Drahomira Stranska. op. c. 1931—87; E. Schneeweis: Die Weihnachtsbräuche
(1925) 25—26.

sjetvu dijelove svadhenog odijela.³⁴⁾ Kako obadva akta (sjetva i ženidba) smjeraju na rasplod koji se postizava preko pravilno uložena sjemena, čini se, da između njih postoji simbolična veza.

Zito zasijano u prljavom odijelu biće snitljivo.³⁵⁾ Mak se ne smije sijati neobrijan, inače biće mnogo trave. Na polju koje bi se gnojilo s đubretom u koje je bačena voda u kojoj se neko obrijao izrašće trnje.³⁶⁾ Sijač, da ne bude snijeti, ne smije da puši.³⁷⁾ Uz pusenje zasijani luk bio bi ljut kao vatra.³⁷⁾ Ako se sijač za vrijeme posla počeoše ili pomakne šešir na glavi, biće u žitu pljeve.³⁷⁾ Od zrna kojeg drži u ustima radi obilgatne šutnje ne smije nijedno da nagriže ili progutne, jer bi mu ptice, miševi i druge štetočine izjele sjeme i ugrozile prirodu.³⁸⁾ Huculski sejač ne smije uopće da jede kod rada u polju, jer bi mu ptice izjele usjev.³⁹⁾ U Rusiji sijač toga dana ne smije da jede pasulja ni boba.⁴⁰⁾ Ne smije da gleda u zasijano sjeme, jer će ga i ptice nesbeske zapaziti i pojesti. Zato, da bi od polja odvratio ptice i crve, sijač prve tri pregršti baca sa zatvorenim očima. Kod toga govori: „kako ja ne vidim sjemenja, tako da ga ne bi vidjele ni ptice“.⁴¹⁾ Na dan prvog zasijavanja ne smije se u Rusiji nikome iz kuće ništa izdavati, posuditi, prodati, da se ne bi s time zajedno izručila i sreća koja se treba uz taj posao, osobito ne vatre, jer bi sunce zapalilo žetvu.⁴²⁾ Zato uveče ne pale ni oganj, ni plamen. Večera se za danjeg svijetla, a u postelju idu rano da se ne pali svijetlo, već i zato, pošto se ne smije nikome da posudi od ognja, a po jednom ruskom vjeronjavanju zanimajati susjedu vatru moglo bi da navuče zle posljedice tako da u ljetu blago pojede sjetvu (u okrugu Sebežer).⁴²⁾

Simpatična magija traži da prirod bude visok i veliki, da ga zasijavaju ljudi krepki i višoki, a ne dječaci.⁴³⁾ U Moravskoj preporučuju da siju snažne žene.⁴³⁾ U Češkoj gazdarica toga dana pravi jako dugačke rezance, „da bi na žitu izrasli dugi i obilni klasovi“. Ne presipa ih makom, niti prelijeva pekmezom od šljiva, da ne bi žito dobilo crnu snijet.⁴⁴⁾

Čišćenje oruđa. Za oranje i sijanje dolaze u obzir plug i brnjača. Za plug svi narodi vjeruju da je najviše izložen utjecaju zlih sila i magičnih sredstava, koji bi mogao da prenese i na polje te s njima ugrozi i prirod, ako se prethodno s apotropaičkim sredstvima *obrambene magije* ne očisti od svih zlih moćiju i čina. Tu je u prvome redu vatra i voda. U Češkoj, pre no što orač izađe iz kuće, polože žene na plug hljeb (simbol blagoslova i obilja), tamjanom okade plug, upregnuto blago, domaćina i pogoniča, te ih poprskaju s blagoslovljenom vodom. Po tome domaćica pogladi još volove s jajetom želeći da i oni budu tako glatki i debeli.⁴⁵⁾ Blagoslovljenom vodom prskaju u Stradominu pod Čenstohovom,⁴⁶⁾ u Lubelskom⁴⁶⁾ i u Moravskoj. Ovdje okade plug s nanosom iz potoka.⁴⁷⁾ U Skškošovicama polijevaju djevojke s vodom onoga koji prvi put odilazi u polje s brnjačama.⁴⁸⁾

³⁴⁾ Stranska kao pod 31. — ³⁵⁾ Stranska pom. radnja XXIII 405. — ³⁶⁾ Zelenim ibid 30; S.E.Zb. XXII str. 10 Мијатовић Станоје и Бушетић Тодор: Технички радови Срба сељака у Темнићу 1925/. — ³⁷⁾ Zelenin kao pod 26. — ³⁸⁾ Stranska op. cit. 405. —

³⁹⁾ Шулевић Володимир Гуцулцина Магеријали до українско-руської етнології Том II стр. 166 Львов. 1899. — ⁴⁰⁾ Zelenin: Описание рукописей ученого архива императорскаго географическаго общества I—II стр. 259 Петроградъ 1914—1916. —

⁴¹⁾ Zelenin — пом. рад. 29. Francić Ivo: Narodni običaji i obredi uz prvo oranje i sijanje u srezu Stavoskom Požeškom, Glasnik Etnografskog Muzeja Beograd X str. 89 —

⁴²⁾ Zelenin op. cit. 28. — ⁴³⁾ Stranska: pom djelo XXIII. 402. — ⁴⁴⁾ Stranska ko pod 43 Stranska: pom djelo, XXIII 402. — ⁴⁵⁾ str. 404. — ⁴⁶⁾ Stranska op. cit. XXIV 70. — ⁴⁷⁾ A. Fischer: Etnografia Słowiańska, sv. III Polacy str. 193. — ⁴⁸⁾ Kostal Josef: Rastlinstvo v podani prstonarodnom. Saškova narod bibliot. XCII—133.

Osposobljivanje njive. U okolini Plzena u Češkoj sijač se moli Bogu „da bude sjeme na novome polju tako čisto i jasno kao što su sunce i mjesec jasni na nebeskom svodu. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, Amen!“. Na kraju bi dodao pozdrav andeoski.⁴⁶⁾ Drugđe mole ovako: „Gospode Bože! Udostoj se blagosloviti sa svim svojim božanskim blagoslovima tako, da bi ova pšenica bila lijepa i čista, kao što je bila čista Gospa Marija, Majka Božja! U to ime neka mi pomogne Bog Otac, Bog Sin, Bog Duh Sveti! Amen!“⁴⁸⁾ Na Berounskoj moli se zemljoradnik za blagoslov kod sjetve pred zapaljenom svijećom koju zabode u humčić. Moli se sv. Ivanu, a njivu prska blagoslovljenom vodom.⁴⁹⁾

Već starim Grcima služila je crvena boja kao obranbena magija za ljude i za polja. U Zborniku „Geoponika“ bilo je označeno, da crvene niti od vune zaštićuju polja, stoku i oruđe.⁵⁰⁾ Vuna se i inače smatra kao apotropeion, pa joj je u starome vijeku pridavana važna uloga. Crvena boja pojačava njezino dejstvo, pa može i da nadomjesti i sam učinak vune.⁵¹⁾ Korutanci zabijaju u polju u kome raste lan kolac s crvenim praporcem.⁵²⁾ Već smo ranije spomenuli da se naročita obranbena snaga pripisuje uskršnjim jajima (a ta su obično crveno bojadisana). Kod Rusa blagovještensku prosforu polažu zajedno sa zrnjem sjemenja na njivu. Mrvice se zasiju, a prosforu pojedu, kada se dovrši sijanje.⁵³⁾ U okrugu Medyn jedan dio prosfore daje se konjima, a drugi zakopa u zemlju skupa s bocom blagoslovljene vode, posvećene na Bogojavljenje.⁵³⁾ U srijedu četvrtog tjedna velikoga posta ispeče se kod svih istočnih Slavena kruščić u obliku krsta. Otud mu i naziv „*krstić*“ (krestovik, krestec, kreščik). Osušen čuva se u sanduku skupa s brašnom za kruh. Kod sjetve ga meću na zemljišnu tablu ispod sjemenja. Potom se pojedje, a kod blagovanja mu se rasprostre po zemlji čisti stolnjak i pije votka.⁵³⁾ Kod Velikorusa, u cilju gatanja, meću u tijesto za „*krstiće*“ razne predmete. Kome pripane kruščić sa zrnjem od raži mora prvi zasijati pa ma i nemao više od 2—3 godine.⁵³⁾ Ukrajinci meću u *krstiće* razno sjemenje: raži, pšenice, prosa i zobi. Zrnce koje se kod pečenja uspravi prema gore pretskazuje za svoju vrstu dobar rod.⁵³⁾ U Harkovskoj guberniji jedan dječak nosi pred sijačem po brazdi kolač.⁵³⁾ I ovdje se iskorišćuju magičke osebine jaja. U Cernokostelckom, na polju gdje siju mak, pojedu jaja a lupine zakopaju u zemlju, da bi maku narasle velike glavice.⁵⁴⁾ Jaje ukopano s hljebom u zemlju pretstavlja kod istočnih evropskih naroda žrtve koje se vrše još samo simbolički tj. naznačivanjem pomoću kontura negdašnjih načina žrtvovanja.⁵⁴⁾ Tako u Pinsku zakopaju na kraju brazde slamu od žetelačkog vijenca s jednim skuhanim jajetom. Drugi dan iskopaju jaje i pojedu ga s obitelji.⁵⁵⁾ Polje čuva od zlih utječaja i križ kojega načine od grančica koje su blagoslovlili na Cvijeti.⁵⁶⁾

Oranje. Zapadni Rusi iz Gubernije Grodno izbegavaju da započnu oranje s crnim volom, da se ne bi ukvarilo sjeme. Zuckasti vo, po njihovom vjerovanju, uzrokuje smrt u obitelji.⁵⁵⁾ Na početku oranja Bjeloruski seljak okreće po zemlji jedno skuhanu kokoške jaje govoreći: „neka bude i moj konj ovako gladak i pun kao i ovo jaje!“. Potom jaje poklanja

⁴⁶⁾ Stranska op cit. str. 39; Franić pom. radnja str. 34, 37, 38. — ⁴⁷⁾ Zelinka F. V.: Sbirka lidového podání z Berounska, Beroun. 1895 str. 15. — ⁴⁸⁾ Wunderlich E.: Die Bedeutung der roten Farbe im Kultus der Griechen und Römer. — Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten XX—1—1925 str. 25. — ⁴⁹⁾ J. Pley; De lanæ in antiquorum ritibus usu. Relig. Geschichtl. Versuche und Vorarbeiten XI. 2. — ⁵⁰⁾ Stranska ib. 78. — ⁵¹⁾ Zelenin op cit. str. 29. — ⁵²⁾ Stranska isto djelo sv. XXIV. 46. — ⁵³⁾ Zelenin op. cit. 26, 27. — ⁵⁴⁾ Stranska kao pod 54 str. 50, 51.

prvome prosjaku kojega susretne, da se moli za njegova konja.⁵⁷⁾ Ukrajinski seljak iz okruga Pinsk, nakon odorane prve brazde, udara vola ili konja po čelu s riječima: „Bog ti dao zdravlje i snagu!“⁵⁷⁾ U guberniji Saratov svežu zemlju od prvog oranja smatraju kao uspješno sredstvo protiv buha i stjenica. Stresu je na zemljani pod u sobi.⁵⁷⁾ Zapadni Rusi okruga Vilejka vjeruju da se desinfekciono dejstvo ove zemlje pojačava, ako tu zemlju djeca ukradu.⁵⁷⁾ Na konopljenoj brazdi ne smije se kopati. Mora se orati. Inače će stabiljke ostati tako niske kako se duboko s motikom zakopalo u zemlju.⁵⁸⁾

Zasijavanje. U Češkoj, da se ne bi vezao i uzrast žita, ne smije se zavezati vreća u kojoj je sjeme.⁶⁰⁾ Kod zapadnih Čeha ne smije da bude uzlova na vreći da se ne bi prenesli i na sjeme, kada se zasije.⁶¹⁾ Kada se presiplje žito u Poljskoj ne smije niko da se dodirne vreće sa zubima.⁶²⁾ U Češkoj kod sijanja sijač podiže vreću s pšeničnim sjemenom na glavu i govori: „Pšenice, ja te mećem na glavu i nosim te na sijanje, a Bog neka te očuva od snijeti.“⁶³⁾ U Kaluškoj guberniji nose vreću sa sjemenom na ramenu, da bi žito izraslo visoko.⁶⁴⁾ Čim je vreća u kojoj se nosi sjeme veća, tim će da bude duži i lan.⁶⁵⁾ Kad se presipava sipa se s visine.⁶⁵⁾

U agrarnim običajima golotinja se smatra kao problem plodnosti ljudskoga tijela. Problem golotinje naročito je spojen s vjerom u demone i u snagu tabu-a.⁶⁶⁾ Česi vjeruju da čovjek odgoni od sebe i od mjesta po kojima odgoni zle moći i osigurava im bezbjednost.⁶⁷⁾ Apotropaički golotinja brani polje od pljeve. Iz ovog razloga mnogi zasijavaju pšenicu prije izlaza ili poslije zalaza sunca goli.⁶⁸⁾ Sačuvao se običaj u nekim predjelima istočne Evrope, da pod zaštitom tame u šumskim osamama siju lan goli, „da bi se Bog smilovao na uboštvu onoga koji sije.“⁶⁹⁾

U vezi s golotinjom neki istraživači misle, da su nastali erotički čini i obredi na uzoranim i zasijanim poljima koje su kršćanska crkva i državna vlast jedva uspjeli da potisnu iz prakse.⁶⁹⁾ Kao simbolički preostaci tih obreda ostalo je još valjanje po zasijanoj zemlji.⁶⁹⁾ Kod zapadnih Rusa (gubernija Vitebsk) valjaju se goli kod sjetve lana na onome mjestu gdje će se u svoje vrijeme razastri lan, da bi narastao dug i vlaknast.⁷⁰⁾ U Saratovskoj guberniji vjeruju da će lan dobro uroditi, ako ga povalja svećenik ili koje duhovno lice.⁷¹⁾ U guberniji Kalus povaljaju žene đakona ili đake, da bi snopovi bili visoki i tako teški kao što su oni.⁷¹⁾ O Jurjevu slovačke devojke valjaju raž, a u svetoivanjskoj noći konoplju.⁷²⁾

Kada sijač dođe sa sjemenom na njivu prekrsti se i prvo sjeme prospe po polju u obliku križa. Kod toga govori: „Gospod Bog dao svoju moć, da bi bilo uspješno, kao što je uspješna bila riječ Hrista Gospoda!“⁷³⁾ U okolini Plzena vele: „Pšenicu ja te sijem s trudom da bi bila tako čista kao ruka Gospodina Isusa i Gospe Marije!“⁷³⁾

⁵⁷⁾ Zelenin kao pod 55. — ⁵⁸⁾ Stranska kao pod 56 str. sv. XXIII str. 406. — ⁵⁹⁾ Stranska sv. XXIV str. 25, 26; I. T. Franić spom. radnja u Glasniku sv. X str. 35, 37, 40. — ⁶⁰⁾ Stranska op. cit. XXIII 405. Franić Glasnik X 81. — ⁶¹⁾ Stranska kao pod 60. — ⁶²⁾ Swietek Jan: Lud nadrabski str. 559. Krakow 1893. — ⁶³⁾ Stranska kao pod 60 str. 592. — ⁶⁴⁾ Zelenin. Описание стр. 592. — ⁶⁵⁾ Adamek Karel: Lid na Hlinecku. Soupis lidových pamatek v kralovstvi českém i Praze 1900 str. 203. — ⁶⁶⁾ Stranska pom. dj. sv. XXIV 72, 74. — ⁶⁷⁾ Kao pod 66 str. 66. — ⁶⁸⁾ Stranska kao pod 66 str. 64. Zelenin: op. cit. str. 29. — ⁶⁹⁾ Stranska ibid str. 61. ⁷⁰⁾ Zelenin kao pod 68. — ⁷¹⁾ Zelenin: Описание стр. 587. — ⁷²⁾ Stranska kao pod 69 str. 60. — ⁷³⁾ Stranska kao pod 48. — ⁷⁴⁾ Kao pod 78.

Znamenje križa ima da posveti i ruku koja sije u tome znaku, navijevajući ga posvećenom kredom i imenom Gospodnjim. U formi križa izbacuje i prvo sjemenje, da bi tako s ovim posvećenim znakom blagoslovio sjetvu i obranio je od zlih upliva.⁷⁴⁾ Sijač u nekim krajevima Česke namaže ruke sa slaninom, da bi rastinje, zasijano masnom rukom, bilo obranjeno od svake štetočine. Lan će tada biti mastan i mekan.⁷⁵⁾

Prvu ili prve tri pregršti zrnja u Starobelskom okrugu baca sijač s rukama koje drži prekrštene jednu iznad druge. Kod toga govori: Urodi, Bože, i na tuđi dio!" Zatim poblaguje jedan kruščić-križić kojeg uzme sa njive (Kupanski okrug).⁷⁶⁾ Ima slučajeva da se prigodom bacanja prve šake zrnja nakloni sijač na sve četiri strane svijeta. Onda se prekrsti govoreći: "O, Bože, daruj žetvu svim pravoslavnim hristijanima!" (Ribinski okrug).⁷⁶⁾ Ukrajinci iz Pinskog okruga baca prvu pregršt s lijevom rukom.⁷⁶⁾ U Poljskoj zasijavanjem polja započinju s blagosiljanjem i zaklinjanjima koji imaju da djeluju protiv požara, ptica, snijeti i štetočina. Zato tri prve pregršti bacaju „u ime Božije“.^{76a)} U Nižnedjevickom okrugu sijač pojede najprvo križak, pa onda počne da sije. U Krkonošama, Južnoj Češkoj, zapadnoj Slovačkoj, bacaju sjeme kod sisanja visoko u zrak, da bi plod bio dug.⁷⁷⁾ U Slovačkoj kod sisanja maka i bundeva sijač napuhne lica, da bi makovice i bundeve bile velike.⁷⁸⁾ Kod sadenja kupusa hvataju se za glavu „da bi kupusne glave bile krupne“.⁷⁸⁾ Pod Krkonošama i kod zapadnih Čeha žene tom zgodom oblače crvene suknje ili među crvene marama, da bi zelje bilo crveno.⁷⁸⁾ Da bi lan cvijetao modro sije se iz modre pregače.⁸⁰⁾ Huculke, da bi dobile krupno zelje, kod sadenja među oko glave široku čalmu.⁸¹⁾

Zapadni Rusi (okrug Čerikov, gubernija Mogilew) vjeruju, ako se na dvije susjedne table istovremeno sije jedna te ista vrsta zrna, da će jedan susjed imati potpuno lošu, a drugi dobru žetvu. Kao hrđav znak smatraju, ako jedan susjed dođe na njivu prvi, a nije započeo sa sisanjem prije dolaska drugog susjeda. U ovakvom slučaju Bjelorusi okruga Sebež ispomažu se ovako: promijene obuću; od obojka što su imali na prstima sada metnu na petu i obratno. Nečasnije je sredstvo da se u krpu sa sjemenjem saspe na zrno tri pune šake zemlje s polja susjedova i to onda zasijava šapućući: — „sjetva susjedova da izraste s korenem gore“. Na taj način loša će sjetva da dopane susjeda. Ako i najmanji komadić zemlje koji se trebao zasijati ostane nezasijan prorokuju da će ko od članova obitelji a umre.⁸²⁾

Slovački poljodjelac drži, dok sije, u ustima jednu iglu, da bi usjevi izrasli lijepi i ravni.⁸³⁾

U Poljskoj bosonog ne smije sijati mrkvu.⁸⁴⁾ Sije sam gospodar kuće i to iz čiste i bijele plahte koju je uprela mala djevojčica do sedme

⁷⁴⁾ Stranska kao pod 73 str. 45. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena knj. VI str. 214, Zagreb. — ⁷⁵⁾ Zelenin op. cit. str. 28. Frančić Glasnik X op. cit. str. 35. 39. — ^{76a)} Adam Fišer, Etnografija Słowiańska svezak III, Polacy ib. str. 192. —

⁷⁷⁾ Stranska op. cit. XXIII 391/2; Frančić, Glasnik X-35; Sarton Paul: Sitte und Brauch: Handbücher der Volkskunde Bd. II-65; Rantasalo: Der Ackerbau im Volksglauben der Finnen und Esten mit entsprechenden Gebräuchen der Germanen verglichen III-68. —

⁷⁸⁾ Sbornik muzejni společnosti Turčanski sv. Martin II-23, IV-48; — ⁷⁹⁾ Moravske-Slovensko. Narodopis lidu československeho. Praha 1918-1922 str. 284. — ⁸⁰⁾ Vlastivědný Sborník školního okresu slavonskeho. 1929 str. 83. — ⁸¹⁾ Stranska op. cit. XXIII 402. Zbornik za život i običaje Južnih Slavena I str. 100, Lid, Organ polskiego Towarzystwa Etnologicznego, wydawany przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze Lwowie. I. 1945-XXVIII. 1929. — sv. XVIII str. 215. — ⁸²⁾ Zelenin pom radnja 29. — ⁸³⁾ Pavel Dobšinsky: Prostonarodnie obyčaje, povery a hry slovenske. Turčanski sv. Martin 1880 god. str. 52.

⁸⁴⁾ Stranska op. cit. sv. XXIV str. 85, Zb. Ž. O. J. VI 215.

godine.⁸⁵) No poljoprivredniku nije dosta da sjeme zasije. On ga mora i u zemlji da zaštiti od čini i poduzme sve što može da predupredi rast i napredak usjeva do željene žetve.

Kao vrlo rasprostranjeno zaštitno sredstvo uobičajeno je stvaranje *magičnog kruga*. On brani pristup zlim uplivima i onemogućava im dejstvo i onda, ako nekako i dodu unutar ovoga kruga. Magični krug stvara se obilazanjem oko polja i kod toga se šapuću molitve ili zaklinjanja. Kod Jugoslovena to čine o Krsnoj slavi,⁸⁶) kod Lužičkih Srba o „Križerjo“.⁸⁶) Onaj koji obilazi ima kod sebe i odgovarajuća magična obranbena sredstva (kakav oštar predmet, sv. vodu, zapaljenu kadionicu s blagoslovljenim tamjanom itd.⁸⁶) U Pečenizyně u Karpatima obilazi kućedomačin polje prije oranja s posvećenom paomom, i zabada u zemlju magički krug od posvećenih pruteva.⁸⁷) Vrlo često se obilazjenje vrši zatvorenim očima, da ptice ne bi vidjele žitka i pozobale ga.⁸⁸) Drahomira Stranska u svome priznatome djelu o pučkim gospodarskim običajima na koje smo toliko puta već skrenuli pažnju u bilješcima ispod teksta donša nekoliko markantnih primjera da se dejstvo magičnog kruga oko zasijanog polja pojačava, ako se taj krug pravi u golome stanju.⁸⁹)

U Lužici, kada djevojke okončaju plijevljenje lana, obiđu tri puta oko polja bez odijela, da bi izrasao tako visok kao njezina njedra.⁸⁹) U Rusiji u guberniji kostromskoj djevojke obilaze o ponoći polje gole kako ih je majka rodila, da bi sjetva bila očuvana od crvi, zapaljena itd.⁹⁰) U Čehoslovačkoj u Krkonošama obilazi gospodar okolo polja u noći pred sv. Đurđem potpuno go, da bi mu polje obilatno rodilo.⁸⁹) Polje se zaštiti od miševa, ako muž tri puta sprovede po polju svoju ženu bez odijela sa zavezanim očima držeci je za ručnik, a da je se kod toga ne dotakne.⁹¹) Prastaro je vjerovanje da s polja budu odagnane gliste, ako ga obiđe žena s menstruacijom.⁹⁸)

O Uskrsu donose u polje svježe pruce i mladice drveća kao simbole cvatuće mladosti koja se ističe kroz pupanje u mladom raslinju, a imaju magički da preduprede napredak u rodu, a zemlju da očuvaju od grada, snijeti i miševa.⁹²)

U Dalmaciji su osiguravali usjeve tako, da se na kraju sjetve nož zabo u polje, a sjekira zasjekla u zemlju.⁹³)

Kod Rusa početak i svršetak prvog oranja i sijanja bio je spojen s obilatim pogošćenjem čitave obitelji, da bi se magijski proizazvala bogata žetva.⁹⁴)

Magijski običaji i obredi s istim zadatkom o izvjesnim drugim datumima i praznicima. U Unichovochradištsku skakale su žene prvoga maja po lanu i vikale: „izrasti lane, izrasti za moju košulju!“ Taj pradobni običaj združio se toga dana s običajem brisanja rose sa žita, valjanjem po žitu i lanu.⁹⁵) Magijsko bakanje uobičajilo se na važnim sunčanim prekretnicama: o mesopustu među kolovrat na stol na klupe, da bi lan izrasao

⁸⁵) A. Fischer: *Etnografia slowianska* kao ranije str. 192. — ⁸⁶) D. Stranska pom. dj. XXIV—89. — ⁸⁷) Lud kao pod 81 sv.X II str. 298. — ⁸⁸) kao pod 86 str. 71. — ⁸⁹) Stranska ibidem knj XXIV str. 71, 72, 73. — ⁹⁰) Vidi i Melnikov: V. lešah. Viz Kubin-Polvka: Povidki z českeho od Krkonoši III s. 722 *Rasprave České Akademie Tr. III. č. 57.* — ⁹¹) Sochaň Pavel: *Starobyľ zvyky slovenských rol'nikov pri pol'nej práci.* Bratislava 1930. str. 32. — ⁹²) Mannhardt Wilhelm: *Wald und Feldkulte I. Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme*, Berlin 1875 str. 251. — ⁹³) Stranska XXIV str. 83. — ⁹⁴) Stranska ibidem XXIV str. 25, 26; Zelenin op. cit. str. 25, 26; Franić *Glasnik X* 35, 37, 40. — ⁹⁵) Stranska op. cit. XXIII str. 392.

dugačak.⁹⁶⁾ U Rusiji o Uzašašću Bogorodičinu podižu u polju dječake visoko, govoreći: uzrasti, ražu, ovako!⁹⁶⁾ Prvi novi kolač ili hljeb uoči Arandelskog sveca meću u Bugarskoj visoko na tram, da bi žito naraslo visoko.⁹⁶⁾ Itd. U prvoj nedjelji velikog posta tečajem mjeseca marta, na sredoposnu nedjelju, na ljetni suncokret itd, djeca preskaču ogranj. Ko više preskoči veća će mu da izraste kopolja. Zapadni Rusi okruga Grođno na dan oranja ili sijanja zakolju bezuvjetno pijevca ili gusku.⁹⁷⁾

Ivo T. Franić

Zusammenfassung — Herr Ivo T. Franić setzt hier seine Studie „Volksgebräuche und Ritten beim ersten Ackern und Sähen im Bezirke von Slavonska Požega“ (*Glasnik*, Heft X und XI.) fort. Während er in den früheren Abhandlungen von diesen Volksgebräuchen im Bezirke von Slavonska Požega sprach, im Vergleich zu denjenigen in den übrigen Teilen Jugoslawiens, zeigt und weist er jetzt in dieser obigen Abhandlung auf jene hin, die wir bei denselben Anlässen aber bei den Völkern der übrigen slavischen Länder im Westen und Osten vorfinden. Er zeigt uns hier die verschiedenen Arten, wie man die rechte und beste Zeit zum Beginn des ersten Ackerns und Säehens errechnet und errechnet hat; zu welcher Zeit man dies in den einzelnen Gegenden tat; er weist auf die verschiedenen Arten des magischen Aberglaubens hin, mit dem man die Person des Sähers und Ackersmanns umgab, und führt die verschiedenen magischen Handlungen und Gebräuche an, mit denen man den Samen von bösem Zauber bewahren konnte. Des weiteren bringt er uns einige interessante Beispiele der präventiven Magie zur Reinigung und Behütung der Arbeitsgerätschaften (Pflug, Egge. . .) und zur Befähigung des Ackers dass er den Samen gut aufnehme. Er beschreibt die Riten und Gebräuche beim Ackern und Sähen selbst und die Wirkung die man mit den einzelnen sympathischen oder präventiven magischen Handlungen erzielen will (Zauberkreis und Ähnliches. . .). Am Ende bringt er noch jene Rite und Gebräuche, die wohl demselben Zwecke dienen wie die oben beschriebenen, das heisst, dass sie die Fruchtbarkeit des Bodens heben, ihn vor bösem Zauber bewahren, und dem Wachstum der Pflanzen behilflich sind, die aber nicht an den Tag des ersten Ackerns und Säehens gebunden sind, sondern vielmehr an anderen bestimmten Tagen oder Festtagen des Jahres Anwendung finden. Diesem Artikel fügt Herr I. T. Franić eine reichliche Literatur bei.

⁹⁶⁾ Kao pod 95 str. 394. — ⁹⁷⁾ D. Zelenin Slawischer Grundriss, Russische (Ostslawische) Volkskunde str. 28.

Неки обичаји око куповине продаје и трампе*)

II

1) *Делење добара на непокретна и покретна*. Наш народ налази, да постоји веома велика разлика између купо-продаје непокретних и покретних добара. Она је у првом реду у томе, што се приликом продаје непокретних ствари „морају умешати и органи власти“, док се купо-продаја покретних „обави без њиховог учешћа“.¹) Ова је разлика повучена стога што се непокретним добрима „придаје већи значај“, те се код купо-продаје непокретних добара старешина саветује са укућанима, ближним рођацима па и са племеницима, како треба у даном случају поступити.²) Негде се само саветују сви укућани, а питање о ку-

*) Ови обичаји око куповине, продаје и трампе као и они већ објављени (Гласник Етн. музеја у Београду књ. XI, с. 17—30) резултат су прикупљања покренутог по једној анкети, која је започета 1 марта 1936 године. Ова је анкета до јуна о. г. неколико пута обнављана са 200 литографисаних примерака постављених питања, који су одмах упућени у народ. Највећи број примерака упућен је 1 децембра 1936 године, када их је разаслато 500, те је тако до сада у народ послато 1500 примерака. Анкета је са питањима проширивана према подацима који су из народа добивени. Број одговора за сада је задовољавајући, али се тачно не може утврдити, јер према уверавањима мојих другова и пријатеља највећи број одговора треба тек да ми стигне. До сада сам примио преко сто одговора који ће делом бити оштампани у овоме чланку. Друга анкета са извесним проширеним питањима из прве, али нарочито за обичаје око разграничавања имања, покренута је преко Геометарског и геодетског гласника св. I за јануар—фебруар о. г. Она је покренута у једном чланку под насловом: Значај катастарског операта за историску и етнологику науку (стр. 20—23), где је био циљ да се само набаци питања за прикупљање података око разграничавања имања, а узгредно да се укаже пажња на сам значај катастарског операта. Анкета је специјално намењена геометрима који су ове године у марту отпутовали на терен ради премера земљишта и образовања катастарског операта, али до данас ми ни један податак није стигао са те стране. Овим чланком о обичајима око куповине, продаје и трампе завршавам даље чисто описно излагање и бележење поменутих обичаја. Одговори који ми буду стигли, као и они којима сада располажем, у вези са подацима по литератури, архивској грађи и штампаним историским изворима, послужиће ми као материјал за израду специјалне студије о купо-продаји и трампи код Јужних Словена где ће бити обухваћени и Бугари. На основу прикупљеног материјала, надам се, да ће бити објашњена извесна питања која су до данас остала спорна, а делом и необјашњена. Напомињем, да приликом излагања прикупљених обичаја нисам могао избећи честа понављања. Ово стога што ми је био циљ да се што верније прикажу добивени подаци као прано-етнологишка грађа. Као раније тако и сада за саму организацију прикупљања обичаја особито су ме задужили: г.г. Бошко Тоскић, генерал; Станоје М. Мијатовић, школски надзорник у пензији и познати скупљач етнолошких старина; Сибии Таврић, државни саветник; Владета Т. Поповић, саветник; Никола Милеуснић, саветник; Војислав М. Васиљевић, одеље. стар. Инт. академије и мој школски друг Јубомир Тоскић, финансијски пристав. Именована господа нека и овом приликом приме моју искрену и дубоку захвалност. Моје пријатељу сада пок. проф. Милораду Вељовићу дугујем особиту захвалност за његову заузимљивост, пожртвованост и свестрано интересовање за народно-правне обичаје.

¹) *Тетово* и најближа околина (податке прикупио г. Ђиро С. Даниловић). — ²) *Вајојевиња* нахија у Црној Гори (одређеније: село Пољимље, Срез вишеградски). Податке прикупио г. Вујадин М. Мијовић.

повини покреће обично домаћин.³⁾ Сем тога разлика може бити и у посредовању, јер док усмени уговор о купо-продаји покретних добара закључују саме уговорне стране, дотле код куповине непокретног добра учествују и трећа лица као посредници. Таква су лица у народу позната као „цензори“ или „сензари“.⁴⁾ У неким селима продаји непокретног добра морају присуствовати и сведоци поред уговорача,⁵⁾ а разлика се поред свега огледа и у начину предаје (traditio). За купо-продају покретних ствари вреди обичајно (народно), а за непокретне позитивно право.⁶⁾ Кад се продаје које непокретно добро обично се скупе „комшије“, купчеви и продавчеви рођаци ради процене вредности добра, а продавац се још и саветује „са старим и искусним људима“.⁷⁾

Разлика може постојати још и у месту где се уговор закључује. Код купо-продаје покретних ствари усмени уговор се закључује у месту где се ствар налази, док се кад је у питању непокретно добро „уговор закључује и остварује пред судском влашћу“.⁸⁾ Покретну ствар народ лакше отуђује него непокретну. Ради тога, она се више цени макар била и мање вредности од покретне.⁹⁾ Негде се повлачи разлика у томе, што се уговор о купо-продаји непокретних ствари закључује писмено пред два сведока и потписује с њихове стране, док код покретних ствари („благо“, кола, сено итд.) узму уговорачи „деснице и махну нагло те је стим купња утврђена“.¹⁰⁾

Пошто постоји осетна разлика између покретних и непокретних добара, сељак ће „пре продати покретни део свога иметка него непокретни“. Најчешће се продаје бериџет (пшеница, шљива, грожђе, вино и ракија) и стока, нарочито ситна (јагањци, прасићи и јарићи). Волове, краве и коње продаће само ако су стари или ако су „под маном“ (ако је коњ „арум“, „ако во убива“, ако је крава „зломлека“ и др.). „Непокретно имање неће продати без велике нужде, јер се то сматра за расипкућство“.¹¹⁾

Кад се купује непокретна ствар прави се писмени уговор — „написмено“. Посредник — „цензор“ послат од купчеве или продавчеве стране одлази код онога са којим се жели склопити погодба и пита га колико тражи, односно колико ће дати за одговарајуће непокретно добро. За овим долази усмена погодба између купца и продавца, а затим и давање капаре. Код погодбе се углављује да ли се њива продаје са усевом или без њега. Ако се купује кућа, уз њу иде све што се налази околу ње, сем дрвених делова — „котарке“,¹²⁾ које продавац задржава за себе. Када се поступак око погађања оконча, саставља се писмени уговор код „фишкала“ или „нотароша“. Код куповине покретних ствари закључи се усмени уговор, који исто тако обавезује уговорне стране као и да је писмени.¹³⁾

³⁾ Бјелопавлићи. Срез даниловградски (податке прикупио г. Станко Н. Вуковић). —

⁴⁾ Санад и околина. Срез новокањишки (податке прикупио г. Светозар Д. Манојловић). —

⁵⁾ Околина Приштине—Косово Поље (податке прикупио г. Светислав Н. Живковић). —

⁶⁾ Зајечар и најближа околина (податке прикупио г. Драгољуб С. Радојковић). — ⁷⁾ Горњи

Подграти, Срез босанскоградски (податке прикупио г. Бранко Тирпић). — ⁸⁾ Карло-

вачки срез (податке прикупио г. Мирослав А. Шћулац). — ⁹⁾ Околина Котора и Бока

Которска (податке прикупио г. Хомен Р. Бруно). — ¹⁰⁾ Околина Госпића (по подацима

г. Михаила Шимића). — ¹¹⁾ Левач и Темнић (по добивелим подацима од г. Ст. М. Мија-

товића). — ¹²⁾ „Котарка“ је справа за сушење кукуруза. Она се обично не продаје, ради

тога што је у крају веома ретко дрво, па отуда и скупо, а сама се котарка лако може

раставити и пренети на друго место. По потреби се може веома лако саставити. — ¹³⁾ Око-

лина Велике Кикинде (податке прикупио г. Недељко Ј. Чутурило).

Некипут купо-продаја непокретних ствари не вреди ако закључењу исте нису присуствовали „потребни међари“, док се за покретне ствари не захтевају као услов за важност правног посла.¹⁴⁾

Народ сматра, да прво треба, кад је потреба, продати „гибуће“ (покретне) ствари. Тек ако се нема шта продати, сељак ће продати „земљу“, али ово само „у крајњој нужди“. Кућа се најтеже продаје. Кад, и ако се она прода, сељаку не остаје ништа друго него да служи. Оног човека, који прода и кућу, сматрају да је почео да „пропада“ па га у селу нико и не поштује.¹⁵⁾

Најважнија разлика између непокретних и покретних добара је у начину прибављања својине. За купљено непокретно добро тражи се „судом потврђена тапија“, док се за покретне ствари иста не тражи, пошто покретна добра прелазе „из руке у руку“. Изузетак се чини код купо-продаје стоке где се захтева „сточни пасош“, кога продавац преноси на купца.¹⁶⁾

Из разлике која је повучена између непокретних и покретних добара утврђује се важност и особити значај непокретног добра према покретном. Непокретна су добра важнија, јер народ у њима гледа своју „срећу и богатство“ и само се онај сматра газдом који има што више непокретних добара (кућа, њива, винограда итд.).¹⁷⁾ Она су „далеко важнија“, јер се узима да је боље имати макар парче земље но огромну трговину. „Било кад, земља ће требати; нека је нерађена, само нека се зове моја“.¹⁸⁾

Непокретно добро даје сопственику „осигурану егзистенцију и будућност“, јер је оно „трајније и сигурније“.¹⁹⁾ Оно се теже може отуђити, а сем тога, за исто је везано и прече право куповине, „што је од велике важности за сељака“.²⁰⁾ Зато кад старији саветују млађе обично говоре: „Ово, мој синко, није могао да уништи ни вук ни ајдук, ни Турчин ни Шваба; то није поњава, па да је неко заметне преко рамена и однесе. Земљу чувај до последње капи крви. Све продај, али нека ти остане земља, ти ћеш ипак бити газда! Ако свега имаш, али ако земље не будеш имао, бићеш слуга“.²¹⁾ И „церемонијал“ може бити везан за непокретно добро. Тако, кад купац купи готову кућу, он позове три пута узастопце „свој род“ на вечеру, па се веселе одржава три пуне вечери. То проведено време у весељу народ назива „чување куће“. Прве вечери се обави „најсвечанији чин, формално усељавање уношењем огњишта (ватре)“.²²⁾ Народ осуђује свако неразумно располагање непокретним добром. „Треба се код продаје добро размислити, па ипак тешко одлучити“. Ко продаје непокретно добро „без нужде“, народ сматра, да такав домаћин не мисли на будућност, те да ће га Бог „покарати што осиромашује своју децу“.²³⁾ Отуда срећним се домаћином сматра онај, који има „своју кућицу и мало земље и који се бори за своју породицу“.²⁴⁾

14) Село Неваде, Срез таковски (податке прикупио г. Секула Б. Вујовић). — 15) Село Спалнивец, Срез прелошки (податке дала г. Д. Марциус). — 16) Враће и најближа околина (податке прикупио г. Стаменко Стаменковић). — 17) Тетово и најближа околина. —

18) Васојевићка нахија у Црној Гори. Одговорилац налази да разлог оваквом народном казивању лежи вероватно у недостатку зиратне земље, с обзиром на то, да породице од 10—20 чланова имају често једва 2 хектара оранице, а 8—10 хектара укупио шума и ливаде с ораницом. Мислим, да би се ту могло наћи и других разлога. — 19) Санад и околина, Бјелопавлини, Враће и најближа околина. — 20) Зајечар и најближа околина. —

21) Бијело Поље у Новопазарском Санџаку (податке прикупио г. Бранко Н. Јоксиминовић). — 22) Дебар и најближа околина (податке прикупио г. Климентије Т. Куновић). — 23) Горњи Подграци. — 24) Околина Приштине—Косово Поље.

Непокретно се добро цени.²⁵⁾ Његова је важност у томе, што се код купо-продаје прави купо-продајни уговор „који се предаје грун-товном уреду на препис“, док се код покретних ствари само стисну руке.²⁶⁾ Сем тога, пошто се теже долази до непокретног добра, оно се у народу узима као важније од покретног.²⁷⁾ Оно не може пропасти, нити лако оштетити, а ни „насилно присвојити“. ²⁸⁾ Његова је цена увек већа и може се боље и лакше уновчити.²⁹⁾ Приходи са непокретног добра су стални и сигурни, а „удовица га не може отуђити нити задуживати, те оно остаје од предака потомцима“. ³⁰⁾

„Писмо“ које се добија код куповине непокретног добра показује разлику између овога и покретног добра, а у исто време и његову већу важност према овоме другом добру. Кад неко хоће да докаже своје право власништва на одређеном добру онда каже: „Имам писмо од земље“ или „имам писмо од куће“. За стоку се даје само „пасош“. ³¹⁾

Земља служи народу као нешто најпотребније за опстанак, јер ако „ње има биће и хлеба“. Стока се може позајмити за обраду, али земља не може.³²⁾ Њу не може ветар уништити, вода однети нити лопов украсти.³³⁾

2) *Добра која су најчешће предмет купо-продаје.* Од покретних добара највише купују и продају стоку и земаљске производе,³⁴⁾ па и разне предмете за подмирење кућевних потреба.³⁵⁾ Поред свега најчешће тргују овцама, говедима, а ређе коњима. Жито је најважнији купо-продајни производ. У последње време улази у обичај да се „по цену највећих породичних жртава“ купује израђено, готово одело, а да свила све више добија посебни значај за женски свет.³⁶⁾

Негде купују намештај за бољи унутрашњи уређај куће.³⁷⁾ А место где се могу куповати ствари за задовољење домаћих потреба називају „пазар“. На њему се може продавати и куповати стока, животне намирнице и остале потребе.³⁸⁾ Ипак од свега најрадије купују и продају коње, краве, волове, свиње, кола, „сијено“ итд. као и животне намирнице.³⁹⁾ Селяк за своју кућу обично купује со, гас, обућу „као и друге неодложно потребне ствари, а најчешће продаје јаја, пилад, сир, кајмак и др.“⁴⁰⁾ У другим местима продају жито, кукуруз, пасуљ, кромпир, дрво и др., а купују оно што у селу не производе. Доње одело од лана праве сами, а горње купују.⁴¹⁾ Или продају стоку, жито, пиће и остале земаљске производе, а купују посуђе, одело итд.⁴²⁾ Некипут нарочито продају волове, овце и козе.⁴³⁾

3) *Моменалй закључења уговора о купо-продаји.* Уговор о купо-продаји закључен је онога тренутка, када је продавац примио од купца сву уговорену суму новца, а купац добио „тапију“. ⁴⁴⁾ Негде уговор сматрају закљученим када се обе уговорне стране писмено обавезу на оно што су уговориле. Пре 20—50 година довољно је било да купац и продавац једно другом пруже руку, а да неко треће лице „пресече

²⁵⁾ Ibidem. — ²⁶⁾ Околина Госпића. — ²⁷⁾ Левач и Темнић. — ²⁸⁾ Околина Велике Кикинде, Врање и најближа околина. — ²⁹⁾ Село Рудник, Срез качерски (податке прикупио г. Секула Вујовић). — ³⁰⁾ Неваде. — ³¹⁾ Спалиновец. — ³²⁾ Штип и најближа околина (податке прикупио мени непознати). — ³³⁾ Врање и најближа околина. — ³⁴⁾ Тетово и најближа околина, Зазечар и најближа околина, Бјелопавлићи, Горњи Подграци (стока се продаје за вучу и мужу), околина Котора и Бока Которска, околина Приштина—Косово Поље, околина Велике Кикинде, Рудник, Неваде. — ³⁵⁾ Тетово и најближа околина. — ³⁶⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ³⁷⁾ Карловачки срез. — ³⁸⁾ Околина Приштина—Косово Поље. — ³⁹⁾ Околина Госпића. — ⁴⁰⁾ Левач и Темнић. — ⁴¹⁾ Спалиновец. — ⁴²⁾ Врање и најближа околина. — ⁴³⁾ Штип и најближа околина. — ⁴⁴⁾ Тетово и најближа околина.

њихову погодбу". За овим би дошло „квашење“, „пиће“, „алвалук“. Раније, пре 80—100 година довољно је било да се да реч, па се и тако закључени уговор сматрао као „челичан“.⁴⁵) Као моменат закључења уговора о купо-продаји узима се и давање „капаре“, коју купац предаје продавцу.⁴⁶) За писмени уговор узима се да је закључен онога момента кад су се уговорне стране сагласиле и споразум-уговор потписале. Ако је споразум усмен, као моменат закључења уговора узима се тренутак када се купац и продавац рукују, а потом и пољубе.⁴⁷) Као моменат закључења узима се исто тако, када купац после дужег „ценкања“, и пошто је цена утврђена, пружи руку продавцу, а овај је прими.⁴⁸) Ово се узима као моменат закључења уговора ако се не даје „капара“, али ако се иста да, онда се сматра да је уговор закључен од момента када продавац прими понуђену капару од купца.⁴⁹) Некипут је довољно да се споразум оконча само о цени и предмету који се продаје и да се само да „тврда реч“ да ће се уговор испунити и извршити.⁵⁰) Има случајева где се потпис сведока узима као моменат закључења уговора.⁵¹)

Усмени уговор о куповини закључен је од момента када су се купац и продавац руковали (ударили „длан о длан“), пољубили и пошто је продавац примио од купца неку суму новача на име „капаре“.⁵²) У неким селима уговор о купо-продаји је закључен, кад су у питању непокретне ствари, од момента када купац да продавцу „капару“, а код покретних, када се погоде тј. када се сложе купац и продавац о цени и предмету и ударе један другог руком „длан о длан“.⁵³) Обичај је да се купац и продавац никако не рукују док се погодба не закључи. Кад се ова оконча онда ударе „руку о руку“, а затим се да капара или исплати цела уговорена цена. Тако се обично поступа код купо-продаје стоке, а сам правни посао познат је као „сејменски“. Кад се већ капара даје, она се одређује по продајној цени. Ако је продајна цена 1000 или 2000 динара, даће се на име капаре 100 или 200 динара. Ако се купо-продаја закључује са рођацима и „поштеним“ људима онда се даје и мања капара, само толико да се зна да је односни предмет продат.⁵⁴) Негде, пошто се купац и продавац сложе, пруже руке један другом, а присутни препрате то са „готово“, док уговорачи пуштајући руке један другом желе срећу са „нека је вирлија“.⁵⁵)

4) *Обичаји и веровања око куповине и продаје.* Кад се купи или прода крва, продавац држећи један каменчић у руди очупа неколико длака са краве (с репа, са леђа и са прата) и предаје их купцу говорећи му: „Аер да и видиш!“ (пожели му срећу). По овоме купац води краву својој кући, али јој нико не сме дати да једе, док јој сам домаћин не донесе „тепсију“ у коју су сви чланови куће ставили по шаку мекиња. Ове се мекиње дају крави да једе. Свака је шака мекиња стављена засебно и „на чију шаку крва заједе“, тај се члан куће сматра као најсрећнији. Кад се купи свињче даје му прво да једе „члан куће“ који

⁴⁵) Васојевићка пахија у Црној Гори. — ⁴⁶) Санад и околина, Горњи Подграци, Карловачки срез (од оворилац „капару“ назива „каушија“. „Каушија“ се обично даје као јемство да ће се куповина извршити.), околина Приштине-Косово Поље, Рудник, Неваде (одговорилац наводи да се даје „капара или квита“ и да се квита увек издаје на „дућу суму новача“). — ⁴⁷) Зајечар и најближа околина. — ⁴⁸) Бјелопавлићи, околина Котора и Бока Которска. — ⁴⁹) Бјелопавлићи. — ⁵⁰) Дебар и најближа околина, Врање и најближа околина (а после тога обичај је да се рукују и пољубе „у знак дефинитивне погодбе“). — ⁵¹) Околина Госпића. — ⁵²) Левач и Темнић. — ⁵³) Околина Велике Кикинде. — ⁵⁴) Спалиновец. — ⁵⁵) Штип и најближа околина.

највише једе и који је најдебљи. Ово ради стога, да би и то свињче било дебело као он. Ако се купују непокретне ствари и код њих постоје обичаји и веровања. Тако кад домаћин прода кућу, он скида са оцака ланце, што значи да тиме „само кућу продаје а не и срећу“⁵⁶⁾.

Обичај је код продаје непокретних добара да продавац задржи за себе нешто са непокретног добра као „остатак“. Тако исто кад се продаје покретно добро продавац задржи за себе „прамен вуне од овце“, уже од крапе или томе слично.⁵⁷⁾ А пре него што се дође до споразума, прво се „ценкају“, а затим рукују. Свему томе присуствују и друга лица. Обичаји око купо-продаје су разноврсни и обављају се „среће ради“, те се као такви „завршавају чашћу“.⁵⁸⁾

Отуд, пошто се уговор о купо-продаји закључи, уобичајено је да купац продавцу пожели, да „здрово и сретно утроши новац, а продавац купцу, да се са купљеном ствари добро послужу“.⁵⁹⁾ Исто тако и друга лица, која су присуствовала закључењу уговора и утицали да се исти што пре закључи, честитају купцу са „ајерлија нека је“. Купац им на то одговара са „да вам се врати“.⁶⁰⁾

Кад се купљена крава први пут води домаћиновој кући, домаћица изиђе испред врата, те гледајући кроз сито, прати погледом краву док не уђе у кућу. Затим је помилује уз неколико „добрих пожељења“. „Кроз сито гледа да би крава била плодна“. Ако се купи кућа, „купац на највиднијем углу стрехе окачи главице бела лука и једну црну крпу“.⁶¹⁾

У неким селима је обичај да се купљена крава проведе три пута око куће, па јој се на крају да да поједе „комад посољеног хлеба“. Код продаје непокретних ствари нема нарочитих обичаја. Једино је уобичајено да жене „броје“ да би преселиле стару срећу у случају када је продата кућа, а власник се из ње иселио. Исто тако оне могу радити да зауставе несрећу, да не би и даље пратила власника. Веровање у „бројање“ је некада било веома у употреби, али се сада све више губи.⁶²⁾ Обичај је, некипут, да продавац пред продату стоку баци један динар, што је у вези са веровањем, да исти купцу, кад је бачен, доноси срећу.⁶³⁾ Кад се купи певац са „расцветалом крестом“ не уноси се у кућу, јер се верује да он изазива несрећу у породици. Ако се „брав“, који се тера на продају, „заустановка“ и силом не буде хтео да иде тамо куда га газда води, газда обично моментано одустане од продаје. То чини па чак и кад би му продаја била веома хитна. А кад купац купљену стоку дотера кући, обичај је да је неко време чува од урока, јер се верује да би стока изгубила вољу за јелом, да би омршавила, ако се то не би учинило. Не сме се гледати на „брава“ са чуђењем, јер ако изгуби апетит, кривицу бацају на онога који га је „урочио“. Зато, ако је предмет куповине „угојени брав“, а да би се рђаве последице избегле, присутни пожеле уговорачима срећу са „машала“.⁶⁴⁾ Ако је куп-

⁵⁶⁾ Тетово и најближа околина. Ови су обичаји познати како код сељака тако и код грађана. Према објашњењу около оцака постоје нарочити ланци на којима се суши месо. Ови се ланци скидају, а где не постоји „ланац“, место њега употребљавају „вериге“ изнад огњишта, па се и оне скидају приликом продаје куће. — ⁵⁷⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ⁵⁸⁾ Зајечар и најближа околина. — ⁵⁹⁾ Бјелопавлићи, околина Котора и Бока Которска. — ⁶⁰⁾ Околина Приштине-Косово Поље. — ⁶¹⁾ Дебар и најближа околина. — ⁶²⁾ Горњи Подграци. — ⁶³⁾ Карловачки срез. ⁶⁴⁾ Околина Приштине-Косово Поље. Одговорила наводи, да се верује, кад курјак уђе у кућу или кад „кукувија закукуче на крову“, да ће бити несреће у породици. Плаше се тога „као рђавог предзнака“. Супротно томе радују се кад сирака закрекне, јер верују да ће се доћи до посете, гласа или писма. Исто тако верују кад се кокошке приближе једна другој и „када се послушају једна наспрам друге“. —

љена свиња, а нарочито „крмача“, обичај је да се пази да се иста „не угура у шталу или свињац натрашке, јер сматрају да не ваља“. Кад је предмет продаја крава, „остриже се мало длаке било на хрпу или репу, да не би продавац одио сво млијеко“. А купљену непокретну ствар, на пр. кућу, купац „благослови благословљеном водом, да му буде куповина сретна“.⁶⁵⁾

Код куповине, после наплате, купац тражи од продавца да му „алали“ продату ствар, а купац продавцу пожели да има „ајир“ (вајду, корист) од пара. Без једне и друге жеље или благослова не сматра се купо-продаја за корисну. Кад се води стока на пазар, верује се да ће се иста продати: ако скаче једно на друго; ако риче, блеји или вришти, ако сузи на очи („плаче“). Приликом поласка, на пр. крава или волова, ако без трзања одмах поћу. Неће се продати, ако се пред полазак у тору или шталу „убалега“, ако тегли натраг и неће одмах да пође или ако се осврће господаревој кући. Пред полазак на пазар, од стоке се ишчула неколико длака или вуне, да се неби утро запат („поврз“).⁶⁶⁾

У неким крајевима код куповине стоке продавац очула неколико „чупа“ (три прамена, најобичније три пута) волу или крави између рогова, а може очупати и „из уха три чуперка“.⁶⁷⁾ Продатом коњу продавац само скине „стари улар“, и истим га удари неколико пута по сапима, говорећи купцу: „Да Бог да видео вајду од коња, а ја од пара!“ Избегава се куповина од човека „који је несретне руке“, јер се верује да ће стока угинути, ако се купи од таквог лица. Исто се тако верује и код куповине њива, јер се мисли да ће се на њиви жито претворити у „снег“.⁶⁸⁾ Кад је већ стока купљена: крава, во или коњ, доводи се у кућно двориште, па се потом приведе пред кућна врата, те јој се даје да једе брашно или домаћи квасац од хлеба. Ово се стави на лопар⁶⁹⁾ и да са вером да ће „стока напредовати као квасац“. Код непокретних добара, кад се на пр. прода земља, продавац узме три бусена (грумена) земље и преда купцу „у знак отуђивања“.⁷⁰⁾ Народ сматра да увек треба пазити, од кога ће се неко добро купити. Треба увек купити од човека који је „срећан“, а не од онога који се сматра за „баксуза“. Од „срећног“ лица купљена крава уводи се у двориште, те јој се преко кућног прага пруже мекиње на лопару да их полиже. Затим домаћица поднесе крави лонац да ова у њега „само пирне кроз нос“. Ово се, по народном мишљењу, чини да крава не би бежала од куће⁷¹⁾.

Неки пут народ иде толико далеко, те једно добро не би купио макар и по најнижој цени, ако је продавац познат као „баксуз“. Чак „ни за живу главу“. Народ налази, да је лако познати „малерозна и баксузна човека“. „Довољно је да му дрхте руке, па га знамо ко је. Тај не даје са алалом. Тврда му је рука“. Кад се крава води на продају, „мора се нешто од ње оставити да остане у кући“. Са ње се ради тога између ногова ишчула мало длаке, да би се и даље стока плодила у старом дому. Верује се, да ће се стока боље продати ако се окити грабовином, „да би се купци грабили око ње“. Ако се пак купује „брав“,

⁶⁵⁾ Околина Госпића. — ⁶⁶⁾ Левач и Темњић (по текстурелним наводима г. Ст. М. Мијатовића). — ⁶⁷⁾ Реч „чупа“ одговорила је чуо и у околини Велике Кикинде; али по накнадним мојим примедбама на послате податке, он ми је одговорио да се нарочито употребљава у срезу Нове Градишке и то у селима: Горња Тринава, Медари, Машић, Смртић, Шаговина, Драгалић, Горњи Богиневци, Окучани као и у осталим селима поменутог среза. —

⁶⁸⁾ Околина Велике Кикинде. — ⁶⁹⁾ Лопар је дрвена лопата на којој се меси хлеб, а умешен стања у пех. — ⁷⁰⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Тринава, Медари и Машић. — ⁷¹⁾ Рудник.

обичај је да му се, пошто се уведе у двориште, да прво „осољена мекња на лопару преко кућнег прага, да би се припитомио, те да не би бежао од куће.“⁷²⁾

Пре закључене погодбе продавац обично хвали своје „марше“ (марвинче), а пошто се погоде да купцу „војку“ (уже којим се марва води) са речима: „Дао ти Бог срећу, нека те усрећи и да ти да доста млека!“ Али пре свега овога има низ обичаја. Тако, пре него што се стока за продају изведе из куће, почиње се са врачањем. Најчешће врачају тзв. „цопарнице“, које очупају длаку са стоке са којом врачају да не би са продатом стоком отишла и срећа. Народ верује, да се тим врачањем може чак и млеко од краве одузети. Исто се тако може врачати да крвава стално облеће око старог сопственика. „Поштени и добри“ људи не врачају, јер сматрају, да је право да и купац има срећу са стоком, као што је продавац раније имао. Поред овога врачања, жене имају обичај, кад продају стоку, да у „стевљач“ („кецељу“) узму уже, те да га, не дохватајући га руком, предају купцу. Купац обично не пристаје на овакав начин предаје и захтева од продавца (жене) да му својом „голом руком“ преда уже. Често и мушкарци као продавци ово чине, те их ради тога народ назива „цопарњаци“.⁷³⁾ Кад се доведе купљена крвава кући, и пре него што се уведе у шталу, домаћица руком прекрсти врата са речима: „Свети Боже криж прекрижи!“ По овоме да крави из „дрвеног суда“ да једе, а ако има јасла онда из њих.⁷⁴⁾ У купљени земљани суд, да би дуже трајао, сипају цеђ, да у њему постоји, па га затим исперу, јер се по „дужем примењивању“ верује да ће такав суд дуже трајати.⁷⁵⁾ Не треба куповати од „циције“, „јер купити од таквог лица верује се да ће купац имати са том ствари незгода, пошто је из такве руке узета“. Ако би купац од таквог лица ствар купио ради препродаје, верује се да на њој неће ништа зарадити. Кад се добро купује од неког лица које је „издашне руке“ („лак на руку“), „човека од карактера“, онда се узима, да се на таквој ствари може лепо зарадити. Кад се доведе купљена крвава, во, коњ или што друго купчевој кући, метне се на једну округлу малу софру онолико купчића соли, колико има чланова породице у кући (свака купица соли претставља једнога члана и намењена је на његово име), онда проведу до те софре купљену краву или вола да поједе купце. Чију купицу прво поједе, узима се да је на његову срећу купљена стока.⁷⁶⁾ Исто тако, кад купац купљену стоку (нарочито волове и краве) хоће да „угони у шталу“, пази добро којом ће ногом прво стока ступити преко прага. Уђе ли десном, сматра се за „добро“, уђе ли левом за „зло и несрећу“.⁷⁷⁾

5) *Уже код кујовине и продаје стоке.* У обичају је, да се уз продату стоку даје уже, а код коња још и самар. Не траже да је ново, а

⁷²⁾ Неваде. — ⁷³⁾ По добивеним подацима из истог извора испричан је један догађај у вези са врачањем. Један је домаћин купио краву која је имала велико виме и давала доста млека. Други дан по куповини, жене су сисе биле све у ранама, па је чак и крв почела из њих текти. У недоумици шта да ради, домаћица је отишла до врачаре („цопарнице“) и тражила је начине да спасе краву. Врачара јој је препоручила, да јако заложу у пећи ватру где се пече хлеб, па да потом „одоји“ (помузе) краву у једно земљано лонче, па тако помужено млеко да баца у пећ кад је најјача ватра. Кад ово све сврши, врачара јој је рекла, да ће јој се појавити она жена која је одузела крави млеко. Тако је и било. Пошто је жена у свему поступила по препорукама врачаре, дотрчала је та жена која је крави врачала и одузела млеко. У њој је домаћица препознала своју комшику сву у крастама. Красте су јој биле све неће, па је тако умрла у највећем распадању. — ⁷⁴⁾ За коња се исто то чини. — ⁷⁵⁾ Спалиновец. — ⁷⁶⁾ Врање и најближа околина. — ⁷⁷⁾ Штип и најближа околина. —

не противе се кад је дато старо. „Какво било добро је“.⁷⁸⁾ Некипут се поквари купо-продаја због ужета коме и једна и друга уговорна страна придаје „магичну вредност“.⁷⁹⁾ Отуда је обичај, да се стока обично предаје без ужета, јер народ верује „да никад више неће имати ону врсту стоке коју би продао са ужетом“.⁸⁰⁾ Народ се „тешко одваја од стоке“, али кад се већ иста мора продати, даје се уз њу и улар. „Кад иде јуне нек иде и уже“.⁸¹⁾ Отуда код рогате стоке за клање иде уже („шранга“), уз коња „улар“ или „поводник“, уз волове за рад „улар са поводницима-вођицама“.⁸²⁾ Или се даје уже, али само оно које служи да би се стока довела на трг. „То је обично покидано уже, јер се на неки начин стока мора довести на продају“.⁸³⁾

У неким селима постоје строге забране. Тако се узима да уз краву не може ићи „шранга“, нити уз коња „улар“. И једно и друго се не да, јер кад би се дало, верује се, да продавац „не би имао више шта да поведе“.⁸⁴⁾ У вези са тим постоји веровање, да кад би после закључене купо-продаје уже остало код продавца, да би стока „увек тежила старом господару, те да не би могла да се навикне на новог“.⁸⁵⁾

Може бити и такав случај, „да се новкупљени брав веже новим уларом“.⁸⁶⁾ Или је уобичајено да купац понесе собом уже, пошто продавац своје „никако не даје“, јер се верује, да би, кад би то учинио, „отишла срећа од блага“. Исто то важи и за купо-продају коња.⁸⁷⁾ У неким селима код продаје говечета или коња продавац задржава поводник или улар код себе и враћа га кући, „јер се тако ваља, да се поврз не би утро“. Отуда су се често „дешавале несугласице, па и свађе“ између купца и продавца.⁸⁸⁾

Некипут се може десити да се код купо-продаје коња даје ново, а код купо-продаје крива старо уже. Старо се уже од краве „нарочито захтева од продавца, јер постоји веровање, да задржавањем ужета може продавац задржати и млеко“. Кад се волови терају на продају, обично се вежу ланцима. Ланци не иду уз продатог вола, већ се о њима у току уговарања мора нарочито преговарати. Ово стога, што ланци претстављају вредност од 35—40 динара, а за исте није везано никакво веровање.⁸⁹⁾ Народ мисли, да се уже треба дати уз продату стоку, али само ново, а старо да се задржи.⁹⁰⁾ Купац приликом пријема „брав“ нареди обично продавцу „да испусти уже из руке на земљу, верујући да ће тако путем ужета поћи сва срећа и остварити наде које очекује од купљеног брива“.⁹¹⁾

Сматра се да уз стоку купац мора добити „војку“ (уже). Она се обично узима „из руке у руку“. Ако продавац неће да је да из руке, да му не би отишла срећа, или ако неће да враца, онда „војку“ пусти на земљу или пребаци преко продате стоке, те је купац одатле узме. Она се може узети у „стевљач“ — „кецелу“, па тако, као што је на-

⁷⁸⁾ Тетово и најближа околина. — ⁷⁹⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ⁸⁰⁾ Санад и околина. — ⁸¹⁾ Зајечар и најближа околина, Бијело Поље у Санчаку. — ⁸²⁾ Зајечар и најближа околина. — ⁸³⁾ Бјелопавлићи. — ⁸⁴⁾ Горњи Подграци. — ⁸⁵⁾ Карловачки срез. ⁸⁶⁾ Околина Приштине-Косово Поље. — ⁸⁷⁾ Околина Госпића. — ⁸⁸⁾ Левац и Темнић. — ⁸⁹⁾ Околина Нове Градишке а нарочито: Горња Тршава, Медари и Машин. — ⁹⁰⁾ Рудник. Одговорилац наводи, да је овоме разлог купчева жеља „да добије ново уже“. Ја мислим, да то није тачно и налазим да испитивач није довољно проучио ово питање, те се отуда, мислим, овај одговор не може примити. Неваде. — ⁹¹⁾ Неваде. И овај ми податак није јасан, јер ми је познато, да продавац сам испусти уже на земљу са које га купац подиже пошто не жели да му сву срећу однесе купац, већ да иста и њему остане. Можда је то одговорилац у своме одговору хтео рећи.

пред речено, предати. Уже не мора бити ново, „али га мора бити“. Пошто је за уже везана срећа, обично продавац предајући уже каже: „Дао ти Бог срећу, нека те усрећи (крава) и да ти да доста млека!“⁹²⁾

Обичај је да са стоком иде и „улар са поводилом“. Даје се обично оно уже са којим је стока била у штали или са којим је доведена на „пијак“. Није обавезно да уже буде ново.⁹³⁾ Исто тако уз стоку иде уже „које скоро по истом правилу мора бити старо.“ Оно може бити „упропашћено“ дугом употребом, „али се ипак мора дати.“⁹⁴⁾

Уже има различита имена. Уже којим се води кржава зове се: „пороже“,⁹⁵⁾ „веза“,⁹⁶⁾ „штрањка“,⁹⁷⁾ „јуже“,⁹⁸⁾ „поводник“,⁹⁹⁾ „војка“,¹⁰⁰⁾ „поводило“,¹⁰¹⁾ „уже“,¹⁰²⁾ а којим се води коњ: „оглав“,¹⁰³⁾ „улар“,¹⁰⁴⁾ „поводац“,¹⁰⁵⁾ „јуже“,¹⁰⁶⁾ „главник“,¹⁰⁷⁾ За „браву“ имају назив „оглав“,¹⁰⁸⁾

6) *Маркирање стоке и кувовина на пробу.* Обичај је да стока, после закљученог уговора о купо-продаји, остане извесно време код продавца, а највише десетак дана. За то време продавац наплаћује куцу храну којом је стоку хранио, ако су се тако погодили. Ако овца остане, њу продавац бележи „на неки начин“ да је не би помешао са осталим овцама, те да зна да куцу да баш ону овцу коју је овај купио. За осталу стоку то се не ради.¹⁰⁹⁾ Некипут се у овом случају стока обележи „бојењем“. За њу продавац одговара ако пропадне услед „очигледне његове непажње“. А ако такве „непажње“ нема, нема ни његове одговорности. Тако на пр., ако стока угине од болести, од уједа змије, од грома и од дивљачи, онда продавац не одговара.¹¹⁰⁾ У неким случајевима „трговац купи и маркира стоку“ па је одмах потом собом доведе. Изузетно, ако се тако погоде, стока може остати и код продавца извесно време.¹¹¹⁾ У неким селима овако стоку не остављају, али кад већ то учине „обележе је неком бојом,¹¹²⁾ а има и таквих случајева где је купац одмах води пошто је претходно „обележи“.¹¹³⁾

Најчешће се догађа, а тако је и уобичајено, „да се купљена стока доведе одмах кући, а затим обележи. Овца се бележи на тај начин, што јој се са врата престрижу неколико праменова вуне или јој се чело обоји зелено или црно. Кози обоје истим тим бојама оба рога, а крави се стави звоно“.¹¹⁴⁾ Или стоку обележе засецањем репа, урезивањем неког знака¹¹⁵⁾, а врло често и бојадисањем као и сечењем длаке.¹¹⁶⁾

Има села где је овај обичај веома чест. Обично купљена стока остане код продавца, за извесно уговорено време, а после истека тога рока дотера је продавац куцу. Ово се чини нарочито код ситне стоке, која се обележи засецањем длаке маказама или нарочитом бојом удари

⁹²⁾ Спалиновец. — ⁹³⁾ Врње и најближа околина. — ⁹⁴⁾ Штип и најближа околина. — ⁹⁵⁾ Тетово и најближа околина. — ⁹⁶⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ⁹⁷⁾ Санад и околина, Горњи Подграци („штрањка“), околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машин („штрањка“). — ⁹⁸⁾ Дебар и најближа околина. — ⁹⁹⁾ Рудник, Неваде. — ¹⁰⁰⁾ Спалиновец. — ¹⁰¹⁾ Врње и најближа околина, „Поводило“ је, како наводи одговорилац, „привршћено“ — везано за улар, а дужина је истог један и по два метра. — ¹⁰²⁾ Штип и најближа околина. — ¹⁰³⁾ Тетово и најближа околина, Васојевићка нахија у Црној Гори, Штип и најближа околина („оглав“ стављају још магарцу и мази). — ¹⁰⁴⁾ Санад и околина, Горњи Подграци, околина Госпића, околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин, Рудник, Неваде. — ¹⁰⁵⁾ Бијело Поље у Санчаку. — ¹⁰⁶⁾ Дебар и најближа околина. — ¹⁰⁷⁾ Спалиновец. — ¹⁰⁸⁾ Околина Приштине-Косово Поље. — ¹⁰⁹⁾ Тетово и најближа околина, Дебар и најближа околина. — ¹¹⁰⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ¹¹¹⁾ Зајечар и најближа околина, околина Котора и Бока Которска. — ¹¹²⁾ Бјелопавлићи. — ¹¹³⁾ Горњи Подграци. — ¹¹⁴⁾ Околина Приштине-Косово Поље. — ¹¹⁵⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин. — ¹¹⁶⁾ Рудник.

жиг, знак купчев.¹¹⁷⁾ Или кад трговац купи од једног лица више ситне стоке, коју не може одмах да отера, обележи је и остави код продавца да је чува као и раније, док не дође по њу. За крупну стоку нема оваквог обичаја.¹¹⁸⁾

И куповање на пробу није ретко у народу. Веома често се догађа „да купац купи краву стим да не плати ништа док не увиди какве особине има“. Отуда је уобичајено да се ово најбоље може утврдити кад купац узме краву код себе да је чува извесно време. Ако после пробе крива одговори условима, купац да продавцу уговорену суму новца.¹¹⁹⁾ Некипут се стока може купити на пробу, али то ређе бива. Обично се даје на пробу коњ, да би му се могла уочити мана (недостатак), или крива, да би јој се „установила“ количина млека коју даје.¹²⁰⁾ Има села где је куповина на пробу позната, али где се рок пробе одређује по споразуму.¹²¹⁾ А има и таквих случајева где је куповина на пробу често у употреби, и то највише онда, „кад купац сумња у купљену ствар, па жели да се и сам увери.“¹²²⁾ Рок пробе могу бити „неколико дана“, а сама проба је у употреби код куповине крива, коња па и магараца.¹²³⁾ Често народ не воли куповину на пробу, „пошто нема поштења.“ Пре рата се више куповало на пробу, јер се више „веровало.“¹²⁴⁾ Кад се купи стока на пробу, држи се одвојено од остале стоке, а куповина се може поништити само ако се установе „теже приметне мане.“ У том случају, ако је дата капара, мора се вратити. Ако купац хоће стоку да врати зато што се предомислио, а стока има оне услове које је продавац наводио, капара, коју је дао продавцу, има се сматрати пропалом.¹²⁵⁾ У околини Приштине позната је куповина на пробу. Купљену стоку купац води својој кући и држи је осам дана, па ако је после тога времена не врати продавцу, сматра се купо-продаја закљученом. Купац тако узету стоку храни, али од исте музе млеко и користи све друго што би могао добити.¹²⁶⁾ И у околини Госпића уговорени рок за пробу не може бити дужи од осам дана. Купац обично жели да се путем пробе увери, да ли крива даје онолико млека колико продавац наводи, да не глође кости, да не једе крпе итд. Код коња и волова да се увери, да ли добро возе, да ли се слажу са осталим „благом“, да нису „пунтари“ тј. да ли једнако возе, да нису плашљиви.¹²⁷⁾

Куповина на пробу нарочито је позната кад су предмет куповања говеда и коњи. Они се често пута узимају на пробу или „под каул“, особито ако се купују од непознатог. Проба или „каул“ траје обично три до четири дана. Ова се проба односи на коње, да не буду арум (да не бацају чивте, да не уједају, да не гризу јасла, да лепо вуку кола и др.); за волове да лепо и „слошки“ вуку кола, да нису „зложешни“ и „крвомутни“ (да не мокре крв); за краве, да дају довољно и лепо млеко и да су мирне при мужи. Приликом узимања или куповине стоке „под каул“ продавац не предаје купцу „билет“ (сточни пасош), а купац продавцу не исплаћује сав новац. То се све уради после учињене пробе.¹²⁸⁾

Исто се тако волови купују на пробу под условом да се врате у случају ако мокре крв. Крива се исто тако узима и за њу се тражи да

¹¹⁷⁾ Врање и најближа околина. — ¹¹⁸⁾ Штип и најближа околина. — ¹¹⁹⁾ Тетово и најближа околина. — ¹²⁰⁾ Васојевићка пахџија у Црној Гори, Зајечар и најближа околина. — ¹²¹⁾ Санад и околина. — ¹²²⁾ Бјелопавлићи. — ¹²³⁾ Дебар и најближа околина. — ¹²⁴⁾ Горњи Подграци. — ¹²⁵⁾ Карловачки срез. — ¹²⁶⁾ Околина Приштине — Косово Поље. — ¹²⁷⁾ Околина Госпића. Онда, како одговорилац наводи, коње пробају на тај начин „што сагну са ланцима задње котаче“, а поред тога посаде неколико људи на кола, те тако потерају коње да виде како вуку. — ¹²⁸⁾ Левач и Темњић. По текстурелним наводима г. Ст. М. Мијатовића.

даје добро млеко и да не удара ногама кад се музе. Коњ се узима под условом да не гризе, да не удара ногама, да добро оре и да нема коју болест, јер се све то може на разне начине сакрити.¹²⁰⁾ Зато купац узме стоку изнесно време на пробу, путем које може тачно проверити, да ли стока испуњава све оне услове које продавац наводи.¹³⁰⁾ Или се купује „условно, да се види, да ли ће се крава у одређеном року отелити. Зато, ако се у томе року не отели, купац врати краву“. Волкови се узимају на пробу да се види какву способност имају за рад.¹³¹⁾

Кад се купи крава на пробу, купац је држи код себе 40 дана, а то се време сматра као рок пробе. За то време купац проверава, да ли крава одговара погођеним условима. Ако у томе року крава угине код купца, његовом кривицом, одговара купац. Рок пробе за свињу је осам, док је за коња као и за краву четрдесет дана. Ако купац нађе, у току пробе, да је „марше“ сумњиво, онда тражи од продавца да умањи цену, „да му заустави нешто“.¹³²⁾ Куповина на пробу позната је као „кавул“. Рок трајања пробе може бити пет, десет или петнаест дана, што зависи од споразума уговорача. Проба је нарочито позната код крупне, а ређе код ситне стоке.¹³³⁾ Ипак најчешћа је куповина на пробу, кад се на стоци не може уочити неки недостатак, а купац посумња да стоци „нешто фали“. Отуда купац тражи од продавца, да стоку држи код себе на пробу изнесно време, да би се могао уверити у њену „исправност“.¹³⁴⁾

7) *Алвалук, алдумаш, ликово и крчма код кућо-продаје и трампе.* „После закључења уговора о купо-продаји, позивају се најближи рођаци и комшије на ручак или вечеру“. Ово позивање потиче од купца, а никак о од продавца. Кад се позвани окупе, меде се и пије док свима не буде доста“, или како то арнаутски живаљ каже: „толку бидује“. Јела и пића мора бити толико, да чак и после свршене вечере остане већа количина на столу, „пошто буду сви сити и напити“; а није редак случај да се сви гости разиђу пијани. Приликом јела се „блаосује“. Тако продавац говори купцу, ако је продата кућа: „Нека ти је срећна, Бог да ти наплни со деца и тоа мушћи; Бог да ти даје што ми ти срце сака!“ А затим завршава са: „Алал нека ти је и аероп да и го видиш!“ Таква част позната је као „алвалок“, а даје се и код трампе.¹³⁵⁾

Народ налази, да мора бити части свуда где се купује и продаје. Част сноси најобичније обе стране, „а често онај за кога присутни нађу да је искористи повољну прилику за куповину“. Част се обично зове „алвалук“ или „арвалук“ и зависи од вредности уговора. Отуда, ако је уговорена цена 50.000 или 100.000 динара, алвалук износи често преко 1000 динара. Част се састоји обично у пићу, али највише у ракији. У наздрављању први почне продавац који дижући чашу жели „сретан исход уговора“ са: „да Бог да имао користи!“ Купац му одвраћа са жељом да срећно новац потроши. Част је иста и код размене добара, али нешто мања.¹³⁶⁾

Чашћење је познато, али увек после закљученог уговора. Оно се по обичају сматра као купчева дужност. Изузима се само случај ако се другојаче уговори. Та част позната је као „алдумаш“. Величина части зависи од уговорене цене и важности уговора. Она се обично састоји у томе, што купац и продавац са познаницима и пријатељима, чији број

¹²⁰⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машић. —
¹³⁰⁾ Рудник. — ¹³¹⁾ Неваде. — ¹³²⁾ Спалиновец. — ¹³³⁾ Врање и најближа околина. —
¹³⁴⁾ Штип и најближа околина. — ¹³⁵⁾ Тетово и најближа околина. — ¹³⁶⁾ — Васојевићка
нахија у Црној Гори.

може бити често 15—20 људи, оду до најближе „крчме“. Ту се поручи вино. „а како се у крчми најде музика, често се догоди, да алдумаш премаши све предвиђене границе“. Код размене ствари чашћење је мање познато, а снос се га по обичају обе стране. Част је углавном иста као и код купо-продаје. Лица која учествују у трампи наздрављају са „нека ти је срећно“ или „да да Бог да те добро послужи“.¹³⁷⁾

Некипут част сноси онај, који прима паре, ако није другојаче уговорено, а називају је „агвалук“. Колика ће част бити зависи од вредности закљученог уговора, а често и од имућности онога који части. За част се обично узима јело и пиће, а познато је и наздрављање са купчеве стране са: „У здравље да потрошиш паре“, а с продавчеве „Нека је са срећом“ — „хаир да имаш“. Код трампе се погоде ко ће част дати, а онај који плаћа част „благосиља и изјављује лепе жеље“. И овде част називају „алвалук“, а често и „крчма“ или само „част“, а почасте се сви који су били присутни око погодбе.¹³⁸⁾

Народ сматра, да увек следује част после закључења уговора о купо-продаји. Такву част називају „џаба“, а трошак око части сноси купац. Често се дешава, да чашћење много више стаје уговораче (односно купца), него сама ствар која је предмет купо-продаје.¹³⁹⁾ Некипут обе уговорне стране плаћају част, и то како код купо-продаје тако и код трампе, а величина части зависи од величине уговорне цене. Иначе част се као и увек обави у крчми, а при том се још и наздравља.¹⁴⁰⁾

У обичају је да се чашћење не обави само између купца и продавца као обично, већ се често дешава да купац чашћава и присутна лица која му честитају. Част се најчешће обави по кафанама, а зову је „кафе“. Ретко се може она дати и код куће као ручак или вечера. Код трампе се ништа не даје, већ само размењивачи пожеље један другом „сретно искоришћавање ствари“.¹⁴¹⁾

Обичај је да част, коју иначе зову „алдумаш“, плати продавац. Њој присуствују сви они који су били присутни приликом закључења споразума. Величина се части цени по вредности продатог добра, а приликом чашћења купац од продавца тражи „благослов“, који му овај затим даје. И код трампе истим именом називају част. Част се обично даје код онога размењивача код кога је размена обављена. Тада размењивачи један другом кажу: „Нека ти је алал (халал)!“¹⁴²⁾

Чашћење обично пада на терет продавца, а може и по споразуму. Код трампе према споразуму размењивача. То чашћавање називају „ликово“. Величина части зависи од броја „посредника“ који присуствују куповини.¹⁴³⁾

Може бити купчева обавеза да да част, а више пута се гледа да обавеза падне на оба уговорача. Обично се наздравља и то. продавац жели купцу сретно служење купљеном ствари, а купац продавцу сретну употребу новца.¹⁴⁴⁾ Скоро се увек мушкарци часте ракијом око купо-продаје, а жене позивају „своје друштво“ на част звану „кафа“. Купчева је дужност да да част према погодби. У наздрављању продавац купца поздравља са „срећно нека је“ и „здрavo да се служиш“, а купац продавца „здрavo да трошиш“.¹⁴⁵⁾

¹³⁷⁾ Санад и околина. — ¹³⁸⁾ Зајечар и најближа околина. — ¹³⁹⁾ Бијело Поље у Сандаку. — ¹⁴⁰⁾ Бјелопаланци. ¹⁴¹⁾ Дебар и најближа околина. — ¹⁴²⁾ Горњи Подграци. — ¹⁴³⁾ Карловачки срез. — ¹⁴⁴⁾ Околина Котора и Бока Которска. — ¹⁴⁵⁾ Околина Приштине, Косово Поље.

Кад се пије част — „ликово“, плаћају је обе уговорне стране „повлично“ или према уговору. Од вредности куповног добра зависи и величина „ликова“. „Пригодом пића највише се хвали продавац са благом, а купац да ће још боље код њега бити. Ликово се увек пије кад је готова погодба“. Код непокретних добара, па и код покретних, кад истекне рок плаћања, обичај је да се поново чаште. Обично се приликом чашћавања наздравља проданом предмету са речима „да би Бог благословио куп“.¹⁴⁰)

Уобичајено је да се „алвалук“ даје после извршене наплате. Он се састоји у пићу (обично ракија). „Њега дају ревенски купац и продавац“. Алвалук се пије с благословом да купац има „ајир“ од стоке (или од онога што је купио) а продавац од новца. „Алвалук пију и лица која су учествовала приликом погодбе као посредници или посматрачи.“ Част се исто тако обавља и код „трампе“.¹⁴¹) У обичају је, сем тога, да част плате купац и продавац, а приликом чашћавања наздравља се са „срећно ти било“ или „Да Бог да имао вајду“. Част се у Славонији назива „алдумаш“ или „крчма“,¹⁴²) а у Банату „алвалук“.¹⁴³) И код размењивања је позната част, а плаћа се онако „како се усмено нареду“.¹⁴⁰)

У неким селима част плаћа „онај који прима паре“, а некипут се и погађају око тога. Част је позната као „алвалук“. Она зависи од вредности добра које је предмет куповине. Код наздрављања купац продавцу „алали паре“, а продавац купцу „алали продату ствар“. „Нека ти је алал стока“, „да имаш аир (вајду) од пара“. Исто то чине и код трампе. Том приликом размењивачи зајамно пожелеле сретну употребу размењених добара, а части присуствују сви присутни. Код трампе се честита са речима: „Нека је сретно на обе стране!“ Тако и присутни „алале“.¹⁴¹)

Кад се уговор о купо-продаји закључи пије се „олдомаш“. Никаква уобичајност не постоји у обавези плаћања части. Отуда, кад се купац и продавац погађају, „у исто време утврђују чија ће дужност бити да плати част. Част се обави код куће, ако се тамо закључи уговор, ако не онда у крчми. Кад попију први литар, онда кажу да је „дроги“ — скупо, кад попију и други кажу да је „мало фалеша“ — јефтинији, а за трећи литар кажу да је „забадав“. Кад се опију, и купац и продавац сматрају да ниће „ништа не кошта“. Отуда се деси да се попије више него што и сама ствар вреди. Иначе част се састоји само у пићу, а обави се и код размене ствари.¹⁴²)

„Стара је ствар“ да се после закључене купо-продаје изврши чашћење. Обично се претходно споразумеју ко има да плати част. Оваква је част позната као „крчма“. Ако је онај који части сиромашан или „циција“, разуме се да ће част бити мања. Част се састоји у пићу: ракији, вину, пиву, кафи итд. Купац приликом чашћавања наздравља продавцу са „да видиш аир и да иљадиш од примљени новац“, а продавац наздравља купцу са „да ти је срећно и вечно што си купио и да ти остане у наслеђе сину, унуку и праунуку“. Исто је чашћење и код размене ствари, али нешто у суженом обиму.¹⁴³)

Чашћење није обавезно, али је уобичајено. Часте се купац и продавац према своме расположењу. Саму част називају „крчма“, која се

¹⁴⁰) Околина Госпића. — ¹⁴¹) Левач и Темнић. — ¹⁴²) Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машић. — ¹⁴³) Околина Велике Кикинде. ¹⁵⁰) Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машић. — ¹⁵¹) Рудник, Неваде. — ¹⁵²) Спаиновец. — ¹⁵³) Врање и најближа околина.

даје обично у пићу. У наздрављању каже купац продавцу: „Аир од паре“ (срећу у новцу), а продавац купцу „Аир од стоке“ (срећу од стоке). Чашћење је уобичајено и код трампе. Не погађају се ко ће част платити. Част плаћају обично обе стране „од воље, колико ко хоће“, а истој присуствују сва лица која су учествовала у погодби те се обави и наздрављање као и код купо-продаје.¹⁵⁴⁾

8) *Сведоци и посредници код купо-продаје и шрамље*. Око купо-продаје има „редовно“ сведока који се појављују као посредници између купца и продавца.¹⁵⁵⁾ Њих мора бити најмање шест а највише десет.¹⁵⁶⁾ Они присуствују „поготово ако су купац или продавац сумњивија лица или кад се купац плаши продавца да не би одустао од уговора, па и у случају кад купац мисли да је врло јефтино купио, а продавац да је скупо продао.“¹⁵⁷⁾ Некипут поред сведока могу учествовати и „џамбаси“, „калаузи“ као и многа друга лица.¹⁵⁸⁾ Сведоци се нарочито траже „кад се контрахенти не познају“.¹⁵⁹⁾

Може бити у неким селима уобичајено да купо-продаји присуствују само два сведока.¹⁶⁰⁾ Често могу погодби присутвовати и нека лица која се појављују „као посредници и помагачи“.¹⁶¹⁾ Учествовање сведока и посредника „неки пут је обавезно“. Посредници су познати као „бајтари“ — „мешетари“. Њима припада награда позната као „мешетарија“ за њихове посредничке улоге. „У Славонији по сајмиштима могу се срести групе људи, који се баве искључиво мешетаријом или бајтарењем“. Често у многим породицама ово занимање прелази са оца на сина, те се отуда у последње време примећује образовање једне посебне класе тзв. бајтарске или мешетарске. Некада је то био посао Цигана, а сада се мешетаријом баве „богати Цигани и сиромашни сељаци“.¹⁶²⁾ У околини Велике Кикинде место „бајтар“ и „мешетар“ у употреби је назив „цензор“.¹⁶³⁾ Некипут сведоци учествују при закључењу купо-продаје и „на праве пазар“, само да би као присутни добили част¹⁶⁴⁾, а има случајева где сведоци присуствују кад се купује „важнија ствар“. Њихов утицај може бити често одлучујући код закључења куповине.¹⁶⁵⁾

Може бити и само један сведок довољан у „обичним куповањима“, али кад брат купује од свога брата „његов рес“ онда су потребна и два.¹⁶⁶⁾ Изузетно купо-продаја не мора бити са сведоцима, али се скоро увек дешава да има по неколико присутних пријатеља било продавчевих или купчевих, који се тада „стицајем прилика“ појављују и као „посредници“. Узима се да се са оваквим лицима купац и продавац пре „погоде о цени“.¹⁶⁷⁾

Пошто се закључи погодба и дође до части, а како су сведоци и посредници били присутни, то и они учествују у чашћавању;¹⁶⁸⁾ они наздрављују али не плаћају част.¹⁶⁹⁾ Некипут таква лица више наздрављају него саговорачи. Ово стога, што се узима да част треба „да узме већег

154) Штип и најближа околина. — 155) Тетово и најближа околина, Васојевићка нахија у Црној Гори, Бијело Поље у Санџаку, Бјелопавлићи, Горњи Подграци, Карловачки срез, Штип и најближа околина. — 156) Васојевићка нахија у Црној Гори. — 157) Санад и околина. — 158) Зајечар и најближа околина. — 159) Дебар и најближа околина. — 160) Околина Госпића. — 161) Левач и Темнић. — 162) Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин. — 163) Околина Велике Кикинде. — 164) Рудник. — 165) Неваде. — 166) Спалювец. — 167) Врање и најближа околина. — 168) Тетово и најближа околина, Васојевићка нахија у Црној Гори, Санад и околина, Зајечар и најближа околина, Бијело Поље у Санџаку, Бјелопавлићи, Дебар и најближа околина, Горњи Подграци, Карловачки срез, околина Госпића, Левач и Темнић, околина Горње Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин, Рудник, Неваде, Спалювец, Врање и најближа околина, Штип и најближа околина. — 169) Васојевићка нахија у Црној Гори.

маха, и да се тиме да шотстрек купцу да је добро купио, а продавцу да је добро продао.¹⁷⁰⁾ Том приликом сведоци учествују у „цаби“,¹⁷¹⁾ наздрављају „у здравље онога који части“ или „свима као и сви присутни“,¹⁷²⁾ или „контрахенти“ чаше, а част плаћа онај по чијој је молби сведок посредовао.¹⁷³⁾

Има случајева где „учествују људи који нису ни са каквом наменом дошли, те исти најздрављају купцу и продавцу“.¹⁷⁴⁾ Исто тако присуствују части сва присутна лица, па било да су „допринела или не стварању погодбе“.¹⁷⁵⁾

Често се догађа да купо-продаји присуствују два лица „као сведоци“, а кад дође до ликова да присуствује „читава једна група људи“. „Ту се налази сто пријатеља, сто знацаца и много оних који су жељни што попити“. Они наздрављају „у част куповине да би сретна и берићетна била“.¹⁷⁶⁾ Осим тога поред присутних могу доћи „позвати и непозвати“.¹⁷⁷⁾ И они исто тако честитају купо-продавцу као и сведоци.¹⁷⁸⁾ Сведоци или тако присутна лица узму „купице вина“ и пијући пропрате своје жеље са речима: „Да вам је на срећу!“ Продавцу говоре: „Дај ти Бог срећу пре пенези“, а купцу „Дај ти Бог срећу пре крави“.¹⁷⁹⁾ Или сведоци наздрављају продавцу са „аир од паре“, а купцу са „аир од стоке“.¹⁸⁰⁾

9) *Капара код куйовине и продаје*. — Ми смо у првим деловима рада видели капару, где се иста делом појављује као моменат закључења уговора. Овде ће бити изложен значај „капаре“ како се у народу схвата.

Капара има „велики значај“, јер ко је даје на име куповине одређеног добра, тај мора то добро и узети. У противном капара би му морала пропасти. Отуда се у народу каже „капарот гори“. Она се даје „одмах по усменој погодби“,¹⁸¹⁾ односно „на дан закљученог уговора“, а у последње време има и „озакоњену важност“. Ако купац раскине уговор капара му мора пропасти. Али ако раскид уговора потиче са продавчеве стране, онда је продавац мора вратити „у дуплом износу“. Пре сто година, по причању старих, капара није давана, јер се веровало на „реч“.¹⁸²⁾ Она има „значање јемства“. Ако би купац одустао од закљученог уговора, капара би му пропала, јер она „јемчи склопљени уговор“.¹⁸³⁾ Њоме је „пазар завршен“, те везује примаоца капаре да не може одустати од продаје, јер је у противном мора дуплирати. Купца пак везује, јер у случају „пишманлука“ губи капару.¹⁸⁴⁾ Отуда се у народу каже „ако се попишмани пропада му капара“.¹⁸⁵⁾

Капара може бити као „гарантујуће средство“ поред дате речи. Тако се узима у народу да купац капаром „даје доказа“ поред дате „речи“ да ће уговор о купо-продаји у свему испунити и „да је куповина остала на њему“.¹⁸⁶⁾ Она исто тако служи као средство „да повећа могућност остварења закљученог уговора“, а тражи је продавац „ако се боји од раскида“.¹⁸⁷⁾ Сем тога, она значи, а то је уствари најважније, да је ствар „продата“,¹⁸⁸⁾ или се појављује као „кауција“ која служи за доказ да је уговор закључен.¹⁸⁹⁾

¹⁷⁰⁾ Санад и околина. — ¹⁷¹⁾ Бијело Поље у Санџаку. — ¹⁷²⁾ Горњи Подграци, Карловачки срез. — ¹⁷³⁾ Дебар и најближа околина. — ¹⁷⁴⁾ Околина Котора и Бока Которска. — ¹⁷⁵⁾ Околина Приштина—Косово Поље. — ¹⁷⁶⁾ Околина Госпића. — ¹⁷⁷⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин. — ¹⁷⁸⁾ Рудник, Неваде. — ¹⁷⁹⁾ Спалиновоц. — ¹⁸⁰⁾ Штип и најближа околина. — ¹⁸¹⁾ Тетово и најближа околина. — ¹⁸²⁾ Тетово и најближа околина. — ¹⁸³⁾ Санад и околина. — ¹⁸⁴⁾ Зајечар и најближа околина. — ¹⁸⁵⁾ Бијело Поље у Санџаку. — ¹⁸⁶⁾ Бјелопавлићи. — ¹⁸⁷⁾ Дебар и најближа околина. — ¹⁸⁸⁾ Горњи Подграци. — ¹⁸⁹⁾ Карловачки срез. —

Има случајева где се капара „не даје више пута, пре него што купац узме ствар, а обично се даје одмах после закључења уговора о купо-продаји. Сама капара има тај значај, да се у моменту кад продавац прима капару акт купо-продаје сматра закљученим и обавезним; а у случају да купац доцније одустане од куповине, губи право на капару, односно изгуби новац који је већ дао“.¹⁹⁰⁾

Капаром се „везује предмет купо-продаје као доказ да је купчев и да се другоме не може продати“. Ако купац, који капарише добро, хоће да одустане од куповине, онда губи право на ту капару, а „продавац може потом ствар понудити другоме купцу“. Исто тако и продавац може одустати од продаје, ако купац није на време одговорио условима који су постављени при капарисању.¹⁹¹⁾

Обично купац даје капару пред сведоцима. Ово се чини да би било доказа „у случају да се продавац предомисли или да га други шпунтају да је јефтино продао“. Ако и кад одустане мора дати двоструку капару, а купац је губи у случају да одустане од куповине.¹⁹²⁾ Или се само капара да у знак закључења уговора, која купцу припада, ако одрекне погодбу. А у случају кад продавац одустане од уговора мора „дуплирати“ капару.¹⁹³⁾ Кад је дата капара немогуће је „правилно и оправдано отступање од погодбе или побијање цене, зато се она и даје, пошто се купац и продавац потпуно споразумеју о цени“.¹⁹⁴⁾ Она се даје „да би погодба била сигурнија, те се одмах преда чим се купац и продавац изљубе и пазар заврши“. А мора се „дуплирати“ у случају „преваре“ ма са које стране.¹⁹⁵⁾ Или у неким крајевима мора се дати, како се то каже, „капара на капару“¹⁹⁶⁾.

Капаром се дефинитивно закључује уговор о купо-продаји и у неколико гарантује.¹⁹⁷⁾ Купац има право да се „пишмани, одрекне куповине“, али у том случају му пропада капара. Ако се „попишмани“, продавац је дужан, као и у раније наведеним местима, да да двоструку, „дуплу“ капару.¹⁹⁸⁾ Она служи и као „гаранција“ да купац не може ствар да исплати одмах у целости, а исто тако познат је и „пишман-лук“, те уговорне стране могу одустати од купо-продаје „уз извесне обавезе“.¹⁹⁹⁾

10) *Прече право куйовине*. У народу је познато прече право куповине.²⁰⁰⁾ Такво право имају „првенствено рођаци, обично најближи, затим суседи и најзад и сељаци из дотичног села“. Не гледа се на цену. Често би сељак продао имање своме сељаку јефтиније, него сељаку из другог села. Такво се право простире на сва добра, али се наслеђена више поштују.²⁰¹⁾ Као „пречеправци“ узимају се најближи рођаци, па затим племеници од исте лозе „до неограниченог броја степени“, а на крају суседи, и то прво онај с источне и јужне, па затим они са западне и северне стране. Ако би сви суседи желели купити добро које се продаје, онда се врши избор према пречем праву. Цене су за све једнаке, ма

¹⁹⁰⁾ Околина Котора и Бока Которска. — ¹⁹¹⁾ Околина Приштине, Косово Поље. — ¹⁹²⁾ Околина Госпића, — ¹⁹³⁾ Левач и Темњић. — ¹⁹⁴⁾ Околина Ноне Градишке а нарочито села: Горња Трпава, Медари и Машић. — ¹⁹⁵⁾ Рудник, Неваде. — ¹⁹⁶⁾ Спалиновце. — ¹⁹⁷⁾ Видети одељак 8 где је одговорилац узео као момент закључења уговора утврђење продајне цене. — ¹⁹⁸⁾ Врање и најближа околина. — ¹⁹⁹⁾ Штип и најближа околина. — ²⁰⁰⁾ Тетово и најближа околина, Васојевинка нахија у Црној Гори, Зајечар и најближа околина, Бијело Поље у Санџаку, Бјелоплавини, Горњи Подгрази, Карловачки срез, околина Приштине, Косово Поље, околина Госпића, Левач и Темњић, околина Ноне Градишке а нарочито села: Горња Трпава, Медари и Машић, Рудник, Неваде, Штип и најближа околина. — ²⁰¹⁾ Тетово и најближа околина.

да се често догађа да купац ближњима хоће да да добро и по нижој цени. „Пречеправиња“ се односи на сва добра без разлике па била она наслеђена или стечена.²⁰²⁾ Али ипак прече је у праву оно лице које се налази „у тешој крвнoј вези са продаваоцем“. Исто тако, ако су купац и продавац из разних села, прече право има онај који је из продавчева села.²⁰³⁾ Отуда као пречи у праву имају се понудити прво рођаци а за њима „комшије“ — суседи, али сви они морају дати исту цену коју би дао ма који купац.²⁰⁴⁾ Некипут им се даје и по нижој цени само да би њима добро остало. То је право „уперено против досељеника, а у корист одржања традиције“.²⁰⁵⁾

Ако се продају некретнине којима располаже задруга, онда има право стварати погодбу најстарији члан задруге, а за исто је обичај да пристају остали задругари. Код самовласника имају право само она лица која су самовласници. Обичај је, ако се продаје своме роду или суседу, да се даде неку своту јефтиније него другоме. Код продаје градилишта, зовну се суседи једне и друге стране, те се посаветују да ли им је по вољи да се дотичном лицу прода.²⁰⁶⁾

Прече право куповине имају „првенствено“ рођаци и суседи. Али продавац није обавезан да њима да по истој цени по којој би дао ма коме другом купцу. Тако се дешава да продавац од „комшије тражи више него од другог понуђача. Ово стога што је комшији угодно да то добро припари — присаједини своме имању“. Врло често се дешава да „домаћин куће“ на самрти закуне укућане да своја добра не продају „туђину“. Тако он каже: „Проклет био децо, ко то имање прода и онај који га купи!“ Отуда из страха од проклетства ретко ко од туђинаца купује наслеђено добро. Изузимају се она лица која су у „крвном сродству“.²⁰⁷⁾

Некипут је право прече куповине познато као „право преченства“ и оно се односи само на рођаке. Цена је једна и она важи како за оне који имају ово право тако и за све остале купце. Њиме се могу користити само рођаци. Народ налази да оно долази по „сродству и крви“. Зато се не дозвољава да непокретно добро оде у „туђе руке“.²⁰⁸⁾ И у селу Невадама ово право имају ближи рођаци (браћа, синовци и унуци). Често се дешава, ма да то није обавезно, да продавац да добро и по нижој цени својим рођацима, јер то зависи од њега „ако осећа и воли братство“. Прече право је дошло ради „заштите старине“ да иста не би прешла у „туђе руке“.²⁰⁹⁾

Кад се продаје „грунд“ сваки сељак више воли да га прода „своју нег туђему“, ма да у овом погледу не постоје никакве уобичајености ни обавезе. Довољно је само „црно на бело“.²¹⁰⁾ Исто тако може бити да прече право куповине није уобичајено, али да се „увиђавности ради понуђује прво сусед — граничар онога имања које се продаје, па затим рођаци“.²¹¹⁾

У Штипу и најближој околини оно је још и сада очувано, те ово право имају на првом месту ближи рођаци, а затим ближи суседи — „комшије“, док се сељацима истог села то право не даје. Цена је увек иста. Њу морају испунити у истој вредности и то како они који прече

²⁰²⁾ Васојевинка нахија у Црној Гори. — ²⁰³⁾ Бјелопавлићи. — ²⁰⁴⁾ Горњи Подграци, околна Приштине, Косово Поље, Левач и Темнић. — ²⁰⁵⁾ Карловачки срез. — ²⁰⁶⁾ Околи на Госпића (по текстуелним наводима г. Миховила Шимића). — ²⁰⁷⁾ Околна Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машин. — ²⁰⁸⁾ Рудник. — ²⁰⁹⁾ Неваде. — ²¹⁰⁾ Спалиновец. — ²¹¹⁾ Врање и најближа околна.

право имају тако и остали понуђачи. Право се простире како на наслеђена тако и на стечена добра, те је према томе исто ограничено на поједина лица која имају то право, а не и на једну врсту добара за коју би то право могло бити везано. Народ налази оправдање за постојање овога права у „потреби коју осећају ближњи за тим добром.“²¹²⁾

11) *Пребацивање „које паре“ да не би било округло.* Пребацивању „које паре“ има места тек пошто се утврди цена. Ово пребацивање бива само у случају кад је уговорена цена „округла“. Пребацивање обично чини продавац купцу. Некипут се гледа на то да ли је цена „непарна“. Ако је таква, онда је купац нарочито срећан, јер рачуна да ће му куповина бити срећна.²¹³⁾ Или се гледа да се куповна цена не прекине „на равно“. Тако се куповине никада неће закључити са 10, 50 и 100 динара, већ на 11, 51 или 101. Закључена купо-продаја „на равно“ сматра се за несрећну и „избегава се среће ради“.²¹⁴⁾ Динари се пребацују било на коју страну, а најчешће бива да разлику између понуде и тражње поделе уговорачи или како кажу, да попију.²¹⁵⁾

Исто тако је у народу познато „пребацивање преко округле суме“, а обично динаре пребацује купац продавцу „за част“. Ово се пребацивање изврши на крају, приликом исплате уговорене суме, и пошто се плати такса, „ђумрук“, коју плаћа обично продавац, али коју могу уговорачи поделити „на равне делове“.²¹⁶⁾

Приликом погађања за куповину покретних и непокретних добара увек се избегава парна или округла сума (на пр. неће се погодба прекинути за 1000 динара, већ за 1001 или 999), јер се верује да ће се од округлих бројева (сума) имати слаба вајда („хасна“).²¹⁷⁾

Обичај је да не буде куповна цена „округла“. Ово се избегава ради народног веровања, али се у последње време „округла сума“ избегава не ради веровања, већ што и једна и друга уговорна страна желе да за себе постигну што повољнију цену. То „пребацивање које паре“ познато је и код трампе, а онај који пребацује чини то са жељом „да се роба умножава и користи што више новоме господару“.²¹⁸⁾ Некипут се пребацивање врши, било са купчеве или продавчеве стране, да купо-продаја за округло не би била „баксуз“²¹⁹⁾; или да не би уговораче „терао малер“. Исто се то чини и код трампе да би иста била „сретна и корисна“.²²⁰⁾

У обичају је исто тако да продавац врати купцу „који динар“, пошто овај „подмири уговорену цену“. То се враћање у народу тумачи као „продавчево доказивање“ да је непокретно добро продао својом вољом и да купцу жели „напредак и срећу“ са куленим добром.²²¹⁾ У неким местима и селима овај обичај није уопште познат.²²²⁾

12) *Размењивање добара („шрампа“).* Размењивање добара познато је у народу.²²³⁾ Обично се размењују покретне ствари, али и размена

²¹²⁾ Штип и најближа околина. — ²¹³⁾ Тетово и најближа околина. — ²¹⁴⁾ Зајечар и најближа околина. — ²¹⁵⁾ Бјелопавлићи. — ²¹⁶⁾ Околина Приштине, Косово Поље. — ²¹⁷⁾ Левац и Темнић. По текстуалним наводима г. Ст. М. Мијатовића. — ²¹⁸⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машин. — ²¹⁹⁾ — Рудник. — ²²⁰⁾ Неваде. — ²²¹⁾ Врање и најближа околина. — ²²²⁾ У осталим местима и селима дат ми је појединачан одговор да обичај уопште није познат. Да ли је обичај познат или не, то ми није могуће знати, али ми се пре чини да питање није правилно схваћено. — ²²³⁾ Тетово и најближа околина, Васојевићка нахија у Црној Гори, Санад и околина, Зајечар и најближа околина, Бијело Поље у Санџаку, Дебар и најближа околина, Бјелопавлићи, Горњи Подгрази, Карловачки срез, околина Приштине, Косово Поље, околина Госпића, Левац и Темнић, околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машин; Рудник, Неваде, Спалиновец, Врање и најближа и околина, Штип и најближа околина.

непокретних ствари није непозната. Приликом размењивања, ако се ствар мање вредности да за ствар веће вредности, обично се доплаћује у новцу или се додаје друга мања ствар. Тај додатак у новцу или у ствари у народу је познат као „прид“, а у самој размени присуствују два лица која се називају „сведоци“. Они поред осталих својих улога имају и ту дужност да одреде тачну вредност ствари која се размењује. Обично се као предмет размене узима „жива стока“ и то: говеда, коњи, магарци, а од непокретних њиве и ливаде. Ако се доплаћује преко половине вредности ствари која је предмет размене, такав посао не сматрају као „трампу“ већ као куповину и продају.²²⁴⁾

„Ствари се више размењују него купују“, а предмет размене могу бити како покретне тако и непокретне. Тако је на пр. једно непокретно добро, „имање“ у вредности од 100.000 динара, отплаћено путем размене а за исто је дато и то: 30.000 динара у готову, 200 оваца у вредности од 40.000 динара, 5 волова у вредности од 6.000 динара, 7 крава у вредности од 6.000 динара и 2.000 литара ракије у вредности од 18.000 динара. Обичај је да нико више не да од 11 оваца за једног коња односно једну краву или једног вола. За краву дају пет оваца а за вола шест оваца. За прасе кад се може одвојити од мајке једно јагње или што друго одговарајуће вредности. За једну ливаду даје се гај (шума) и дода се 2.000 динара или десет оваца, према томе колика је вредност гаја, а у вези с тим и квалитет оваца. Било у ком износу да се додаје у новцу уз размењену ствар, такав правни посао сматра народ као „трампу“.²²⁵⁾

Предмет размене су обе врсте добара, а кад је једна ствар мање вредности од друге доплаћују у новцу тзв. „прид“.²²⁶⁾ Посао размењивања обично називају „мењање“ а ређе „трампирање“.²²⁷⁾ Без обзира колики је прид, посао размењивања називају „мењање“.²²⁸⁾

Некипут предмет размене може бити и такво добро које размењивачи не познају. Кад размењивачи познају ствари које су предмет размене, онда је такав посао познат у народу као „трампа“, а ако их не познају називају „ћоркање“. На тај се начин може доћи до извесног добра и путем куповине која се обично обави „уз чашу“, пошто се уговорачи добро загреју ракијом. Доплаћивање је познато као „прида“²²⁹⁾ или „придаја“.²³⁰⁾

Може бити неколико врста трампе. „Чиста трампа“ је она размена код које се даје ствар за ствар без доплате, а „трампа“ где се доплаћује до половине вредности размењене ствари. Кад се доплаћује преко половине ове вредности, народ такав правни посао не узима као трампу, већ као куповину и продају ствари.²³¹⁾

„У обичају је да се замењују земље, ако су раздјељене, тако да једна странка има земљиште у средини двају земљишта друге странке, или има земљиште (посјед) под кућом свога сусједа, док сусјед под кућом његовом. У том случају се обично зовну два вјешта, непристрасна човјека, да процијене квалитет и квантитет земљишта, те онај кога је земљиште слабије или мање, треба да даде другому било у новцу или

²²⁴⁾ Тетово и најближа околнина. — ²²⁵⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ²²⁶⁾ Санад и околнина, Зајечар и најближи околнина (називају „приде“), Рудник (називају „прид“). — ²²⁷⁾ Санад и околнина. — ²²⁸⁾ Санад и околнина, Зајечар и најближа околнина (називају „трампа“), Дебар и најближа околнина (називају „трампа“), околнина Приштине, Косово Поље (називају „трампа“), Рудник (увек називају „трампа“ без обзира на величину „прида“). Неваде (називају „трампа“), Врање и најближа околнина (називају „трампа“), Штип и најближа околнина (увек „трампа“ па и кад се доплаћује). — ²²⁹⁾ Бијело Поље у Савицу. — ²³⁰⁾ Бјелопавлићи, околнина Приштине, Косово Поље. — ²³¹⁾ Горњи Подграци.

земљишту, али свакако уз ликово, које плати. Обично се лако погоде. Код коња или волова се исто замјењује уз надоплату. Такођер пробају једно и друго благо, како возе, како крећу, гледају им зубе које је старије и тако надоплаћују. Тај посао замјењивања зове се надоплата. Обичај је да се пазари, али тако да се на слабију марлу даде, ако нема новца, било говече, прасе, овца, кола или што друго. Ако се замјењује ствар за ствар без додавања каже се да је размењивач „утрампио“, да је пазарио без надоплате.²⁸²⁾

Честе су размене покретних и непокретних ствари. Ове се размене зову трампа. Трампе бивају „баш за баш“ („танте за танте“) и уз давање „прида“ у новцу или чему другом. Ако се трампи „баш за баш“ (без прида), онда част дају обе стране. Ако се трампа врши уз давање прида, онда част даје обично онај који даје прид, осим ако се за то не би нарочито споразумели. Ова се част састоји из давања пића, а често пута и ручка или вечере, приликом које учествују поред уговорача и остала лица која су била при погодби и помагала да се од исте дође. Приликом наздрављања обично се пожели „вајда“ (корист) и једној и другој страни. Прид се даје у новцу, али се даје и у стоци, берићету, зградама, посућу и др., како се погоде.²⁸³⁾

У обичају је да се нарочито размењује стока, а некипут и њиве. Кућа се никад не замењује. У случају неједнаких вредности додаје се „придо“, а плаћа се и „алдумаш“. Увек кад се ствар даје и без обзира на величину прида, правни посао се сматра као трампа.²⁸⁴⁾ Исто тако у неким местима без обзира на величину доплате правни посао називају „трампа са доплатом“.²⁸⁵⁾

Размена добара, „мењање“, може се звати још и „мејба“. Предмет размене могу бити краве за коње и обратно. Ако је крава „више вредна“ онда се „прида новац“. Новац који се тако даје познат је као „придав“. Тако се исто и непокретне ствари могу размени, у коме се случају поступа као и код покретних. Код размене се обично чисте, и то редовно чисти онај који је добио „придав“. Врло се често част обави код куће размењивача. Тако дата част позната је као „олдумаш за мејбу“. Сваку размену па и са „придавом“ сматрају као „мејбу“.²⁸⁶⁾ И у другим местима чисте код „трампе“, а сам правни посао кад се доплаћује називају „трампа са придом“ или „трампа са доплатом“ за разлику од чисте трампе где иде ствар за ствар.²⁸⁷⁾

Љубиша И. Проић

Zusammenfassung. — *Einige Brauche beim Kauf, Verkauf und Tausch.* Der Verfasser setzt fort mit seinen Erörterungen über Kauf, Verkauf und Tausch in Jugoslavien, welche er im vorjährigen *Glasnik* (Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd, XI, 17) begonnen hat. Die Brauche beschreibt er so wie er sie im Volke gefunden hat, als Ergebnis einer im Jahre 1936 angestellten Anquete. Sie werden dem Verfasser als Material zur Ausarbeitung einer besonderen Studie über diese Frage dienen.

²⁸²⁾ Околина Госпића (по текстуелним наводима г. Миховила Шимића). — ²⁸³⁾ Левач и Темнић (по текстуелним наводима г. Ст. М. Мијатовића). — ²⁸⁴⁾ Околина Нове Градишке а нарочито Горња Трнава, Медари и Машин. — ²⁸⁵⁾ Неваде. — ²⁸⁶⁾ Спалнивец. — ²⁸⁷⁾ Врање и најближа околина.

Разграничавање имања*)

Разграничавање имања условљено је правом сопствености, које је везано за ствар као једно материјално добро. У начелу свако право мора имати границе, па пошто се право сопствености везују за ствар као предмет, то свака ствар, па била она покретна или непокретна, мора бити ограничена. Разуме се, да је код покретних добара граница сопствености повучена самим постојањем једног предмета. На пр. границе једног стола обележене су димензијама стола и његовим обликом, те се оне на први поглед морају уочити. Код непокретних ствари није тај случај. Земља је по природи једна континуирана површина код које се мора специјалним размеравањем и разграничавањем повлачити граница сопствености.

Врсте разграничавања имања и имена повучених граница. — Свако непокретно добро, по народном схватању, мора бити ограничено по природи своје егзистенције. Начин, на који ће се такво добро ограничити, може бити различит. Та различитост у повлачењу граница условљена је врстом самог непокретног добра. На пр. граница једног непокретног добра на коме је подигнута кућа биће на сасвим други начин повучена, него када су у питању ливада, њива (њива ораница), пашњак, шума, виноград или које друго непокретно добро.

Отуда се за границу могу узети: „тараба“¹⁾, врљика, бодљикава жица²⁾ („тељ“³⁾), прошће⁴⁾, „плот“⁵⁾, „жива ограда“, побийени камен“⁶⁾,

*) Овде се објављује један део обичаја око разграничавања имања, прикупљених према постављеним питањима као саставним деловима анкете, која је покренута ради прикупљања обичаја око куповине, продаје и трампе. Специјална анкета за прикупљање ових обичаја, нешто проширена, покренута је у Геометарском и геодетском гласнику св. 1 за јануар-фебруар 1937 год. Она је нарочито упућена геометрима, који су ове године у марту отишли на терен ради прмера и образовања катастарског оператера (в. детаљније напомену испод текста у почетку чланка: *Неки обичаји око куповине, продаје и трампе* (у овој књизи *Гласника*).

1) Село Јеловик, Срез орашачки (податке прикупио г. Милан Јанковић), село Губеревац, Срез Драгачевски (податке прикупио г. Драг. С. Бешчевић). — 2) Јеловик, Зајечар и најближа околина (податке прикупио г. Драбољуб С. Ралојковић); Дебар и најближа околина (податке прикупио г. Климентије Т. Куновић). — 3) Тетово и најближа околина (податке прикупио г. Ђ. Даниловић). — 4) Јеловик. — 5) Села: Штитари, Мајдево, Купци, Грклане, Ћелије у Срезу расинском (податке прикупио Р. М.), Губеревац, Тетово и најближа околина, Васојевићка нахија у Црној Гори — одређеније село Полимље, Срез вишеградски (податке прикупио г. Вујадин Мијовић), Бјелопавлићи, Срез даниловградски (податке прикупио г. Станко Н. Вуковић), Карловачки срез (податке прикупио г. Мирослав Шћулац). — 6) Штитари, Мајдево, Купци, Грклане, Ћелије, Јеловик, Губеревац, Васојевићка нахија у Црној Гори, Санад и околина, Срез новокањински (податке прикупио г. Светозар Д. Манојловић), Зајечар и најближа околина, Бијело Поље у Санчаку (податке прикупио г. Бранко Н. Јоксимовић), Бјелопавлићи, Дебар и најближа околина, Горњи Подгаци, Срез босанско-градиски (податке прикупио г. Бранко Б. Ђирић. Овде „живу ограду“

ископане рупе (јаркови)⁷⁾, „ендеци“⁸⁾, „јаз“⁹⁾, „врзина“ (трње)¹⁰⁾, коље¹¹⁾, „испреплетано пруже“¹²⁾, „мртва ограда“¹³⁾, „прокопана бразда“¹⁴⁾, „закрштена дубећа дрвета“¹⁵⁾, „шанчеви“ (ровови)¹⁶⁾, „дол“¹⁷⁾, „поток“¹⁸⁾, пут¹⁹⁾, зид²⁰⁾, трава²¹⁾, „набациана земља“²²⁾, „шпалир“²³⁾, брег²⁴⁾ и „непоорано земљиште“²⁵⁾

Тако повучена граница непокретних добара за које је везано право сопствености народ назива: „синор“²⁶⁾, „међа“²⁷⁾, „меја“²⁸⁾, „склад“²⁹⁾, „удут“³⁰⁾, „канал“³¹⁾, „граница“³²⁾, „межда“³³⁾, „ред“³⁴⁾, „ограда“³⁵⁾, „слог“³⁶⁾, „жива међа“³⁷⁾, „жива ограда“³⁸⁾, „привремена међа“³⁹⁾ и „живи синор“⁴⁰⁾

У Васојевићкој нахији границу између њива називају „разор“, „склад“ или „међа“. Између ливада обично „међа“, „валуга“, „долина“, „јаруга“, а између гајева, шума, забрана „коса“, „брид“, „састав“, „брезина“ и томе слично.⁴¹⁾ Негде се само каже, да је имање разграничено „синором“ или „слогом“ и да повучена граница мора остати „непо-

називају још и „живица“), околина Котора и Бока Которска (податке прикупио г. Хомен Р. Бруно), околина Приштине, Косово Поље (податке прикупио г. Светислав Н. Живковић). Овде границу повлаче „наслагом камена“, Левач и Темнић (по добивеним подацима од г. Ст. М. Мијатовића), околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машић (податке прикупио г. Недељко Ј. Чутурило. На граници имања стављају „тежи камен“, а живу оgradu и овде називају „живица“), село Рудник, Срез качерски (по подацима г. Секуле Б. Вујовића), село Неваде, Срез таковски (податке прикупио г. Секула Б. Вујовић), Врање и најближа околина (податке прикупио г. Стаменко Стаменковић), Штип и најближа околина (податке прикупио мени непознати.) — 7) Јеловик, околина Приштине, Косово Поље (границу обележавају „копањем јарка“), Левач и Темнић, Спалиновец, Срез прелошки (податке дала Д. Маршиус), Карловачки срез, околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машић, Рудник („шанац“). — 8) Левач и Темнић. — 9) Васојевићка нахија у Црној Гори. — 10) Губеревац. — 11) Тетово и најближа околина, Санад и најближа околина, околина Котора и Бока Которска (називају се „колчеви“), околина Приштине, Косово Поље („убадањем колаца“), Спалиновец. — 12) Околина Котора и Бока Которска. — 13) Левач и Темнић. — 14) Ibidem. — 15) Ibidem. — 16) Зајечар и најближа околина. — 17) Бијело Поље у Санџаку. — 18) Бијело Поље у Санџаку, Врање и најближа околина, — 19) Бијело Поље у Санџаку, Карловачки срез, околина Котора и Бока Которска, Врање и најближа околина. — 20) Дебар и најближа околина, Карловачки срез. — 21) Спалиновец. — 22) Мала Сугубина, Спалиновец. — 23) Спалиновец. — 24) Врање и најближа околина. — 25) Тетово и најближа околина, Дебар и најближа околина, околина Приштине, Косово Поље, околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машић, Рудник, Неваде, Врање и најближа околина, Штип и најближа околина. — 26) Јеловик — 27) Штитари, Мајдево, Купци, Гриљане, Ђелије (дат одговор да је тако било и пре 50 година), Јеловик, село Стари Трстеник, Срез трстенички (податке прикупио г. Рајко Јелић), село Мали Шиљеговац, Срез расински (податке прикупио мени непознати), село Белошевац-Ваљево (податке прикупио г. Владислав Видић), Губеревац, Тетово и најближа околина, Бијело Поље у Санџаку, Казновиће, Срез студенички (податке прикупио г. Б. Ђурчић), село Глеђица, Срез моравички (податке прикупио г. Богољуб Ђурчић), Горњи Подграци, Карловачки срез, околина Приштине, Косово Поље, околина Госпића (податке прикупио г. Миховил Шимић), Левач и Темнић, околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машић, Неваде, Врање и најближа околина, Штип и најближа околина. — 28) Карловачки срез, Спалиновец. — 29) Јеловик, Мали Шиљеговац, Белошевац, Губеревац, Санад и околина (најчешће ограничавају „складом“), Бијело Поље у Санџаку, Бјелопавлићи, Баничина, Мала Сугубина, Глеђица (или „цкљад“), Левач и Темнић, околина Велике Кркиње (податке прикупио г. Недељко Ј. Чутурило), Врање и најближа околина. — 30) Губеревац, Казновиће, Левач и Темнић (зову је „одут“). — 31) Губеревац. — 32) Ibidem. — 33) Дебар и најближа околина (кад је граница повучена „једним узаним појасом необрађене земље“). — 34) Дебар и најближа околина (кад је повучена „живом оградом“). — 35) Дебар и најближа околина (кад је повучена бољикавом жидом и зидом). — 36) Село Баничина, Срез јасенички (податке прикупио г. Јос. В. Павловић). — 37) Село Мала Сугубина, Срез трстенички (податке прикупио г. Драгомир М. Секулић), Стари Трстеник, Врање и најближа околина. — 38) Мала Сугубина, Стари Трстеник. — 39) Мала Сугубина. — 40) Рудник. — 41) Васојевићка нахија у Црној Гори.

вредна⁴²⁾ између купца и продавца; да се не сме никада више орати и да може бити пространа по ширини највише пола метра.⁴²⁾

У неким селима нарочито употребљавају као границу посађено мање дрвеће, а обично саде тзв. „муше“ од врбе, глога или леска.⁴³⁾ Зову и врбу најрадије саде.⁴⁴⁾ Негде саде исто то дрвеће дуж границе, а саму границу називају „жива међа“ или „жива ограда“.⁴⁵⁾ Она је обично ниско пострижена да не би „заглушила“ усев, а често је називају општијим називом „међа“.⁴⁶⁾ У употреби је и „сидек“ (јарак) или пободено камење, у коме се случају тако повучена граница назива „привремена међа“, док се само уздигнута наслага земље дуж границе назива „склад“.⁴⁷⁾ У селу Невадама, ако већ границу повлаче „каменом белегом“ узимају „становни камен“,⁴⁸⁾ а у околини Штипа на сваки угао њиве, винограда или ливаде ставе по један камен па тако повучену границу називају „међа“.⁴⁹⁾

Има непокретних добара код којих се повлачи само једна врста границе. То су виногради за које народ сматра да их треба разграничити једино „живом оградом“. За ливаде и њиве узимају да су иначе тако подешене, да су им границе „велике непокретне и високе стене“, и да уоквирују земљиште које у исто време и разграничавају.⁵⁰⁾ Такве „стеновите“ границе називају се „удути“, а у последње време за исту границу у употреби је и назив „међа“.⁵¹⁾

У крајевима који обилују каменом граница се повлачи на различите начине, на пр. пободеним „колчевима“, испреплетаним прућем или „малим путељцима утртим од два суседа“.⁵²⁾ Али ипак камен има пресудну важност у погледу употребе. Тако се у овим крајевима граница повлачи повећим „накреченим камењем“, које се мора као гранично одвојити од осталог.⁵³⁾

Кад се имање ограничава каменом, камен треба дубоко побити да се само од истог остави врх. Такав се врх камена дуж границе назива „међа“. Поред овога на самој „међи“ се може посадити и које родно дрво: трешња, крушка или шљива. Често се граница непокретних добара повлачи самим сађењем наведених воћака без постављања камена или се само подигне ограда, а некипут се може разграничити и „складом“ („цккладом“).⁵⁴⁾ У неким крајевима гранично камење, које се побада на извесном отстојању, или на отстојању од 50—100 метара, називају „међашима“.⁵⁵⁾

Непокретно се добро може ограничити и „живицом“, „међом“ или „увратинама“. „Живицу“ узимају као живу ограду, али сматрају да се, кад се „живом оградом“ повлачи граница, не може посадити трње. Ако је већ трње посађено дуж границе, онда такву границу, која дели непокретна добра, називају „међа“. „Увратинама“ називају границу без ичега и то у врх и у дну њиве. Иначе име долази отуда што се приликом орања долази до краја њиве, па се по овоме орач мора вратити натраг. „Увратине“ имају посебан значај код врачања, а граница је на ове начине повучена још из давнина.⁵⁶⁾

⁴²⁾ Село Баничина. — ⁴³⁾ Село Стубал, Срез жупски (податке прикупио г М. Милић). — ⁴⁴⁾ Белошевац. — ⁴⁵⁾ Мала Сугубина, Стари Трстеник. — ⁴⁶⁾ Стари Трстеник. — ⁴⁷⁾ Мала Сугубина. — ⁴⁸⁾ Неваде. — ⁴⁹⁾ Штип и најближа околина. — ⁵⁰⁾ Ваљда је конфигурација терена таква да је граница мањевине природна, а не вештачка, те ми се чини, да одговорилац на то мисли. — ⁵¹⁾ Казновиће. — ⁵²⁾ „Путељци“ су према објашњењу одговорноца обичне мале стазе куда може човек пешке проћи. — ⁵³⁾ Околина Котора и Бока Которска. — ⁵⁴⁾ Глењца. — ⁵⁵⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори, Бијело Поље у Савцаку, околина Госпића („међашни камен“). — ⁵⁶⁾ Горњи Подграци.

Врло често границу повлаче „копањем јарка“, „наслагом камена“, „убађањем колца“, али највише за границу узимају „мали необрађени простор по крајевима њиве“. Сваку од ових повучених граница називају „међа“.⁵⁷⁾

Код њива, ливада и шума праве тзв. „међе“ у које се постави „међашни камен“, или ако се налази на међи стабло, трн или литица (стијена), то остаје међу странама као светиња и у случају помакнућа тог међаша дође до крвопролића.⁵⁸⁾

Непокретна имања су се пређе ограничавала више „мртвом оградом (прошћем и врљикама), а данас се више ограничавају „живом оградом“ (посађеним трњем, багретом, глогом, гладацијом и др.). Границе између имања обележавају се посађеним дрвећем, укопаним камењем — белезима, складом и др. Но код груписаних винограда међе се обележавају и прокопаним браздама, као што има и имања која се ограничавају ископаним јарцима или ендецима. Шуме се ограничавају „закрштеним дубећим дрветима“ које не сме нико да сече. Границе између имања зову се: „међе“, „склад“, „одут“, а границе између сеоских хатара „синор“.⁵⁹⁾

Граница се може повући и на тај начин, што се на њој између два непокретна добра остави један део „непоораног земљишта“,⁶⁰⁾ или „узани појас необрађене земље“,⁶¹⁾ или „необрађени крајеви суседних њива“.⁶²⁾ Или се остави „граница (међа) у ширини од 40–50 сантиметара (око две бразде) која се не сме дирати“,⁶³⁾ или „непоорано земљиште између два суседа у величини једне бразде“,⁶⁴⁾ или „само непоорани узани део“ који називају „међа“⁶⁵⁾ или „меја“.⁶⁶⁾

Поред осталих начина повлачења границе на пр. „побијеним каменом“, „ископаним шанцем“ (јарком), „непоораним делом земљишта“, она се може повући и којим „живим дрветом“. Кад се овако граница повлачи, поред тога што је дуж граничне линије посађено дрво, оно се још и „закрсти“ да би се одвојило од осталог дрвећа које није гранично. Тако повучену границу народ назива „живи синор“.⁶⁷⁾

Граница непокретног добра може се повући засађеном травом, земљом, дрветом, прокопаним јарком, пободеним „колићем“, неораним делом граничног земљишта на које се поред тога пободе „колић“ или само посади трава. Кад је посађено дрво, онда такву границу називају „шпалир“ или „жива меја“. Све остале границе, повучене на горе наведене начине, називају само „меја“.⁶⁸⁾

Ливаде и њиве разграничавају нарочито пободеним већим камењем које се ставља на сваки угао („ћошак“) њиве или ливаде. Поред овога у обичају је да се између њива остави по једна или две неизоране бразде „за навек“ и ту границу називају „склад“. „Живом међом“ називају граничну линију дуж које је посађено дрвеће. Поред ових у употреби је и општи назив „међа“. Виноградима се већ одређују „међе“ при засађивању, јер се оставља између њих за пролаз по један ред незасађен који служи у исто време и као граница. Шуме—забрани обележавају се нарочитим дрветима која се „засеку“, „задељу“ и „никако се

⁵⁷⁾ Околнина Приштине, Косово Поље. — ⁵⁸⁾ Околнина Госпића (по текстуелним наводима г. Миховила Шимића). — ⁵⁹⁾ Левач и Темлић (по текстуелним наводима г. Ст. М. Мијатовића). У Тетову и најближој околнини границу „заједничког сеоског имања“ називају „синор“, а сеоско пасиште за стоку „утрина“. — ⁶⁰⁾ Тетово и најближа околнина. — ⁶¹⁾ Дебар и најближа околнина. — ⁶²⁾ Околнина Приштине, Косово Поље. — ⁶³⁾ Околнина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машин. — ⁶⁴⁾ Рудник. — ⁶⁵⁾ Неваде. — ⁶⁶⁾ Спалиновец. — ⁶⁷⁾ Рудник. — ⁶⁸⁾ Спалиновец.

не секу, јер служе као међа“. Некипут се код шуме, забрана не повлачи граница, ако дуж граничне линије пролази пут, протиче поток или уздиже брег.⁶⁹⁾

Народно веровање и поштовање граница њихових добара. — Кад је већ повучена граница на горе наведене начине и утврђено пространство права сопствености, народ сматра, да се таква граница мора поштовати.⁷⁰⁾ Некипут се мора уважавати и поштовати „као државни закон“.⁷¹⁾ Отуда, ко извади „удут“, дужан је да га опет врати на своје место, а ако неће то да учини онда се онај коме је штета причињена пожали људима из истог села, па ако не утичу ни њихови савети, онда тек подноси оптужбу.⁷²⁾

Народ налази да се тзв. „муше“ исто тако морају поштовати а ко их преоре или на неки начин уништи, одговара „правно пред судом, а морално пред Богом и људима“.⁷³⁾ Уопште узев ништење границе узима се као „велики грех“.⁷⁴⁾ Ономе који повреди границу често сам народ пресуди. Таквом се лицу нареди да у виду казне⁷⁵⁾ узме један „бусен“, односно „грудву земље“ и да је метне на главу, па да тако пређе преко повређене границе. Место где „бусен“ падне на његовом имању, од тога момента узима се као граница.⁷⁶⁾

У вези са поштовањем границе постоје извесне забране. Тако на пр. на граници се не сме копати, дрвеће сећи, нити „јендек“, „јарак“ засути, ако је исти узет за границу.⁷⁷⁾ Не сме се уопште дирати нити ма на који начин ништити.⁷⁸⁾ Ко би се огрешио о ове забране врло рђаво би прошао.⁷⁹⁾ Обично долази до свађе или суђења.⁸⁰⁾ Народ је одувек гинуо око складова.⁸¹⁾ Ово отуда што се граница сматра као „светиња“,⁸²⁾ „јер повредити границу значи повредити нешто свето“.⁸³⁾

И у другим местима „међа“ се мора „строγο поштовати“.⁸⁴⁾ Забрањује се вађење, изоравање, премештање или уопште уништавање међе. Свака повреда „међе“ узима се као „највећи грех“,⁸⁵⁾ „као проклетство“.⁸⁶⁾ У вези са народним веровањем сматра се, да повреда границе или њено уништење рђаво делује „на здравље деце и остатак, пошто је земља тешка“. Отуда се врло често проклиње онај који „померањем границе“ отме туђу земљу, да му „не буде доста земље на гробу“. Народ верује да овакве клетве имају дејства и зато наводи, да се заиста преко гробова оних, који су ништили и премештали туђе међе проширавањем свога имања, није могла довољно набацати и издигнути ископана земља иако је сандук са телом покојника стављен у раку.⁸⁷⁾

Народ се не изражава похвално о ономе који „преоре и подбија границу“. Њега сматра „као проклетника који је гладан туђег имања“

⁶⁹⁾ Врање и најближа околина. — ⁷⁰⁾ Баничина (одговорилац изричито наводи да нема никаквих веровања у вези са границом), Мала Сугубина (исто и овде), Штитари, Мајдево, Купци, Гркљане, Ђелије, Мали Шиљеговац, Белошевац, Тетово и најближа околина, Зајечар и најближа околина, Бијелопавлићи („строγο поштује“), Врање и најближа околина, Штип и најближа околина (и овде се изричито наводи да нема никаквих веровања). — ⁷¹⁾ Казновиће. — ⁷²⁾ Ibidem. — ⁷³⁾ Стубал. — ⁷⁴⁾ Мали Шиљеговац. — ⁷⁵⁾ Ми мислимо да је то казна (о томе ће се говорити детаљније у посебној студији). — ⁷⁶⁾ Мали Шиљеговац. Ово ће бити по свему судећи обичај из старијих времена. — ⁷⁷⁾ Белошевац. — ⁷⁸⁾ Левач и Темнић. — ⁷⁹⁾ Белошевац. — ⁸⁰⁾ Левач и Темнић. — ⁸¹⁾ Белошевац, околина Госпића (померањем „међаша“ долази се до крвопролића). — ⁸²⁾ Васојевићка нахија, Белошевац, околина Госпића. — ⁸³⁾ Белошевац. Тако је било и пре 50 и 100 година, како то одговорилац наводи. — ⁸⁴⁾ Глеђица. — ⁸⁵⁾ Глеђица, Васојевићка нахија („макар повреда била у милиметрима“), Зајечар и најближа околина, Левач и Темнић („сматра се као грех туђу земљу заузети, али ипак понски то чине“). — ⁸⁶⁾ Врање и најближа околина. — ⁸⁷⁾ Глеђица.

или „као рђавог комшију који једе међе“⁸⁸⁾ или као „комшију који одорава“.⁸⁹⁾ Таквог граничара сваки „добар домаћин“ избегава и жали што му је такво лице сусед,⁹⁰⁾ а поред свега сматрају га и за „баксуза“.⁹¹⁾

У народу се сматра да „у складу“ није добро спавати, јер се верује, да ће се десити каква несрећа ономе који спава или његовој породици.⁹²⁾

Имена непокретних добара. — Свако непокретно добро има своје име. Имена непокретних добара могу бити двојака: 1) имена потеса и 2) имена појединих привредних парцела. Име потеса је општије и њиме се обухвата одређено пространство земљишта. У ово земљиште улази читав низ појединих непокретних добара — привредних парцела: њива, ливада, винограда и др., која, свако за себе, имају своје посебно име. Према томе име појединих привредних парцела је ближа ознака за једно непокретно добро које се налази у одговарајућем потесу. Отуда за ближе одређење каже се: њива ораница (наводи се име њиве) у потесу (наводи се име потеса), јер у потесу има читав низ других њива са својим особеним и посебним именима.

Ова имена, како потеса тако и појединих привредних парцела, могу бити различита и свако од њих има своју историку и етнолошку позадину. Изузимају се она имена за која није сачувано никакво народно предање.

Имена овим непокретним добрима даје сам народ. Она могу бити по пореклу веома стара, а често су веома вулгарна. Све то, па и сам карактер оваквих имена, не смета народу да их у својим правним односима врло често употребљава.⁹³⁾

Непокретна добра добијају своја имена обично по месту где се налазе и положају који заузимају. Тако се на пр. говори о непокретним добрима Покрај Река, На Кљуко итд. Поред тога непокретна добра могу добити називе и по имену места где се налазе као Теће, Балтепе, Станица итд.⁹⁴⁾

„Свако непокретно добро мора имати своје име“. Она се обично дају по именима власника, али без неких нарочитих уобичајености, које би биле везане за давање тих имена. Да се назив, почне се употребљавати, а затим пређе његова употреба у навику и обичај. Имена непокретних добара су: Мишњин Луг, Коњски Бријег, Долинин Бријег,

⁸⁸⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села: Горња Трнава, Медари и Машић — ⁸⁹⁾ Околина Велике Кикинде. — ⁹⁰⁾ Ibidem. — ⁹¹⁾ Неваде. — ⁹²⁾ Санад и околина. —

⁹³⁾ У вези са овим треба напоменути једну веома важну чињеницу. Наиме, иако је Министарство финансија почело радити на образовању катастарског оператa, чиновници овога министарства и геометри скупили су велики број података о именима потеса и појединих привредних парцела. Сви ови подаци улазе као саставни део катастарског оператa одвојено за свако поједино село. Податци се скупљају у чисто фискалном циљу ради опорезивања и бележе се онако како су добивени у народу. Изузетак се чини само за претерано вулгарна имена, која се у операт уопште не унесе. Сам пак образовани катастарски операт од великог је значаја за историју и етнологију (в. наш чланак: Значај катастарског оператa за историку и етнолошку науку. Геометарски и геодетски гласник св. 1, с. 20—23. Београд 1937 год.). — ⁹⁴⁾ Тетово и најближа околина. Покретој анкети био је циљ да се наведу имена свих потеса и појединих привредних парцела, као и да се, уколико је то могуће, да објашњење о њиховом историском и етнолошком значењу. На жалост одговорници већим делом по овоме нису поступили, већ су се само задовољили навођењем имена примера ради са кратким историским и етнолошким објашњењима само уз поједине називе. Велики је број имена која су остала без икаквих објашњења, а тешко се може веровати да се од истих у народу није могло доћи. Неки одговорници нису дали ни једно објашњење за називе потеса и привредних парцела која у својим одговорима наводе. Често није ни разлика повучена између потеса и привредних парцела, тако да се не зна, да ли наведена имена имају општи (потеса) или посебни (привредних парцела) значај.

Јанковића Ливада, Кућиште, Брлића Лугови, Лабански Долови, Сефер-агина Бара, Конопљиште, Лозари, Урвине, Пустобојина, Чесмишта, Лазовића Луг итд.⁹⁵⁾

Негде непокретна добра имају своја имена, али не појединачно свако непокретно добро, већ више таквих добара као целина. Ова имена даје сам народ, а њихов карактер условљен је особино земљишта и положајем или је везан за који историски догађај. Тако су на пр. позната имена: Папир, Комарчев Брег, Селиште, Буџак итд.⁹⁶⁾ Исто тако не постоје имена за поједине њиве, већ само за поједине групе имања према крају у коме леже као: Спиљско, Рајчко, Бадем, Карачалија. Сва су ова имена веома стара.⁹⁷⁾

Непокретна добра као и раније тако и овде добијају називе и имена према месту које заузимају. Тако се каже: „њива у барама“, „забран на брегу“, „ливада у потесу“, „ливада под крстом“. И привредна обрада земљишта може бити од утицаја, што се утврђује по називима Брестак и Купињар. Па и поједини историски догађаји често су везани за имена непокретних добара као Царева Чезма, Хајдучки Гроб, Црк-виште итд.⁹⁸⁾

И овде народ даје име непокретном добру по његовом положају. Врло често непокретно добро носи име онога од кога је купљено. Тако, ако је неко непокретно добро купљено од Марка, Јанка и Мехмеда, зваће се по овим личним именима Марковина, Јанковина, Мехмедовина. Може поред свега непокретно добро носити име и по историском догађају као на пр. када је Шемен паша долазио у Санџак да умирује рају која се била одметнула од цара,⁹⁹⁾ онда је он разапео шаторе на једном великом пољу, које је народ по томе прозвао Шеменпашино Поље, а годину у којој се ратовало са Шемен пашом Шеменпашиним годином.¹⁰⁰⁾ Некипут се именима непокретних добара (њивама, ливадама, виноградима итд.) не зна порекло, пошто су врло стара.¹⁰¹⁾

Имена непокретних добара долазе од њиховог положаја (као на пр. Брег), или од шуме која расте по томе имању (Липик, Грабик). Овако се име протеже на више непокретних добара која се у томе делу простиру. Имена појединих привредних парцела добијају општи назив (име потеса) са посебним додатком, именом власника тога добра. Тако, ако се имање налази у потесу Брег, а власник му је Бурић, оно ће онда имати име Бурића Брег. Таквог би порекла било и име привредне парцеле Бабића Липовљани као и многих других.¹⁰²⁾

Имена непокретних добара у вези су са положајем (реке, планине, шуме), њиховим обликом (дубодолине, јарци, крчевине), саставом (оранице, њиве, вртови, ливаде, виногради) или историским догађајем па и именима старих власника.¹⁰³⁾

И геолошки састав земљишта може бити од утицаја за давање имена. Тако су на пр. позната имена непокретних добара: Црна Њива,

⁹⁵⁾ Васојевићка нахија у Црној Гори. — ⁹⁶⁾ Санад и околина. Мени се чини да није овај податак тачан, јер не могу веровати да поједине привредне парцеле остају без икаквих имена, као и да су исте везане једино за заједничко име потеса. На сумњу ме наводе многи подаци прикупљени по овом питању, прегледани катастарски оперативни за поједине села и моја испитивања, која у овоме чланку не улазе у обзир. — ⁹⁷⁾ Дебар и најближа околина. Примедба као и напред. — ⁹⁸⁾ Зајечар и најближа околина. — ⁹⁹⁾ Одговорилац мисли да је то било 1905 год., али не зна тачно. — ¹⁰⁰⁾ Бијело Поље у Санџаку. — ¹⁰¹⁾ Бјеловалјани. — ¹⁰²⁾ Горњи Подграци, Одговорилац наводи да је тако било и у „ранијем добу“. — ¹⁰³⁾ Карловачки срез. По текстуралним наводима г. Мирослава А Шћулаца. Одговорилац наводи да се називи непокретних добара наслеђују.

Црвена Ливада, Камено Поље. Поред тога чести су и називи дати по имену бившег господара (односно продавца) на пр. Петрово Поље.¹⁰⁴⁾

Од утицаја може бити и сама конфигурација земљишта, на пр. име Ветерник дато по брду за све њиве јужно од Приштине, као и по сопственику важнијег имања Попов Поток за све винограде и воћњаке на североисточној страни Приштине.¹⁰⁵⁾

Свака „парцела земље“, било ораница, пашњак, ливада или шума, има своје име, које је и у „грунтовном уреду проведено“, а веома су честа имена по „првашњим посједницима“ који су били господари још пре 100—200 година. Таква се имена још и данас чувају и у употреби су.¹⁰⁶⁾

Непокретна имања, која се налазе у сеоском хатару, имају нарочита топографска имена. Она се наслеђују од предака, те им се често пута и не зна узрок постанку (Латинско Гробље, Мацарка, Сватовско Гробље, Девојачки Гроб, Грчка Црква, Црквиште, Каравида, Дикилевац, Влашки Поток и др.). А има имања са посебним називима (без групације као остала), али она у већини носе име пређашњег продавца или какве друге особине (као на пр. Марковица, Стојковица, Вучковица, Баталија, Парлог и др.)¹⁰⁷⁾

Непокретна добра добијају име по најближем потоку, по трви или корову који расте на њему, по воћу које је засађено итд. На пр. Трешње по трешњама, Сијерковина и Дражевци по потоку, Варјаче по варјачама које су Цигани на томе месту секли и правили за мешање пекмеца¹⁰⁸⁾. Има извесних имена за која се не наводи објашњење. Тако Вепријаци за ливаде, Кућиште и Маринци за оранице. До назива непокретних добара долазило се просто на тај начин што сам народ даје име томе добру на основу чињеница које га карактеришу.¹⁰⁹⁾

Народ налази да свака „парцела“ мора имати своје име. Један већи „комплекс“ земљишта носи заједничко име. Таква су имена на пр. Плужевине, Јасење итд. Оно име које је непокретно добро имало приликом куповине остаје и даље. Ако такво име не постоји, домаћин куће га даје и то по продавчевом имену на пр. Мирковача, Јецовача итд.¹¹⁰⁾

Један потес, где више власника могу имати земљу, а и чија је култура у појединим привредним парцелама обично различита, може имати своје топографско име. Тако Шимонкот (најбоља земља), Врбице (има доста врба, а поред тога ливаде и „сенокошне земље“), Крновица (била шума па искрчена, а сада земља за обраду на којој расте кукуруз), Горице (виногради), Вошњак (највише винограда а и жито се сеје), Телећек (земља за обраду а некада се напасала марва; била је шума, како причају стари људи), Добрава (земља за обраду), Дуге Земље (земља за обраду), Језериште (било велико језеро по причању старих и да је некада постојала католичка црква, која је затим пропала. Прича се, да се раније видео крстић од цркве, који је сада покрила вода. Преко језера марва не сме прећи, јер може лако пропасти пошто је околу земља мекана. Црква је пропала, како се прича, јер су људи правили грехове).

¹⁰⁴⁾ Околина Котора и Бока Которска. — ¹⁰⁵⁾ Околина Приштине, Косово Поље. —

¹⁰⁶⁾ Околина Госпића. — ¹⁰⁷⁾ Лепач и Темнић. По текстуалним наводима г. Ст. М. Мијатовића. — ¹⁰⁸⁾ Одговорилац наводи да су се варјаче правиле нарочито од 1900—1912 године. — ¹⁰⁹⁾ Околина Нове Градишке а нарочито села Горња Трнава, Медари и Машин.

— ¹¹⁰⁾ Рудник. Исти одговорилац, али за село Ненаде, наводи, да непокретна добра имају своја имена, да „првенствено остаје старо заједничко име ако је исто постојало на већем комплексу земљишта“. Ако пак не постоји заједничко име оно се обично даје по продавчевом имену, а даје га „домаћин задруге“.

Сваки потес може имати више привредних парцела. Тако у Шимонкоту има неколико „мекоте“ (њиве). У успомени се често чува и име ранијег сопственика ако је добро продато. На пр. каже се: то је била Ђурина земља, ма да нови власник има пуно право сопствености.¹¹¹⁾

Свака њива, ливада и забран имају своја имена, која су већ од давнина наденута и остала поколењу у наслеђе дугим низом година, а затим преносена са једног на другог сопственика. Скуп непокретних добара носе једно заједничко име, а то су она добра која носе „потесна имена“ на пр. Ширина, Рид, Поред Реке, Страна, Долина, Падина итд. Имена као Ђеримка, Радулка, Мишинка, Торлакова, Бурчинка, Менкова, Јанчина итд. везана су за једну њиву или ливаду и остала су из ранијих времена. Народ мисли, да су добра добила имена по ранијим сопственицима у чијој су државини била. На пр. некада је једна њива била Радулова па јој је отуда остало име Радулка или Ђеримова те јој остало име Ђеримка. Та су имена постала још пре 50—100 година, па су као таква „остављена у наслеђе“ доцнијим покољењима, те се преносе „с колена на колена“.¹¹²⁾

Сва непокретна добра без разлике, потесна и поједине привредне парцеле, имају своја имена. Она су добила назив или по реци, потоку поред којих се простиру или по имену бившег сопственика, ако је имање купљено. Називе непокретним добрима одређује сам сопственик тога добра, а „комшије“ га само усајају, те се они устале и даље преносе на потомство. Непокретна добра могу и по неком брду добити своје име. По положају могу лежати испод брда или на њему самом. Таква имена остају у употреби низом година без икаквог мењања и тако једном дата по навици се преносе са „предака на потомке“.¹¹³⁾

Љубиша И. Пројић

Zusammenfassung. — *Über Abgrenzung von Grundbesitz.* In dieser Abhandlung veröffentlicht der Verfasser Brauche bei der Abgrenzung von Grundbesitz, welche gleichzeitig mit den Brauchen beim Kauf, Verkauf und Tausch, nach der im März 1936 angestellten Anketе gesammelt wurden. In Jugoslawien grenzt das Volk Grundbesitz in verschiedener Weise ab. Als Grenze kann man nehmen: Zaune, Hecken, zugehauene Steine, dürre Hecken, Ackerfurchen, Baumverhaue, aufgeworfene Erde, Spalierе, Brachland u. s. w. Mit einer derart gezogenen Grenze bestimmt man den Raum des Eigentümerrechtes, während die Grenze selbst folgendermaßen heißt: „sinor“, „meda“, „meja“, „sklad“, „udut“ („odut“), „kanal“, „mezda“, „red“, „slog“, „živa meda“, „živa ograda“, „privremena meda“, „živi sinor“, u. s. w. Jede dieser Benennungen knüpft sich an die besondere Form der gezogenen Grenze, und für einzelne Formen besteht im Volke eine besondere Erklärung.

Wenn die Grenze einmal gezogen und der Raum des Eigentümerrechtes bestimmt ist, halt das Volk, „dass man sie wie ein staatliches Gesetz achten und halten muss.“ Wer eine Grenze vernichtet „ist rechtlich vor Gericht und sittlich vor Gott und den Menschen verantwortlich.“ Jede Grenzverletzung gilt als „große Sünde“, als „Verdammnis“, weil sie als „Heiligtum“ gilt. Sie zu verletzen heißt etwas „Heiliges“ verletzen. Seit jeher kamen Leute im Grenzstreit um. Einen Menschen, der eine Grenze verletzt, betrachtet man als „verflucht und gierig nach fremden Gut oder als schlechten Nachbarn, der Grenzen vertilgt.“ Im Dorfe meidet man einen solchen Mann und hält ihm als „Unglücksboten“.

Die Namen der Grundgüter können zweierlei sein: 1.) Namen der Grundflächen und 2.) Namen der einzelnen landwirtschaftlichen Parzellen. Den ersten Namen führt ein ganzes Grundkomplex, in dem mehrere nach Kultur und Eigentum verschiedene landwirtschaftliche Parzellen enthalten sind. Der Name der einzelnen Parzellen knüpft sich an einen besonderen Acker, Wiese, Weingarten u. s. w. Alle Namen dieser Flä-

111) Спалиновец. — 112) Врање и најближа околина. — 113) Штип и најближа околина.

chen und einzelnen Parzellen haben ihren historischen und ethnologischen Hintergrund, der teilweise im Volke bewahrt blieb.

Grundgüter bekommen ihren Namen nach dem Orte, wo sie sich befinden, der Lage, die sie einnehmen, dem Namen des früheren Besitzers, einem geschichtlichen Ereignis, der landwirtschaftlichen Grundbearbeitung, der geologischen Zusammensetzung, der Terraingestaltung und anderen Merkmalen, die das Grundgut charakterisieren.

Oft sind diese Namen sehr alt, so daß man ihre Entstehungszeit nicht weiß. Nach dem Namen eines alten Besitzers kann ein Grundgut ganze 200 Jahre und mehr heißen, obwohl es einige Eigentümer wechselte. Im übrigen gibt das Volk selbst den einzelnen Gütern die Namen, die jahrelang unversehrt bleiben, und so vom „Almen auf die Nachkommen“ übertragen werden.

Ракиске задруге у Косовом Лугу

У општини *Косови Луг* (Срез даниловградски, Зетска бановина), после последњих великих ратова почеле су се оснивати нове врсте задруга, које немају писмених правила, не региструју се у Среском суду и немају тачног назива. У селу их називају просто *Задругама*, *Ракиским задругама* или *Задругама за плаћање ракије кад неко умре*.¹⁾

Ракиске задруге се оснивају овако. Састану се десет, двадесет или више домаћина и реше колико ће ракије сваки од њих унети у Задругу. Сваки уноси по 10—50 литара. Договоре се код кога ће се ракија чувати. Обично то треба да буде „богатији и најкарактернији човек“. Унапред се одреди каква ракија треба да буде: шљивовица или комовица и какве јачине. Приликом доношења строго се пази, „да сва ракија буде једнака. Не може неко да донесе ракију од 12 а неко од 16 гради“. Исто тако мора сваки донети ону количину која је уговорена; „мање несме донети, више може“. Ракију прима задругар код кога она има да стоји. Пошто се ракија насле у задружно буре, задругар који ју је донео, напише на табаку хартије: „Дана (стави датум) донео сам у кућу (име задругара код кога се чува ракија), толико и толико (стави се количина) ракије, исту сам сасуо у присуству (име) у буре“. Кад сви задругари донесу свој део ракије, буре се у присуству 3—4 члана задруге затвори и запечати и тако запечаћено остави се до указане потребе.

Буре се отвара само у случају кад се у кући неког од задругара деси смртни случај. Било да је умро старији, било млађи, „ма то било и дијете од четири мјесеца“, ракија се точи из бурета и даје у кућу умрлог. Домаћин куће, у којој се десио смртни случај, даје ракију свима који дођу да се опросте са умрлим и располаже њоме као да је његова сопствена. Треба истаћи да се ова ракија „може употребити само за намењену сврху“. Кад се буре испразни, пуни се опет на исти начин. Ово би била неписана правила косоволушких ракиских задруга којих у овој општини има неколико.

Посћанак задруге. — Према причању људи ракиске задруге у овоме селу почеле су се оснивати тек после последњих ратова. Многи

¹⁾ Грађа која се износи у овоме чланку занимљива је због тога, што се из ње може видети како и данас у нашем народу постају нови обичаји који су, одговарајући духу времена, у вези са економским стањем нашег народа.

тврде да се до 1912 година у овоме срезу много мање давало ракије кад неко умре него што се то данас чини. Као узроке томе наводе да је до 1912. год. у овоме крају шљиварство било слабо развијено.

Први који је у Косоволушкој општини почео давати ракију у већој количини за душу покојницима био је један богатији домаћин. На њега су се после угледали и други. Причају да се најпре давало да сваки пије из истог суда, па су после почели сваком који дође давати „флашу“ ракије. Пошто се приликом сваке сахране, особито ако је умро неки старији и угледнији човек, скупљало не само цело село него и многобројни рођаци и пријатељи покојникови из околних села, трошило се много ракије, често и по 150–200 литара за једну сахрану. Са повишеном потрошњом ракије скакала је и њена цена. У току последњих година цена једноме литру обичне, слабе шљивовице кретала се у овој општини од 10—20 динара.

Са временом издатак за ракију приликом смртних случајева толико се повишавао, да су Косоволужани почели помишљати на који би се начин спасли тих издатака. Или како сами причају: „почесмо се довијати како да станемо на пут овоме злу“. Најпре су отпочели са „опкладама“. Скупе се њих неколико и даду реч један другоме, ако се коме од њих, не дај Боже, деси у кући смртни случај, да неће давати никоме ракију. Ко изгуби опкладу имаће да плати у корист осталих неку суму новаца. Међутим, кад год би се у кући неког од оних, који су се кладили, десио смртни случај, овај би одмах почео трчати од једног до другог с киме се кладио и молио да му опросте и да га ослободе опкладе, „јер ево, људи су дошли, седеће целе ноћи, па треба да нешто попију“. Има их који су међу собом правили писмене уговоре о томе да ракију неће давати за време смртних случајева и како причају, чак их код власти потврђивали, па све узалуд. Кад би се неком од њих десио у кући смртни случај, он је давао ракију свима који би дошли. Напоследку некоме је пало на памет да треба основати „ракиске задруге“ и на тај начин решити питање издатка за ракију за време смртних случајева удружених.

Податке о ракиским задругама ми имамо само из Косовог Луга. Има ли сличних задруга још у неком другом околном селу — незнамо. Међутим, у селу Мијокусовићима, око десет километара удаљеном од Косовог Луга, постоје други начини узајамног помагања сељака ракијом приликом смртних случајева. За њих би се могло рећи да су примитивнији од оснивања Задруге, али су зато за нас од интереса.

Село *Мијокусовићи* је сиромашније од Косовог Луга и има слабију земљу. Има око 40 кућа са 6 братстава. И у овом се селу дели ракија кад неко умре. За ту циљ код једнога од сеоских домаћина чува се буре у које се сваке године, приликом печења ракије, она скупља из целог села. Свака кућа, према своје имовном стању и нахођењу и према томе, колико је те године напекла ракије, донесе извесну количину,

која се налије у буре. Они који нису имали од чега да је пеку, не доносе ништа. Та се ракија троши само у случају ако неко у селу умре.

С обзиром на оскудицу у ракији, она се не „даје“ приликом сваког смртног случаја. Да ли ће нека кућа давати ракију онима који дођу „на жалбу“ или неће, зависи од тога у каквом је узрасту покојник умро. Ако је умро млађи човек, чији се губитак сматра великим како за кућу тако и за целу породицу, и ако се очекује да ће доћи на жалбу много људи из других села, онда се ракија мора набавити. Ако је пак умрла нека врло стара особа или недорасло дете, па се не очекује много гостију са стране, ракију „даје“ кућа умрлог само колико је има.

Ако се сматра да кућа мора дати ракију, а у заједничком бурету је нема, а кућа покојникова није у стању да ракију набави, онда се састане „одбор“ од 2—3 човека. Тај „одбор разреже на сваку кућу, колико свака од њих има да да ракије за овај случај“. Затим пођу по селу и скупе је. Ако се такав одбор није саставио, онда свако из села који дође на жалбу понесе са собом колико може ракије, обично по један или два литра.

Зашто се у селу нико не противи због овог колективног скупљања ракије биће разумљиво тек онда кад видимо колико је у овим селима развијено узајамно помагање у свима случајевима потребе и невоље. Као пример узећемо ово исто село.

Сваки већи празник (Божић, Ускрс, славу) прославиће свако у селу што боље може, најсиромашнији као и најбогатији, јер ће они који имају помоћи оне који немају. Врло су честе мобе. Ако неко има велику њиву, коју треба поорати и посејати, скупе се једног дана њих 10—15 и цео посао сврше за један дан. „Дивно је видјети са стране, кад радници у једној њиви раде уз пјесму, смех и шалу и савлађују далеко више и тежи посао у заједници, него што би то појединац учинио сам“. Ко нема волова њему поору други, тако да се, благодарећи узајамном помагању, сваки посао увек свршава на време. Једне године, силом околности отсуствовало је целих 6 летњих месеци 13 млађих домаћина, већином инокосних. Па ипак благодарећи моби њихова су имања била обрађена на време, баш као да су сви ти домаћини били за то време код својих кућа и сами обрађивали своју земљу. Ако је моба код неке сиромашније куће, често они, који су дошли на мобу, понесу са собом ручак од својих кућа¹.)

Зашто се у ова два села приликом смрти из куће даје тако много ракије? Две су могућности: или због тога што њихови становници верују да све што се даје мртвоме за душу на овоме свету, „изађе“

¹) У вези са мобама код сиромашних постоји ово казивање, за које веле да је истинито. На Велики петак скупила се моба код једне сиромашне удовице. Требало је да се тој удовици пооре и засеје њива. Поп позва жандарме и растури мобу. Сутрадан скупеше се највиђенији домаћини из истог села, одоше код попа и матераше га да плати удовици колико је било потребно да се њена њива пооре и посеје.

пред њим на ономе свету, или због тога што укућани умрлог желе да се покажу пред људима, који долазе да се опросте са умрлим, како је кућа покојникова богата, има свега па и ракије у изобиљу. Ми нисмо вршили детаљнија испитивања о појму „душе“ у овим селима, али грађа којом располажемо ипак даје могућности да се и из ње изведу неки закључци.

Смрт у кући. У Косовом Лугу обичај је да се позове свештеник да исповеди болесника који је на смрти, да би се умирући „опростио гријеха на овај свијет и да не би собом понио грехе на онај“. Кад болесник издахне, његови га најближи окупају, а ако је мушкарац и обрију га. Затим му обуку ново одело, спремљено раније, и положи га на сто, који се намести на средину „велике собе“. Док се ово не сврши укућани плачу, „али не пуштају гласа“. Тек после тога укућани почињу нарицати. Један од рођака излази пред кућу и почне да „лелече“ из свег гласа, објављујући тако суседима да је болесник умро. Убрзо почну пристизати суседи лелечући из свег гласа, тако да се њихово лелекање чује на даљини од неколико километара. Ко год га чује распитује се ко је умро. Рођаци и познаници из даљих места долазе обично у групама од десет и више лица. Дешава се да одједном дође по стотину људи. За оне који долазе да виде мртваца каже се да „иду на покајање“.

Кад се „покајнице“ примакну на 200—300 метара, један од мушкараца измакне се на неколико метара испред групе и почне из свег гласа лелекати (обично је то човек са снажним гласом): „О, леле мене, (име покојниково), сиви соколе, братско крило саломљено...“ Ако је умро јединац, додаје: „Кућо ископана.“ Кад овај сврши, једна од жена, које иду позади мушкараца, почне „тужити,“ опет на сав глас, и то прво за умрлим, па онда и за његове недавно умрле рођаке. Дешава се да таква жена после тога настави тужити и за своје недавно преминуле мртве. Кад тужбалица престане, почиње понова мушкарац. Али сада не лелече за умрлим него за неким раније умрлим из исте породице. После њега наставља тужбалица и тако све док се не дође до умрлог, око кога најпре мушкарци направе круг а сви у један глас почну лелекати, ударајући се у прса. Кад заврше са лелекањем прилазе крсту који је положен на грудима умрлога, љубе најпре крст а затим мртваца у чело, одмакну се и седну на место које им се одреди. После мушкараца прилазе жене и оне љубе крст и мртваца у чело, а сестре и друге рођаке се гребу по лицу. Пошто се жене изређају, седају поред људи с којима су дошле.

Умрли остаје у кући 24 сата. Преко ноћи поред њега остану само најближи пријатељи и рођаци, који га, како се то каже, „чувају да га не прескочи куче или мачка.“ Верују да ће се мртавац повампирити ако се то деси. Ако је умрли млађи човек или жена или син јединац, у знак велике жалости око њега влада целу ноћ потпуна тишина. Али ако је умрли старији човек или жена, а поготову ако није био „јунак“, преко

целе ноћи падају разне шале и досетке, обично за рачун живих, али се понекад деси да падне шала и на рачун неких умрлих.

За све време док је покојник у кући, људима који су око њега даје се ракија. Нарочито одређени људи пазе да сваки њоме буде послужен. Да би послуживање ишло што брже, напуни се ракијом већи број „флаша“ (боца), којима се служе присутни. Приликом служења каже се: „На, пиј покојнику (или покојници) за душу; пиј, не жали, покојник је зарадио.“ Ово се последње додаје ако је покојник био одрастао мушкарац или одрасла жена. Понуђени прими боцу, прекрсти се, окрене се ономе који нуди, примакне је устима и каже: „У здрављу!“, па затим додаје: „покојнику за душу.“ Ређе се деси да се неко опије, а ако се деси, блиски рођаци гледају да га неприметно уклоне.

Сутрадан, ако је лепо време, „пре истока“ (пре сунца) се мртвац изнесе пред кућу а око њега се наместе клупе на којима седе *џокајнице* (људи и жене који су дошли да се опросте с умрлим). Опет се служи ракија. Кад дође време да се покојник носи на гробље, рођаци понова направе круг око њега и лелечу ударајући се у прса и по глави. На целоме путу до цркве једна жена тужи на сав глас. Кад метну покојника у гроб, око гроба се окупе сви рођаци и лелечу.

После сахране сви се враћају покојниковој кући. На сто, на коме је покојник лежао, остави се његово одело. Око стола се скупе рођаци и опет лелечу грувајући се у прса. Затим сви мало поседе, послуже се ракијом и разилазе се. Они који су из далека, па се не могу по мраку враћати, заноће у кући покојниковој где вечерају. Нема обичаја који би се вршила приликом те вечере.

На седми дан после смрти даје се *седмица*, а на четрдесети дан и по завршетку године дана *џарастоси*. Седмица се даје „јер је гре'ота ако не даш седмицу“. „Гре'ота је пред људима“. За тај се дан спрема богат ручак и позове најближа родбина покојникова као и сви они који су чували покојника преко ноћи. Осим што се том приликом пије ракија „за душу“ покојникову других обичаја нема. На четрдесети дан и на годину дана ручак се у Косовом Лугу не даје. Том се приликом спреме неки из куће, с њима поју и неки од најближе родбине покојникове и оду у цркву, понесу свештенику 2—3 литра вина и „поп им очита парастос.“ Ова два парастоса нису обавезна. У Мијокусовићима, ако умрли није био мало дете и ако кућа умрлог није одвећ сиромашна, дају се парастоси са ручком и на четрдесети дан и после годину дана. Ови су парастоси исти као и у Косовом Лугу само што се још приреди и ручак за оне који су били тога дана у цркви.

Раније је постојао обичај да се пред славу (Крсно име) позове свештеник да „чита читуљу“ и спомене све мртве из те куће. Том се приликом свештенику спрема богат ручак. Сад свештеник долази у кућу пред славу, чита читуљу и спомиње мртве, али му се ручак не спрема.

Не умеју да кажу да ли ручак који се том приликом давао није био нека врста даће мртвима.

Појам душе. Код становника ова два села не постоји јасна пре-става о томе шта је душа. Верују да се после смрти душа одваја од тела умрлог, а на питање куда она оде пошто је изашла из тела, одговарају: „На небо!“ И то је све што знају. О мртвима се обично слабо прича. Али постоји веровање у вампире. По њиховом мишљењу вампир је онај човек, кога неки људи још за живота могу да познаду. Такви се људи називају; *вједиџим*. Кад овакав човек умре, обично се каже: „убише га здухе.“ Такав се мртавац повампире, долази у своју кућу и узнемирава укућане. Да их вампир не би и даље узнемиравао, укућани понесу са собом нешто за јело и вина, пођу у цркву и тамо се помоле Богу, да их спасе вампира. Раније се радило још и ово. Да би се знало да ли се неки човек после смрти повампирео или није, пробало се на овај начин. Коњ пастух доведе се на гроб умрлог и натера да га прескочи. Ако коњ неће да прескочи, веровало се да се умрли није повампирео. Ако коњ прескочи гроб, онда се умрли сигурно повампирео. Такав се гроб раскопавао, пошто је у њему лежао вампир. Ако се леш још није распао, пробуши се глоговим трном. У случају да се леш већ распао, позове се свештеник да му прочита молитву.

Да становници ова два села верују да сваки човек има душу у то нема сумње. Као што смо видели они тако исто верују и да после смрти душа „оде на небо.“ Али даље, после тога, изгледа да се они много не брину о души својих умрлих. „За душу умрлих“ се само много попије, али врло мало поједе. Не говоре ништа о томе како и на који начин ракија, попијена „за душу умрлог,“ дође до умрлог. Међутим познато је да се по другим крајевима нашег народа, у којима се за душу умрлог дају велике и богате даће, верује, да све што се „на овоме свету“ поједе и попије мртвине „за душу“, „изађе пред њим на онеме.“ Негде се мисли да покојник сам поједе оно што му се подели „за душу,“ а негде, као што је то случај са београдском околином, верује се да покојник не једе него само „мирише.“

Дају ракију „јер имају за ким.“ Из разговора са становницима ова два села може се видети да се ракија дели приликом смртних случајева више због живих него ради умрлог. Још увек сви говоре „да пију умрломе за душу,“ али...

У селу се десио смртни случај. Сретну се двојица. Пита први другог: „Јеси ли био на покајање и даваху ли доста ракије?“ Ако запитани одговори, да је био и да су давали, први одобрава такав поступак породице умрлог са речима: „Ако, имају и за ким“. Ако пак запитани одговара да нису, онда онај који је питао грди родбину умрлог: „А зашто, срам их било, кад је он (покојник) *зарадио ђолико, да може свако за његову душу појити.*“

И ако се у овој прилици хвали родбина која даје много ракије „за душу“ умрлог, и истиче како је покојник „зарадио толико да може свако за његову душу попиту,“ ипак тешко да је лице, које се давањем ракије толико интересовало, мислило само на благостање душе покојникове. Узрок оволикоме интересовању од стране туђинаца, да ли је породица умрлог делила ракију за његову душу или није, треба тражити још и у томе, што по мишљењу сељака ових села, већа гозба, па макар то било самом ракијом, означава веће поштовање и уважање према ономе у чију се част гозба приређује. И у овим селима на даће и парастосе више се гледа као на врсте гозбе.

Д-р Александар Пејтровић и Пејтар Вујих

Zusammenfassung. — „*Branntweingenossenschaften*“ in *Kosov Lug*. Kosovi Lug ist ein Dorf im Bezirke Danilov Grad (ehemals Montenegro, nunmehr Zetta-Banat in Jugoslawien). Seit dem Jahre 1912 breitet sich die Sitte einer sehr ausgiebigen Verabreichung des Branntweins anlässlich von Sterbefällen in der Familie immer mehr aus. Nicht selten werden dabei Mengen von 150 bis 200 Liter verkonsumiert. Ähnliche Zustände herrschen auch in dem benachbarten Dorfe Mijukosovići. Die Bevölkerung ist aber arm, so dass sich selten eine Familie findet, die allein über solche Branntweingenngen verfügt. Da jedoch ein gegenseitiges Anstellen in Notfällen zwischen diesen beiden Dörfern sehr entwickelt ist, kommen sie sich auch bei der Beistellung der notwendigen Branntweingenngen anlässlich eines jeden Sterbefalles bereitwilligst zur Hilfe. Nun wird diese Hilfe auf mehrere Arten organisiert: entweder 1) bringt jeder Besucher, der von dem Toten den letzten Abschied nehmen will, ein bis zwei Liter Branntwein mit, oder 2) bei jedem Sterbefalle wird ein „Ausschuss“ gebildet, der dann für ein jedes Haus im Dorfe die von diesem beizustellende Branntweinmenge in voraus bestimmt; diese Mengen werden dann von den Ausschussmitgliedern, die von Haus zu Haus ziehen, eingesammelt. Ein anderes Mal wiederum wird entweder: 1) ein Fass aufgestellt, in das ein jeder zur Zeit des Branntweinsbrennens nach Belieben seinen Beitrag gibt, oder 2) werden „Branntweingenossenschaften“ (wie in Kosovi Lug) gebildet. Zu diesem Zwecke vereinigen sich gewöhnlich 10, 20 oder noch mehr vermögende Familienoberhäupter und bestimmen, welche Branntweinmenge und in welcher Stärke ein jeder von ihnen beizustellen hat. Die Mengen werden in besonderen Fässern aufbewahrt. Kommt es dann im Hause eines der Genossenschaftsmitglieder zu einem Todesfalle, so verfügt dieses Mitglied über die ganze Branntweinmenge, als wenn diese die seinige wäre. Sobald die Fässer ausgeleert sind, werden sie auf die gleiche Weise von neuem gefüllt.

Der Branntwein wird in der für die „Seele“ (Seelenheil!) des Verstorbenen verabreicht in der Absicht, damit zu zeigen, wieviel der Verstorbene „verdient oder gehabt hat“.

Свадбени обичаји код православних Срба у околини манастира Тавне у Босни

На својим екскурзијама дуж Дрине¹⁾ обишао сам и неколико села југозападно од Јање, у околини манастира Тавне, у којима сам се, поред других, бавио и проучавањем свадбених обичаја. Села која сам обишао: Главичице, Горња и Доња Пилица, Бјелошевац, Српски Рођевац и Српски Шепак,²⁾ насељена су православним становништвом и, осим Српског Шепка, чине општину Тавна, тако названу по манастиру истога имена. У овој општини има села и са становништвом других вероисповести. Таква су на пр. Турска Трнова са искључиво муслиманским живљем и Браћево у коме живе евангелисти и католици. И у Турском Шепку су скоро сви становници муслимани.³⁾ У овом чланку биће говора само о свадбеним обичајима становништва споменутих села са православним становништвом.

У разговору са старим Алексом Стевановићем, из села Главичице, кад сам га упитао у којим се годинама старости младићи и девојке најчешће жене односно удају, одговорио ми је: „То иде вақтом. Кад сам се ја женио, а то је било пре педесет година, имао сам 28 година. Данас се момци обично жене у 20 или 21 години, кашто и од 18 до 20. Дешава се да хоће да се жене и у млађим годинама, али то не дозвољавају црквене власти.“

Обичај је да момак буде бар годину дана старији од девојке, али има случајева да је девојка старија од момка, јер кад се момак и девојка *бегенишу*, а нарочито ако је девојка богата, не пази се на године (Г. П.).⁴⁾ Причали су ми за један случај да се момак од 18 година оженио врло богатом девојком која је имала око 30 година (Г. П.).

¹⁾ За време лета у годинама 1932 до 1934. — ²⁾ Године 1928 г-ца Десанка Урошевић описала је свадбене обичаје у Српској Трнови (општина Тавна) и свој рукопис предала Етнолошком семинару Универзитета у Београду. Управа Етнолошког семинара је овај рукопис уступила Етнографском музеју за *Гласник*. Како је било потребно рукопис допунити, то он није дат у штампу, већ су подаци из њега употребљени у овом чланку. *Подаци поред којих стоји ознака С. Т. (Српска Трнова) узети су, дакле, из рукописа г-це Урошевић.* — ³⁾ Видети: Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год. Београд, 1932, стр. 232 и *Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und Herzegovina 10-X-1910. S. 144.* — ⁴⁾ Скраћенице означавају села из којих су подаци, и то: Г. = Главичице; Г. П. = Горња Пилица; Д. П. = Доња Пилица; Б. = Бјелошевац; С. Р. = Српски Рођевац; С. Ш. = Српски Шепак; С. Т. = Српска Трнова.

Доскора се приликом избора девојке обраћала највећа пажња на њен род и на њено здравље и моралне особине. На ово се и данас пази, али се све више гледа на материјално стање девојачких родитеља. Ако је девојка богата, може бити болесна и ружна, па чак и „под маном“ у моралном погледу. Гледа се, дакле, прво на *богатство* (материјално стање родитеља), па затим на *главашоћу* (лепоту и здравље) девојачко (Г. и Г. П.). Пази се, истина све ређе, и на ред: прво треба да се удоми старија сестра или брат, па остали по старешинству.

Не узимају се рођаци до „шестог колена“ и пази се да блиски рођаци не ступају у брак (Г. и Г. П.). У селима у којима су вршена испитивања нису ми могли навести ни један пример мешовитих бракова, нити да се која девојка из ових босанских села удала за младића на србијанској страни. Међутим, има доста девојака које су се одавде удале у села у околини Лознице (Г.).

Док су раније родитељи бирали девојку за свога сина, данас се момак и девојка најчешће сами *бегеншу*. Као посредници раније су служили *издавације* или *калаузи* (наводације),¹⁾ али се они све више избочавају. Отац данас бира девојку за сина само кад је он врло млад, а наводације све ређе посредују код девојачких родитеља. Момак и девојка се сами споразумеју, па кад то учине, момак о томе на згодан начин извештава свога оца (Г.).

Момак и девојка, кад нису из истог села, обично се упознају на саборима код манастира, на молитви код записа, на свадбама и на сајмовима, иначе, кад су из истог села, на разним скуповима и на радovima (Б.). Кад се *заашикују*, момак престане да се дружи са другим „цурама“, увек је са оном коју воли и труди се да буде тамо где зна да ће она бити. То исто ради и девојка. У колу су једно поред другог момак гледа да својој девојци учини што више задовољстава, па јој купује колаче, *мрнџелице* (низове перли) и разне *кишње* (ђинђуве, огледалца и др. украсе). Најзад се момак ослободи и пита изабрану девојку хоће ли да пође за њега. Ако пристаје, он је нечим дарује. Кад је добио пристанак, момак то саопшти на згодан начин своје оцу. Обично он то не чини сам, већ преко неког другог (преко мајке или рођаке) и моли да изабрану девојку просе за њега (Г. П.).

Ако није ни један од ова два случаја, тј. да је отац за сина изабрао девојку, или је син сам нашао цуру, па о томе обавестио родитеље, онда се то уради преко наводације. *Издавација* (наводација) долази у девојачку кућу и после дужег увода прелази на ствар: препоручује да се девојка уда за тога и тога, хвалећи га и износећи све његове одлике, као и да је из добре куће, да је имућан итд. Ако се девојачки родитељи сложе са наводацијиним мишљењем, доцније ће доћи момкови просиоци. У противном наводација кришом, кад му се год

¹⁾ Наводације могу бити људи и жене.

укаже прилика, *наговара* девојку да се *украде*, тј. да без родитељског знања одбегне момку (Г. П.; С. Ш.; Г.).

Кад девојка пристане *да се украде*, било да је то саопштила наводацији или да се споразумела са момком, њих двоје, момак и девојка, уговоре дан, обично вече уочи недеље или празника, када ће момак са неколико другова доћи на одређено место. Девојка напушта родитељску кућу у вече, кад су укућани на вечери. Као да хоће да иде по воду, понесе судове, полази и успут узме оно мало ствари што је раније спремила и скрила, и одлази тамо где је момак чека са друговима. Пошто су *ујагмили* девојку, певајући и пуцајући враћајући се момковој кући (Г.). Изгледа да се у новије време одвођење девојке све више уобичајава и да се врши договорно и у споразуму између момкових и девојачких родитеља. То се чини из материјалних разлога, да би се избегли многи трошкови у вези са свадбеним обичајима.

Дан — два доцније момак одлази манастиру (манастиру Тавни) и јавља свештенику да се „оженно и довео цуру“, а свештеник том приликом запише потребне податке. Неколико дана доцније, обично о празнику или у недељу, момак долази понова у манастир сам, а девојка са неким од момкове родбине. Том приликом их свештеник *испитује*. Момка пита да ли воли девојку; да је не узима због новаца и да га нису присилили да је узме. Слично пита девојку, а нарочито због чега је одбегла. Девојка обично на ова питања одговори да воли момка и да је драговољно пошла у његов дом. На свештениково питање зашто је то учинила без знања својих родитеља, она одговара да јој они нису дозвољавали да пође за вољеног момка, па је због тога одбегла (Г. П.). Свештеник нарочито жели да зна да није силом одведена. На то је питање најчешћи одговор: „Ја шћела и дошла.“ После испита, обично треће недеље после доласка девојчиног у момкову кућу, *ћрави се ѿлав* — свадба (Б.; Г.; Г. П.; Д. П.).

У међувремену, обично после једне „хефте“ (недељу дана) од како је девојка одбегла, момков отац покушава да се измири са девојачким оцем. Шаље неког од рођака или пријатеља да пита да ли му сме доћи *на мир*. Ако овај пристане, он долази и тада се изврши све оно што је уобичајено приликом редовне просидбе, о чему ће доцније бити говора. Ако, међутим, девојачки отац одговори „да нема с ким да се мири“, момков отац сачека недељу дана, па сам одлази пријатељу. Ако се и овог пута не измире и не споразумеју, он се враћа и после тога се убрзо изврши венчање без пријатељевог пристанка (Г. и Г. П.).

Приликом прошевине, кад се она врши редовним путем, девојачкој кући одлази момак са оцем и са још неколико рођака. Ако момак нема оца, иде са братом. Полазе тако да стигну пред вече (С. Т.; Г.; С. Р.). Кад крену, мајка или снаха, ако момак нема мајку, или ко било од женскиња из куће бади момку мачку на леђа. Ако му се она задржи

на леђима, верује се да ће се просидба успешно свршити, у противном да неће бити успеха у послу којим одлазе. Ако просиоци одлазе колима, кад сви поседају, домаћин гледа на коња дешњака: ако се овај побалегао, верује се да је то добар знак и да ће у послу бити успеха; ако пак то не учини, домаћин ће узвикнути: „Чифтели, дошло ми се вратити“, јер верује да ће га девојачки родитељи одбити, али га укућани храбре да иде „па како буде“. Велика је срамота ако се просиоци врате а девојку нису испросили. Дешава се да се момак и девојка споразумеју, да и момков отац пристане на тај споразум, али да девојачки родитељи не желе да се са том породицом опријатеље, па просиоце одбију (Г. П.).

Просиоци као *обележје* понесу плоску ракије, крме и новац (С. Т.), а негде још и *пшћу* и на њој шећер и кафу. Негде место прасета носе ћурку или браву. Обележје се носи и кад девојка побегне, кад се украде, па момков отац *иде на мир*. У новије време се ово све више избичајава и све се чешће као обележје носи само новац и плоска ракије (Г. П.).

Кад стигну пред девојачку кућу, просиоци позивају домаћина. Он им излази у сусрет, отвара вратнице и уводи их у кућу. Кад су ушли и поседали, уз каву се поведе разговор о другим стварима, па ће најзад момков отац, обраћајући се будућем пријатељу, рећи: „Нити ти нас питаш због чега смо дошли, нити ми то теби казујемо“. На то му домаћин одговори: „За што сте год дошли, добро сте ми дошли“. После тога момков отац наставља, отприлике овако: „Ја, вала, дођо', мој син заглед'о твоју цуру, па ако би се млађи 'тјели, ја би' да се с тобом опријатељим“. Девојачки отац мало размишља, па одговори: „Ја, богами, не знам... Мислим да у мене нема цуре за удају... Него да поразговарам с укућанима, да видим шта ће они рећи...“ Домаћин позива своју жену којој пред просиоцима каже у чему је ствар и пита је да ли је њихово дете спремно за удају. Домаћица се као противи и нећка па одговори да јој кћи још није спремна: „Кад прије, каже она, кад још није ни оно комада 'љеба одрадила што сам је од'ранила“. На то јој се неко од просилаца обрати са речима: „Немој ти тако, знаш како се каже, сина жени кад 'оћеш, а цуру удај док ишту, па ако цура 'оће, немој људе враћати, и ако се вама свиђају старији, и ако се млађи 'оће, немој и' одбијати...“ Затим домаћин позива кћер и пита је да није она казала просиоцима да дођу, на шта она одговори да су је питали, а она одговорила да не зна ништа казати без оца, па ако он пристане и она хоће (С. Т.).

После свршеног разговора, ако су се споразумели, поставља се синија и спрема вечера; у противном просиоци одлазе (Г. П.; Г.). Вечерају само мушкарци уз разговор. Кад попију четврту чашу, домаћин (девојачки отац) се обраћа момку (свом будућем зету) и пита га да ли је он *бегенисао* његову кћер, да му је није неко *нафалио* и да није под туђим наговором дошао да је проси, на шта момак обично одговара да ју је „бегенисао својом вољом“. Домаћин се обраћа са истим пита-

њима и својој кћери, па ако и од ње добије потврдан одговор, *узима се јабука*. Момак вади новац и полаже га — *меће јабуку* на синију. Тај новац узима девојачки отац и пита кћер да ли је њиме задовољна. Кад она то потврди, отац јој га предаје уз речи: „Кад си, синко, задовољна, ти га узми“. Девојка узима новац, пољуби оца у руку, затим и остале, одмакне се од синије и *двори* просиоце (С. Т.).

После метања јабуке на синију настаје *мирење пријатеља*. Момков отац вади једну своту новца (500—1000 динара) и ставља је на синију. Девојачки отац у почетку обично није њоме задовољан и тражи још: „Баци још, каже он, не мерем ја с тим моје дете опремити, јер је у тебе јака вамилија“. Тај је новац намењен за спремну младину и за дарове, па се због тога око њега погађају. Ако пак момков отац изјави да је тај новац само за спремну, и да он за себе и своје не тражи дарове, споразумеју се брзо и *намире се*. После овога девојачки отац тражи од пријатеља *кључ* да њиме *ошвори љоску*. Момков отац на плоску ставља новац, обично сто динара, који девојачки отац узима, *узео је кључ* којим *ошвара љоску*, пољуби се са пријатељем и наздравља њему и просиоцима за *срећна мира и договора*. Вечерају и том се приликом утврди дан венчања (*џилава* — свадбе) које је обично треће недеље после просидбе (С. Т.; Г.; Г. П.).

Просиоци преноће у пријатељевој кући. Сутрадан се пече крме (или брав) што је донео момков отац и око десет сати ручају. Од прасета или брера момков отац добије плехку (С. Т.) или главу (Г. П.) што носи кући. После ручка пију каву — *кавенишу* и разговарају, па се најзад спремају за полазак. Девојачка мати их дарује: момкова оца огрне кошуљом, остале парчетом платна или марамом, а момку да бошчалуку. Коње окити пешкирима. Понова се износи кава а просиоци, кад је попију, у празне филчане стављају новац — *даровину* за децу. Полазећи, просиоци остављају нешто од својих ствари у пријатељевој кући, обично плоску, тепсију или што друго (С. Т.; Г.; Г. П.; Д. П.). Раздрагани просиоци успут певају:

„Драга моја, драгога ти Бога,
Ти не гледај другог док је мене,
А ја нећу другу док је тебе...“ (С. Т.) или:

„Гледасмо се три године дана,
Гледасмо се па се и узесмо...“ (С. Т.) или:

„Ђсца млада лето летовала,
Не ваља им зиму зимовати,
Већ им ваља младим путовати...“ (Г. П.).

Кад су се приближили дому, просиоци певањем и пуцањем објављују укућанима долазак. Домаћица са осталима излази и поздравља их. Син јој прилази љубећи је у руку, а она га благосиља и распитује како су прошли. Постиђен, син не одговара, већ то учини отац.

Пошто су ушли у кућу и одморили се, позивају *маљане* — комшије на част. Кад се маљани развију, момкови родитељи разговарају: мати

се интересује како је било на прошевини, колико је дато новаца, шта девојка жели да јој се купи итд. Сутрадан долазе момковој мајци комшике у посету и на честитање (С. Т.).

Наредних дана се у момковој кући воде разговори о свадби, обавести се манастир, а једнога дана одлазе у варош да наруче све што је за младу потребно (С. Т.; Г.).

На неколико дана пред *йилав* (свадбу) момков отац тражи кума и остале законике. Са плоском ракије најпре одлази ономе кога жели да узме за кума, обично старом — „крштеном“ куму. Ако се овај нећка и одговори да не може да се прими, тражи другог. Том приликом стари кум обично овако одговори: „Просто ти било, куме, 'вала ти што си дошао да обновиш кумство, али ја сам оптерећен децом и многим кумовима, па тражи другог кума“. Затим тражи старог свата, девера, буљубашу, ашчију и чају (С. Ш.; Б.; Г. П.; Г.). Најзад домаћин позива рођаке и најближе пријатеље и комшије.

Пред вече, уочи свадбе, скупљају се сватови. Први је дошао чаја који ће са нацаком (чекићем) лупати приликом доласка сватова и *екаши* — објављивати њихов долазак, нарочито долазак законика, а на дан свадбе објављивати шта има да се ради, приказивати сватовске и младине дарове итд. (С. Р.; С. Т.).

Како који од сватова наиђе, чаја их дочекује екањем ударајући нацаком о брвна неке од зграда (сл. 1). Кад наиђе кум он „ече“ отприлике овако: „Еј, хеј, кућни домаћине, весели се, долази ти кум! Азур, азур, куме!“... Сличним поздравима дочекује и остале законике и сватове који поседају, пију каву и кад буде време вечерају. Сви преноће код момкове куће (С. Р.; Г. П.; Г.; С. Т.).

Сутрадан, врло рано, чаја лупањем нацаком и екањем буди сватове: „Азур, азур, кићени сватови, ко је коњик притежи колане, ко је пјешак притежи опанке! Азур, куме, азур, стари свате, да идемо и да путујемо!“ (С. Т.). Сватови, и то не сви, врло рано полазе, да би у рану зору стигли младиној кући. Буљубаша је на коњу или у првим колима са домаћином и носи барјак (Д. П.). У другим колима је стари сват, у трећим кум па остали сватови.

Пријатељ, девојачки отац, шаље сватовима у сусрет неколико коњаника са плоском ракије, са *ражњем ћеваја* и са хлебом (Г. П.), да поздраве пријатеље и сватове и да им кажу да их он очекује. Кад

Сн. Б. М. Дробњковић

1. Чаја „ече“ — објављујући долазак сватова (Српски Рођевац).

су ушли, распоређују их по старешинству: у зачеље софре седа *долибаша* (*долбаша*), најстарији сват по годинама, обично неки из рода, десно од њега стари сват и буљубаша а лево кум (С. Р.), или је кум преко пута од старог свата и буљубаше. Даље поседају остали сватови. Девер не седа за софру већ одлази тамо где је млада, а момка одводе и чашћавају га разним слаткишима (Г.; С. Р.; С. Т.). И чаја не седа; он је стално у послу.

Пошто су се сватови одморили и мало заложили, чаја даје знак да се треба спремати. Почне лупати наџаком и ече: „Опремај се, лијепа ђевојко!“ То је знак да се млада треба да спреми и *енђе* (С. Т.) — *енђибуре* (Г. и Д. П.) журе са спремањем младе и облаче је у руво које јој је момак донео (С. Т.; Г. П.; Д. П.). Девојачки отац је око сватова и нуди их јелом и пићем. Приближана се време за полазак; чаја лупајући наџаком и екањем позива да се пође: „Еј, хеј! Азур, куме, азур, стари свате, да идемо и да путујемо нашем двору питомоме!“ Журе се сви а девер *џрсџенује* младенце (С. Т.) састављајући им десне руке и измењујући им прстење по три пута (Б., Г. П.). После овога чаја опет ече: „Еј, хеј! Азур, сватови, азур, ђевере, изведи нам лијепу ђевојку!“ Млада праћена девером излази и том се приликом износи *ђевојачки колач* који над софром ломе пријатељи (момков и довојачки отац). Затим се хвата коло које се води око софре и кроз кућу (С. Ш.; С. Т.; Г.; Г. П.). Кад је и коло одиграно, чаја позива сватове да пођу: „Азур, азур, сватови, свак на своје мјесто, да идемо и да путујемо нашем дому питомоме!“ Млада се поздравља са својима, најпре са оцем, па са мајком а затим са осталима. Чаја позива војводе да узму младин сандук и *руво*. Пре него што им предаду, од њих девојачка родбина захтева да плате — да *дарују сандук и руво*. Војводе се као противе па напоследку плате и добију ствари (Г.), после чега их огрну кошуљама, око врата оките *грошуљама* (низовима) уштипака измешаних са шљивама и шећером, даду им печену кокош, колаче и др. што ће им успут сватови уз шалу скидати и *мезетшиши* (С. Т.). За све време се војводе шале, пењу се на кућни кров као да хоће да га руше и пале и траже да им се плати, да им се да јело и пиће, па да то не чине (Д. П.).

Најзад се, на чајин позив, сватови крећу. Млада седа у кумовска кола и у њима је до цркве, а од цркве, пошто се венча, до свога новог дома је у колима старог свата (С. Т.). Енђе седају у кола у којима је млада, а остали по истом реду као кад су пошли од момкове куће. Последњи су војводе и чаја. Кад сватови крену, девојке — *џјевачице* — их испраћају песмом (слика 2):

„Обазри се, наша сејо, на свој дом,
Обазри се, бабо те гледа,
Обазри се, мајка те гледа,
Обазри се, братац те гледа,
Обазри се, сеја те гледа!“ (С. Т.).

Млада плаче, плачу и њени, али од тренутка кад је пошла не сме се окретати на своје. Сватови јој бране да се окреће јер се верује, да ће у случају, ако се окрене, деца личити на њен род (С. Т.).

Успут, на местима где је пролаз стешњен, чаја зауставља сватове и од њих тражи да му *дарују наџак* па да их пропусти (С. Т.; С. Р.). У случају да се на путу сретну са другим сватовима, крију младу, јер се верује да она млада, коју виде, неће *загодиниши* (С. Т.). Прву воду на коју наиђу млада *дарује*; обично баци пешкир или марамицу и нешто новаца (Г.; Б.).

Раније се венчање вршило код момкове куће. То се и данас чини, али само кад је црква удаљена и зими кад се њој не може лако доћи (слика 3). Сада се обично венчавају у цркви (С. Р.). По свршеном венчању сватови одлазе момковој кући. Млада је сада у колима старог свата. Пред сватове излазе младожењини рођаци који нису ишли по младу, заустављају их и нуде јелом и пићем, па се журно враћају младожењиној мајци *на мушћулук*. Убрзо

Св. Б. М. Дробњаковић

2. „Пјевачице“ испраћају песмом сватове (Српски Роњевац).

стижу и сватови. Кола у којима је млада задржавају на великим вратницама (С. Т.), или сватови обиђу једанпут око куће па улазе у двориште (С. Р.; Г.). Чим су млада кола заустављена, *коларице* (девојке) се хватају у коло у које млада баци *јабуку с даровима* а коларице посила бонбонама. После тога млади дају *наконче*, мушко дете, које она окрене неколико пута, пољуби га и огрне бошчалуком, па га предаје мајци. То чини да би рађала мушку децу. Свекрва јој, затим, даје *сишку* (сито) са житом. Млада из сита узима жито и из руку га у два маха баца на кућу, а трећи пут баци са житом и сито на кућни кров. Пази се како ће сито пасти. Верује се, кад се сито *не ђоклоји*, тј. кад падне тако да отворена страна буде горе, да је добро, и тада сви повичу:

Св. Б. М. Дробњаковић
3. Свештеник венчава младење у момковој кући (Српски Роњевац).

„Лијело јој ситка паде; срећно!“ Ако се сито *поклоји*, тј. отворена страна је окренута доле, онда не ваља (С. Т.).

Излазећи из кола млада стане најпре на столицу, а са ње на ћилиме или сицадета која су прострta све до кућних врата (Г. П.), где је чека свекрва. Негде је свекрва не дочекује на вратима већ у кући, крај огњишта. На вратима су стављене две *бременице* (дрвена суда) пуне водом. Девер је доводи до врата, она узима ове судове и из њих просипа воду. Затим јој дају два хлеба које она ставља под пазухе, под сваки по један, и пре него што пређе праг, сагне се и пољуби га, затим пољуби руку свекрви која је пропушта у кућу. Млада прилази огњишту, пољуби га, скине *кондуре* (ципеле) из којих извади већ раније спремљен новац — *даровину*, којим дарује огњиште (С. Т.). Негде млада тај новац вади из недара (Г.). Ако свекрва није била на кућним вратима, већ је младу дочекала код огњишта, онда се млада пред њом поклони и пољуби је у руку. Свекрва је благосиља и пожели јој срећу, па се млада љуби са осталим укућанима, после чега одлази у одају где се смештају њене ствари (С. Т.; Б.; Г.).

Сн. Б. М. Дробњаковић

4. „Даривање леђена“ — млада полива сватове (Српски Роњевац).

Војводе не дају олмах ствари него траже да им се плати, наводећи како су и они *оглобљени* кад су ствари примали од девојачке родбине. Уз шалу и смех они траже да им се *глоба* надокнади и напослетку предају ствари (С. Т.).

Седа се за софру. У зачељу је долибаша (долбаша), десно од њега кум, лево стари сват, па остали по старешинству. Кад свадба траје више дана, сутрадан стари сват и кум мењају места: кум седне на место старог свата а овај на кумово (Г.). Пошто су сватови поседали *дарује се јабука* (С. Р.) — *дарује се леђен* (С. Т.). Млада, коју прати девер, носи бокал и преко њега пешкир а девер леген и *дворе свашове*, тј. иду од свата до свата, полазећи од долибаше, млада их полива да оперу

руке, затим свакога пољуби у руку, а они је дарују новцем — *дарују леђен млади* (слика 4).

Кад *софра седне* (кад отпочне ручак), млада са девером стоји у врх софре и двори сватове. Приликом ручка прву чашу наздравља кућни домаћин: „Помози и весели Боже наш састанак и сретно весеље! Здрав буди, долибашо!“ Остали му *нашћевају* — *аминују*: „Наш брат

домаћин чашу пије, Бога моли, амин, амин!“ Другу чашу пије долибаша и наздравља старом свату и тако редом. Кад домаћин узме трећу чашу, наздравља отприлике овако: „Помози и весели, Боже, данашњи наш састанак! Сретно нам весеље и аирли било! Здравницу здравили у име Бога и свете Тројице!“ Кад долибаша пије четврту чашу наздравља овако: „Помози, Боже, и весели Боже! Сретан нам састанак и сретно весеље у брата домаћина! Сретно и аирли било, дуговјеко и непроменито! Чашу пијемо, Бога молимо! У име Бога и часнога крста, тврдога закона и нашега Краља, да Га Бог живи и домаћина који чини весеље“ (Г.). Обичај је да прву, трећу и шесту чашу наздравља домаћин (С. Т.).

После *шреће чаше* приказују се — *извикују се сватовски колачи*. Чаја тражи да му се *принесу колачи* — све што су сватови донели домаћиновој кући као дар. Жене приносе, а чаја приказује подижући у вис сваки дар да се види шта је ко донео, пропраћајући то приказивање говором, у коме се на шалвив начин увеличава све оно што је дотични донео (слика 5). Сваки дар

Сл. Б. Дробњаковић

5. Приказивање сватовских колача (Српски Роџевац).

који прикаже спушта поред свата који га је донео. Прво се приказује долибашин *колач* (хлеб или погача, печено прасе, јагње или ћурка, вино, ракија, колачи и др.). Чаја узима сваки предмет, подигне га у вис и овако га приказује: „Помоз' Бог, браћо моја! Послушајте! Наш брат чини весеље, сазв'о је... (каже име) на весеље, а овај дош'о и донио лијепо поштење: коло љеба и аков пива (обично чутура ракије или вина), па још и брава. Жив и сретан био! Или: „Нуто, нуто, браћо моја, наш брат домаћин весеље чини, свога красног сина жени, па позв'о свога ђеда на пилав. Он се спремио и донио закланог вола (обично јагње или прасе), коло љеба и аков пива, и нека му је сретно! Примите, људи, на част!“ (С. Т.). Овако се приказују *колачи* и осталих сватова, увек уз шалу и смех, нарочито кад је чаја духовит и велики шалвивчина (слика 6).

После приказивања сватовских, износе се младини дарови. Прво се даје дар свекру и свекрви па осталој родбини и часницима. Чаја узима свекров бошчалук и овако га приказује: „Нуто, нуто, браћо моја, овај наш нови добитак (млада) дошла и довела бошчалук: гаће и кошуљу, чарапе, канице и све што треба живом иксану обући. Ђе си, свекре, 'ајде, болан не био!“ Кад је ово изговорио, огрће свекра бош-

чалуком, затим свекрву и редом остале, пропраћајући то сличним говорима. Тако огрнути — *кићени* сватови седе за све време, па тако одлазе и својим кућама. У Главичицама се дар даје најпре долибаши, па старом свату и куму, свекру и свекрви и осталој родбини. Дар добије и чаја, обично пешкир (слика 7). Пошто су дарови раздати, чаја

Сл. Б. Дробњаковић

6. Приказани сватовски колачи на софри (Српски Роћевац)

одводи девера и младу да се заложу, па и они иду у коло које се увелико води.

Раније је *џилав* (свадба) трајао више дана; данас махом само један дан. Кад свадба траје само један дан, сватови се у први мрак разилазе (слика 8), а чаја и ашчије траже од њих *дар* (новац) (Г. П.). Домаћи остају, веселе се, па и они са младенцима одлазе на починак. Ако свадба траје два или више дана, сутрадан млада устаје рано, спреми се, иде по воду, па, затим, заједно са девером, полива сватове да се умију и чешља их, а они је дарују новцем (С. Р.).

Ако су *џилавције* (сватови) отишли првога дана, тога истог дана у вече долазе младожењиној кући *поођани* (девојачки родитељи, браћа, сестре и блиски рођаци) који нису били на свадби. „Пилавције одлазе, поођани долазе“ и пријатељ (момков отац) их дочекује. Поођани донесу ракије и вина, брава или прасе, колача, са домаћиним вечерају, код њега преноће и сутрадан одлазе. Том приликом момков отац

Сл. Б. Дробњаковић

7. Млада са „кићеним сватовима“ (Српски Роћевац).

даје своје пријатељу плећку од брава да је понесе кући (С. Т.; Г.; Г. П.). На расстанку девојачки отац позива пријатеља да му дође у *џрвине*, да му врати посету са сином и снахом, што овај учини обично једног од већих празника (Г.).

У случајевима кад млада одбегне, кад *се украде*, многи се од ових обичаја не врше, или су врло упрошћени, нарочито кад се удовац жени по други пут. У овом случају неки од наведених обичаја обаве се још онога дана кад је девојка дошла у момкову кућу. Имао сам прилике

Сн. Б. Дробњаковић

8. Сватови одлазе своје дому (Роћевац).

9. Младожења Коста Танаковић са младом (Српски Роћевац).

да посматрам свадбу у кући Косте Танаковића, у Српском Роћевацу (слика 9), који се женио по други пут, а девојка му добегла и дошла у кућу месец дана пре венчања. Венчање је извршено у његовој кући и многи обичаји о којима смо говорили изостали су.

Бор. М. Дробњаковић

Zusammenfassung. — *Hochzeitsbräuche bei den orthodoxen Serben in der Umgebung des Klosters Tavna in Bosnien.* In dieser Gegend heiraten die Jünglinge meist mit zwanzig Jahren ein Mädchen, das ein-zwei Jahre jünger ist als sie. Früher wählten die Eltern das Mädchen für den Sohn, jetzt tun das die Jünglinge selbst oder seltener mittels „navodadžija“ — Hairatsvermittler. Wenn die Eltern des Mädchens nicht willig sind, daß ihre Tochter den betreffenden Jüngling heiratet, während sie ihn liebt, dann wird sie auch ohne Einwilligung der Eltern zu dem geliebten Jüngling fliehen. In neuerer Zeit wird diese Flucht immer häufiger, und zwar nicht aus dem angeführten Grunde, sondern aus wirtschaftlichen: um viele Auslagen bei der Hochzeit zu vermeiden. Auch wenn das Mädchen entflieht, werden gewisse Brauche beobachtet (Verlobung in der Kirche, Aüssohnung der Eltern), aber nicht so, als wenn ein regelrechtes Verlobnis stattfindet (Brautschau, Geschenke, Besprechungen, betreff der Hochzeit u. s. w.). Die Hochzeit („pilav“) findet gewöhnlich drei Wochen nach der Verlobung statt.

Die Vermählung findet in der Kirche statt, oder auch im Hause des Bräutigams, wenn die Kirche weit ist. Bei der Vermählung sind außer den Zeugen („kum“ und „bari svat“) der „dolibaša“ (der älteste Hochzeitsgast), „čaja“ (der alle Anordnungen trifft, der „vojvoda“ und geladene Verwandte und Freunde anwesend. Die Hochzeitsgäste eilen früh vom Hause des Bräutigams um das Mädchen. Vor dem Hause der Braut b^uvirten die Hochzeitsgäste, indes die „ende“ — Mädchen die Braut ins Braut-

gewand kleiden. Hierauf gibt der Brautführer der Braut den Ring, man teilt den Hochzeitskuchen, hierauf führt der Brautführer die Braut heraus. Bis zur Kirche fährt die Braut im Wagen des Paten, und von der Kirche zum Haus des Bräutigams im Wagen des „stari svat“ (der zweite Zeuge bei der Trauung). Wenn man unterwegs einen anderen Hochzeitszug begegnet, verbirgt man die Braut; das tut man im Glauben, die Braut würde kein Jahr leben, falls sie fremde Hochzeitsgäste sähen. Das erste Gewässer, auf das man trifft, beschenkt die Braut mit einem Handtuch oder Geld. Nach vollzogener Vermählung zieht die Braut in ihr neues Heim, wo viele Brauche gehalten werden (in den Reigentanz wirft die Braut einen Apfel und Bonbons; sie hebt das „nakonče“ — einen kleinen Buben; wirft mit dem Sieb Korn auf das Hausdach; beim Betreten des Hauses trägt sie zwei Brote; beim Betreten des Hauses geht sie an zwei mit Wasser gefüllten Gefäßen vorbei; sie küßt den Herd; sie küßt die Schwiegermutter und die anderen Hausbewohner, u. s. w.). Während des Mahles zeigt man die Geschenke, die die Hochzeitsgäste brachten, und hernach teilt die Braut Gaben unter die Zeugen und Verwandten. Nach dem Mahle unterhält man sich. Früher dauerten Hochzeiten einige Tage; heute meist nur einen Tag. Die Hochzeitsgäste gehen, sowie die erste Dämmerung fällt, nach ihnen kommen die „poddjani“ — die Familie der Braut, die bis zu diesem Augenblick an der Hochzeitsfreude keinen Anteil hatte.

Скорње

Поред крпља, опанка и једне врсте ципеле носили су стари Словени, пред крај многобожачког доба, повисоку кожну обућу, непрорезану на коленима и за њу су познати стари словенски називи *сайог* и *шкорње*.¹⁾ Најстарији писани извори о овој обући очувани су у Бугарској и у Русији. Назив „сапог“ одржао се и данас у Руса, а називи „шкорње“ или „скорње“ познати су у осталим словенским језицима.²⁾

Јужни Словени употребљавају још и данас у неким пределима *скорње* или *шкорње* и то: *скорње* употребљавају као завијаче ногу и као огртаче тела и *скорњи* или *шкорње* су врста повисоке кожне обуће. Прве две врсте скорњи су од непрерађене козје коже веома примитивног облика, а трећа је врста данашња занатска обућа која досеже до колена и она је са знатним туђим утицајима у кроју и у изради. Покушаћемо да прикажемо народне скорње код Јужних Словена по писаним изворима и по подацима новијих и наших непосредних истраживања у народу.

Најпростије су скорње пастирске ногавице од непрерађене козје коже, са длаком окренутом упоље. Носе их пастири у пределима источне Србије и западне Бугарске. По М. Ђ. Милићевићу у Сврљигу и око планине Ртња ногавице од козје коже чувају чобане од росе и од влаге и заклањају им хаљине, које носе до себе, од трња кроз које се веру као чобани за стоком. Те се ногавице зову *скорње*.³⁾ По Ст. Новаковићу скорње су доколенице од коже, које се и сад, пред крај 19 века, носе и тако се зову у планинама међу Ћипровцем, Пиротом, Књажевцом и Алексинцом.⁴⁾ Овчари у југоисточној Бугарској носе зими преко чакшира кожне ногавице („гаци“), сашивене од сасвим неучињене козје или од овче коже, са длаком упоље. Ове су ногавице тесне и сличне су западнобугарским беневерцима.⁵⁾ Остатака ређе употребе ногавица од сухих јарећих или јагњећих кожа, са нескинутом длаком, има код сточара брђана у Црној Гори, али им је име тамо заборављено. У Подримљу се носе *врзанице*, врста доколеница од прерађене црвенкасте или жуте

¹⁾ L. Niederle: *Život starých Slovanů*, I, sv. 2, s. 489–490. — ²⁾ Niederle, нав. дело, с. 489 у 4. и 5. нап. испод текста. — ³⁾ Српски етнографски зборник I 37–38; Гласник Срп. ученог друштва XLIX 102. — ⁴⁾ Глас Срп. краљ. академије XXIV 68, у напомени испод текста. — ⁵⁾ Хр. Вакарелски: *Битъ. София* 1935, с. 172.

коже и оне се везују каишчићима. Оне су, по свој прилици, постаде од простих сточарских скорња доколеница. Да ли су тамошњи сточари раније носили скорње засада није познато.

Збирка народне ношње у Етнографском музеју у Београду имала је два примерка скорња у облику ногавица. Један пар „скорња“ је набавио С. Тројановић 1902 год. у околини Пирота и оне се и данас чувају (ибр. 7977). Дугачке су до изнад колени и везују се уз ноге врпцом од козине. Други су примерак „скорња“ уништили мољци и расхолован је. По забелешци у музејском инвентару (ст. ибр. 1850) набавио их је Н. Зега 1906 год. у селу Радичевцу, у Заглавку, и биле су од јареће коже.

О скорњама ногавицама има мало података из нашег средњег века. Штавише о њима знамо не по називу, већ по старијим описима и цртежима, који се слажу са данашњим скорњама ногавицама. Тако у живопису из 14. века у манастиру Матејићу, у Скопској Црној Гори, који илуструје химну Јована Дамаскина, пастири, који долазе да се поклоне новорођеном Христу, носе доколенице од козје коже, чије се власи виде споља.⁶⁾ У својим путописним белешкама Џ. Хвелер забележио је 1675 год., да је обућа Морлака у Далмацији „парче коже учињене или каткад просто само осушене... На ногама до колена носе доколенице од чохе или од коже, које се стављају с чакширама, боје црвене или

Сл. П. Ж. Петровић

Сл. 1. Скорње ногавице и краће на ногама овчара из Саранга.

до колени или до раскорака. Оне су и од удара приликом ходања.

какве друге која се коме допада“.⁷⁾ По турском путописцу Е. Челебији дознајемо, да су се у Босни у 17. веку носиле, углавном, две врсте обуће: жута обућа племића и груба народна обућа.⁸⁾ Иако Челебија ништа поближе не казује о тој „грубој“ народној обући у Босни, ипак се може поуздано узети, да је она била од непрерађене коже, као што је и данас носе пастири у облику доколеница или као ногавице.

Према предњим подацима скорње су врста ногавица или доколеница од непрерађене козје или ређе од овче коже, које покривају ноге од стопала па штитиле ноге од влаге, убода

⁶⁾ Гласник Скопског научног друштва I, св. 2, с. 486. — ⁷⁾ Годишњика Николе Чулића XVII 116. — ⁸⁾ Споменик Срп. краљ. акад. XLII 19.

У источним пределима Србије носе зими поред пастира и остали људи једну врсту кожних завијача око ногу, које називају „навушти“ (навошти), башуре,⁹⁾ у Бугарској и Скопској Црној Гори „ботуши“,¹⁰⁾ а по нашим испитивањима у северним овчеполским селима називају се „голици“. Она се врста обуће разликује од скорња у томе, што се редовно прави од меке неучињене коже, најобичније јагњеће, или од опне говеђег бурага; не шије се, већ се њоме завијају стопале поврх чарапа и носи у другој, спољној обући. Пошто се ова проста кожна обућа носи у пределима где се очувала још и данас употреба скорња, то је врло вероватно, да она чини саставни део скорњама и, осим ботуша, она је старословенског порекла.

Друга врста скорња је знатно сложенија и има исту улогу као и скорње доколенице и ногавице. То је врста огртача од козје коже. Они штите пастирима одело од росе, кише и од трња. Осим тога, изгледа, да су се оваке скорње носиле и зими противу велике хладноће у планинама. Један француски писац, из средине 16. века, казује за Словене у Истри и Далмацији, који живе по хладним планинама, да се одевају у великим вучјим, медвеђим и другим кожама од зверова.¹¹⁾ Кожне огртаче помиње и Ст. Мачај у Заглавку 1866.: пастири имају посве страшан изглед са својим кожусима (несумњиво скорњама), с којим омотавају тело и ноге.¹²⁾ Леди Мери видела је 1717 год. у Мохачу примитивно народно одело од коже, које се суши на сунцу.¹³⁾ Врло је вероватно да и „власаста кабаница“ на пастиру, по фресци у Спасовој цркви у Жичи, није ништа друго до скорње у облику огртача.¹⁴⁾

За збирку Етнографског музеја у Београду набавио сам 1926 год. скорње у облику огртача са ногавицама у селу Пирковцу у Сврљигу (ибр. 8713). Сашивене су од козје непрерађене коже и са длаком окренутом упоље. Имају две посебне ногавице које досежу скоро до кукова. Завезују се дуж ногу врпцом од козје длаке или танком опутом. Не покривају стопале. Горњи део скорња има облик огртача са рукавима, а има их и без рукава. Дугачак је до колена и опутом сашивен из три парчета коже. Спреда се преклапа и везује опутом на два места, под вратом и испод бедара. Није постављен, а длака је као и на ногавицама окренута упоље. На врху је пришивено парче коже у облику великог оковратника, које штити врат и уши од хладноће. Има скорња које уместо овог оковратника имају куласту кожну „гуглу“ (капуљачу), која се за време непогоде натиче на главу. По народном казивању оваке се скорње носе и у суседном пределу Голаку и у селима Тимочке

⁹⁾ Гласник Етнографског музеја у Београду II 67, IV 14. — ¹⁰⁾ Сборникъ за народни умотворения и народописъ (София) V 59; Гласник Скоп. в. др. VII—VIII 364. — ¹¹⁾ Rad Jugoslavenske akademije (Zagreb) LXII 76, у 2. нап. испод текста. — ¹²⁾ Гласник Срп. уч. друштва XIX 332; видети и В. Тителбахов цртеж пастира са скорњама из Тимочке Крајине у В. Карина *Србији* (Београд 1887), с. 891. — ¹³⁾ Голишница Н. Чупића XLV 70. — ¹⁴⁾ В. Петковић: Спасова црква у Жичи (Београд 1911), с. 80.

Крајине под Старом Планином (у Заглавку и Загорју). Данас их носе још само старији овчари, а млађи врло ретко.¹⁴⁾

Трећа врста скорња очувала се као народна обућа у југозападним пределима Јужне Србије („скорни“), затим у Хрватској и у Словеначкој („шкорње“), а под измењеним називима у осталим јужнословенским земљама. Ова је врста скорња шивена и кована од непрерађене или прерађене коже. Оне доњим делом покривају стопале, а горњим ноге, по правилу, до изнад колени.

Најпримитивнији облик ове врсте скорњи памти се у народној успомени у Прилепу, јер се и данас тамо каже за грубу ковану обућу да је као „скорни“. „У Прилепу су обућари правили „скорне“ за време

Сл. П. Ж. Петровић

Сл. 2. Овчар из Сврљига са скорњама ноговицама, скорњама огртачем од козје коже и шубаром „ушанком“ од јагњеће коже.

Турака. Оне су биле од меке коже, чињене у Прилепу код табака, а биле су високе до испод колена. Биле су од целе коже од коза, и то без потплати; на стопалама су појачане обичном кожом званом „мешин“ (штављена овчија кожа). Пред крај турске владавине скорне су нарочито прављене за отменије Турке од тврђе коже. Та је кожа доношена из Русије и звала се „јуфт“, а била је прилично дебела и масна. Скорне

¹⁴⁾ Сврљички пастири носе уз скорње парче козје коже, које називају „подупина“, и употребљавају га за седење на влажној земљи. Уз скорње се носи кожна торба „тарчуг“ у коју се држи храна, а неки пастири носе још и гајде, да свирањем у њих скрате досаду за стадима.

су се правиле и од других лепших кожа, као што је „деве-роган“ (камиља светла кожа) и слична њој „видело“, слична јуфту, доста дебела и масна, али и са спољне стране сјајна. Све ове коже доношене су нарочито прерађене за скорне („извиткани“, „истргани“, тј. извијене, извучене). Кожа „деве-роган“ је била из „Арабистана“, а „видело“ „од Европа“. Скорне су прављене од целе коже као чизме, а биле су често високе до изнад колена. Биле су постављене и потковане обичном потплати и ђоном. Имало их је и од две врсте кожа; тада је део око глажњева био од мекше коже и био је набран, док је горњи део испод колена био од дебље и тврђе коже. Оне које су биле изнад колена биле су на прегибима од мекше коже. Обе врсте скорана правио је у Прилепу и сада живи обућар Спира Спасевић. Прве су изгледале као назувци („објала“), и када је била киша или снег стављале су се на њих „сандаклије“ (кожне каљаче). Друге, тврде скорне продаване су пре 35—40 година по 60 гроша или за „три бели меџудији“. У Галичнику и Лазаропољу сазнао сам да су се „скорне“ правиле исто тако као и чизме од једноставне мекше и црвене коже, и да су их правили мајстори из Елбасана и Корче у Арбанији. Ова је њихова обућа била понекад висока до средине листова.¹⁶⁾ По приватним саопштењима дознао сам, да су и у осталим већим местима Јужне Србије (Битољу, Охриду, Дебру, Крушеву и др.) „скорни“ стари назив за познату ковану и шивену занатску обућу коју данас називају „чизме“. У пределу Морихову, у Јужној Србији, познати су, али у реткој употреби кожне „скорни“, а то су нека врста старинских чизама. Оне су имале два главна дела: „корутку“ горњи део и „стапало“ доњи део скорња.¹⁷⁾

Кожна обућа у облику данашњих чизама а са називима „скорње“, „шкорње“ и „сапог“¹⁸⁾ била је позната Јужним Словенима пре доласка Турака на Балканско Полуострво. У светостефанској повељи, писаној у другој десетини 14. века, помињу се у манастиру Бањској, под Рогозном, „шавци“ (кројачи) „кожушни“ и „скорњани“¹⁹⁾. Ово разликовање кројача јасно доказује, да је у Србији средњег века било нарочитих мајстора који су кројили и шили скорње. Даље дознајемо, да су првобитне скорње биле шивене, а не коване као што се данас израђују. То изриком потврђује и бугарски егзарх Јован, по коме кројачи показују својим ученицима „рџзати“ и „шити сапогы“.²⁰⁾ И обућа неких ктитора по фрескама у средњовековним српским и бугарским манастирима је дугачка, шивена од меке коже, слична скорњама без потпетнице и потплати. Тако нпр. властела краља Милутина на фресци у Спасовој цркви у Жичи има кожну обућу од црне, а сведи од жуте боје.²¹⁾ По минијатури једне

¹⁶⁾ Г. Б. Русић, дипломирани студент етнологије, био је љубазан да прикупи прошлог лета ове податке о скорњама у Прилепу и да ми их уступи за овај рад. — ¹⁷⁾ В. С. Радовановић: Народна ношња у Маријову (Скопље 1935), с. 97. — ¹⁸⁾ Гласник Срп. уч. друштва XXII 362. — ¹⁹⁾ Споменик Срп. Краљ. акад. IV 7. — ²⁰⁾ Niederle, нав. дело, с. 489. — ²¹⁾ В. Петковић, нав. дело с. 54, 83.

светогорске повеље из 1429 год. кожна обућа синова деспота Ђурђа је висока тако, да прекрива доњи део листова, као чизме, на прстима је шиљаста и навише поврнута, нема потпетнице ни ђона.²²⁾

Назив „шкорње“ очувао се за ковану и шивену обућу занатске израђевине у Словеначкој и мање у Хрватској. Ова је обућа, нема сумње, претрпела знатне измене у кроју и материји под утицајем усавршеније стране занатске обуће. Данашње „шкорње“ у Словеначкој и Хрватској имају поред назива још само неки незнатни траг од старих народних „шкорњи“.

Најстарији писани помен о словеначким шкорњама је из 14. века. Францеско ди Тапо, описујући посету Словенца патријарху Берtrandу у Аквилеји 1334 год., казује, поред осталог, да су Словенци на ногама „носили високе, дебеле и потковане шкорње, које су држали у рукама или о штапу наслоњеном на рамену“²³⁾. По Валватору су Горенци носили пред крај 17. века шкорње, а Долењке набране шкорње или „чевље“ (ципеле).²⁴⁾

У првој половини прошлога века ношене су шкорње, високе до преко колена, у околини Љубљане, Смледника, Шкофје Локе и у Корушкој. У словеначкој Штајерској мушкарци су носили шкорње до колена, а било их је високих и преко колена. У Крањској је женскиње носило шкорње, али ређе, и за лето су биле спреда опшивене белим концем. У околини Љубљане шкорње за женскиње имају црна стопала и жућкасте „шкорњице“ (саре уз ногу) са уским зеленим каишчићем над коленима. Шкорњице су редовно биле углачане. Корушки Словенци су носили високе шкорње о празницима, а Белокрањци су их ретко носили.²⁵⁾ У словеначкој Подравини су шкорње носили само свештеници²⁶⁾.

У Словеначкој шкорње нису биле истог облика, већ су се разликовале по величини, кроју, боји и по украсима. По Хаквету Зиљани су почели носити дугачке шкорње крајем 18. века, које су павлачили преко ногавица. У 19. веку оне су биле дугачке преко колена, а понеке су, утицајем барока, биле посувраћене уназад. Прављене су од меке, у почетку од црне, а касније од риђе коже. Од 1875 год. Зиљани носе шкорње само кад иду у цркву на благосиљање.²⁷⁾

Занимљиво је, што се у Словеначкој понегде „шкорњама“, а „шкорњицама“ редовно називају само кожане саре (der Stiefelschaft), које покривају ноге више стопала. То упућује на претпоставку, да су најстарије шкорње у Словеначкој имале облик и улогу скорњи ногавица које су, као што смо напред показали, носили Морлаци у северној Далма-

²²⁾ Гласник Скоп. и друштва XI 105—103. — ²³⁾ Albert Sič: O slovenskih narodnih nošah (Ljubljana 1919), с. 53. — ²⁴⁾ Sič, стр. 54, 55 — ²⁵⁾ Sič, стр. 35, 37, 38, 43, 44, 49, 51, 60, 65—71. — ²⁶⁾ Etnolog (Ljubljana) V—VI 13; в. шкорње по акварелу Голденштајна и Принцофера из прошлог века у прилогу после стр. 24, бр. 3, 5 и 12. — ²⁷⁾ Etnolog V—VI 8.

цији и које се још и данас носе у граничним пределима између Србије и Бугарске.

Али и пре него што се појавила занатска обућа у облику чизама било је у употреби код Јужних Словена неколико врста сукнених завијача око ногу тзв. доколенице (навушти, навошти, докољенице) и плетене назувице (назувци, назухе, назубак, назувачи, навршици, навлачак, бјечве и др.). Осим народних завијача ногу употребљавали су се, а понегде се употребљују још и данас, неколико доколеница страног порекла, које су шивене од коже, сукна, чохе или од платна: чизме, местве, дизлуци, цегар²⁸⁾ и калчине.²⁹⁾ Чизме су потисле у Хрватској, Северној Србији и у Бугарској не само облик старих скорња већ и сам народни назив.

Тешко је утврдити која је врста скорња била првобитна. Скорње доколенице, ногавице и огртачи су примитивнијег облика од скорња обуће, па је вероватно, да су од скорња доколеница или ногавица постале скорње обућа. Народна казивање да се правим скорњама зове проста народна обућа (Јужна Србија) и висока обућа која горњим крајем прелази колена (Словеначка), очигледно упућује на везу скорња ногавица са скорњама обућом. Ако је назив *скорње* или *шкорње* постао од старословенске речи *скора*³⁰⁾ у значењу *коре*, — у овом се случају односи на стврднуту кожу доколеница, које имају облик коре у стабала, — онда би горња наша претпоставка била више поуздана него вероватна. Али ако је старословенски назив *скорње* означавао стврднуту, непрерађену кожу, а на такву претпоставку упућује данашња кожа на скорњама све три врсте, онда је, нема сумње, старословенским апелативом *скорњама* називано одело од сухе, непрерађене коже.

Сл. 3. Словеначке мушке „шкорње“ по акварели из 19. века (лево); женске „чизме“ или „шкорње“ из Св. Недеље у Хрватској. По цртежу Зденке Сертић 1937 г. (десно).

²⁸⁾ Чизме, местве, дизлуци и цегар су источњачког порекла; најстарија је обућа цегар, помиње се у 14. веку (в. Годишњица Н. Чупића XXX 202 и д.); чизме помињу писци 17. века, а местве 18. века (Годишњица Н. Чупића XXX 206); дизлуке помињу писци новијег времена. — ²⁹⁾ Калчине су романског порекла, помињу се од 18. века (Rječnik Jug. akad. код нав. речи). — ³⁰⁾ F. Miklosich: Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen (Wien 1886), код нав. речи.

Тканине су знатно подесније за одело него кожа. Оне су код Јужних Словена потисле употребу коже за скорње доколенице, ноговице и за огртаче. Али се за одело сточара кожа показала приносија и боља од тканина, па зато код њих још и данас налазимо скорње, тј. кожне ноговице, доколенице и огртаче. Из истог узрока тканине нису могле да замене ни кожно обућу. Зато је у народу познатији назив скорње или шкорње за обућу него за ноговице и огртаче. Кад су скорње обућу почеле израђивати занатлије, постале су скупље од прости народне обуће. Тада су је почели носити само отменије и богатије личности, а у народу се данас већ у многим јужнословенским пределима не зна за старе скорње.

Петар Ж. Пећпосух

Zusammenfassung. — „Skornje.“ Auf Grund älterer schriftlicher Belege und neuerer Forschungen im Volke schließt der Verfasser, daß mit der slavischen Benennung „skornje“ oder „škornje“ heute bei den Südslaven lederne Stücke des Gewandes und der Fußbekleidung bezeichnet werden u. zw.: Fußwickler, Umhänge und hohe Stiefel. Umhänge und Fußwickler sind in sehr primitiver Form bei den Hirten erhalten und in Gebrauch, während Stiefel noch im Mittelalter Handwerkserzeugnis waren. Stiefel waren bedeutend teurer als gewöhnliche Volksfußbekleidung, deshalb trugen sie nur Herrscher und bedeutendere und reichere Leute. Als Handwerkserzeugnis erlitten die Stiefel im Laufe der Zeit ostliche und später auch germanische Einflüsse. Der erhaltene jugoslavische Ausdruck „skornje“ für primitive Fußwickler und Umhänge aus unverarbeitetem Leder weist daraufhin, daß man unter diesem Namen bei den alten Slaven nicht nur lederne Fußbekleidung sondern auch sonstige Kleidungsstücke aus Tierhäuten versteht.

Мушка народна ношња у Мачви

Испитивање народне ношње у Мачви започела сам још 1931 год., а у лето 1937 год. продужила и потпуно завршила. Испитивање сам вршила скоро у свим селима равне Мачве, понајвише у селима: Табановићу, Причиновићу, Штитару, Дубљу и Прњавору. Највећи део података о старој ношњи добила сам од Тасе Максића и Маринка Пурешевића (старци од 87 година), као и од Живадина Панића (старца од 64 године), из села Табановића.

Овај мали прилог проучавању народне ношње у Мачви у главном сам обрадила према штампаним упутствима професора Господина Тихомира Р. Ђорђевића.¹⁾

Издвојила сам и средила само податке о мушкој ношњи, док ћу податке о женској ношњи средити доцније. Прикупљену грађу о мушкој ношњи у Мачви износим у два дела: у првом делу се говори о старој ношњи, у другом о садашњој.

Народ у Мачви, одмах по ослобођењу од Турака, одевао се сиромашније него данас. То је сасвим разумљиво, кад се узму у обзир непрестани ратови с Турцима, услед чега је народ осиромашео и оголео. То се најбоље види по зимској ношњи како мушкој тако и женској. Људи су до кошуље облачили само кожухе са рукавима, а жене кожухе без рукава. У Табановићу ми је стари Таса Максић причао да се женио о зимском св. Јовану и да је на себи од одела имао само гаће и кошуљу. Тек тридесет година по ослобођењу, кад је народ почео привредно да јача, ношња је била богатија у хаљецима. Нарочито се то види у мушкој ношњи.

Данашња ношња у Мачви знатно се разликује од оне која је била отприлике пре шездесет година. Та се разлика нарочито опажа у селима ближе Шапцу. Промене су наступиле и у мушкој и у женској ношњи. Нарочито су се велике промене извршиле на мушком празничном оделу; на пример, нема данас више оног богатог чоханог одела извезеног срмом и свиленим гајтаном. Данас је оно остало само у сећању код старих људи. Близина вароши, слабије економске прилике, и географски положај Мачве, много су допринели губљењу старе ношње.

¹⁾ УЋушисво за прикуљање градива о ношњи у нашем народу (Гласник Земалског музеја за 1926 и посебно).

Народ у Мачви пази много на одело: да је чисто, лепо и читаво. На практичност одела, у раније време, није се много полагао; главна пажња обраћена је на богате украсе. Лепо одело је само оно које је скупоцено, па се зато у народу каже: „Не питај што је лепо него што је скупо“. Данас се много више пази на практичност одела. Нема велике разлике између свакидашњег и празничног мушког одела. Једина разлика је у томе што је празнично одело ново или само чисто, а свакидашње је старо и закрпљено.

Богати људи у овоме крају мање крпе одело. Они обично крпе само оно одело које облаче у радне дане, и то врло мало. Сиромашни крпе одело докле се може крпити. Жене крпе и мушко и женско одело, а људи крпе само онда кад су самци. Има дана када не ваља крпити одело. Тако на Пресвету суботу или Заклопиту суботу (прва субота после Духова) не ваља крпити ништа од мушког одела. Не зна се зашто. Затим, Крстопоклоњене недеље, треће недеље Великога поста и Велике недеље не ваља ништа шити ни крпити деци, да не би боловала од падавице. На Велики четвртак не ваља ништа шити, јер се верује да ће целе године падати град. На дан Успенија св. Ане (7 августа/25 јула) не ваља деци ништа шити и крпити, да не би боловала „од гуше“.

Народ врло много полаже на чистоћу рубља и одела. Док се није знало за сапун и соду, народ је прао рубље цеђем од пепела. Данас се пере рубље сапуном и содом. Перу само жене; људи никад, па и кад су самци. Има дана када не ваља прати рубље. Тако се не пере рубље кад је младина, јер се верује да ће се онда брзо поцепати. Исто тако ни петком, јер ће се разболети од „врућице“ (тифуса) онај ко га пере.

За људе који су немарни у одевању, било да су поцепани или прљави, кажу да су проклети од Бога. Народ обично те људе избегава. Овакви људи служе селу за потсмех.

Одело, поред тога што има намену да заштити тело, може да послужи и за друге сврхе. Мушкарци везују рукаве од гуња при дну и у њих стављају кукуруз, жито или воће, те се тако послуже кад немају торбе. Често из капе пију воду. Чобани у недостатку суда намузу млеко у капу и из ње пију. Кад су у пољу на раду и кад дође време одмору, обично свако простире по земљи свој гуњ или се њиме покрије. У нарочитим случајевима капа или ма који хаљетак може да заступи ону личност којој припада. Тако кад је неко тежак болесник и не може да оде свештенику да му „очита молитву“, онда неко од укућана понесе најчешће његову капу, гуњ или конац да свештеник на њима очита.

I Стара ношња

1) *Свакидашње летње одело*. — Одело које се носи у радне дане зове се „носаће“. Летња мушка ношња била је у почетку сасвим једноставна, док је доцнија била богатија у хаљецима.

Мушкарци су носили на глави једну врсту капе од црвене чохе, налик на фес. Разликовала се од феса по томе што није имала кићанке, што је била дубља, и што није била при врху сведена, већ је исте ширине као и доле. Ова се капа одржала до пре педесет година. Неки су носили и праве фесове са врло великом кићанком која је падала до рамена. Кићанке су биле од црне свиле или памука. Најстарији људи су ми казивали да се њихови стари нису хтели сахранити без „веса“. Ако се деси да неко умре, а нема новог феса, морао се пошто пото набавити. У то време носиле су се и капе „чорапаче“. Те су капе биле дубоке тако да су се на хладном времену могле навући преко ушију. Капе „чорапаче“ плеле су жене од разнобојне вуне, а могле су се купити и готове у граду. Црвену капу и фес замениле су шубаре од беле и црне јагњеће коже, а у новије време црни филцани шешир. Шубаре су правили сеоски „кожуари“, а куповале су се и готове у граду. У исто време када су се почеле носити шубаре, почињу се носити и сламни шешири. Шешири су били са повисоким теменом, а узаним ободом. Куповали су се у граду; носили су их само млађи људи.

До тела су облачили „рубину“, кошуљу од грубог кудељног платна званог „кудељна бега“. Оваква се кошуља звала „кудељара“. Код ове старе кошуље горњи део, од рамена до струка, звао се „ождреље“, а доњи део, од струка до изнад колена, докле је допирала, звао се „скути“. Око врата била је узана огрлица нешто мало везена. Вез је био у виду крстића од памучнога конца и то црвене, црне и плаве боје. Под грлом се закопчавала „сапињачима“. То су дебљи упредени кудељни конци пришивени на крајеве огрлице и обично завезани. Биле су у употреби и металне копче. Spreда је кошуља била изрезана до струка а ивице обично порубљене. Рукави су били дуги до изнад шаке и доста широки. Скути су били необично широки, набрани у ситније наборе.

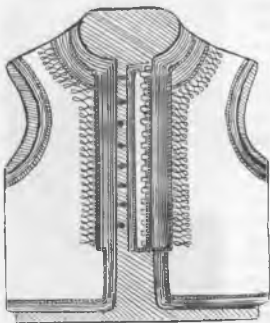

Сл. 1. Летња ношња старијих људи у селу Табановићу.

На доњем делу тела облачили су гаће, али тако, да су увек биле испод кошуље. Гаће су биле дуге до изнад чланака, са широким ногавицама и између њих повећим туром. На гаћама око струка правио се поруб звани „овењача“ у који се увлачио „свитњак“ (гатњик) испреден од кудељног конца од четири струке. Гаће су прављене од кудељног платна. Платно су ткале саме жене, а оне су кројиле и шиле кошуље и гаће.

Око струка а преко кошуље опасивали су „појас“ ткан од разнобојне вуне са пругастим шарам (црне, жуте, зелене, црвене и др.). Постојали су и једнобојни појасеви, ткани од црне или црвене вуне. Појас се на крајевима завршавао дугим ресама, које су све по три уплетане уједно; био је дугачак до три метра, а широк до 15 см. Преко овога појаса опасивао се обичан кожни кајш, широк до 5 см. О кајшу је увек ношен нож, који је низ леву бутину висио о „сарачу“, каишу дугом до 25 см. Нож се увлачио у увлаку — „цагрије“. На кожном појасу ношена је кожна кесица у коју су стављали кремен, труд и дуван, а о једном крају кожног појаса висило је огњило.

Преко кошуље облачила се „черма“, јечерма“ или „дечерма“. Она је била од плаве чохе, без рукава, дуга до појаса и спреда се није преклапала. Била је свуда извезена црним свиленим гајтаном; нарочито су предње половине черме падале у очи богатим везом. На черми су била округла дугмета од гајтана, која се нису закопчавала, већ су служила само за украс. Доцније, када се појавио „фермен“, који је заменио черму, ношен је фермен од шајка, дуг до појаса, без рукава и спреда се није закопчаво, већ је био стално отворен. Био је украшен вуненим гајтаном око врата, по ивици, са стране и око изреза за рукаве у 4—5 реда (цртеж 1).

Цртеж 1. „Черма чована“.

испод колена „подвезама“ испреденим од разнобојне вуне; подвезе су се завршавале са кићанкама, које су висиле као украс са спољне стране ногу.

Стари људи памте да су се у Мачви носиле „врце“, опанци прављени од пресне свињске коже. Ове су опанке сами правили и били су веома прости и груби. У исто време ношени су и бољи опанци. Они

Обућа. — Чарапе се у Мачви називају и „чораве“. Оне су биле од вуне и врло кратке, једва четири прста изнад чланака. Плеле су се од беле вуне, а нешто доцније појавиле су се чарапе у боји, обично црне, зелене, црвене и др. Пре 60 година појавиле су се чарапе плетене од црне вуне и завршавале су се ширим поплетом, који се изводио у току самог плетења од разнобојне вуне (црвене, зелене, жуте и др.). Шаре су обично разни цветови, руже и листићи. Оваква иста шара изводила се и на горњем делу стопала, као и на назувицама. Чарапе су се везивале

су прављени од штављене говеђе коже, били су једноставни и имали свега један „преплет“ по средини и мањи кљун. Куповали су се у граду. За ноге су се придржавали једним ужим каишем, који се само једанпут обавије око чланка и са стране закопча на „пређицу“, металну копчу. Опанци са пређицом могу се видети и данас код старих људи. Неки су два три пут обавијали и каишеве око ногу; каишеви су на једном крају имали металну копчу која се прикачињала за чарапу.

Од колена до чланака стављали су „тозлуке“. Они су били од белог сукна, овичени црним вуненим гајтаном. Закопчавали су се позади металним копчама. Од пре 50 година бели тозлуци су нестали и наместо њих јавили су се тозлуци од шајка или плаве чохе (код богатијих). Тозлуци су се под коленом везивали „подвезама“ тканим од једнобојне вуне, обично црвене или црне. Подвезе су на крајевима имале кићанке од разнобојне вуне, које су са спољне стране ногу висиле као украс.

2) *Празнично летње одело*. — Одело које се носи празником зове се у Мачви „стојаће“. Нема велике разлике између свакидашњег и празничног летњег одела. Разлика је једино у томе, што је празнично одело само ново или што је од мало бољег материјала.

Празнична капа била је иста као у радне дане, само је разлика у томе што је нова.

Кошуља и гаће разликовале су се од свакидашњих што су биле од памучнога платна, а код сиромашнијих од кудељнога платна. Скути на празничној кошуљи били су набрани у ситне наборе („фалте“) који су били лепо и чврсто испресовани.

Преко кошуље, на горњем делу тела, облачили су „черму“ од плаве чохе. Разликовала се од свакидашње што је везена жутом или белом срмом, и што су украсна дугмета била сребрна, округла и на врху мало зашиљена. Она су била на черми највећи украс. И фермен је само по кроју био исти са свакидашњим, иначе се правило од плаве чохе и украшен је црним свиленим гајтаном.

Богатији су носили ципеле, а сиромашнији само нове опанке. Чарапе су биле исте као и свакидашње, само нове. Празнични тозлуци код богатијих били су од чохе, а код сиромашнијих од шајка и овичени вуненим гајтаном.

Зимско свакидашње одело. — Зими су носили исто тако црвену капу и фес, али су главу омотавали „шаловима“ дугим 2 до 3 метра а широким 40 см. Шалови су ткани од беле или црне вуне, а било их је тканих и од разнобојне вуне са пругастим шарама (црне, зелене, жуте, црвене и др.). Могли су се купити и готови у граду. Доцније, када су се појавиле шубаре, ношене су шубаре које су и изнутра биле постављене руном.

Кошуља је била иста као и летња. Преко ње су облачили „велике кожухе“. Кожуси су имали дуге рукаве, а дугачки су били до близу

колена. Спреда су били нешто украшени, и то опет кожом, само црвене боје. Дугмета као и петље биле су начињене од коже. Кожух се временом губио, тако да га данас скоро нема. Једино се задржао кожух без рукава.

Неки су место кожуха облачили „ђуде“. Она је била са рукавима или без рукава. Ђуде су се правиле од плаве чохе и постављале белим платном. Између чохе и поставе стављао се памук, и зато су биле испрошиване у ситне коцке. Ђуде без рукава носиле су се лети место фермена, а зими се облачила прво ђуда, а преко ње фермен.

Пре једно 50 година почео се носити у Мачви као горња зимска хаљина „мајсторски гуњ“. Њега су у Мачви донели босански зидарски мајстори, вероватно из Осата. Овај су гуњ једино знали да праве ови зидари, те је по њима и добио име „мајсторски“. Гуњ је био од мркога сукна, дуг свега до појаса, није се преклапао, већ се спреда закопчавао дугметима и петљама од гајтана. Рукави су били широки и дуги до шаке. Свуда околу и око рукава био је опшивен у једном реду црним вуненим гајтаном. Мајсторски гуњ носио се само једно кратко време; већ се пре светскога рата престао носити.

Сл. 2. Зимска ношња старијих људи у селу Табановићу.

На доњем делу тела носили су чакшире. Све до светскога рата чакшире су биле само зимска хаљина. Лети се нису носиле, јер је то била срамота, а нарочито за млађе људе. Најстарији људи се не сећају када су се почеле носити у Мачви прве чакшире. Колико они памте ношене су увек, али не сви, можда свега једна половина људи у селу. Свакако су Турци донели чакшире, јер су њих и џемадан називали „турско одело“. Најстарије чакшире биле су од белог сукна, сасвим просте и по кроју су се знатно разликовале од данашњих. Око струка имале су „овењачу“ у коју се увлачио „свитињак“ и тако су се набирале. Џепове нису и мале, већ су само били прорези. Ногавице су биле позади расечене и закопчавале се гвозденим копчама. Између ногавица био је широки и велики тур, а код неких је био тако велики да

се чак по земљи вукао. Чакшире су свуда биле опшивене само у једном реду црним вуненим гајтаном.

Зими, а често и лети када су велике непогоде, облачили су преко одела „ресани“ или „велики“ гуњ од мркога „са прста“ дебелог сукна.

Он је био необично широк, нарочито у доњем делу, и зато се спреда јаче преклапао. Закопчавао се дугметима од гајтана од чега су биле и петље. Цепове није имао, већ су место њих били коси прорези, колико да се руке склоне од хладноће. Ресани гуњ је по својој спољној површини имао ресе дуге до 3 см., које су приликом ткања уткиване у сукно у размаку 2—3 см. На киши је био тако издржљив, да је на њега могла да пада по три дана, а да не прокисне. Велики гуњ је имао позади пришивену „капу“ у облику троугла која се по потреби навлачила на главу (цртеж 2).

Ногавице од чакшира увлачили су у чарапе, које су биле исте као и летње. Преко чарапа навлачили су „навлачке“ или „назуваче“, које су покривале саме прсте стопала. Плетене су од исте вуне од које су плетене и чарапе. Зиме место чарапа стављали су „обојке“, које су жене ткале од мрке или разнобојне вуне у пругасте шаре. Обојци су били дуги један метар, а широки 25 см. Један крај обојка прикачи се за палац и даље се увија нога све до преко чланка. Зиме су се носили опанци као и лети, само увек са кајишевима.

Празнично зимско одело. — Капа, кошуља и гаће биле су исте као и у радне дане, само што су нове и од нешто бољег материјала.

На горњем делу тела, преко кошуље, облачили су копоран од плаве чохе, лепо украшен црним свиленим гајтаном; нарочито су предње половине копорана и доњи делови рукава, на горњој страни, били врло лепо извезени. Гајтана је било и свуда по ивици копорана, око врата, са стране и при дну рукава у 5—6 редова. Рукави су били доста широки и доле изрезани, а изрези опшивени гајтаном и украшени дугметима од гајтана, која се нису закопчавала, већ служила само за украс. Копоран се закопчавао са стране. Он се спреда преклопи тако да десни крај од копорана улази унутра, а леви се споља закопча са стране код десног рамена на једном дугмету од

Цртеж 2. „Ресани гуњ“.

својој спољној површини имао ресе дуге до 3 см., које су приликом ткања уткиване у сукно у размаку 2—3 см. На киши је био тако издржљив, да је на њега могла да пада по три дана, а да не прокисне. Велики гуњ је имао позади пришивену „капу“ у облику троугла која се по потреби навлачила на главу (цртеж 2).

гајтана. Доњи делови рукава и предње половине копорана били су постављени црвеном чојицом.

Преко копорана облачила се черма, о којој је раније било речи; доцније, када је черму заменио фермен, облачио се фермен, о коме је такође било говора.

Богатији и угледнији људи уместо копорана носили су „џемадан“ од плаве чохе. Он је по кроју сличан копорану, само је спреда јаче изрезан и није се преклапао. И вез је на џемадану сличан везу на копорану, само је место гајтана била жута или бела срма. Дугмета на изрезу од рукава била су од срме. Под појасом, докле је џемадан био дуг, закопчавао се на 2—3 сребрна дугмета. Преко џемадана облачила се раније описана черма.

Око гуше стављали су „огрљак“, огрлицу од плаве чохе. Огрљак је био извезен врло лепо жутом или белом срмом и закопчавао се на врату металним копчама. Око руку стављали су „наруквице“. Оне су биле од плаве чохе и украшене жутом или белом срмом. Наруквице су покривале руку од шаке до половине лакатне кости, и закопчавале су се испод руке металним копчама.

Преко свега овога облачили су гуњ „крџалинац“ од сукна, а доцније и од шајка (цртеж 3). Он је био искључиво зимска стајаћа хаљина. Гуњ „крџалинац“ био је дуг до струка, спреда се није преклапао, већ само закопчавао дугметима и петљама од гајтана. Рукави су били дуги до шаке, широки и без изреза. Гајтана је било свуда по ивици копорана, око врата, са стране и при дну рукава, затим су извођене шаре на самој површини гуња у облику неких кривина, све у 6 до 11 редова гајтана.

Цртеж 3. Гуњ „крџалинац“

Предње половине гуња и доњи делови рукава били су постављени плавом чојицом. Гуњ крџалинац је један од најстаријих гуњева у Мачви, а деведесетих година 19 века почео се носити обичан гуњ, који се и данас носи. Он је од сукна или шајка. Свуда је био украшен црним вуненим гајтаном у 5—6 редова, закопчавао се са стране дугметима и петљама од гајтана. Гуњ је дуг до испод кукова, а рукави до шаке. Предње половине гуња, као и доњи делови рукава, били су постављени црвеном чојицом, која се видела када је гуњ отворен.

На доњем делу тела облачили су чакшире од плаве чохе са врло великим туром, да се и по земљи вукао. Оне су биле врло лепо украшене црним свиленим гајтаном. Ногавице су се проширивале у пачалукe,

који су били опшивени црним свиленим гајтаном у 5 до 6 редова. Сиромашнији људи правили су чакшире од мркога сукна или шајка, такође са великим туром и украшене гајтаном. Чакшире са великим туром ношене су у Мачви све до пре 30 година, када су потпуно нестале.¹⁾

Око струка опасивали су појас (о коме је било речи) преко копорана, тако да се испод черме или фермена видео. Неки су опасивали појасеве „тримболосе“ од сукна или чохе црвене или жуте боје, широке 40 см. а дуге до 2 метра. Преко ових појасева стављали су силаје, који су служили за ношење дуванкесе, кресива и огњила, а неки су задевали и оружје. Пре светскога рата, као и неколико година по рату, ткани су појасеви од памучног конца, и то само у две боје: црвеној и црној, црној и жутој, црној и белој итд. Шаре су биле обичне пруге или ситне коцке. Овакви се појасеви сада не носе, чак се врло ретко виђају и код старијих људи. У исто време ношени су и везени појасеви на црној ткиној вуненој основи. Вез је од жуте или беле срме у виду разних цветића, ружа и листића. И ови се појасеви данас више не носе.

На ногама су облачили вунене чарапе, о којима је раније било речи. Богатији су носили ципеле. Неки су носили црвене опанке, које су куповали у граду. Кожа се бојила у јасеновини и добијала црвенкаста боја. Ови су опанци били лаки и просто израђени, са три преплета, са једним по средини и са по једним са стране. Нешто доцније јављају се опанци слични данашњим, од дебље штављене говеђе коже, са великим кљуном и испреплетани грубом и широком опутом. Пре 30 година почели су се носити опанци од врло лепе и лаке говеђе коже и са врло много ситних и збијених „преплета“; то су опанци „шилкаши“ који су и данас врло омиљени код младића, а нарочито ако су са „лакованим“ каишевима.

II Данашња ношња

Лешње свакидашње одело. — На глави носе црне филчане шешире или сламне. Старији људи носе црне шубаре од јагњеће коже.

Кошуља је од домаћег памучног платна, а код неких и од кудељног. У најновије време купују у граду платно у боји и од њега праве кошуље. Крој кошуље се у неколико изменио. Место узане огрлице, сада је крагна која се закопчава на једно дугме. Кошуља је дуга до изнад колена и знатно ужа од пређашње. Кошуље прављене од куповног платна кроја су варошког и шију их сеоске кројачице на машини.

Гаће су такође од домаћег или памучног платна или кудељног. И крој се код гаћа изменио. Немају великог тура, ногавице су узаније и дуге до изнад чланака. Једино се виђају гаће старинскога кроја код старијих људи.

¹⁾ Све ово богато чоњано одело израђивано је код терзије Живка „Врџала“ у Шапцу, који је живео пре 70 година.

На горњем делу тела, преко кошуље, облаче изношен празнични фермен или кожух „пршњак“, који се не закопчава спреда, већ на левом рамену и испод мишице до струка дугметима од метала. Неки облаче прслукe од штофа варошког кроја. Кад је хладније облаче гуњ, о коме је било речи

На доњем делу тела облаче панталоне, које су варошкога кроја, само су ногавице доле врло узане, са стране расечене и закопчавају се металним дугметима. Праве се од шајка или штофа. Око струка опасују само стари људи ткан појас, док млађи опасују обичан кожни каиш.

Чарапе се плету од црне вуне, без поплета и дуге до испод колена. Чарапе се навуку преко ногавица од панталона, а неки чине и обратно; обично младићи тако носе. Тозлуци се сада могу видети једино код старих људи. Данас се највише носе у Мачви „швапски“ опанци; почели су их носити још пре светског рата. Они су од црне фабричне коже, без кљуна и предњи део мало заокружен, а место преплета је једноставна кожа. Затворенији су од обичних опанака, и око ногу се придржавају узаним каишем, који се једанпут обавије око чланка и закопча металном копчом.

Празнично летње одело. — Готово нема разлике између празничног летњег одела и свакидашњег; једина је разлика у томе што је оно ново и чисто. Само младићи који су стигли за женидбу добијају такозвано „чоано одело“: копоран и фермен од црне чохе који су извезени црним свиленим гајтаном. Панталоне су од шајка или црног штофа, по кроју сличне варошким панталонама, са том разликом што су ногавице узане и при дну се закопчавају металним дугметима. Кошуља је од најтањег домаћег белог памучног платна или од „куповног“ платна у боји. На ногама су опанци „шиљкаши“, сандале или ципеле, а чарапе плетене од црног памучног конца купљеног у граду.

Зимско свакидашње одело. — Зими носе на глави црне шубаре од јагњеће коже, а млађи црне филчане шешире. Преко кошуље, која је иста као и летња, облаче кожух без рукава, а преко њега гуњ од шајка или сукна. Преко овога облаче црни кожни капут, дуг до испод кукова, и купују га у Шапцу.

Зимско празнично одело је исто као и свакидашње. Оно се једино разликује у томе, што су хаљетци за празнике сасвим нови.

Одело у сџараца. — Старци се много простије одевају од млађих људи. Они се скоро подједнако одевају како лети тако и зими. Лети облаче само кошуљу и гаће старинскога кроја, а на горњем делу тела кожухе или гуње. Старим људима обично ништа ново од одела не шију, већ они облаче одело које им се задржало од раније или изношена одела млађих укућана.

Капа. — Капа служи као велика част сваком домаћину, јер дирнути у капу значило би дирнути у част онога чија је капа. Сваки добар

домаћин никад не би дао своју капу неком непоштеном човеку да је себи стави на главу. Обично кажу: „Дао је капу и своју главу“.

Штап. — Штап може да послужи као знак старешинства. У раније време носили су претседници општина штап као обележје свога положаја. Данас носе штап само сеоски пандури.

Коса. — Људи су раније у Мачви носили дугу косу. И данас стари људи памте да су појединци носили перчине. Косу су увек носили уплетену у перчин, и у њега уплitalи црни свилени гајтан. Обично је перчин ношен спуштен низ леђа. Једино су перчин савијали под капу када су у пољу на раду да не би сметао. Косу су расплitalи само када су били у великој жалости или када би им се десила каква велика несрећа. Перчин нису никад одрезивали; чак су и мртваце сахрањивали са њима. Ношење дуге косе престало је пре 60 година. Ношење дуге косе забрањивале су и саме власти. Кажу да су казне биле веома строге за оне који нису хтели да отсеку перчин. Они који нису носили перчине, подрезивали су косу кратко до ушију, а спреда до ивице темена. Код неких је овако подрезана коса падала са стране преко ушију у „зулуве“. Пре једно 50 година почели су младићи потпуно да шишају косу, само су је мало на темену остављали; то су звали „миге“. Овако су се шишали младићи све до светског рата. Косу су мазали машћу, а чешљали коштаном чешљевима које су куповали у граду.

Данас и старији и млађи људи шишају потпуно косу.

Бркови. — Стари људи, пре светског рата, па и много раније, нарочито су обраћали пажњу неговању бркова. Они их нису никако подрезивали; стално су се трудили да им буду што дужи. Раније су се људи такмичили ко ће имати што веће бркове. Стари причају да су појединци имали тако дугачке бркове да су их могли иза ушију пребацити.

Данас старији људи подрезују своје бркове, а младићи их сасвим брију.

Браду нису никад неговали; увек су је сасвим бријали. Само је у поједине дане и празнике нису бријали. Тако Цветне недеље нису хтели нипошто да се брију или шишају, јер су веровали да ће брзо оседети. Затим уторником и петком нису се никако шишали ни бријали због болести зуба. Сада, нарочито млађи, на ове дане више не обраћају пажњу, већ се шишају и брију кад год је за то потреба и кад год имају времена.

Радмила Гајић

Résumé. — *Le costume national masculin dans la Mačva.* Au commencement de son article l'auteur explique quelle est la différence entre les anciens et les nouveaux costumes dans la Mačva (Serbie du Nord), et quel est le soin apporté à la beauté et à la propreté du costume. Il y a des détails intéressants tels que celui-ci: le costume ne sert pas seulement à préserver le corps, mais encore à d'autres usages, par exemple: lorsqu'on n'a pas de récipient on boit l'eau dans son bonnet, ou bien on y recu-

eille le lait qu'on trait des vaches. Dans les manches du manteau on place la nourriture ou autre chose en les nouant par le fond. Pendant les maladies certaines parties du costume peuvent remplacer le malade s'il ne peut aller lui meme chez le pretre pour qu'il lui lise une priere, etc. Apres cette introduction l'auteur decrit en detail les anciens costumes de chaque jour et des jours de fete, d'ete et d'hiver, puis ensuite ces meme costumes tels qu'on peut les voir aujourd'hui dans cette province. A la fin de l'article l'auteur decrit le costume que portent les vieillards et parle du role et de l'importance de certaines parties du costume (on ne permet pas à l'homme malhonnete de porter un bonnet sur la tete). L'auteur parle enfin de l'entretien des cheveux, de la barbe et des moustaches.

О пореклу неких наших народних лекова

Још се нико није бавио систематским изучавањем порекла наших народних лекова. То је и разумљиво, јер један такав посао, барем засад, немогуће је извршити. Да би се могло изучити порекло наших народних лекова, потребно је бар приближно знати о свакоме од њих: 1) колико је он у нашем народу распрострањен и 2) пут којим је његово распрострањење ишло или могло да иде. Можемо рећи, да у нашој народној медицини за сад не постоји ни један народни лек, о коме је сакупљено толико материјала, да би се макар приближно могло одговорити на горња питања.

Моја је намера да овим чланком обратим пажњу да постоје два наша народна лека, чије би порекло могло бити врло занимљиво, кад би се само више знало о њиховом распрострањању и употреби у нашем народу.¹⁾

Мокраћа као лек

И поред тога што се многи „гаде“ мокраће, може се рећи да је лечење њоме јако распрострањено у нашем народу. Неки употребљавају само мокраћу мале деце, „јер су она чиста“, а то ће рећи, да незнају за сполни сношај. Пошто ја немогуће имати увек децју мокраћу, велика већина употребљава своју. Употребљава се и мокраћа од разних животиња: краве или вола, овце, зеца и жабе.

Свеже ране. У нашем је народу врло распрострањено лечење свежих рана мокраћом. Кад се човек посече треба да се помокри на рану и она ће „одмах да зарасте.“ На овај се начин лече свеже ране скоро у свима нашим крајевима. У Младеновцу, кад се неко посече, истроши траву „спориш“, помеша је с мокраћом и тиме завије рану.

Мицина. Кад неко има „мицину“, и жели да она „устукне“, поступа овако. Мицину намаже са погани и каже: „Беж' погани од погани.“ Затим узме земљу са кртичњака, да би мицина побегла, као што кртица

¹⁾ Због тога се Етнографски музеј у Београду обраћа читаоцима *Гласника* с молбом да Музеју саопште све што знају о лечењу мокраћом, човечијом или животињском, и мишевином. Примљени материјал ће обрадити потписани са напоменом од кога су подаци добијени.

бежи од човека, помеша је са својом мокраћом и тиме намаже мицину (Зуце. Срез врачарски).

Брадавице. Ухвати се жаба, метне у чанак и нечим поклопи да не би утекла. Чека се док се не помокри. Са том се мокраћом намажу брадавице (Рипањ, Срез врачарски).

Кад боле руке или ноге. Узме се мокраћа од зеца и њоме се намажу сва места која боле.

Коншијак. „Кад некоме уђе нешто у леђа, па му изађе гута“, свако се јутро пије по једна чаша овчије мокраће (Зуце).

Шуга и разне красће. Шуга као и сваке друге красте трља се и маже мокраћом. И овај је начин лечења јако распрострањен у нашем народу. У селу Рипњу (Срез врачарски) чуо сам да мајка треба своје шугаво дете да „преп...“, па ће одмах да оздрави. Кад се човек „оједе између ногу“ такође се маже мокраћом.

Гуша, кашар, „јефтијика“, унутрица, костобоља. Мокраћа се пије по два три пута дневно, по једну шољу или кашику пре јела: кад неког „боли гуша“, „кад неко има катар или јефтику“, кад неко „има јако заптивање и тешко му је у грудима“, кад „има костобољу“ и „кад га боли сва унутрица“ (Срез бањалучки, околина Београда, Срез пожаревачки).

Грозница. Кад дете ухвати грозница и кад почне да се тресе, мајка га најпре преп...“ а затим треба да му да мало мокраће да попије (Рипањ). Мокраћом се лечи грозница и у околини Крагујевца. Као лек од грознице употребљава се мокраћа од стоке (краве или вола), која се најпре прекува и посоли па се тек онда даје детету да пије (Зуце).

Велика вајтра. Кад човек има „велику ватру“ даје му се мокраћа да пије, да би га ватра прошла (Срез бањалучки).

Кад деће мокри ноћу у посетиљи. „Помокри се на земљу, наспи на мокраћу мало соли и стави комадић хлеба. Затим простри нек' дете легне на то место. Више га ноћнице неће да даве“. Верује се да дете то чини, јер га „даве ноћнице“ (Срез пожаревачки).

Падавица. Кад дете први пут „падне“ мајка или нека друга жена треба да га окрене тако да му буде глава онамо где су му биле ноге. Затим треба да га опкорачи тако да „својим телом“ (вагином) додирне детиња уста и рекне: „Кад се ти вратио (или вратила, ако је дете женско) у мене, онда се вратила и болест у тебе“. После тога „поп...“ му се у уста (Околина београдска, врањска и младеновачка).

И Цигани о лечењу мокраћом знају све ово што знају Срби и још нешто више.

Циганке које перу туђе рубље, кад увече дођу кући, испуцале руке од цеђа најпре оперу у својој мокраћи па их затим намажу машћу или зејтином. Сутрадан могу опет да перу, јер је „све прошло“ (по казивању многих Циганки из београдске Јатаган мале и неких Циганки из „прека“).

Циганка се спрема негде у госте. Уочи тога дана она најпре умије лице „чистим“ сапуном, затим се помокри у шаку и „лице намаже мокраћом“, па онда узме „помаду из апотеке“ и њом „лепо намаже“ лице. Сутрадан ће јој лице бити „чисто, глатко и сјајно“. По њиховом схватању мокраћа *чисти* човека (Кусадак, срез Јасенички).

Колико је код Цигана укоренено уверење да мокраћа „чисти“ види се из начина како они лече полне болести. Ако мушкарац има трипер (капавац) или „шангир“, главић уда „маже“ са мокраћом. Веле да у тим случајевима боље помаже мокраћа од жене. Ако жена има гонореју узме се крпа, умочи се у мокраћу и „њоме се чисти вагина“ (Околина Београда).

Код Срба се исто тако може чути да мокраћа „чисти“ човека, али много је чешће да се чује како мокраћа лечи на тај начин; што „заједа, гризе“, оболело место. Схватање, које постоји и код Срба и код Цигана, да мокраћа може *да очисти* човека од разних болести, могло би нам послужити као пут који указује на први потстрек да се мокраћа употреби као лек. Мени се чини да су се Срби почели лечити мокраћом угледајући се на Цигане. Настаје питање откуд тај лек код Цигана.

Изучавањем циганског језика у науци се дошло до закључка да су Цигани пореклом из Индије. Ја имам разлога да претпоставим, да је и стара циганска религија, судећи по њеним остацима, припадала некој од многобројних секата бога *Шиве*. Тај индијски Бог има и своје земаљске симболе: *lingam* (мушки полни уд, пенис) и *бика* или *краву*. Присталице ове религије не једу кравље месо, пошто је оно месо свете животиње, али зато крављу мокраћу сматрају за неку врсту свете воде. Пију је кад им је потребно да се очисте од греха, њоме перу себе и своје тело, опет да би се очистили, а њоме перу и своје храмове и своје домове, кад мисле да их је неверник оскрвнавио.¹⁾ Према томе схватање да мокраћа „чисти“ могло је бити донесено из Индије и по свој прилици преко Цигана.

Па ипак то није једино решење питања порекла употребе мокраће као лека. У неким случајевима тешко је рећи да се мокраћа употребљава само зато што она „чисти“. На пример, приликом употребе код свежих рана мокраћа нема шта да чисти. Долазимо до једног врло интересантног питања: наиме, на који начин наш народ долази до нових лекова и како он упознаје нове лекове? Испитивач, који се бави испитивањем наших народних лекова, врло често има прилике да чује од болесника како су они употребљавали „све што су чули да свет говори“, па им није помогло, и шта све нису „сами употребљавали и пробали да би нашли лек својој бољци“. Ево како је један сељак из Кусадак (срез Јасенички) пробањем дошао до тога да мокраћа лечи шугу. „Летос сам, прича он, радио у Кнежевцу (код Београда) у фабрици лака.

¹⁾ Arthur Miles: Le Culte de Çiva. Payot, Paris, 1935.

Спавао сам код једног сељака и имао свој кревет. После неколико дана поче нешто да ме по телу сврби. Свраб се сваким даном све више повећавао тако да нисам могао мирно да радим свој посао. Срамота ме је било од другова у фабрици и од укућана код којих сам становао. Пробам да се намажем сланом водом, мислио сам со ће да испече свраб. Намазао сам се, пекло ме је доста, али сутра дан свраб се опет појави. Пробао сам да се намажем ракијом. Опет није било вајде. Једне ноћи изиђем у нужник, па ми тек нешто дође у главу, дај да пробам да се намажем мокраћом. Мислим, своја је, чиста је, неће да ми шкоди. Те ноћи пробе ради намазах само обе ноге до колена. Сутрадан осетим да ме ноге много мање сврбе. Тако понових неколико дана, почех да се мажем свуда где ме је сврбело и шуга прође“.

Мишеви као лек

Интересантна је чињеница да је миш најстарији лек који је човечанство употребљавало. То је јединствени лек у историји медицине, јер постоје докази о његовој непрекидној употреби у току последњих 6000 година, а он је и данас у употреби по разним земљорадничким крајевима Европе.

Тешко је рећи на који се начин дошло до тога да мишеви постану сретство за лечење. У старом Египту се веровало да се мишеви рађају из нилског блата после сваке поплаве.¹⁾ Веровали су да Нил својим поплавама даје живот на земљи, па се то веровање пренело и на мишеве, производ реке Нила, да и они у извесним случајевима могу давати живот људима.

Професор Georg Reissner је приликом својим археолошких истраживања у Горњем Египту 1901 год. нашао на лешеве људи из давних времена, на људе који су насељавали Египт много пре *Мина*, првог историског краља Египта и оснивача Прве Династије. Мин је владао око 3400 год. пре Христа. На основу археолошког материјала може се закључити да су ови лешеве бар још 1000 година старији. Благодарети топлому, сувом пустињском песку они су се врло лепо очували. Пошто ти лешеве потичу из времена кад у Египту није још била позната вештина балсамирања умрлих, на њима су нетакнута кожа, коса, мишићи, мекани делови и утроба. У каналу за варење била је нађена храна. Проучена је садржина желуца и црева тих лешева. Dr. Fritz Netolitzky из Черновица, који је извршио та проучавања, том је приликом у цревима деце нашао и на остатке мишева, који су били у таквом стању као да су поједени одмах пошто су одрани. То је било отприлике пре 6000 година.

¹⁾ Сви даљи подаци које наводим узети су из књиге: *Warren R. Dawson: The bridle of Pegasus, Methuen and Co. Ltd. London 1930. стр. 101—126.*

Најстарији писмени траг о употреби мишева као лека нађен је у Еберсовом папирусу. Ту се мишеви препоручују као лек од реуматизма¹⁾ и од главобоље.²⁾ За миша као лек знају стари грчки, коптски, сирски, и арапски писци.

Писмених трагова о употреби мишева за лек у Европи има од 1098 године после Христа. Мишеви су се употребљавали као лек против епилепсије, затим код недржања мокраће, против шећерне болести и др. Пепео од мишева помешан с медом препоручиван је као лек код болова у уху. Мишеве као лек препоручивали су *Гален* и *Парацелзиус*.

Почетком XIX века лечење мишевима прешло је из „званичне“ — „научне“ медицине у народну. У току целог XIX века мишеви су употребљавани као лек против разних болести у земљорадничким крајевима Енглеске. Пржени су се мишеви употребљавали као лек против великог кашља (рикавца, магарећег кашља) и малих богиња.

Многи људи данашње генерације у Енглеској памте, како су по селима децу, која би се преко ноћи помокрила у постељи, учитељи кажњавали на тај начин, што би их натерали да пред свима осталим ђацима поједу паштету зготовљену од миша. Мишеви као лек спомињу се и у америкањској народној медицини. Толико по књизи цитираног писца.

Као што видимо, лечење мишевима, које се зародило пре 6000 година, постојало је код старих Грка и Римљана, а постоји још и данас на острвима Велике Британије. Да ли оно постоји и код нас?

После мога реферата у Етнолошком семинару на Универзитету у Београду о једној другој књизи од истог писца, у којој је било речи о лечењу мишевима, проф. г. Др. Тихомир Ђорђевић обратио ми је пажњу на допис у београдском листу „Правда“ од 15-IV-1937 под насловом: „У Крушевцу један сељак, мислећи да ће се тако излечити од неизлечиве болести, појео је живог миша, затим залио вином“. Г. професор ми је скренуо пажњу да треба да отпочнем са испитивањем у овоме правцу.

Износићи податке које сам досад скупио, морам напоменути да народ врло нерадо говори о овој врсти лечења. Има и оваквих случајева. У разговору са једним радником из Београда дознам да његова жена уме да лечи неке болести мишићима „голаћима“ (младим тек што су се излегли), али да ће да је упита које болести она лечи. Рече ми да му је жена из Крушевца. Сутрадан, кад смо се опет нашли, он ми изјави, да се преварио и да његова жена не уме да лечи мишићима голаћима, него да је она чула како има људи који хватају мишеве и и како су њихове руке лековите.

У селу Рековцу (срез Бањалучки) „велику,“ тешку болест, „кад је иксан испробао све бабе и докторе“, па му нико није могао помоћи,

¹⁾ Треба узети подједнаке делове масти од: свиње, змије, мачке и миша, па све то измешати и тиме мазати оболела места. — ²⁾ Скувати миша, па га затим испржити на масти и намазати тиме главу.

лече овако. Болесник треба „да проба да прогута живог миша“. Причају да је жена, која је две године тешко боловала, прогутала два миша, па је оздравила. Пре 20 година била је тешко болесна једна друга жена. Саветовали су јој да прогута миша. Али она није хтела. „Вољела бих умријети него миша прогутати“, казала је. И умрла је.

У Михајловцу (ок. Смедерева) приликом жетве ухвате младе полске мишеве „голаће“ и метну их у зејтин, где их држе док се „зејтин не усмрди“ а мишеви не „растопе.“ Кад заболе руке, ноге или врат, тиме се маже. Исти се лек у Тополи, Александровцу и Рипњу употребљава кад неког заболи ухо.

Кад неког заболи гуша, ухвати се „голаћ“ миш, удави се прстом, утуче дрветом, посоли жутим шећером и превије на гушу (Крушевац).

Мишеви млади, „голаћи“, закољу се, одеру се и метну на красту, која се од тога осуши и отпадне (Околина Смедерева).

Д-р Александар Пејровић

Zusammenfassung. — Über die Herkunft einiger unserer Volksheilmittel. Der Autor bespricht zwei Volksheilmittel: das Heilen mittels Harn und das Heilen mit den Mäusen. Der Harn findet seine Anwendung als Reinigungs — mittel bei verschiedenen ausserlichen und innerlichen Krankheiten. Der Autor ist der Ansicht das diese Heilungsweise von den Zigeunern aus Indien zu den Serben gebract wurde. Die Mäuse, als Heilmittel, werden entweder lebendig verschluckt, oder zu diesem Zwecke auf verschiedene Weisen zubereitet. Die Herkunft dieser Heilungsmethode soll, dem Autor nach, aus Aegypten herkommen.

Тигларство у Црмници

У Црмници је тигларство развијено и то претежно у Црмничком Пољу а мање у средњем току реке Ораховштице. На оба места у току године не раде више од шест тигларица. Са радом се почиње после Петров дана, пошто се обаве тежи пољопривредни послови; ради се до Мале Госпође.

Припремни радови. — Да би се у одређено време могло приступити раду, још у току зиме власник тигларице нађе једнога извезбанијег мајстора, који ће бити *старешина* (*кајешан*, глава, *уста*) тигларице. Осим старешине он скупи још петнаест радника, тако да их има свега шеснаест. У случају да један радник узме *целу ногу*, тј. да ради сваки дан, број радника може бити мањи. Међу радницима морају бити четири *мајстора*, четири *разносача* (односача) и осам *глибара*. Сви они заједнички, кад отпочне сезона рада, изврше припремне радове, који трају три до четири дана: подигну кућу или је, ако је већ има, само покрију; очисте *гумно* за тигле; ископају *каш*, рупу за мешање глиба; начине у земљи *саранцу*, резервоар за воду; оплету два *коша* за песак; саграде опекама *немере*, преграде у пећи; направе од дрва *шраљу* за преношење земље и подигну од стабала, грана и лишћа *сјен*, под којим у хладу преко дана газе глиб и израђују тигле, а ноћу, кад није хрђаво време, на њему спавају. Од власника тигларице добију извесне алатке, *калује*, *лауше* и посуђе; свећу, *барело* (буре) за воду и *ламу* (кофу) за вађење воде.

Испред сјена, под којим су саранца, каш, кошеви и потребне алатке, простире се повеће *гумно* у облику правоугаоника, подељено линијом на два неједнака дела: *веће* и *мало гумно*. Преко од гумна је кућа, у коју се са гумна уносе тигле а у овој се једе и спава за време хрђавог времена. Уз кућу је пећ за печење тигала. Кућа је начињена од испреплетеног прућа, а покривена тиглама. Уз кућу је пећ, саграђена од опека (цигала), дуга скоро пет, а широка преко два метра. Сва четири зида, од којих се два дужа зову „ребро при кући“ и „ребро при главици“ (јер је уз брег) исте су висине. На два супротна, ужа зида, начињена су по једна омања овална врата, *доња* и *горња*, за ложење ватре. Испред њих се простире по један обор, *доњи* и *горњи*, који одговарају вратима. У попречном правцу од пећи, од једног ребра ка

другом, начињено је од непечених опека шеснаест преграда — ћемера у облику свода, тако да се на ивицама наслањају на земљу, а по средини су високи до пола метра. Ћемери су озго равни и свуда су исте висине. Између ћемера, који су на извесном отстојању, стављају се попречно, а уз дужу страну пећи и на истом размаку, опеке замазане глибом, тако да се добију четвороугласте *барбе*, отвори. Стављање ових опека назива се *барбавање*. Барбе, које служе за пропуштање ватре, нису свуда исте величине: највеће су у близини ребара пећи, где најтеже допире пламен, а најмање у близини врата, где је најјача ватра. Ћемери се приликом печења тигала не мењају, већ се само поправљају уништени, а барбавање се врши обавезно пре ложења сваке пећи.

Подела радника. — Пошто се сврши са припремним редовима, очи дана кад се започиње са послом, *дружина*, задругари се деле на две смене, *Петрову* и *Павину*. Мајсторе дели сам старешина тигларице, а остале раднике сва четири мајстора тајно, трудећи се да дружину поделе правично: јачег и слабијег, млађег и старијег, вештијег и невеститијег, искренијег и лукавијег, мирнијег и пргавијег радника, само да би било више слоге, реда и рада. Ако се мајстори између себе не погоде, стављају *брушкеће* (коцку), који могу бити различити: две *сџице*, дрвца неједнаке величине, два обична или дуванска папира различито обележена, или један комад тигле. Брушкеће држи, односно баца у вис, старешина, а два друга радника, односно мајстора, пошто се претходно споразумеју да има право први да бира раднике онај мајстор који добије означено дрвце, папир или страну тигле, узимају брушкеће. Мајстор, који на овај начин стекне веће право, изабере раднике за своју смену. Потом стављају понова брушкеће да би одредили која ће се смена звати Петровом, а која Павином. Која ће смена прва започети рад зависи од дана започињања. Рад започну после Петров дана, према могућности и потреби, али по правилу требало би да почну првога дана после овога празника, урачунавајући ту и прва два дана као да се на њих радило. Како свакој смени припадају по два дана, без обзира на празнике, то први дан и Петров дан припадају Петровој, јер је Петров дан пре Павин дана, а трећи и четврти Павиној смени, и тако редом узимају смене по два дана наизменично док се сав рад не обави. Онога дана кад започну посао, кадгод то било, израчунају, одбијајући по два дана на смену, којој би смени тај дан припадао да су почели првога дана иза Петров дана и та иста смена га добије. На празнике се не ради, али се ти дани рачунају као радни.

Свака смена има по једног старешину, од којих је један глава чиставе тигларице, а други онај којег овај одреди. У свакој смени морају бити по два мајстора, два односача (разносача) и четири глибара. Радници су понајчешће *полуногачи*, тј. раде само у једној смени, а могу бити и *ногачи*, ако раде у обе смене. Обично је *ногач* онај радник који

има браће, па га они могу замењивати, јер је редак случај да један радник може одржавати обе смене.

Избор и ѡрерада земље за тигле. — Пре него започну рад, вештији мајстори нађу у близини тигларице земљу за тигле. До овога места има обично „два или два и по поврата даљине“ (поврат износи дужину једне бразде, колико волови могу орати без обртања). Ту земљу, која мора бити зиратна, јер друга не вреди, власник земљишта изоре обично трипут. На одређени дан једна смена, осам радника, иде на свој посао. Сваки зна своју дужност. Глибари очисте све испод сјена, сипају воду у канал и саранџу и, ако не доносе земљу, чисте гумно и у току рада пуне воду у мајсторове копањнице. Ако пак доносе земљу, односачи су дужни да очисте гумно и да налевају воду у копањнице својих мајстора. Кад је земља близу, глибари иду на одређено место, где је копају са површине у дубини рала и доносе на траљама (ређе догоне у колима) у каш. У случају да је земља далеко, читава дружина нађе једнога радника који стално догони земљу на коњу. За сваки каш, који траје скоро један дан, мора се донети шездесет траља, а седам кашова иду на пећ. Убачена земља у кашу, изравњена и затопљена водом, остане док се не „накиша“, обично један сат. У каш воду сипају глибари ламама из саранџе, која није од њега удељена ни за пола метра. У саранџу пак вода долази каналом, у који је сипају онајчешће из реке, према потреби, обично ујутру или увече. Затопљену земљу два глибара прекопају мотикама, да би боље „накишала“. Затим уђу сва четири глибара један за другим у каш и, газећи сваки други између стопа свога претходника, једном га опколе *гажњом*. Два глибара, после овог првог *ојколијевања*, поделе каш, полазећи од сохе која је на средини, на четири дела у облику правог крста. Тада сва четири глибара, идући по два унакрст, потпуно *ишчетврљају*, изгазе каш. После *четврљања* дође друго опколијевање, у којем учествују сва четири глибара као у првом. Она два глибара, који нису први пут прекопавали каш, сад га мотикама испребацају до колена, а друга два сипају испред њих воду. Чим каш прекопају, опет глибари заједнички врше опколијевање као прва двапут. Иза опколијевања дође друго четвртање, исто као прво. После још једног унакрсног гажења глибари изврше четврто опколијевање. Сав овај рад у кашу, којему је циљ да се што више изгази земља, оборе и грумички изравни, назива се *обаљивање*. Кад на тај начин сасвим измешају земљу, замажу је рукама, да би била што маснија. Потом је *порисе*, покропе водом и толико глачају ногама док не дође „глатка као љига“. Све то није довољно, него понова неколико пута газе и квасе земљу: опколе, ишчетврљају, опет опколе, замажу ногама, порисе водом, понова опколе последњи пут и, најзад, замажу. Сад два глибара отсецају рукама по пласу глиба и дају их другим двома глибарима, сваки своје другу. Ови их прихватају голим рукама и бацају до одређена места, посута мулином (ситним песком), пред кош свога мајстора

и то што јаче, само да би глиб био што бољи. Чим пребаце сав глиб на два стога, глибари их формирају у облику купе, замажу и покропе водом, да би се мање сушили.

Израда штигала и сушење. — Мајстори, који раде потпуно одвојено, отсецају са свога стога десном руком, држећи прсте право, по пласу глиба и стављају је на *штицу*, посуту мулином, на којој је гвоздени *калай* у облику равнокраког трапеза с продуженим крацима. Пласу, која је тешка отприлике једну оку, мајстор малко развуче руком по штици, а онда превуче преко ње и калуца, који се држи помоћу два клинца, једним малим, округлим дрветом, *ушцијом*. Развучена пласа добије облик калуца: по левој је страни ужа, а по десној шира. Ако што претекне од пласе, баци се натраг на стог. Мајстор скваси десну руку у копањници која му стоји до штице, заглади тиглу мокром руком и повуче по њеној ужој, левој страни са четири прста леве руке четири бразде. Читав мајсторов посао око израде тигле траје око двадесет секунди. Његов односач подметне *лаушу* (дрвену копањницу с

Сл. 1. Радници на послу.

дршком) под штицу, с које, вукући рукама калуп за оба краја, пренесе тиглу на испупчену страну лауте. Калуп баци натраг у кош од прућа који је испуњен мулином, а лауту с тиглом, гладећи је стално десном руком, овлаженом у својој, односачкој копањници, носи у левој руци и полаже на гумно (сл. 1). И кад спусти тиглу на земљу поглади је уздуж руком. Приликом ређања тигала односачи заједнички начине први ред до пола једнога гумна, стављајући тигле по реду (сл. 2). Одатле се један, онај којему је ближи кош, враћа натраг и започиње други ред, а други, који има дужи пут да пређе, наставља први ред. Тако један започиње, а други наставља напола испуњене редове док не покрију једно гумно. Чим испуне прво, прелазе на друго гумно, где односачи опет заједнички испуне први ред до пола. С половине реда

један се од њих, онај који је на првом гумну одржавао први ред, враћа натраг и започиње други ред, а други, коме је сад дужи пут, наставља први ред. На гумну се тигле суше двадесет четири сата, а после их уносе у кућу, коју претходно очисте глибари, понекад уз помоћ односача. Суве тигле уносе обично у кућу сви, осим једнога мајстора, који их прима и „штива“ (слаже) у редове, обрћући „малу главу“ (ужи део) тигала доле, а „вељу“ горе. Оба мајстора штивају тигле само кад је журба. Пошто мајстор наслаже неколико редова у једном кату, начини изнад овога још два ката. Редови тигала у катовима нису исте дужине: сви редови горњег краћи су од редова доњег ката за по један мац (пет тигала), да не би падали.

Печење шигала и остали радови. — Кад буде „причињена пећ“, уштивано око девет хиљада тигала, онда их „укрцају“ (уносе) у пећ, коју претходно очисте односачи и глибари и то сваки свој део. Односачи, један испод осам, а други испод других осам ћемера, згрну крпатке, пепео и прашину до својих врата. Глибари пак, пошто сваки почисти свој обор и део који му припада изнад пећи, прихвате овај материјал са својих врата и носе га са оним скупљеним подаље од пећи. Мајстори уз помоћ свих радника изврше барбавање пећи.

Обично радници ложе пећ на свој други дан, како би неки део посла око ње, који је веома тежак, пао и на другу смену. Приликом укрцавања тигала радници се расподеле у два дела: четири, мајстор са својим односачем и два глибара, остану у кући, а друга четири иду у пећ. Пет радника, без обзира да ли су односачи или глибари, стану на извесном отстојању између једног мајстора у кући

Сл. 2. Односачи ређају тигле.

и другог у пећи. Мајстор из куће „сијече један мац“, одваја пет тигала, и шаље их преко ових радника, који их један другом додају, другом мајстору, који их прихваћа и, почевши од доње стране пећи, слаже једну уз другу вертикално у редове, окрећући веће главе доле, а мале горе. Осми радник, односач који је увек уз мајстора, док мајстор слаже тигле, држи ред да не падне. Да би се тигле у редовима јаче стегле, јер између њих има празнина маколико да се лепо сложе, мајстор их *учивијаје*

тј. ставља према потреби крпатке — непечене отпатке од тигала — између тигала у близини ивица. Учивијање је потребно да би тигле биле правље и да не би пале у случају да се који њемер испод њих сруши. Све су тигле у једном кату окренуте у истом правцу. Пошто се тако укрца први *ћод* (кат), у коме стану четрнаест до петнаест редова, радници из пећи, ради једнакости у раду, измењају места са радницима из куће који скину обућу и босоноги долазе у пећ. Они сад укрцају *средњи ћод*, *други каш*, у коме стане исти број тигала као у првом, али се редови слажу унакрст са доњим, у попречац пећи, окрећући веље главе горе, а мале доле. Приликом учивијања крпатке стављају само између вељих глава тигала. Трећи под, на коме раде ови исти радници, „укрцаје се и учивијаје“ исто као први кат. Кад укрцају читаву пећ, сва три пода, тигле *укрију* (покрију) малим непеченим крпатцима, почињући од доње стране пећи као и при укрцавању, стављајући их тако да један на други пресеже. Чим испразне кућу, у којој су биле тигле, очисте је и припреме за нове тигле.

Пећ запале обично иза подне, између један и два сата, и она гори стално до сутрадан ујутру или до подне, а може и до увече, нарочито ако се први пут ложи. Ватру пропале односачи. Обојица ставе по балу суве *фрашке* (грање с лишћем) на огњишта, од којих је једно у доњим, а друго у горњим вратима, и запале је истовремено. Понекад се нађе неки сујевежни односач који уграби први да упали, верујући да ће бити срећнији у раду. Односачи, чим запале ватру, иду у шуму да беру „мјешаве“, два подебља дебела дуга четири до пет метара, с дворозгом на врху, којима мајстори приликом ложења гурају дебела дрва испод њемера. За обоја врата пећи одређени су по један мајстор, један односач и два глибара. Глибари приносе дрва која су још раније укућани целог друштва донели и поређали наоколо оба обора, односачи налажу *фрашку*, а мајстори дебела дрва. Још је дужност односача да из неколико пута *малим глибом*, који глибари претходно измесе у *малом кашу* као што се мути у вељем, и „прахом“ (влажном, ситном земљом) скрену и убију *заре*, јачину пламена, како би се тигле свуда подједнако пекле. Ватре, од којих једна гори са једне, а друга са друге стране пећи, потискују редом испод свих њемера док се на средини не састану. Односачи, сваки са своје стране, гурају *фрашку* обичним дворогатим дрвом, *розгом*, а мајстори на малом отстојању *фргуном*, дрветом које је као мјешава, само нешто краће, а на већем *мјешавом*. Према боји тигала, кад побеле, и пламена, који избијају на површину пећи, мајстори знају кад су тигле довољно печене. Чим буду готове, обоје врата затворе опекама и глибом да нема одушке. Два три дана остану тигле затворене, хладећи се постепено, а затим се изврши *одушење њеху*: на шест места макну крпатке и начине одушке. После пет-шест дана огрну и очисте све са пећи и *искрцају* тигле. У раду учествују сви радници једне смене: мајстори уђу у пећ, са крајева ваде тигле

и слажу их у *маце* (десет-петнаест тигала), а односачи и глибари прихватају их и односе на ледину. Пошто све искрцају, отворе обоја врата, кроз која улазе односачи, сваки на своја, и чисте простор испод њемера. Раније су мајстори кроз неку барбу спуштали испод њемера као награду по пет-шест тигала да их нађу односачи приликом чишћења. Почишћени материјал, који односачи згрну до врата, глибари избаце мотикама дугачких држала у обор, а после негде даље. Тигле слажу првобитно у *саре*, наручја од по двадесет комада, у којима су положене водоравно једна на другој. После *исправљају њећ*, стављају тигле вертикално, и том приликом их деле у четири класе: *биране*, *нејечене*, *јрејечено* — *криве* и *крџашке*. Пре но ће их поделити између себе, сврстају их у тридесет четири једнака реда, у којима има тигала свих врста. Сваки полуногач узима по два реда, то је отприлике од пет до шест стотина тигала, а преостала два остану за власника тигларице. Чим их разделе, сваки свој део слаже једну уз другу у *колач*, круг (сл. 3). За дрва која су изгорела у једној пећи, даје сваки радник од

Сл. 3. Наслагане тигле у „колач“

свога дела по педесет тигала. Ако је земља за пећ била сувише далеко, те је нису глибари доносили, већ погођени радник, онда му цело друштво даје од двеста до триста тигала на пећ. Власнику земље, ако није случајно онога чија је тигларица, припада део као једном полуногачу. У овом случају власник тигларице добије мање тигала, јер се он плаћа према стварима које уступи радницима.

Дрва погоде са власником неке оближње шуме, из које их доносе према потреби. На сваку пећ иде дебелих дрва и фрашке сто дванаест товара. За дрва која су изгорела у једној пећи, без обзира колико ће проћи, плаћају власнику осам стотина тигала. Сваки учесник у тигларици обавезан је да донесе пет товара дебелих дрва и два товара фрашке (два товара износе девет бала). Дрва почну доносити пре него запале пећ. Обично их доносе укућани радника, ретко кад они сами. При ло-

жењу последње пећи, ако нестану дрва, могу да изгоре и сјен, за који је, приликом прављења, сваки радник донео по два брна и две бале фрашке. У случају да сјен није изгорео, продају га неком ван дружине за новац, који припада свима, или једном од радника за тигле, обично од сто до двеста комада.

Дужности и обавезе радника. — Промена смена у раду се нимало не осећа. Сваки ради што више и припрема посао за другу смену. Дужност је сваке смене, која за време рада станује на тигларици, да трећега дана ујутру започне рад и сачека другу смену. Ако неки радник случајно не дође, радник из прве смене, који му одговара по раду, пошто се зна који радници из једне одговарају радницима из друге смене, причека га, али није обавезан да га земи цели дан. Кад је неко спречен важним послом, дужан је да на своје место пошаље радника, којим дружина треба да буде задовољна. Ако не пошаље никога, другога дана доноси дружини као част литар ракије. Мајстор, кад је спречен да дође на рад, мора послати радника, који замени глибара или, што је чешће, односача, а овај мајстора. Раније болесни мајстор није слао никога, већ га је замењивао у раду односач или глибар. Преко празника тигларицу чува неко од смене која је на дужности. Ако би се десила штета кривицом једне смене, њена је дужност да је плати. Сваку штету која настане услед непогодног времена или неког другог неизбежног узрока подноси сва ружина. У току једне сезоне испеку обично од седам до девет пећи.

Живот и исхрана радника. — О води и храни за време рада брину се сви. По воду, која се држи у *барелу*, дрвеном суду, иду појединачно. Највише је доносе глибари, односачи само кад су ови у послу, а мајстори једино, и то не баш увек, свечаним даном увече. *Таин*, храну, дају радници наизменично, сваког дана по један. Обично први таин донесе мајстор, а после се јављају према могућности. Ако се нико не јави, мајстор обично одреди једнога. У крајњем случају да нико не може донети, сваки доноси за себе. Одређено је шта ће се јести на *мрсиће*, а шта на *посиционе* дане (уз пост, у среду и петак). Пиће није обавезно давати, већ зависи од воље појединца. Храну у сапету (крошњи) доноси на тигларицу женска којој је тога дана ред. Ако је *мрсиће*, донесе за доручак на свих осам друга доста хлеба и оку сира, за ручак хлеба и вариво са оком сланине, раније са два килограма, а увече опет неко вариво са оком сланине. Пршуту и свеже месо не донесе, да се не би, пијући много воде, разболели. Одређене трпезе нема, већ поседају на сточеве или какве друге предмете око преврнутог сапета, на коме је један већи суд или осам *џаџа* (тањира) с варивом. Чим поједу вариво, глава тигларице узима преда се пјат са сланином и дели је тако да сваки добије подједнак *џак*, комад. Раније су вариво јели сви из истог суда, а сланину су резали на каквом већем крпатку. Остатак од ручка или вечере не сме се понова доносити. Ако неко наиђе

кад су за трпезом, нико од друштва нема право да га позове на ручак док сви не једу. На *Њосџионе* дане ујутру добију пшенични хлеб са килограмом сира, а у подне и увече зачињени пасуљ. У раније доба добијали су за ручак још пржени лук, памидоре и паприке, а преко дана пили су кафу. Док друштво једе, женска која је донела храну стоји по страни, а после опере посуђе и стави га на своје место у кући. Обично на једнога радника дође ред да дадне храну за два дана. Али ако остану на тигларици преко тридесет два дана, онда морају да дају у храни *Њридајак*: један ручак, други вечеру, док се сви не изређају. На крају самог рада, пре но оду из поља, дешава се понекад да друштво заједнички купи брава и поједе га на тигларици. Ако услед рђавог времена напусте рад пре времена, ипак сваки радник дадне храну. То захтева радник који није дао, јер неће да остане дужан. Скупе се негде: на тигларици, у селу или магде на путу од села до тигларице и једу. Сваки настојава, кад је њему ред, да дадне храну што бољу и укуснију.

За време рада, мада је заморан, замеће се шала, исмејавају, задиркују и руже један другог, али ретко кад да дође до свађе. Ако дође до свађе, мајстори пресуђују кривцима и кажњавају их највише у тиглама и ракији, ређе у новцу. Ако је спор већи, нарочито је то раније било, сазове се „тигларски суд“, мајстори са свих оближњих тигларица, који доноси пуноважну пресуду. Раније су радника, који би у току рада напустио рад и прешао на другу тигларицу, кажњавали са наполеоном глобе. Ако би из извесних разлога напустио рад, а не би се запослио на другој тигларици, нису га кажњавали. Рад би му се исплатио, обично у тиглама, ако је радио више од два дана.

Тигле се продају на тигларици. Њихова је цена нестална. Раније се један комад продавао највише „солат и по“, а данас динар и по.

Јован Ј. Вукмановић

Résumé. — *La fabrication des tuiles à Crmnica.* A Crmnica (Monténégro) la fabrication des tuiles est répandue a Crmničko Polje et dans le cours moyen de la rivière Orahovštica. On travaille de Petrov-dan à Mala Gospojina. Encore au cours de l'hiver le propriétaire trouve des maîtres artisans et quinze ouvriers. Avant de commencer à travailler, avant le Petrov-dan, on procède aux travaux préliminaires: on construit une nouvelle maison, ou on répare l'ancienne, on aménage le sol et tout ce qui est nécessaire pour le travail. Les travaux préliminaires durent deux ou trois jours. Ensuite les ouvriers se partagent en deux „smena“ (équipes) et au moyen d'un „brušket“ (dê) on désigne le groupe qui commencera le premier à travailler. Chaque groupe a deux maîtres artisans et six ouvriers. L'auteur explique ensuite en détail comment on „obaljuje“ — comment on prépare la terre et confectionne les tuiles; comment les tuiles sont portées sur le „gumno“ — endroit où on les sèche (fig. 1) et comment on les dispose (fig. 2); comment on les place dans le four et comment on les cuit; comment une fois cuites on les sort du four et on les dispose, et, enfin, comment les ouvriers les partagent entre eux et les disposent en „kolače“ — cercles (fig. 3). L'article se termine en fournissant des données sur les obligations et les devoirs des ouvriers, sur leur vie et sur leur alimentation.

Грнчарски занат у селу Драчеву код Скопља

Село Драчево се налази у непосредној близини Скопља, поред железничке пруге Скопље—Велес. У економском погледу село је јако напредно. Поред главног занимања земљорадње и сточарства, а особито баштованства, које је врло интензивно, и чији су производи у великој мери заступљени на скопској пијаци, развијено је неколико заната као: ћурчијски, терзијски, коларски, ковачки, пекарски и најзаступљенији *грнчарски*.

Грнчарски занат није од увек постојао у овом селу, али се ипак одавна ради. О томе постоји и легенда. Наиме, прича се да је неки од велешких грнчара уснио да се у селу Доњем Солњу — нешто западније од Драчева — налази мајдан црвене земље, чијим се раствором боји посуђе, а до које је у Велесу било тешко доћи. Верујући сну човек пође и заиста на реченом месту нађе жељену земљу.

На путу за ову земљу, он је у близини Драчева приметио да постоји земља од које би се, исто онако као и од оне велешке, могло да израђује посуђе. Руковођен тим, тај се грнчар настани у овом селу.

Како се и на који начин населио, не зна се готово ништа. То је било по причању пре 150—200 год. Потомци тог најстаријег грнчара имају по самом занату галабију (презиме) *Грнчаровци*. Тај се род све до Светског рата бавио искључиво грнчарством. Сада му је, као и осталима, грнчарство само узредни посао, који обављају поред земљорадње и сточарства.

Поменуто предање је занимљиво као такво, али не казује прави узрок постанку грнчарства у Драчеву. Зна се да су раније скопско тржиште снабдевали готово само велешки лончари, па како још није било железница, то је пренос робе, а особито овог земљаног посуђа које лако подлеже разбијању, на коњима и колима био тежак. Стога је Драчево, налазећи се у непосредној близини Скопља, било и много подесније. Уз то и земља је добра, те се драчевско посуђе јавило као такмац велешком, па га је и потиснуло. Оно се и сада одликује добром израдом и истрајношћу.

После Светског рата овај се занат овде развио у великој мери. Било је до пре пет година преко 30 кућа које су се бавиле тим занатом. Данас их има 10—15. Занат је у опадању. Конкуришу му производи

фабричне индустрије. Други разлог опадању је што се у најновије време од лончара тражи да своје радње протоколишу и да на посао плаћају порез. Како то све стаје доста новца, а прођа посућу је прилично слаба, многи су напустили занат. Напуштање заната траје још увек.

Занат је овде у већини случајева наследан. На изучавање заната се не иде нарочито. Дешава се да слуга, који се иначе узима да ради друге послове, гледајући и помажући, научи занат, па га онда, одлазећи новом газди, тамо пренесе или и сам отпочне да ради.

Радионица. Нарочитих радионица нема. Ради се у одајама, где се кува и меси. Ту одају називају понекад и *грњчарницом*,

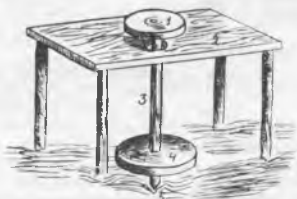
Алаји. Од алата најосновије и најважније је грњчарско коло, *шочак* или *шркало* како га још називају. Оно се састоји од једног вертикалног дрвеног вретена, које се зове *вретенус*, на коме су углављена два исто тако дрвена котура. Горњи котур је мањи а доњи већи. Једно је *чашка*, а друго *коло*. Чашка је код неких и од белог и лепо углачаног камена. Чашка је уврх вретена, на њу се стављају лопте припремљене земље, од којих се окретањем кола и помоћу руку израђује посуђе (цртеж 1).

Велико коло, *кошур*, је при дну вретена и окреће се табаном десне ноге. Кроз доњи котур вретено пролази скроз, а кроз горњи само до половине, тако да је његова горња површина слободна. Ова два котура удаљени су један од другог 1--1,20 м. Вретено је при врху доле заострено и потковано лимом. Стоји у једном удубљеном камену, који је у земљи углављен или у удубљеном дрвету, такође поткованом лимом. То удубљење се зове *бодле* (цртеж 1).

У горњем крају, мало испод чашке, вретено пролази кроз један отвор при крају *штице* — тезге, који га утврђује да не би пало. Отвор на тезги је толико велики да може вретено без сметње да се окреће. Доњи котур је у пречнику 40—50 цм. а дебелина му је 3—4 цм. Горњи котур је нешто мањих размера : у пречнику је 25—30 цм., а дебелина му је 2—3 цм.

Испред кола сједне стране је висока столица, *сшол*, на којој седи онај који израђује посуђе. Стол се састоји од четири вертикалне сохе, поврх којих је учвршћена непокретна даска.

С друге стране је *шезга*. На њој је обично још *чанак*, чинија од непечене земље, у којој је стално вода, као и парче меке учињене коже, којом се при раду премазује посуђе.

Цртеж 1. — Грњчарско коло (тркало)
1. — чашка; 2. — штица; 3. — вретенце; 4. — коло;
5. — бодле.

У алат спада и конач, канап за сечење дна, односно за одвајање суда од котура. Ту су још: *бучало*, направа од дрвета, заострена с обеју страна, слична ножу, која служи за дотеривање посуђа споља; *кривало*, једно мало повијено парче дрвета, којим се дотерује посуђе споља и око бокова и *чарк*, мали дрвени котурић, изрезан по ободу, који служи за извођење шара на посућу.

После кола најважнији алат у грнчарском занату је *камен*, жрвањ за млевење примеса од којих се добија глеђ. Састоји се од једног већег и мало издубљеног и једног мањег округлог камена. Кецеља, *вуша*, коју припаше онај који ради на колу, такође чини саставни део прибора за рад.

Све алате израђује сам грнчар, сем кецеље коју израђују жене.

Материјал. Посуђе се прави од земље коју зову *грнчарска земља*. Она је двојака: једна је црвена и масна под прстима. То је црвена глина. Зову је *мазна земља*. Друга земља је бела и нешто оштрија под прстима. То је бела глина са нешто песка. Зову је *осиџра земља*. И једна и друга су без мириса и ретко пуцају на ватри. Мајдани из којих се земља вади у непосредној су близини села. Слој земље налази се на дубини од 4—5 м., а дебљина слоја износи 1—1½ м. Како се у овој земљи налазе љуштуре пужева и други биљни и животињски остаци, то се верује да се тај слој земље наталожио у доба „Потопа и Ноја“.

При копању земља је прилично влажна, али се на ваздуху врло брзо суши.

Мајдани су на имању приватних сопственика, те се овима плаћа годишње 150—200 динара. Из истих мајдана снабдевају се сви лончари у селу. Земља се копа обично у пролеће, а према потреби и у остала годишња доба. Нема за то нарочито одређеног дана. Посуђе се раније израђивало и зими и лети. Сада само лети, због оскудице у дрвима и због слабе прође посуђа.

Израда. Пре употребе земља се најпре добро преради. У велику крблу или, што је чешће, у повећу јаму у земљи ставе се два дела црвене, „мазне“ земље и један део беле, „остре“ земље, прелију водом и земља остави да се кисне један до два дана. И једна и друга земља се претходно истуцају дрвеним маљем, *шучалом*, и просеју кроз решето. Кад се земља добро „ускисне“, гази се ногама 3—4 сата и при том се непрестано додаје по мало од преостале просејане и истуцане земље. Ради се тако док та маса не постане густа као тесто. Од ње се затим узима део по део, и на некој дасци понова рукама прерађује, одбацујући при том каменчиће и друге стране предмете. После овога земља се враћа у јаму и гази ногама још један сат. Затим се остави да стоји неколико сати да се „одмори“. Овако припремљена подели се на веће или мање лопте, према томе какав предмет хоће да се направи, носи се затим на тезге а потом на чашку.

Онај, који ради на колу, седећи на столици, потисне табаном десне ноге, с лева на десно, доњи котур и цело коло стави у покрет. После неколико таквих покрета потискивања добија се жељена брзина, која се готово за све време рада одржава.

Док се ногом покреће доњи котур, дотле се рукама, и то десном са унутрашње а левом са спољашње стране, развлачи земља и дају потребни облици.

За тањирасто посуђе: таве (ђувече), „тенцере“ (шерпе), каленице, леђене и др. најпре се од оне лопте земље развлачењем на горе добије облик ваљка. Тај се ваљак затим потисне нешто доле и при том развлачи у ширину. Кад се тако радећи добије жељени облик и величина, прстима се на ивици горе направи руб као и при дну са спољашње стране, док је унутрашња страна сасвим глатка. Да би предмет био што глађи, премаже се кожом, која се замочи у блатњаву воду. Најзад се чарком направе неке мале шаре око обода. На овој врсти посуђа разликују се делови: *газер* (дно) и *венче* (обод). Код тенцера и леђена још и *рачки* (ручице).

За другу врсту посуђа, за бокасто посуђе као на пр. за *велике грнце* (ђупове), *бардаке*, крчаге са једном ручицом, мале грнчиће и друго, земља се као и код тањирастог посуђа развуче најпре у краћи ваљак, затим у исти мах у ширину и висину да би се добио бок, и најзад сужава у грлић. Као помоћ за правилно извођење бочних страна и грлића служи кривало. И код ових предмета прстима се направи руб при ободу и дну. Премажу се и они блатњавом водом и шарају чарком. Код ове врсте посуђа разликују се делови: *газер* (дно), *грлуш* (грлић), *усџа* (отвор), *обод* (венче) и *рачки*.

Сем малих зареза око обода, других шара на посуђу нема (цртеж 2). Овако израђено посуђе одваја се од котура канапом, врло пажљиво диже и ставља на даске да се суши.

Ручице се додају накнадно, тек пошто се посуђе мало просуши. Оне се не израђују на грнчарском колу. Раде се овако. На дасци се растањи мало земље, савије у облику ручице, и прилепи уз већ готово и просушено посуђе, тако да њен горњи део дође непосредно испод руба, а доњи допре до бочне стране, до бока.

Поклопци, *каџаци*, који се виђају на ђуповима и шерпама, израђују се посебно на колу.

После 7—8 часова, а некад и после читавог дана сушења, посуђе се прелива — боји црвеном бојом, *црвилом*. Та се боја добија растварањем нарочите црвене глине, чија се руда налази у Доњем Солњу. За земљу се не плаћа у новцу, већ се оном на чијем се имању налази мајдан даје годишње по нешто од посуђа. У воду се од те земље стави само толико да би се добио црвени раствор. Бојење се врши на тај начин што се суд који хоће да се обоји узме за дно, окрене доле и прелије сав раствором, и то само са спољашње стране. Раствор се врло

брзо унија, а суд добије црвену боју. После овог бојења, настаје понова сушење посуђа, које најчешће траје 2—3 дана лети, а у хладне дане и дуже. Посуђе се суши у одаји где се израђује, ређе напољу, да не би пуцало. Пошто се осуши, посуђе се пече у *фуруни*, пећи за то удешеној.

Глеђосање. Пре него што се пече, посуђе се глеђоше, боји. Глеђосање се врши делимице, тако код крчага само око грлића, или само с унутрашње стране као код ћупова, тава, чинија, или пак и са спољашње и унутрашње стране као код малих лончића и бокалчића. Глеђ не постоји као једноставна маса већ се добија мешавином неколико примеса. Наиме: једном килограму нарочите лончарске боје, *муршезана*,

Цртеж. 2. Врсте посуђа

1. = тенџера; 2. = каленица; 3. = тава; 4. = стомица; 5. = голем грицац; 6. = бардиче; 7. = гриче; 8. = рачник.

коју купују по 10—12 дин. килограм, а која личи на љуске црвеног лискуна, додаду се три кашике зеленила, *жгуре*, бакарног оксида, који се добија код калајџија, и осам кашика ситног песка који личи на истуцани белутак (добија се у мајдану поменутог села Доњег Солња),

Све се, дакле, то стави у камен за млевење боје и *гњечи*, меље округлим каменом. Млевење траје 3—4 сата и врло је заморно. Камен се окреће све дотле док се све примесе не измешају, уситне и претворе у прах. Овоме се дода и вода да би се лакше млело. Пошто се самеље, изручи се ова маса из камена у неки суд, дода толико воде колико

да раствор буде сасвим редак. И глеђосање се врши као и бојење црвеном бојом. Делови, који хоће да се глеђошу, прелију се глеђом.

Раствор глеђи је мрко-жуте боје, а кад се посуђе испече, прелази у зелену и светлу боју. Без употребе бакарног оксида добија се бледо-жута глеђ. Она се ређе може видети.

Печење йосуђа. Пошто се глеђоше, посуђе се пече у нарочитој пећи, која је у земљи и под неким тремом. Дубина пећи је $1\frac{1}{2}$ —2 м., а у пречнику има 2— $2\frac{1}{2}$ м. Стране су позидане до врха, па и изнад земље за $\frac{1}{2}$ м. Цела пећ има облик четвороугаоника. С предње стране пећи а при дну је отвор за стављање дрва и за ложење ватре. Ложи се споља. На висини од $\frac{1}{2}$ м. од дна налази се попречна преграда од цигаља с отворима кроз које пролази пламен. На ову преграду ређа се посуђе са отворима окренутим доле. Ређа се у редове и то најпре веће посуђе, па онда мање. У једну пећ могу да стану 100—150 комада. Кад се пећ налуци до врха посуђем, озго се покрије црепом а преко овога земљом. Затим се наложи ватра и постепено појачава. Ложи се непрестано све док се посуђе не усија. Печење траје најмање 24 часа.

Да ли је посуђе добро печено, познаје се по звуку и тежини. Ако звони танко и ако је лако, знак је да је печено.

Израђено посуђе, као што је већ раније речено, продају на скопском тржишту. Пренос посуђа до тржишта врши се колима. Посуђе се поређа у велике кошеве са сламом. Раније је сваки лончар имао свог прекупца; сада сами продају на пијаци у пазарне дане. Раније се цена посуђу кретала од 2—10 па и 12 динара по комаду; сада је највећа цена 6—7 дин.

Сем за новац, посуђе се продаје и разменом, најобичније за дрва или за друго шта у чему се оскудева. Размена се врши тако да продавци измењају узајамно продукте у истој вредности. Тако нпр. ако товар дрва стаје 15 динара, продавац дрва ће добити од лончара посуђе у вредности од 15 динара. Погодби обично претходи ценкање. Али при том ни један ни други продавац неће да да своје продукте будзашто.

Продаја посуђа за новац као и разменом обавља се у самом селу у грнчарским радњама. Нема неког нарочитог места, нити одређеног дана.

Израда посуђа, с обзиром на овако мало справа, је оригинална. При раду, радникове руке су све, а побројане справе само помоћна средства. Сви се лончари одликују у давању правилних и лепих облика.

Неког нарочитог удружења — еснафа лончари у овом селу немају. Једино што их везује то је грнчарска слава св. Спиридон (12 децембра по ст.). Тога дана они не раде. Спремају колач, свећу и жито, и сви који се баве тим занатом одлазе у цркву. У цркви се после богослужења изврши обред резање колача, као и сваког славског колача. Колач секу свештеник и домаћин славе, док при обртању колача учествују сви.

Понекад при обртању колача учествују само свештеник, домаћин славе као и онај, који се јави да ће идуће године месити колач. Кад се колач пресече, одмах и то још у цркви, узме сваки парче колача и мало жита.

Из цркве одлазе сви најпре домаћиновој кући. Тамо се почасте ракијом и кавом. Ако је домаћин имућнији, он припреми и нешто за јело. Бонбоне и јабуке никад не изостају. Иначе домаћину није дужност да спрема ручак. После овога одлазе једни другима у посету. Ред је да се узајамно посете. У свакој кући гледају да разбију по нешто, да би се и другима посуђе разбијало. Међутим можда то разбијање посуђа није ништа друго него нека врста жртве свецу.

Новац за колач, жито и свећу покупе међу собом. Као што је већ напоменуто колач месе редом све грнчарске куће у селу.

За св. Спиридона кажу да је био први лончар, а верују да је био и чудотворац. Легенда, наиме, каже како се поменути светац издавао за чудотворца. Да би му поверовали, он је рекао да може ћерамиду, или шта друго од печене земље, да врати у стање у коме је била, тј. да се понова добије од ње вода, ватра и земља. Стегнувши ћерамиду у руци, он је то и учинио. Из руке је доле поцурила вода, горе се појавио пламен, а у руци је остала само земља.

Израдом овог земљаног посуђа баве се само мушкарци. Чисто женски посао је израда црепуља, које се израђују без икаквих справа.

Радулка Марковић

Résumé. — *Le métier de poterie au village Dračevo près de Skoplje (Serbie du sud).* L'auteur rapporte en commençant son article une légende sur l'origine du métier de poterie dans ce village. Il parle des raisons de son progrès antérieur et de sa décadence ultérieure. Puis il passe à la description des instruments très simples (ces instruments sont *grnčarsko kolo*, roue sur laquelle on travaille, *bučalo*, sorte de petit couteau de bois, *čark*, roue dentelée en bois pour réaliser le bariolage sur la vaisselle, *kamen*, *žrvanj* pour la terre moulue). Il parle ensuite du matériel dont on se sert pour faire la vaisselle et de la préparation de ce matériel. Il décrit le mode de fabrication, le vernissage et la cuisson de la vaisselle et il énumère les sortes de vaisselles qu'on fait dans ce village. L'article se termine par une description de la slava (St. Spiridon 12-XII) qui est la fête patronale de ces artisans.

О изради црепуља и печењу хлеба у Црмници

Цријејње (црепуље) се праве мање-више у свима црмничким селима. Готово у сваком селу нађе се по неколико жена које су вичне овом послу.¹⁾ Црепње праве обично старије, вештије жене, и то с пролећа, нарочито „Спасова мјесеца“, и рано с јесени кад посвршавају важније пољопривредне послове и кад је за израду погодна време (нема ни сувишне врућине ни јаких мразева).

Глину, земљу за црепње, копају најчешће жене које их праве, ређе ко други. Ко нема глине на свом имању, тражи је од другога, јер без одобрења власникова не сме се копати на његовом земљишту. Од квалитета земље зависи до које ће се дубине копати: кад је глина добра, узима се и с површине, а кад је слабија, копају дубље, обично у облику узаних рупа. Најбоља је зеленкаста, масна глина, које има највише у присојним местима. Глину преносе на коњима или је доносе у врећама на глави.

Цријепње израђују у „јаке даве“: у уторак, четвртак и, највише, у петак. Глину претходно добро очисте, макну сваку трунку из ње, ставе је у неки суд, обично у *коџању*, и полију хладном или, што је чешће, врелом водом, да боље „скиша“. Глина у води остане обично једну ноћ. Сутрадан је „месе“ као тесто читав сат, прво мотиком, а затим рукама или ногама. У једну *цријејњу* ставе *османик* (дрвени суд од пет килограма) глине и пола османика *зврстии* (калцита) која се претходно ситно стуче на каменој плочи. Ако зврст није ситна и чиста, просеје се на сито. По квалитету се разликују две врсте зврсти: бела, боља, и жута, слабија. Највише траже и употребљавају прву, али у оскудици ове служе се и другом. Уколико је зврсти више, нарочито беле, утолико је цријепња јача. Пошто се мотиком или рукама добро измешају глина и зврст, смеша се изнесе у пласам на сто или поширу даску, где се прави цријепња. Жена, која ради, истањи смесу, начини округлу плочу и подигне *йелијеш* (ивице) свуда унаоколо за неколико центиметара висине. У унутрашњости начини прстом прав крст, који танким дрветом пробуши на средину и на сва четири краја ради одушка и јачег загревања. Са стране крста, у сва четири угла, повуче прстом криву линију у облику штам-

¹⁾ Жене се једино и баве овим послом.

паног латинског слова S. Цријепње могу бити разне величине, али ретко која да има пречник већи од пола метра. Изједанпут обично праве по две црепње.

На месту где израђују цријепње, а то је увек у кући, оставе их да се суше петнаест до двадесет дана, што зависи од времена. Кад је сувише влажно време, посипају по њима жеравицу, да би се пре осушиле. Да би цријепња очврснула, први пут се ставља на ватру од окласина, која даје тихи огањ. Ако се „одржи“, то јест не испуца а поцрвени, сматра се да је *ужикана* и да се на њој може пећи хлеб и другима продавати.

Ужикану цријепњу, кад хоће да пеку хлеб, ставе на огњиште, које је у облику правоугаоника или, што је ређе, квадрата. Оно је увек ближе једном кућном углу. Свуда унаоколо њега за метар — два поређане су глатке камене плоче или, у новије време, оно је цементирано. Кад хоће да пеку хлеб, ставе преко доњег дела огњишта гвоздени *коњ* (демир-оцак), којему су крајеви уздигнути и могу бити изливени у разним фигурама (сл. 1). На коњу се наслањају главње дрва, на којима лежи цријепња.

Сл. 1. Са стране су *цријепње*, а у средини *сач*, испред њега *коњ*, а на крају, десно, *крст*.

Ако нема коња, са обе стране цријепње ставе по један нарочити камен, који служе као и коњ да цријепња, по што дрва сагоре, не падне у огњиште. Чим се цријепња загреје, ставе на њу, озго, колач да се пече. Приликом дизања с огња цријепњу преврћу машицама на гвоздену лопату помоћу две крпе или помоћу дрвеног *крста*, који се

подметне под њу, и преносе у *пепељак*, полажући је водоравно поврх пепела. Пепељак, који је иза огњишта, обично је подигнут и задњим делом увучен у углу или у једном кућном зиду. Може бити начињен од једног издубеног камена или ограђен од више зиданог камења у облику свода. У њему има увек пепела, тако да цријепња не пада непосредно на камење. Поврх цријепње, у коју сместе хлеб, стави се *сач*, гвоздени или од „ластре“. Сач је увек нешто већи од цријепње, те прелази преко њеног пелијеша. Он се не ослања на цријепњу, да је не би због тежине преломио, већ на неколико омањих крпатака (комада) од тигања или камених плочица, поређаних непосредно уз њу наоколо, тако да је мали простор између њега и цријепње. На врх сача сипа се лопатом из огњишта жар, који пада свуда унаоколо и по дну њега, те не остане

нигде одушке за хлеб. Ако је сач сувише дебео, пре него се стави у пељак, загреје се на огњишту. Пре неких шездесет година био је у употреби земљани сач, купастог облика, који су куповали на пазару, где су донешени из других крајева. До тога сача тешко је било доћи, ретко која кућа га је имала, те се једним комадом служило неколико суседа. Већ данас сач има свака кућа. Његова је цена различита, али је увек знатно већа од цене цријење. Цријења кошта обично *багаш* кукуруза (петнаест килограма), *османик* пшенице (пет килограма) или, ако се продаје у новцу, од петнаест до тридесет динара, што зависи од њене величине. Жене израђују црепње највише за своје домаће потребе, али има сиромашних које их продају у својој кући или, што је ређе, носе на пијацу. Кад их мењају за жито, то се увек обавља код куће, обично продавчеве. Нема жена које се баве само овим послом.

Јован Ј. Вукмановић

Resume. — *Sur la confection des pots et la cuisson du pain à Crmnica (Monténégro).* Les pots („crijepnje“) sont confectionnés exclusivement par les femmes presque dans tous les villages de Crmnica. Elles piochent l'argile, la préparent et façonnent les pots et cela seulement le mardi, le jeudi et le vendredi. Le mode de travail est primitif. Les pots ont parfois jusqu'à 50 cm. de diamètre et sont employes pour la cuisson du pain. Ils sont faits en partie pour l'usage domestique. Ils sont rarement vendus ou échangés contre du blé. Dans la suite de l'article l'auteur décrit en détail comment on fait cuire le pain dans les pots.

Смоларење у Поречу¹⁾

Пореч је један од оних јасно ограничених и издвојених предела Јужне Србије у сливу средњег тока Големе Реке или Треске где се тачно може да запази узрочна веза између природе и људи, а нарочито да уочи зависност народне привреде од поднебља и особине земљишта. Та брдовита и шумовита поречина пружила је становништву неколико недовољно развијених привредних грана, од којих су поједине, услед издашнијих блага природе, дале изразито обележје неким оскудним крајевима и селима, као што је смоларство.

У северној половини Пореча има само три насеља у чијој се блиској околини налазе повелике површине²⁾ шума од црнога бора. Ти борници, који су сад у подручју Тажева, Брезнице и Требовља, припадају сеоским родовима³⁾, и свака кућа има приличан број борова⁴⁾. Од ове своје имовине, власници не само да су zgodнија борова дебла дотеривали и употребљавали у разне грађевинске сврхе, или да су од неких стабала добијали луч, — него су отпре неколико векова⁵⁾ почели да скупљају излучени боров сок (терпентински балсам) и да га прерађују у терпентинско уље и тврду смолу (калофониј). Уза све то, има сељака који производе понекад и мало катрана.

¹⁾ У *Гласнику српског научног друштва* за 1929 (одељење природних наука, 2) налази се од 132 до 146 стране рад инжењера Валентина Шацког „Смоларење у шумама Брезнице и Тажева (Порече, Јужна Србија).“ Али пошто главнији подаци у томе чланку више вреде за шумарске стручњаке но за етнологе, и како у њему није обухваћен цео предео, — овде објављујем ове своје белешке са овогодишњег летњег путовања по Поречу. — ²⁾ За Тажево и Брезницу Шацки наводи површину борица који служе за смоларење. Прво село има преко 426, а друго мање од 470 хектара (*Гласник*, 133 и 134). — ³⁾ „Турске власти увиђајући сиромаштво овог становништва одобравале су му до 1912 год. овај рад у шуми, наплаћујући за то незнатан порез; од оба села 500 гроша годишње. Плаћајући стално овај порез становништво је стекло уверење да је ова шума његова лична својина. Оно је шта више са знањем власти још врло давно међусобно поделило земљу и шуму, па се и ово дељење продужавало и доцније током прираштаја домова“ (*Гласник*, 133). — ⁴⁾ У Тажеву, „највећи број на кућу износи 1000 а најмањи 100 стабала“; у Брезници је највећи број 600, а најмањи 100 (*Гласник*, 142). — ⁵⁾ *Гласник*, 133; „... ова врста занимања је стара, јер се помиње још у XIV веку.“

Још у „старо време“, први су почели да се баве смоларењем Тажевци. Наскоро потом успели су и Брезничани да науче ту првобитну и неразвијену вештину од својих суседа. Свакако због удаљености од ова два села, Требовљани дуго нису знали за такав посао. Али већ „пре више од сто година,“ стари требовљански рад око добијања руја (о чему сведоче нарочите пећи на месту Манастириште код Растежа) постепено нестаје и уступа место боровој радиности. Тада је дошао неки Брезничанин у Требовље, донео нарочите котлове, и показао мештанину Милету Гиновићу како се прерађује житка смола. Од тога доба становницима ових поречких села смоларење је постало заједничка и врло значајна и важна привредна грана, а некима је то и главно занимање.

Од знатна броја борова, сопственици употребљавају за смоларење већи део;⁶⁾ само стабла исељених мештана остају сасвим неискоришћена, ако нису дата под најам. У ту сврху служе једино здрави, обично старији или крупнији, и најчешће правији и чворнати борови. Први радови на тако одабраним новим стаблима почињу на измаку зиме или у времену када се појаве први знаци пролећа. Тада власници одлазе у шуму и припремају борове за смоларење. За тај први посао понесу нарочито оруђе слично секири, али код које је гвоздени део дужи и тањи, у виду двогубо издубљена сочива у пресеку, са кратким и правим сечивом. Ова направа врши улогу лета, и мештани је зову „ћулумарка“⁷⁾. Са стране која је највише изложена сунцу, на нешто мање од једне педи изнад подножја бора, смолари сљусте кору „ћулумарком“ и затим издубе у стаблу четвртасту рупу, која се простире и шири косо наниже у правцу сржи. Та јама је дубока близу петнаест, с отвором широким до десет, а високим око шест сантиметара, — и зове се „кутлица“⁸⁾. С обе стране отвора овог удубљења радник засече „ћулумарком“ кору и танак слој стабла косо навише, па направи две бразде, које се спуштају са супротне стране бора, где их раздваја околита појас неначете коре. Та два пажљиво и правилно усечена жлеба служе као ваде и доводиће борову слуз која ће почети да се лучи кроз цевчице из ткива стабла и да се слива у јаму.

Након овога посла, сопственици на бору не раде ништа за два месеца, да би се „потсушили“ рупа и доводнице. Тек око Ђурђевдана⁹⁾ настаје прави посао ради добијања борова сока. За нови рад понесу друго оруђе, које је намењено једино за скидање коре и отсецање танка слоја стабла. То је заправо секирица јужносрбијанског облика, са прстасто продуженим сечивом у правцу држаље, дуге близу два

⁶⁾ На пример, у Тажеву и Брезници има 20700 борова, од којих се не смоларе само 430 (*Гласник*, 142). — ⁷⁾ Шапки је погрешно назива „чуљумарка“ (*Гласник*, 140). — ⁸⁾ Упоредити на страни 135 у *Гласнику* мере које наводи Шапки за рупе борова у разним годинама смоларења. — ⁹⁾ У чланку Шацкога (страна 140) стоји, међутим, да „рад на смоларењу почиње у јуну пре Видовдана“.

метра, и са дужом и повијеном оштрицом („рез“), — а зову је „беларка“¹⁰). Овим оруђем сељаци за више од два мала сежња изнад обе бразде скину кору и отсеку мало површине стабла, тако да се „обели“ тај део бора, — па се зато и сам рад зове „белење“ (бељење). Када су дани сунчани и топли, бељење бељарком понављају сваке седмице; само у облачне и хладније дане то обављају на десет или петнаест дана. Приликом свакога поновнога рада стварају нове ране на стаблу, — али увек остављају на супротној страни од кутлице недирнуту узану површину упоредо са стаблом, да се не би бор осушио, — и тако се отворе и нове цевчице кроз које цури боров сок. Бељење или стварање рана траје обично пет месеца, све до Крстовдана, а понекада престане око Петковдана, то јест за тридесетак дана дуже. За коју десетину година смолари обеле бор у висини до четири метра, докле највише могу да досегну бељарком¹¹). — Тако обрађени бор који лучи лепљиву жућкасту течност, зову мештани „молзница“ (музница, музара), и искоришћавају га за двадесет или четрдесет година.

Из обелена бора још од првих топлијих дана почиње да се лучи сок и да се на површини згушњава у слуз или житку смолу, па се полако слива до бразди којим отиче и увире у рупу. За време врућине, јама се брзо напуни, па зато власници иду ради црпања садржине на две седмице; а када је хладније, лучење се успори, те и вађење обнављају сваких двадесет или двадесет и пет дана.

За пражњење рупе и скидање стврднуте слузи на површини рана сељаци се служе двема нарочитим справама од храстова дрвета. Прва, лопатица („лопатче“), у ствари је обична, равна и танка дашчица заобљених ивица, слична веслу или пратљачи; њена дужина је до две педи са дршком, а ширина јој износи незнатно мање од дужине отвора кутлице. Друга, „струшка“, дуга је до осамдесет сантиметара, и има вадаст или користаст облик до половине, па се сужава на другоме крају у дршку; или је попут исполца рибарскога, само је знатно ужа и дужа. Уврх отвора прикована је гвоздена правоугаонична гвоздена плочица, која је намењена за стругање од уздуха згуснута или на сунцу стврднута борова сока. У одређени дан, када је кутлица готово пуна, смолари понесу ова оруђа и судове за скупљање, па обиђу сваку музницу. Тада лопатицу увуку у рупу и захвате житке смоле све док не исцрпу целу садржину. Затим стругачем гребу одоздо навише по стаблу, и тако скинута површинска лучевина остаје у удубљењу ове справе. И житку и стврднуту смолу, пре више од тридесет година, скупљачи су сипали у нарочите мешине, сличне пастирским телећацима („тагарче“, „тагарцик“), које су држали обешене о левој руци. Касније су почели употребљавати у ту сврху повеће лонце са једном дршком, или још и котлиће. У данашње доба смолари се служе нарочито подешеним петролејским кантама од два-

¹⁰) У својој раду (страна 140), Шапки не наводи народни назив, већ „секира“. —

¹¹) Видети прву слику.

десет литара запремине. На њихову горњем, допола отворену делу везано је уже, са чије средине полази мотка у служби дршке, која има улогу полуге приликом ношења на рамену¹²⁾. Пошто скупе са музнице, сву лучевину носе и сипају у правоугаоничне јаме у земљи, зване „смоларнице“, које су дуге до два, а широке и дубоке око једнога метра, — или у „смоларска корита“, направљена од једнога букова или храстова дебла, — и ту се она чува често и по неколико месеца.

У то „старо време“, сопственици нису прерађивали житку смолу, већ су је продавали ван Пореча. Касније, за време турске владавине, мештани су почели сами да је прерађују, али су од ње добијали само један производ. Ван домова, поред смоларница и смоларских корита, сељаци би недопуњене котлове са житком смолом кухали на огњишту више часова, док се не би добила мрка, гушћа смола. Њу су сипали још врућу у овлажене четвртасте и плитке рупе у земљи, да се стврдне у виду плоча, — или су од ње, док је млака, рукама правили мање или веће грудве. Тако је изгледала та народна „смола“ (калофониј), која је била нечиста и тамна, и зато је имала слабу проћу на тржиштима.

Крајем прошлога века, најпре Тажевци, потом и Брезничани, а најкасније и Требовљани сазнају за нешто савршеније прерађивање житке смоле, и за добијање једнога производа више, а то је терпентинско уље („нефт“). По узору на пецаре ракије, сељаци су подигли на отворену простору „казане за печење смоле“. Те „пецаре“ су врло просто израђене и доста су несавршене, а састоје се из два главна дела: огњиште са котлом, и хладњака. „Огниште“ је зидано као кућица од шкриљаста камена, четвртаста је облика, а често је уздигнуто над земљом и са супротне стране од отвора за ложење, који је засвођен као и само ложиште. Сем овог отвора, многа огњишта имају на супрот-

Сн. Б. Русић

Сл. 1. „Белење“ бора, и оруђа за рад.

¹²⁾ Сва ова оруђа налазе се на првој слици; али ради упоређења видети и цртеже Шацког у *Гласнику* на страни 140.

ној страни и рупу кроз коју излази дим. Изнад средине огњишта постављен је и добро утврђен котао од меди („казан“), чији је отвор на једнакој висини са горњом површином зидана огњишта. Његова висина или дубина скоро је једнака са пречником отвора, док је дно око пет сантиметара веће од њих (близу пола метра). Овакав котао може да прими до четрдесет и пет ока садржине. Када треба смола да се куха, смолари покрију котао поклопцем са лулом („капак со лула“). Пре шездесет година, поклопци су били земљани и у Тажеву и у Брезници, као што су сад у Требовљу. Њихов изглед је особит, и по спољашности су слични ћуповима. Само, ћуп има један отвор озго, и то је грло; поклопац, међутим, нема дна, али има лулу која се пружа косо наниже и сужава при крају. Она избија на једној страни са средине између двеју потковичастих дршки, прилепљених уза сам поклопац. Поклопац је најшири на дну и једнак је с отвором котла, а нависе се све сужава до изнад ручки, одакле се мало шири до завршетка, који је озго удубљен. Најзад, цео поклопац има унаоколо неколико упоредних и мало удаљених ребрастих испупчења, која су често зупчасто украшена. Овакве поклопце правио је пре више година неки стари Иван из Блага у околини Тетова. Он је једанпут у години, лети, долазио и у Требовље нарочито ради прављења земљана посуђа, а употребљавао је земљу из самог села и ту је пекао своје израђевине. У данашње време прави поклопце Требовљанин Стојко Стефановић, и продаје их по доста високој цени¹³). Међутим, да ли зато што у Тажеву и Брезници није добра земља за ту сврху, или што се преношењем на коњима из Требовља или Блага могу земљани производи разбити, Тажевци и Брезничани имају поклопце од меди. Они су краћи од земљаних, заобљени су, имају две водоравне ушице са стране, и једну косу лулу. — Други део пецаре, хладњак, утврђен је одмах до котла. Најстарији му је облик када је од шупљег букова или храстова дебла; али у томе случају власници морају да наспу донекле земље, која ће служити место дна. Ако је тешко набавити овакав хладњак из шуме, сељаци направе сличан њему од борових дашчица у виду каце за ношење грождја, са двапут ужим дном од отвора, опасане обручима од савитљива прућа. Обе ове врсте народ назива именом „крбло“. Од поклопчеве луле наставља се косо наниже ковинска цев и пролази без икаква кривудања кроз хладњак, па избија сужена на супротну страну.¹⁴)

Пошто сиромашне мештани скупо¹⁵) стаје да праве нове, овакве направе често су својина неколико домова и породица, најчешће из једног рода. Зато се печење обавља поступно: један деоничар ради после другог, и приликом тога се највише поштује право првенства.

¹³) Ако не направи замену за неке производе, продавац их прода и по двеста динара комад (Видети и *Гласник*, 142). — ¹⁴) Видети две пецаре на другој слици. —

¹⁵) Пре ослобођења котао је стајао четири турске лире, а сада преко хиљаду динара (*Гласник*, 142).

Таквих заједничких и личних пецара има у Тажеву четири, у Брезници пет, и у Требовљу једанаест.

На измаку јесени, када са настајањем топлих дана борови престају да луче сок, сопственици припремају пецаре за рад, јер се труде да посао сврше док има топлијих дана. У очишћене котлове сипају из смоларница или смоларских корита житке смоле до изнад половине, па се покрије поклопцем. Ма да добро улази у ужлебљени венац котла, ипак смолари добро облепе место спајања блатом, балегом, или ређе мешавином пепела и ражана брашна.

То исто ураде и на месту споја луле са цевљу која пролази кроз хладњак. Затим, у „крбло“ сипају хладне воде и долевају на кратко време, или је браздом наврате да тече у њ. Најзад заложу огањ испод котла. У почетку топлота треба да буде слабија, да би испарила вода која се накупила заједно са смолом још у јамама или коритима за чување. Ускоро житка смола „нарасте“ и дигне се до врха котла. Тек тада почиње јаче подјаривање ватре. Ако су топлотне прилике повољне, за пола часа грејања појаве се капљице на крају цеви, док најзад течност не почне да се слива у виду кончаста млаза у подметнути земљани суд за воду („стомна“). И док се постепено губи жар од пола товара хрстових дрва, млаз прелази у ситне капљице, па касније и њих нестане. Ту безбојну, али понекад и жућкасту или зеленкасту течност тешка мириса, народ зове „нефт“ (терпентинско уље).

Када сврше једно печење, које траје у топлије дане два до три часа, а у хладне много више¹⁶⁾, — смолари понове цео посао још неколико пута, док не прераде сву житку смолу. После свакога кухања, власници исцрпу из котла смолу, која је постала гушћа и мрка („црвена као вино“). Многи произвођачи је и сад одмах сипају у овлажене плитке четвртасте јаме у земљи, и добијају тамномрке плоче („калапи“),

Сл. Б. Русин
Сл. 2. „Казани“ у Требовљу.

¹⁶⁾ Гласник, 142.

које износе око шездесет у дужини, до педесет у ширини, а преко двадесет сантиметара у дебљини, што износи близу педесет и пет килограма¹⁷⁾. Пажљивији сопственици ставе са стране и на дно јаме дашчице, и тако добијају плоче са глатком површином. Само ретко ко, и то у новије време, цеди врућу смолу кроз мрежу, па је и калофониј чистији и светлији. У данашње доба многи су отишли још даље у марљивости: док је још топла, смолу из котла сипају у вирове на бразди или у корита са чистом и хладном водом, па је ту рукама развлаче и гњече неко време, после чега постане отворено кестењаста и прозирна. Након овога бељења („белење“) стављају смолу на ширу даску, месе је као тесто, и кидају у комаде, од којих рукама праве грудве разне величине. И плоче и грудве ове тврде смоле или калофонија народ назива „смола“.

Поред ова два производа од смоларења (терпентинско уље и тврда смола), од борова смолари добијају још и луч („борина“). И раније, за то су им служила стара, натрухла, неправилна или крива, и смоларена стабла. Када после дуга искоришћавања бор „изнемогне“ и престане да лучи сок, и чим почну да се јављају знаци сушења, сопственици га посеку при дну. Ако им та права стабла не послуже за стубове или као кућна грађа, власници их секирама исеку у мање цепанице и сместе по кућним гредама ради сушења. Још од најстаријега доба, уситњени луч или иверци и шишарке од бора служе мештанима и осталим Поречанима за потпаљивање огња, као што је и данас најглавније средство за ту сврху у целој Јужној Србији. Али када је за време владавине Турака, нарочито у другој половини прошлога века, понестало средстава за осветљење, борина је замењивала сваку светиљку пре но што укућани пођу на ноћни починак. Кад о томе говоре, сељаци са старијим кућама показују поцрнеле борове греде од дима и гара које је стварао луч. У то оскудно време пада највећа производња борине, и тада су обарали и несмоларена стабла. За Тажево, Брезницу и Требовље то су били бољи дани, јер су снабдевали лучем сва поречка села, а и многа друга насеља суседних предела.

Сем ова три главна производа од бора, сељаци израђују у неким случајевима и мало катрана. Истина, они га добијају на сасвим обичан начин: „маснију“ борину, прожету више смолом, испецкају у ситне треске и ставе у земљани лонац, добро га затворе и олепе, и метну на жар огњишта пецаре, или за то наложе посебну ватру. После неколико часова грејања, из борине се излучи смола и претвори у житку црнкасту масу. Такав катран, који даље не прерађују, служи мештанима за личну употребу. Сем Беличана¹⁸⁾, који га праве и за подмазивање колских осовина и лежишта точкова, Тажевци, Брезничани и Требовљани употребљавају га као народни лек, а нарочито за мазање рана код стоке.

¹⁷⁾ Упоредити и *Гласник*, 142. — ¹⁸⁾ У околини села Белице има нешто мало борове шуме (*Насеља СКА*, 28: „Порече“, 323).

Пре свршетка јесени, пошто накупе многе борове производе добијене смоларењем и сечом стабала, сопственици их носе ради продаје у оближње градове који имају „јача“ тржишта. Све своје прерађевине одувек су товарили на коње, и рано ујутру стигли би у град на тржишни дан. Док нису знали да прерађују, сељаци су једанпут у седмици носили житку смолу у мешинама, „крблима“, или мањим котловима, и по два оваква „суда“ сачињавала су товар. На тржишту су је продавали по грош или „грош и руп“ (двадесет и пет пара) од оке, најчешће прекупцима, који су је препродавали извозницима из Северне Србије. — По два комада тврде смоле у плочама или две вреће у грудвама носили су коњи преко брда и планина за продају. Цена њена била је и након ослобођења између пет и десет грошева; пре уједињења и наскоро после тога догађаја стајала је, кријумчарена,¹⁰⁾ осам динара од оке; а отпре више од десет година снизила се на два динара по килограму. — Када су научили да праве „нефт“, власници су товарили за тржиште неколико већих и добро затворених крчага обложених папраћу у два ковчежића или мала коша, или, позније, по две залепљене канте. Крајем прошлог и на почетку нашега века, терпентинско уље је било скоро четири пута скупље од калофонија. Наместо цене која се кретала између једне и две „беле меџудије“ (по двадесет грошева једна) и четрдесет динара од оке на почетку двадесетих година нашега доба, сада га продају својим задругама од шест до девет динара по килограму. Само мали део сопственици задржавају за себе или своје пријатеље, и то им служи у народну лекарству. — Товар луча чине две „страве“ борових џепаница, и раније су га тако продавали за више од једне четвртине „беле [меџудије]“. У последње време, место најмање по три динара од оке, као за време неколико година након уједињења, цена се снизила и на динар од килограма. Поречка борина позната је и у суседним градовима и селима као „правоцепна,“ али не као сасвим масна, јер није чворава (каква је, на пример, мориховска).

Тако изгледа народно смоларење у Поречу, и то је све што се добија од борова из предела у сливу средњег тока Треске. Несавршени рад учинио је да су многи производи недовољни у количани, а осредњи у погледу каквоће. Али поред свега тога, Тажевци, Брезничани и Требовљани подмирују помоћу њих најпрече потребе у животу.

Б. Ручић

Resumé. *Le gemmage à Poreč.* A Poreč, région montagneuse et boisée de la Serbie du Sud, au cours central de Treska, il n'y a que trois villages autour desquels s'étendent d'assez grandes forêts de pin noir. Avec cette richesse naturelle, et par le manque des autres branches de l'économie nationale, les habitants des villages Taževo, Breznica et Trebovlje ont été contraints à exploiter, depuis un temps très ancien, des pins, et d'en obtenir divers produits, en particulier de la résine molle, dont ils tiraient ensuite l'huile de térébenthine et la colophane. Vers le 1er mars, au fond

¹⁰⁾ Гласник, 133.

du pin, du côté le plus exposé au soleil, on incise au tronc une cavité quadrangulaire („kutlica, c'est-à-dire „petit boisseau“) et deux sillons qui s'étendent obliquement en haut, au moyen d'une hache spéciale au franchant court („čul'umarka“). Deux mois plus tard, au moyen d'une autre hache au manche long („bel'arka“, c'est-à-dire „qui sert à blanchir“), on enlève l'écorce et l'on fait de petites entailures au-dessus des sillons, en laissant toutefois, du côté opposé, une zone verticale d'écorce, pour que le pin ne se dessèche pas. Cet écorcement („belenje“, c'est-à-dire „blanchissement“) est renouvelé, selon la température de l'air, toutes les semaines (quand il fait chaud) ou tous les quinze jours (quand il fait froid), depuis le commencement du mois de mai jusqu'à la fin de septembre et quelquefois même d'octobre (lorsqu'il fait beau temps). Le baume de térébenthine découle du pin, et, condensé à la surface en liquide glaireux, descend dans la cavité, qui sert de réservoir. De là on tire le contenu au moyen d'une petite pelle („lopatče“) toutes les deux ou trois semaines; en même temps, on détache de la surface du pin écorcé la glaire solidifiée, au moyen d'un racloir („struška“). On verse tout cela dans une outre, un pot, etc., et de là dans des fosses creusées dans la terre, ou dans des auges. Enfin, on chauffe toute cette résine dans un alambic primitif. Celui-ci est composé d'un foyer muré, au-dessus duquel se trouve une chaudière de cuivre, avec un couvercle de terre ou de cuivre d'où sort un tuyau qui se prolonge tout droit et passe à travers une sorte de cuve remplie d'eau froide. La distillation du contenu dure plusieurs heures. Après une demi-heure de chauffage, l'huile de térébenthine („neft“) commence à couler. Le reste, on le verse dans des fosses carrées peu profondes, ou bien on en fait des mottes.

Après l'avoir exploitée pendant trente-cinq ans environ, on abat le pin, et, s'il ne peut servir pour des constructions, on le coupe en petites pièces. Ainsi on obtient des buchettes de pin, qui servent encore à allumer le feu, mais qui pendant la domination turque servaient comme l'unique moyen d'éclairage. — Quelquefois on fabrique du goudron avec ces buchettes, en les mettant dans des pots de terre bien fermés, qu'on chauffe plusieurs heures.

„Dans les temps anciens“, les paysans ne savaient pas préparer cette résine, et ils la vendaient à un prix minime. Plus tard, ils ont appris à la cuire dans un chaudron ouvert; mais ils n'obtenaient alors que la colophane („smola“, c'est-à-dire „résine“). Il y a une centaine d'années seulement qu'ils ont appris à cuire cette résine dans des alambics, et de fabriquer aussi, par la distillation, l'huile de térébenthine.

Les gemmeurs transportaient tous ces produits avec leurs chevaux, et ils les vendaient au marché à un prix assez élevé; aujourd'hui, ils les vendent à un prix minime.

Риболов у Смедереву и околини¹⁾

Предео на коме сам проучавао риболов ограничен је на Смедерево и троугао који затвара насип Годоминске водне задруге, између Дунава, Велике Мораве и моравиног отока Језаве. Насип иде од утока Језаве у Дунав десном обалом његовом до близу ушћа Велике Мораве, скреће левом страном Мораве, па близу села Липа заокружује и пружа се регулисаним језавским коритом с леве стране Језаве. На овом су простору три села: Кулич, Шалинац и Липе.

Земљиште је ниско и водоплавно. Кад надође Дунав, плави извесне делове Смедерева. До подизања „даме“ (насипа) вода из Дунава, Језаве и Мораве редовно се изливала у Годомин и хатаре поменутих села. Сада с пролећа и јесени, кад нарасту реке, вода само подгрезне опасани простор. Земљиште на овом исушеном простору претворено је у њиве и ливаде. Мали део заузимају мочваре, вирови, мртваје и канали. Исушивање овог терена за кратко време изменило је у многим привреду и живот становништва у овом крају, које се данас највише бави земљорадњом, мање сточарством, а риболов је сасвим опео.

Међутим, до подизања насипа, вода се несметано изливала и хватала цело поље. Михајло Петровић, земљорадник из Кулича (стар 70 г.), причао ми је да се вода у Куличу издизала често „по вр' тараба“. Тада се могло путовати чамцем преко Годомина у Смедерево. Понекад је поплава доспевала до стреја и том приликом хватала је и најиздигнутије куће у Куличу и Шалинцу. И Липе нису биле поштеђене од

Околнина Смедерева.

¹⁾ Ово је први рад о риболову који се штампа у Гласнику после објављених Уједињена за прикупљање грађе о риболову (Београд 1935. Издање Етнографског музеја). Са штампањем оваквих радова наставиће се и у наредним књигама Гласника.

Мораве, Језаве и речице Раље. Цело село је плављено. У општинској кафани бивало је воде до 20 см висине. За време поплаве 1897 год. вода је допрла до сеоске цркве, иако је ова издигнута. У таквим приликама људи су се селили на таване; ако би запретила већа опасност, бежали су са стоком у Смедерево, Пожаревац и околина села. Од поплаве је највише страдала стока, људи ретко. Свака је кућа имала чамац, а и власти су притицале у помоћ скелама и шлеповима.

Вода се редовно изливала с јесени и у пролеће, али се дешавало да се излије и у сред лета. Ако би поплава затекла усеве, немилосрдно би их збрисала. 1926 год. у Липама је однела све жито. Кад се излије у рану јесен понекад однесе „кукуруз на корену“.

Од силне воде воће није могло никако опстати. Свако родно дрво се осуши. Вода се дуго задржавала, по 2—3 месеца. С јесени се није могло сејати, особито жито. У Куличу и Шалинцу људи од 70—80 год. до недавно нису знали како се ради жито. Због поплава, кукуруз се сејао доцкан, некад чак о Видов дану. Народ се тада бавио мање земљорадњом; више је гајио стоку, овце, нарочито свиње, због доброг жира. Највише су се бавили риболовом.¹⁾

Р и б е

Благодарећи обиљу воде разне дубине, различитог тока и простирања, топлоте и хранљиве садржине, услови су били веома повољни за задржавање и развијање многоврских риба. На прво место дуги ток Дунава и Мораве омогућило је скупљање риба разних врста. Количина воде и дубина задржала је крупне рибе. Плитки канали, речице и рукавци (Језава, Лесковача, Раља и Бодрика) били су веома погодни за склањање риба кад се вода у рекама замути и нарасте, нарочито за време плођења. Тихе мртваје, мирни свежи вирови у које вода стално подавире, топле и разлишене баре, право су царство за ситну рибу, особито за оне врсте што воле „мртве воде“, тињу, и храну од воденог биља и животињица. Отуда су воде овога краја богате врстама па и количином риба. Почевши од свих врста беле рибе: деверике, протфиша, брчке — карајшлије, косача, шпицера, бодорке, црвенперке, па затим лиња, караша, бандара, вретенара, гргеча, буцова, пороћанца, крупачице, манића, сабљара, кркуше, клена, штукe, једне врсте црног чикова и рускиње; од многобројне мрене, шарана и сома па до „првокласних“ риба кечиге, јесетре, паструге, смуђа, сима, па чак и јегуље у Дунаву.²⁾

Све беле рибе зову се општим именом *кесеге*. У Куличу сам чуо од једног рибара да се зову и *беовице*.

1) *Карајшлија*. У селима је зову и *брчка*. Дугачка и танка као штука, са мало пунијим трбухом, може бити тешка до килограма. Трбух јој је изнутра црн. Радо борави у „живој води“, ретко у бари, сем кад наиђе велика вода. Чим се вода повуче, бежи натраг у реку. Има много костију. Бије се марта месеца.

2) *Деверика* је широка као караш, пљосната, трбух јој је бео. Нека врста деверике има по трбуху пеге, „црне пецке“. То је „крастава деверика“. Деверика је „фишка“, врло брза риба. Има је у „живој

¹⁾ Занимљиво је узгред напоменути, да се, по причању старих људи, народ у старини, под Турцима, бавио продајом пепела за сапун и аласлуком. — ²⁾ Драгутин Костић, звани Беља Куљичанин (стар 53 год.), причао ми је да је једном уловно јегуљу у самом Годомину. Препао се гдно мислећи да је змија.

води", не мари बारे. Има мало више костију али је добра за јело. Бије се априла и маја.

3) *Пројшфиш*. Тежак је килограм и по до два највише. Мастан је кад се добро „нарани“. Леп је за јело.

4) *Косач*, сличан буцову, тежак је до 2 кг. Воли дубину.

5) *Рускиња* и *шпицер* су ситне рибе. Има их доста.

6) *Црвенперка* је слична деверики само има црвена пераја.

7) *Лињ*. Зову га и *лињак*. Није крупна риба, има га тешког до килограма, златасте је боје, без краљушти, гладак је као сом па не мора да се „струже“. Воли „питому воду“, бару и блато. Хоће радо на удицу на мамак од глисте. Месо му је укусно као у сома. Нема много костију, само „грбњачу и ребра“. Бије се око св. Николе (летњег).

8) *Караш* је „чврста риба“, може целог дана да живи без воде. Не расте велики. Широка је скоро колико и дугачак. Има златасту боју. Поред овога има још и „златан“ караш. Он је обојен лепом зеленом бојом са црвеним и белим пегицама. Пре га није било у овим водама. Појавио се после рата и прилично се размножио. Рибари га у шали називају „Солунцем“, као да је дошао с њима после рата. Туку се око летњег св. Николе. Обе врсте караша воле рит. Имају мало костију. Месо им је лепо, чврсто и „слади“ кад се једе.

9) *Бандар*. Ова риба има „буљаве“ очи па је ваљда зато зову још и *буљ* или *буља*. Живи радо по барама, у рити и трави. Тежак је до $\frac{1}{2}$ кг, „дугачак је и дебео с три до четири прста“. Храни се „травуљаком и бубама“. Буљ је дебео, утроба му је пуна масти а нема много костију. Бије се с пролећа.

10) *Врешенар* је узан и „обловат као прст“. Отуда му свакако и име (вретенаст, личи на вретено). Веома је чврст: „не може да му се прегризе реп“. Не расте велики, по 4—5 комада у килограму. Крупан вретенар зове се *вишмомац* а ситан *дивљак*. Живи искључиво у текућој води, у Дунаву и Морави. Нема кости, само грбњачу, мастан је и укусан. Пошто воли дубину и чисту воду, може се ловити само лапташем и струком.

11) *Гргеч*. У Куличу и Шалинцу назива се *гргом*. Налик је на буља. Кожа му је без крљушти, гладак је, сав је балав и љигав, не струже се али не може човек да га опере од „бала“. Због тога га зову и „балавом гргом“. Ситан је, не расте много, широк је и грбав. Има бодљике на леђима и перајима те сом не сме да га прогута. Ако се човек убодје на њега, „опасно боли“. Воли текућу воду али остаје и у барама. Пун је костију но изврстан је за чорбу, јер му је месо „слатко“.

12) *Буцова* у Куличу зову и *буцоње* а липљана *белон* или *белун*. Ловили су га у тежини до 7 кгр. а било је и случајева и до 10 кгр. Врло је „алапљив“, храни се ситном рибом. Има га у текућим и мртвим водама. Држи се плићака, често се креће поврх воде, може га човек увек приметити. По површини воде гони и прождире рибу звану *јороћанац* или *брзак*. Грбњача му је пуна костију. Није најбољи за јело.

13) *Пороћанац* или *брзак* има изглед и величину сардине. Тежак је обично по $\frac{1}{2}$ кг а највећи до $\frac{1}{2}$ кг. Налази се по стајаћим и текућим водама. Има га доста. Увек се креће по површини воде, највише ако иде до пола метра у дубину. Плива брзо, отуда му име и брзак. Месо му је масно, дебело и врло укусно. Кости су му рскавичаве.

14) *Крујачица* или *карајашка* најкрупнија је од $\frac{1}{2}$ кг; спада у беле рибе. Широка је колико и дуга, као деверика и караш. Има је у

већој количини, највише у Дунаву а залази и у बारे. Држи се плићака и спрудова. Иако има прилично костију ваљана је за јело.

15) *Манић*. Ову рибу у Липама зову *маљић* и *мајниц*. Чује се још покатшто и *маљов*, у множини *маљеви*. Манић много личи на сомче. Леђа су му шарена као у змије, бело-жућкасто пегава. Нема краљушти, гладак је и љигав. Најтежи може да буде 2 до 2¹/₂ кг. Највише га има у Дунаву, у Морави мање. Тражи дубоку воду. Он је зимска риба. Лети се крије, јер га сом сатира. Кад сом „легне“ да прослава зиму онда манић излази. Чим се сом с пролећа појави, манић бежи у „кртоге“, где се притаји. Врло је занимљиво, просто невероватно да се бије у зиму. Новембра и до краја децембра он се потпуно „истресе“, избаци кру. Нема костију, добар је за јело као сомовина.

16) *Бодорка* је дебела и месната барска риба. Од црвенперке се разликује само по блеђој црвеној боји пераја, по безбојном репу и очима. Неизвежбано око не може да разликује ове две рибе. Не расте велика, може да буде по три у килограму. Кошticaва је али пријатна за јело. Бије се у пролеће.

17) *Сабљар*. „Проста риба, најпростија што може да буде“. Танак је, дугачак, има узану главу и крупне очи, покривен је ситним краљуштима као мрена и личи на сабљу. Тежак је до килограма, ређе до два. Има га по Дунаву и Морави. Слабо се бави по барама, само кад га велика вода нагна. Храни се глистама и травом. „Сав је од костију“ те није добар за храну.

18) *Кркуша*, *кркушка* (у Липама позната као *кркучица*). Још је зову и *каракушка*. То је ситнија риба, не расте много, као греч велика. Личи на мрену. Има је по Дунаву, само ретко „пада“. На пијаци се слабо продаје.

19) *Клен*. У Смедереву га зову *мишоловац* или *акшаран*. Редак је у Дунаву, уништава га сом. Право му је станиште Морави. У Липама га зову моравским кленом. Лови водене мишеве и њима се највише храни, отуда му име. Обично се налази при „брежинама“ (уз високе, усправне обале) јер ту најлакше сусутиже и хвата водене мишеве. За то су му и уста подешена, велика су као у буџова. Клен је тежак до 2 кг. Бије се кад и шаран, у априлу.

20) *Штука*. После беле рибе најмногобројнији барски становник. Ређе је има у Дунаву и Морави, само крупније. Дуга је, пецкава са стране, са кишом (кљуном) налик на пловку. Има их тешких по 10—15 кг. Причали су ми смедеревски рибари да су једном ухватили штуку од 20 кг у Кривој Морави код села Липа. Била су јој уста „као у крокодила“. Има „опасне зубе“: кад се ухвати на удицу, прегризе канап. Једе све, нарочито прождире рибу. Бије се раније од свих риба, у фебруару, док се још није лед отопио. Пуна је ситнијих костију као мрена али је укусна. Штука из бара мирише на тину, стога се приређује са белим луком. Од ње је одлична чорба.¹⁾

21) *Чиков*. У липским вировима живи једна врста *црног чикова*, налик на змију. Од костију има само „грбину“ (кичму). Веле да је ова риба постала од змије, стога јој се глава не једе.

22) *Мрена*. Најобичнија риба у овом крају после шарана. Има је много у Дунаву, нарочито у Морави. Залази и у ритове ради хране али

1) У аласку чорбу рибари стављају јуч од штуке као зачин.

не остаје тамо. Достиже у тежини до 10 кг. Храни се црвима, ларвама воденог цвета, „вајскедером“. Воли много кечигину икру, зато упорно прати кечиге на „бојиште“, где се кечига икра. Бије се само у текућој води априла месеца. Скупља се најрадије на „чиграку“, спруду од ситног шљунка. Упркос томе што има највише костију одлична је за јело, боља је од шарана и сомовине. Много је слатка, „без мрене нема чорбе“. Хвата се лапташем и пирићима, а „пада“ на струк и пампуре, јер су јој ситне и танке краљушти. Највише се „добија“ у лето и с јесени.

23) *Шаран*. Од необичног значаја за риболов у овим водама су шаран и сом. Шарана има много, нарочито у Дунаву и Морави. По каквоћи је чувен дунавски шаран. Кад се излију воде одлази у баре, ту се избије и исхрани. Ситнији шаран, *чоршан*, остаје и по барама. Има га доста у забарцима на Ади прекопута Смедерева. Рибари су ловили шаране тешке по 10, 12 до 14 кг. Бивало је тешких и преко 20 кгр али врло ретко. Шаран се бије априла месеца, од Цвети па падаље, кад „задржи“ туче се маја. У време „битке“ тражи тиху и плитку воду. Скупља се у већем броју и прилази обалама. Око једне женке скупе се по десетину мужјака, „брзе се“, женка се изврне „на-сатице“, на трбух, а мужјаци је „мувају“ кишама, главама, док не пусти икру која се помеша са млецем. Кад се шаран избије, дође као болестан, млтав, и тражи „ладовину“, „одмор“. Изије на површину воде и тешко дише. После „битке“ шаран и уопште сва риба нису „како треба“ за јело, млтави су и блутави.

Сл. 1. Рибари са сомом тешким 80 кгр (уловљен код Смедерева у Дунаву).

Лови се мрежама, лапташем и аловом. Струком се хвата на „каљени мамак“ од проје. У време „битке“ кад прилази ближе крају, хватају га пређом, обручима, бију га пушкама и динамитом. Наравно, све ово законом је забрањено и кажњиво. Шаран се лови преко целе године али му је сезона лето.

24) *Сом*. Сом је по величини најтежа и највећа риба која се лови у овом пределу. Има га у свим тежинама од килограма, два па до 150 и 200. Велике сомове у селима зову „стрвина“. Преко године улове се у овом крају по неколико комада до 100 кг. Сом долази у ред прождрљивих риба, храни се ситнијом рибом, нарочито гони манића. Хвата

се лапташем, пирићима, већим бубњевима, нарочитим сомовским удицама, иде на струк, самицу са живим мамком и особито на бућку. Бије се око Тројице, маја и јуна месеца. Сомови се бију по пар. Не иду у плитку воду, обично траже шушњар, грање, „неки лом“. „Опасни су кад се бију“. Толико су занесени да не опажају кад им се приближи опасност. Они су тада мирни, питоми, „може човек рукама да их масни“. Ухвате се па се комешају и преврћу. Тада се може чути како „мучу као теоди“. Људи их тада само убијају забрањеним средствима: оствама, секирама и ватреним оружјем.

25) *Кечига*. Најбоља у овим водама и искључиво дунавска риба. Причао ми је Андра Борђевић, дугогодишњи трговац рибом из Смедерева, да кечига, по казивању рибара, улази и у Мораву чак до Туприје. Достиже тежину 10—12 кг. Мале кечиге зову и „драчићи“. Има је прилично доста. Особитог је изгледа и облика. Танка је, има „шпицасте кљун“; леђа, грбњача, јој је тестерасто бодљикава. На бокovima има по једну беличасту пругу на целој дужини. Нема краљушти. Кроз цело тело пролази само рскавичави кичмени стуб без иједне кости. Изврсна је за јело. Скупа је и сматра се за „првокласни деликатес“. Бије се кад цвета јоргован, у априлу и мају, када се окупља у великим гомилама на „бојишту“. Може се наћи лако и увек у друштву мрене. Иначе борави у дубини, држи се матице средином реке и креће се по дну. Зими „леже у кртоге“, у гомилама се завлачи у пањеве и камење да преспава. Теже се лови, јер се чува. Хвата се лапташем и удицама пампурачама. Зими, кад се нађе на њен „кртог“, може се уловити пирићем или лапташем по 200 килограма. Рибари је нарочито вребају с пролећа, веће комаде, кад је „ајварита“, али је то законом строго забрањено.

26) *Јесетра*. По вредности и укусу долази иза кечиге. Њој је слична и по облику. Може бити крупна, обично по 10—12 али се налази на комаде од 40 и 50 кг. Покривена је јаком кожом без крљушти; звездичава је. Има јак гребен. Нема костију, само рскавице. Јесетре у Дунаву нема много. Овога лета ни један комад није изнет на смедеревску пијацу. Врло је опрезна, чува се, хвата дубину средином реке, зато се тешко лови. Бије се кад и кечига.

27) *Пасјуга*. Јако сродна кечиги и јесетри. То је врло лепа риба. Нема крљушти, сва је „звездичава“, сва је посута звездицама жућкасте, плаве и сребрнасте боје. Бодљикава је по леђима. Кљун (киша) јој је као у пловке затупаст и јако издужен, по 20—25 см. Рибари знају за примерке највеће до 12 кг. Као јесетра воли дубину и дунавску матицу, чисто дно, песак и камен. Ређа је од јесетре. Бије се кад и кечига и јесетра.

28) *Смуђ* спада у „првокласне“ рибе. Има га свуда али не много. Прождрљив је и штетан, тамани ситну рибу. Налази с времена на време кад „крену воде“. Задржава се по „вићаку“, по младим врбацама где су „тије воде“; хоће и у баре. Обична му је тежина 6—8 кг али „пада“ и до 14 кг. Укусан је за јело и лак за стомак. „Јакши је од пилетине, може најтежи болесник да га једе“. Бије се у априлу. Ситнијег смуђа зову *смуђарац*.

29) *Сим, симче*. Сличан је кечиги само што има „затупасте кљун“ („уста као у телета“). Преливен је затворено модром бојом. Крупан се зове сим и може да мери преко 50 па и до 100 кг. Александар Петровић —

Бакић, рибар од заната, који ми је ово казивао, сам је уловио неком приликом сима од 58 кг. Симче је дугачка риба, јака и снажна. Воли дубоку воду, креће се матицом али хоће и на спруд. Не иде у групама. Храни се бубицама и црвима. Нема га много; прилично је редак. Зими „леже“ у кртозима. Обично се хвата кад хоће велика вода да наиђе, „пред водом“. Нема костију и добар је за јело, као кечига. Живи у Дунаву.

Где се лови риба

Главна ловишта у околини Смедерева су на Дунаву и Морави. Ипак се не могу тачно одредити стална места где се скупља риба. И Дунав и Морава су равничарске и долиנסке реке. Земљиште кроз које протичу ровито је и ниско. Вода га лако обурвава и носи, прави брзо нове спрудове, а засипа дојучерање велике дубине. Морава чак мења често своје корито, ствара нове рукавце и отоке. У овоме крају има пуно њених отока и старих корита (Крива Морава, Стара Морава, Сува Морава) а мртваје код Липа и између Кулича и Шалинца остаци су њеног некадашњег тока. Због несталности речног тока и промене дубина риба мења место и сели се.

Може се слободно рећи да се риба хвата на свим местима овога краја. Ипак ћемо поменути извесна зборишта где се налази мало више рибе. Она се радо купи по малим заливима где су „меке воде“, где није много брза, на Шпицу код Смедерева, на утоку Језаве, код Чевртије и по „устима“ канала и отока. На седам километара од Смедерева уз Дунав код Орешца има кечиге у камењару. Барска риба се скупља у Језави и у њеном регулисаном кориту. Прекопута Смедерева у ади има око осам бара са доста рибе, више и боље но у Језави. По барама у ади има одличног шарана. Чувена су барска ловишта била, а делимично су и сада; мртваја између Шалинца и Кулича, Куличка Бара, Велика Бара и још неке мање баре и забарци. У Липама су познати вирови: Братаначки, Гајин и Тозин Вир. Раније је било више рибе у моравиним и језавиним рукавцима Бодрики и Лесковачи. Сада су засуте и пресечене насипом те на тај начин умртвљене.

Пре подизања насипа ловила се риба после изливања воде по двориштима и њивама, „с прага и с крова куће“. Кад вода „осане“ (опадне) рибе је било толико да просто „само ври“.

Рибари из Смедерева и околине иду за рибом уз Дунав до Гроцке, Ритопека па и до самог Београда. Низводно до куличког града, Дубравице па и до Рама. Низ Мораву се пуштају до Великог Орашја.

Ко се бави риболовом

Пре рата па и после, до пре неколико година, све док нису подигнути насипи на банатској страни и поред Мораве, Језаве и Дунава у Годомину, благодарећи обиљу рибе, становништво се доста одавало риболову. У самом Смедереву до ратова било је, које рибара од заната, мајстора, које помоћника, око 350 људи. Једино њихово занимање било је аласлук; живели су „од удице и мреже“.

Велики број је изгинуо и помро у ратовима. Данас је мало у животу старих рибара, свега пет — шест и 20—30 који помажу. Подмлатка рибарског нема, јер је риболов овде у наглом опадању.

Најпознатији су рибари од заната: мештер Илија Михајловић „Пура“, најстарији смедеревски алас (76 год.). Риболовом се занима већ 64 године. Његов млађи друг, „момак“, Богдан-Бошко Љубић (54 год.) рибар је откада је изишао из основне школе. Они раде заједнички, највише струком, ређе кецом. Радили су свим оруђима али немају свој алат. — Александар Петровић-Бакић (62 год.) бави се рибарством од детињства. Ратни је инвалид, служи се штаком. Лови у последње време удицом, кецом и струком. — Александар Васиљевић-Лека (70 година). — Милорад Златковић (53 год.) рибар је по занату од малена. — Данило Стојишић (42 год.) стално се бави риболовом. Наследио је занат од оца пок. Стеве Стојишића, чувеног аласа, код кога су многи данашњи рибари учили занат. Његови су ученици, шегрти, били Бакић, Бошко и Благоје Максимовић. — Благоје Максимовић (49 год.) одао се риболову из раних дана. — Света Цвејић је занат научио од оца. Лови свим рибарским справама. — Благоје Рашковић, средовечан човек, од увек се бави риболовом. Ради са мрежама.¹⁾

У Куличу и Шалинцу, иако су у непосредној близини река и при самим барама и мртваји, ретко је било људи који су се одавали искључиво риболову. Риболов

Сл. 2. Рибар Илија „Пура“ са помоћником Бошком спрема струк.

им није био једино средство за живот; бавили су се земљорадњом и сточарством. Ко није имао довољно земље или више стоке, принуђен је био да се помаже риболовом, који им је доста доприносио. Имућнији нису хтели „никада загазити у воду“. Сматрајући да је то „сиротињски посао“, имају мало и презирања према риболову. Пре но што су заграђени „домом“, било је око 70 кућа

у Куличу које су имале рибарски алат и ловиле, мање за продају, више за домаће потребе. Данас се баве овим послом око 20 кућа у Куличу. У Шалинцу много мање.

Рибу хватају одрасли, жене и деца. Људи ловe бубњевима, аловом, струковима и др. тежим рибарским алатом, по Дунаву, Морави барама и каналима. Жене махом загађама и батарима, и то само по барама и мртваји. Деца вршкама, кошарима, обручима и удицом, по барама, мртваји и каналима.

Познати кулички рибари су: Гргур Љубисављевић-Ица (50 год.), који има алат и хвата у Дунаву и Морави. Лети лови на пречанској страни. Ради бубњевима и струком. — Иван Лазаревић, земљорадник, добар спреман мајстор, не само да лови но прави и оправља алат. Служи се бубњевима и струком. — Младен Накарић (54 год.). — Драгутин Костић, „Беља Куличанин“ (53 год.), бави се риболовом одувек. Сада

¹⁾ Стари и чувени а одавно преминули смедеревски аласи били су Степа Стојишић, Димитрије Антић и Коста Митић-Осман.

му син обрађује земљу а он лови. Ради пређом, бубњевима, струком и др. оруђем за барску рибу. Риболовац је али није мајстор. — Живота Николић, служитељ (47 г.), бави се риболовом од 14 год. Ради бубњевима и струком.

Од млађих људи риболовом се баве: Данило Тодоровић који ради бубњевима по текућим водама; Станојло Милошевић-Тана, „бубњар“ је, лови по текућим водама; Војислав Петровић хвата бубњевима и струком; Милорад Петровић ради бубњевима, батарима и кошаром.

У Шалинцу има мање рибара. Никада их није било много ма да је Шалинац двапут већи од Кулича. Веле да је то отуда што су Куличани у бољем положају према води, при већем броју бара и ближи Дунаву. Данас су све шалиначке баре и шалиначка Морава засуте, те се ретко ко занима риболовом. Рибари су: Станоје Тодоровић (лови бубњевима и кошарима); Бранко Илић, Костадин Стевановић, Стева Лазаревић, Јован Илић и Живота Илић, сви средовечни људи, служе се бубњевима, загажњама и удицом. Они су ове године образовали једну „компанију“ и закупили канале од Годоминске водне задруге. Имају један заједнички алов.

У Куличу је једно мало друштво од десетак људи закупило мртвају. И они имају заједнички алов, који су купили од Дубравичана.

У селу Липама није никада било рибара од заната. Мало се њих бавило ловљењем рибе и то „колико за кућу“ и за село „кад дође светак“. Многе куће имају своје пређе, сертме, удице, батаре и кошаре. Лови се обично кад се нема много посла и празничним даном. У рибу иду људи, жене и то више но и у једном месту, и деца. Сада је у Липама рибе све мање и лоша је, „блатајива“, мирише на „речину“, траву и тињу, јер вода не отиче. Природно је да се смањило и број људи који хватају. Данас се још баве риболовом Стојан Стојановић, звани Шљунка, земљорадник. Ради већ 40 год. Имање му је поред воде па се од рана одао риболову, и Петар Павловић — Пера Тозин, земљорадник, који лови сертмом.

Од жена рибара чувена је у целом селу Живана Милована Пајића, стара 49 год. Им-позантна појава, отресита и мушки смела. Хвата рибу од детињства и „опасно је ловила“. Толико је страсан риболовац да је „зарђала по барама“. Пливала је преко вирова а у зубима носила „пајван“. Чак се и давила, а неком приликом избавила је двоје кад се чамац изврнуо. Ловила је сама и са друштвом. Док је била млађа ишла је у рибу по сву ноћ и „до сванућа напуни торбу“. Служила се кошаром, батарима и пређом.

Сл. 3. Живана М. Пајића, жена рибар из с. Липа.

Превозна средства

Без чамца се не може замислити рибар од заната. Чамац му је „рађња и друга кућа“ како веле аласи. У Смедереву и околини рибари се служе тројаким чамцима: чамцем, шикљом и чуном.

Чамац је по облику дужи, шири и дубљи од шикље и чуна. Може бити дуг 7 и више метара. На шест пари егија (попречна дрва у чамцу на која су приковане даске) причвршћено је дно, *табан* чамца. Лево и десно ребро чамца зове се *канат*. Канат је на саставу дасака са спољне стране опасан једним кајшем од летава, који иде околу оба каната, од предње до задње главе чамца. Да не би сметале егије при кретању и раду у чамцу а и због воде што улази по мало у њега, дно се покрива даскама, *йашосом*. На предњем делу има два седишта (*ошурак*, *седалица*) а на задњем једно за крмара. Чамац има један пар завозних весала, једно краће за предњу седалицу где се вози, а мало дуже за задњи крај, за средњег возара. Усечена места у ивици каната служе за весла при кретању, и зову се *коломбе*. У исту сврху служи и *шрејезан*, комад дрвета причвршћен за канат, у који је усађен дрвени клин, где се весло закачи „гужвом“, прстенасто обавијеном вренгијом око држаље весла. Обично на предњој глави чамца причвршћује се ланац за везивање.

Све егије и глава чамца у већини случајева су од хрстова дрвета, остало од чамовине. Јачи чамци начињени су од хрстовине.

Сл. 4. Чамци, шикља и чун.

Шикља, ређе се чује и *чикља*, слична је чамцу само је много мања, плића и витког облика. Има два пара егија. На средини има танки банак. На шикљи се служи једним веслом, „*крмицом*“, обичним веслом које има нормалну „шаку“, само му је краћа дршка и на врху дршке попречно је приковано дрво звано „бапка“.

Чун је мали, плитак чамац од 4—5 м дужине. Прави се од четири даске, две иду у табан а по једна за канат. Уместо егија има четири „кушака“ који држе табан. Чун може имати и патос. Преко средине препречен је банком, темељнијим но код шикље а поврх банка је даска, укована крајевима за канат. Предњи и задњи крај чуна покривени су „капињима“, даскама, и образују по једну шупљину. Уз чун иде једна крмица.

За црпљење воде из чамца употребљава се *исџолац*, дрвена кашика.

Некада се у овом крају служило копаним чамцима — *ораницама*. Оранице се правиле од једноставног стабла кљвог меког дрвета (јагњета, тополе) а и од храста. Копали се као што се данас раде корита и карлице. На средини се остављао банак. Одавна је у Смедереву нестало ораница, још пре 30—40 година, а по селима су биле у употреби до рата.

Рибарска оруђа

Најобичније и најчешће се лови *удицама* у свим водама. На првом месту имамо обичну, просту удицу *йецаљку* и *йецарушу*. Пецаљка се састоји из једне или 2, 3 удице, везане на танком канапу или конду. Ако

се пеца са обале конач је дужи, ако из чамца, краћи. Привеже се комадић олова да удица тоне. Конач је привезан за удило, дужи или краћи штап. За мамак служи глиста, ровац, ларве воденог цвета, проја или комадић рибе, што зависи од тога каква се риба пеца. Пецаљка се пушта у воду по 2, 2 $\frac{1}{2}$ метра, за буцова и дубље. Пецаруша је иста као пецаљка, само су јој удице ситније, удило витко и њом са хвата на муву.

Пецаљком и пецарушом служе се деца и људи, више „ради занимања“. Жене удицом никад не лове. Рибари од заната ретко. У Смедереву од рибара удицом чешће пеца само Александар Бакић.

Самица. На повори, пунијем канапу од 4—5 метара, привеже се крупнија удица „сомовска“ или „пампурача“, а канап за „гибач“, прут од врбе, који се пободе у „брежину“, обалу. Може се везати и за врбу. У воду се спушта само удица са мамком. Ако је жив мамак, на пр. риба, жаба и дурдабак (магарећа пијавица), онда се спушта мало дубље. Кад се риба ухвати она „гиба“, савија гибач, тако рибар зна да је уловљена. Самицом се лови по лиманима, и највише „пада“ прождрљива риба (сом, сабљар и буцов).

Бућка се зове нарочита рибарска справа за ловљење сомова. Она има повору од дуплог ишлика дугог два, три хвата. На једном крају привезана је фабричка сомовска удица или „кованица“, коју кују ковачи. Повише удице на десетину сантиметара везана је црвена кићанка од вунице, а више кићанке нанизане су 10—15 оловних куглица. Горњи крај поворе везује се за дрвену бућку. Тај дрвени део дугачак је с лакта, има облик великог дрвеног ножа, са затупастим заокруженим врхом, као крај од дрвеног калема. Бућка се прави од липовог или врбовог дрвета.

Бућком се лови из чамца. На удицу се ставља ровац или риба, баца се у воду и врхом бућке удара се косо по води, бућка се. Вода бућка и одјекује у дубини, узнемирује сома, јер му је „шупља глава“ па не може да подноси бућкање. Кад опази немирну кићанку, мислећи да она бућка, љутито се устреми на њу и прождере је заједно са удицом. Бућком се ради кад је вода мања и време тихо.

Прави рибари служе се вишеструким удицама. То су *сџрукови*, *памјури*, *цуг* и *џрион*.

Сџрук може бити врло дугачак, од 300 па преко хиљаду метара, са 100—800 удица. Дуги канап је од ишлика а може бити и памучан и зове се „крпина“. Крпина се натопа тером да не би брзо иструнула. За крпину су везане удице путилом, тањим памучним канапом од десетак сантиметара дужине, на растојању од једног до два „растегла.“¹⁾ На почетку струка је камен, „горњи камен“, за који је везан „одвод“,

Сл. 5. Рибар спрема бућку и кецу за лов.

¹⁾ Растегла је дужина добро раширених руку, око 1,75 м.

конопчић дуг неколико метара, са тиквом, која показује где је почетак струка. На крају је такође један мањи камен, „доњи камен“, да не би вода струк занела.

Струк се „нарихта“ прво на „даски“ или канату од чамца па пошто се „намамчи“ — мете мамак од глиста, проје или ларве воденог цвета, баца се низ воду. У води остане читаву ноћ. Око струка раде двојица са чамцем, један тера чамца а други баца, односно пушта струк.

Струком се у Смедереву и Куличу много лови. Сваки га рибар има. На њега иду сомче, мрена, шаран, вретенар па и по која кечига. Наравно, мора се за сваку рибу подешавати мамак. Кад је добар лов може се великим струком уловити по 50—60 кгр. рибе.

Цуг. Врло је сличан струку, само је много краћи; дугачак је 10—15 метара. Крпина код цуга је много пунија и удице веће, „петице“ или „четворке“. За њега су нарочите криве удице „цуговаче“. Удице се стављају по 5, 7, 9, 15, на размаку од растегља. Цуг се баца од обале „на воду“, попреко. Може да се баци и на сред реке са тиквом и каменом, као струк. Цуговима се ради кад је мутна вода, била велика или мала, у свако доба дана. Као мамак ставља се риба, жаба, чиков, ровац па и сапун. Њиме се хвата највише сом и буцов.

Припон је сличан цугу. Њиме се ради у риту или у бари. Припон се запне између два гибача или две врбе. Затегне се да плива по води. Меће се ровац за мамак. Лови се припоном кад вода опада.

Пампури или *пампураче* зову се још и великим струком. Ма да у многоме личе на струк ипак има доста разлике. Крпина је много дебља, путила су дужа, удице крупније и чешће, везују се на размаку од 25 сантиметара, и врло су оштре. За сваку удицу веже се пампур да виси. Крпина пампура може бити по 120—150 и до 200 метара, са стотину и више удица.

Пампурима се лови у великим водама, у Дунаву и Морави. Њима се ради кад је мања и чиста вода. Мутљак им шкоди, јер они хватају све. Дешавало се да су хватали мртве сувоземне животиње, које би вода нанела. Бацају се на исти начин као струк, само удице не падају на дно него их пампури уздигну. Удице се не мамче и окренуте су наопако. Вода како тече чини те удице трепере што изазива рибу да се око удица игра и провлачи па се тако и закачи. Најчешће се ухвате за реп. Овом се направом лове рибе без „скраљушти“ (кечига, јесетра, сом, сим-симче) и махом крупније. Могу да се „добију“ и крупне мрене.

Дочека или *кука* је велика, најкрупнија удица (нумера 0), забодена и причвршћена једним прстеном у држаљу од по метра дужине. Доцеком или куком прихватају се рибе да се не би отеле са струка, пампура или цуга.

Кад се престане ловити, онда се удице струка сложе у *процеи*, један прав штап расечен за $\frac{3}{4}$ по среди. Крпина обично виси уздуж.

Дешава се да се струк покида. У том случају тражи се и вади *клоцером* — *шачом*. *Клоцери* се праве од глогових ракла и др. дрвета, од удица, жице или какве згодне шипке. Ракле или удице привезу се уз половину цигле, па се једним одводом вуче по дну реке док се не закачи струк.

Мреже

За рибаре од заната, који раде по Дунаву и Морави, необично су важна и најкориснија рибарска оруђа разне врсте мрежа (пређа).

Због пространства, дубине воде и доста повољног дна, у овом крају употребљавају се мреже великих размера.

На прво место долази *алов—лайшаи*. Он је обично дуг по 30 фати, око 45 метара, а дубок по 8—10 метара или по 240 и више окаца. По густини плетења може бити редак и то је лапташ *редар*, и чест — *месшар*. Трећа врста лапташа је *смешњак*; он је средина између редара и честара. Окаца му не смеју бити испод 25 милиметара. Горњом ивицом мреже провуче се обичан ишлик па се он „начетка“ на вренгији (подебљем ужету). На вренгији су нанизани на извесном отстојању једна од друге *силлавише* или *йараши*, пловци направљени од комађа лаке дрвене коре (од тополе, јагњеда или врбе). Параши или сплавуте држе у води овај крај лапташа усправно и не дају му да тоне. Доња страна начеткана је на две „упарађене“ вренгије, на којима су доста честа олова, да мрежа пада на дно. На крајевима лапташ има по једну *клучу*, дрво дуго метар и по и два, дебљине човечије руке. За доњи крај клече веже се камен, да би се могао вући по дну. Мрежа је при клечи набрана и начеткана на малој вренгији, која се привезује крајевима за клечу. За обе клече се привезе по једна *личина*, дебео конопац (вренгија), дуга десетину двадесет метара, које се по потреби везују и скидају. Личином се вуче лапташ по дну реке.

Лапташем се ради у брзој и дубокој води, у Дунаву и Морави. С њим ради најмање по шест људи у два чамца. Мрежа се прво „лева“ — слаже по половина у сваком чамцу. Кад се дође на средину реке, по двојица завеслају завозим веслима, чамци се почну одмицати један од другога ка супротним обалама, а по један човек „врља“, баца мрежу у воду. Вода их постепено носи и после стотину метара низводно, пошто је сва мрежа избачена, лапташем се заокружи, чамци се примичу и саставе. Онда се издижу обе стране алова, горња и доња, и постепено лева у чамце. Пошто је лапташ на крајевима набран а на средини широк, кад се затегне и издигне ивице се приближе једна другој и направе љуљку, у којој остане риба.

Лапташем се ради само дању. Њима се лови у свако доба године, чак до леда, па и кад се лед пробије. У њега „пада“ врло крупна риба, сом од 100—150 кгр. Може да захвати по неколико стотина килограма ситније рибе, нарочито кад се зими наиђе на кртог.

Пошто је то скуп алат и захтева много радне снаге, редак је. У Смедереву га имају само двојица. У околним селима га нема. Њиме се лове све рибе. Лапташ раде рибари од куповне фабричне мреже.

Пирић или йирићи. Пошто је лапташ скуп и тежак алат, у новије време заменио га је јевтинији и практичнији пирић. У ствари то је мали лапташ. Од алова лапташа је краћи, дужине је од 25—35 метара, по дубини плићи од њега и има 220 окаца. Иначе има све делове као лапташ: горњу вренгију, „горњаку“ са парашима и доње двоструке конопце, „доњаку“ са оловом. Има две клече са стране и две вренгије, два „одгона“, којима се вуче.¹⁾ Њиме се ради као са лапташем, из два се чамца баца, само место шест људи довољно су четири човека. Пирићем се хватају све рибе. Служе се њиме смедеревски рибари; по селима га нема.

Влак је облика лапташа, само нема олово и параше. Начеткан је на дуплом ишлику. На крајевима има по једно ђуле. Мањи је и од лапташа и од пирића, дугачак је по 6 растегља, исто толико и дубок, има од 200—300 окаца у дубину. Вренгија што спушта ђуле зове се *посша*

1) Ове називе за делове пирића чуо сам у Смедереву.

вац, а за горњи крај мреже влак везана је танка „френгијица“, *стриражица*. Кад се спусти влак у воду, поставац се држи целом шаком а стражица се веже за кажипрст леве руке. Стражицом се осети чим удари риба у мрежу, те се влак брзо диже и затвори. Влак се пушта из два чуна и њиме се ради у Дунаву на сваком водостају, преко целе године. Хвата сваку рибу.

Алов. Доста сличан лапташу и пирићу. Има га за текуће воде и за баре. Величина дунавског алова је између 80 до 100 метара, а барског до 150. Дубина иде на 80 до 250 ока (зависи од ширине ока). Алов је махом честа пређа, окца су му велика 18—20 милиметара.¹⁾

Дунавски алов састављен је из више различитих комада по густини мреже. При крајевима су окца чешћа а на средини је на „редини“. Код барског алова мрежа је једноставна.

На горњој страни алов је начеткан на вренгији са сплавутама (парашима), такође и доња са оловицама, *глашцима*. На средини су оловике ређе, при крајевима чешће. Код дунавског алова доњака је од једне вренгије а код барског „упараде се“ две. Барски алов привезан је на предњем крају за дрвени кочић, који се победа у обалу или рукама држи, а на другом има *клец*, *клучу*. На средини барског алова мрежа

се продубљује у кесу. Повише кесе на горњаки се везују тикве да би појачале параше код кесе.

Аловом раде по четири човека из једног чамца. Ако је већи раде по 6 до 8 па и више људи. Мрежа се прво лева у чамац, онда онај крај с коцем пободе се у обалу или га неко држи. Чамац се лагано одмиче од обале а два човека алов „снују“, „врљају“ — бацају у воду,

Сл. 6. Рибари у Куличу испирају и левају алов.

док се не заокружи целом дужином извештан простор реке или баре, уколико то дужина алова омогућује. На другом крају за клеч се веже личина, дуга неколико десетина метара. Личином се алов вуче с обале, доњи крај клече иде по дну, „цали се“, док се не извуче на обалу. Што више алов излази на суво, заокружени простор се смањује, задњи крај мреже све ближе прилази предњем коцу да би се риба прибрала у кесу.

Алов се баца по потреби у свако доба дана у баре и реке, а може и ноћу. Он захвата разноврсну рибу „која наиђе“. Сезона му је од пролећа до јесени.

Мешлице личе на алов. Могу бити дугачке по 100 и 150 метара а газе по два и три метра. Начињене су од три мреже. Две спољне исплетене су веома крупним очацима, по 10—15 сантиметара ширине, од памучног канапа. Средња мрежа је од врло танког конца, врло честа (80—150 окаца), шира је од спољних. Све три мреже начеткају се на танкој вренгији 5 мм дебљине. На горњаки су сплавуте, параше, који

¹⁾ Најновијом Уредбом о риболову, од ове године, та је величина забрањена.

су мањи но код алова; на доњаки су оловице. Има метлица за текућице и за баре. Оне се незнатно разликују. Метлицама раде по два човека. Из чамца се бацају и у чамац из воде левају. У бари се простиру „на лакат“. Привезују се за штапце. Кад се простиру у Дунав, један се крај привеже за барку а други за чамац. Метлице се у бари претресају само с времена на време. У текућој води, кад се бапе, неко време их вода носи па се после притерају обали и левају у чамац. Најбоље се њима лови у мутној води, кад риба не види. Како риба јури кроз воду, наиђе у њих свом снагом и кроз очац спољне мреже продре у честу лабаву пређу и направи као кесу. Риба се у мрежи копрца, још се више уплете и нема никаквих могућности да се избави. Метлицом се лови дању, а у рекама и ноћу при фењеру. Њоме се хвата бела риба и штука у барама, шаран и кечига у Дунаву.

Бубњеви. То су левкасто исплетене мреже, проширене на извесним местима где ће доћи обручи. Бубањ се „обруча“, разапиње на танке обруче од врбовог прућа, ракитовине или лозе, разне величине. Обично има по пет обруча. Бокови између обруча угибају се као слабине. Преко највећег обруча повраћа се мрежа левкасто у бубањ, те образује тз. „велику гушу“ са поширим отвором. Крајеви велике гуше, „бркови“, повезани су за други обруч. Друга гуша, „мала гуша“ је у задњој ужој половини бубња, постепено се сужава у мали отвор док се не сведе на 3—4 брка, који су везани за врх од „репњака“. Бубањ има „крило“. То је правоугаона мрежа од 84 ока дубине и 50 дужине. Код већих крило може бити 90 ока дугачко и 25 широко. Крило се усправно привеже једним крајем за велики обруч бубња а другим за предњи штапац. Штапци су прави штапови, има их два, један на крилу, други на репњаку, на задњем крају бубња.

Бубњева има разне величине. Праве се на 50, 80 па и преко стотину ока. Велике бубњеве овде зову „сланкаменци“, по Сланкамену, одакле су донесени. Мале бубњеве називају „манићевцима“, по риби манићу, који се њима највише лови.

Бубњеви се „замештају“ у реци и по барама ближе обали, из чамца. Ако је текућа вода „замешта се“ репњак узводно а крило низ воду. Риба увек иде уз воду, наиђе на „разапетог“ крило и желећи да прође удара у њега ближећи се отвору бубња. Тако уђе у прву гушу па често и у другу одакле не може више да изиђе. Бубњеви се обично „замештају“ предвече. Кад је вода мутна може и дању. Обићу се по који пут и „претресају“ — ваде и прегледају. Њима се лови лети; зими само кад је лепо време, без леда. Највише се хвата сом у малим од 20—30 кг а у великим по 80—150 кг, па онда шаран, мрена, кечига, симче и др.

„Бубњара“ има много у Смедереву и Куличу. У Липама их нема. **Серџма** или **сачма**. Наишао сам само на један случај употребе сертме, и то у Липама. То је мања округла мрежа са оловом свуда близу ивице. На средини је везана вренгијом дугом неколико метара. Сертмом се лови с обале по речицама, нировима и пљћим барама.

Загажња. У Липама је зову само пређа. Прави се нарочито за плитке воде. Не прелази дужину од 5—6 метара а дубину од 180—200 окаца. Пређа је честа, јер се њом хвата ситнија риба. На крајевима загажње везан је по један дрвени штапац. Горња и доња страна начеткана је на кратким вренгијама, доња је ретко нанизана оловцима. Загажњом лове најмање двојица. Штапци се носе, доња страна вуче се по дну и

притерује обали. Да би се риба истерала из склоништа, камена, чкаља и траве, тера се, „пљуска се вода“ те риба налети у пређу.

Загажњом лове одрасли, жене и деца. Највише се употребљава у Липама, мање у Куличу. У Смедереву само на Језави.

Рогач. То је квадратна мрежа. Крајевима пређе спроведе се кроз ишлик па се начетка на укрштено и савијено пруће. Рогач се привеже за једну држаљу од 3 метра. Рогачем ради један човек из чамца у мањој води покрај обала. Спушта се у воду само две трећине. Хвата рибу коју заграби. Рогачем се служе аласи.

„Мангало“. Необично име за једну врсту црпаца. Мангало је недавно донесено са стране. То је такође квадратна мрежа, привезана за крајеве укрштених лучних штапова. На средини мреже привеже се комад проје као мамак. Црпац се прикачи на дужу и подебљу мотку, која се углави у обали. Преко једног канапа на уву рибар је у вези са „мангалом“. Овим црпцем лове се сомови и то само ноћу. Рибар у склоништу на обали очекује када ће се црпац затрести. Чим риба упадне рибар с помоћником брзо вади лов. За овај алат дознао сам у Куличу. Употребљује се на Морави а на Дунаву мање.

Кеца има дрвене рогуље чији краци, дуги више од 2 метра, образују један оштар угао. При врху су утврђени попречном летвом

Сл. 7. Жене хватају рибе загажњом у Бодрики.

а на крајевима оптеречени гвозђем да кеца тоне у дубину. За рогуље је привезана мрежа левкастог облика, дуга неколико метара. За теме кракова зазачи се вренгија од десетину метара. Баца се из чамца, само у текуће дубоке воде, и вуче. Хвата се риба која наиђе (в. сл. 5).

Обруч. По барама се још лови и обручем. На шину од колског точка стави се мрежа као кеса да има бок од 80 см до 1 метра. Обручем се лове шарани за време „битке“. Баца се са обале.

Мередов. Исплете се кесасти мрежа, дубине 1 метар, по потреби и више. Затим се отвор начетка на јаком пруту од дивље лозе. Преко обруча се веже јак канап да би се мередов могао закачити на кантару. Мередовом се преноси риба из једног суда у други и кад се хоће да мери.

Има мередова за прихватање рибе. Они су плићи и при врху шири. Начеткани су на елипсоидном обручу. Привезани су за један ракласти штап. Кад се ваде струк и пампури или кад се вади из мреже над водом, за прихватање рибе служи рачило или превртач, како га зову у Смедереву. Куличани га називају рачило. То је једно ракласто, жиливо дрво, дужине метар—два. Ракље су елипсоидно продужене једним дрветом. Мрежа, по облику слична мередову, „зашије се“ за овај елипсоидни оквир. Рачило по потреби замењује мередов.

Барски алат

До сада је било речи о крупном рибарском алату, којим се служи већина рибара од заната. Овим се алатом, с малим изузетком, ради у великим текућим водама, у Дунаву и Морави. Сеоско становништво крај ритова, канала и мртваја, употребљује махом примитивна средства за риболов по мртвим водама. Она су сама по себи проста, јевтина и безопасна, а што је главно није напоран рад с њима нити одузимају много времена.

У потпуно мирним, „мртвим водама“, „замештају“ се *бајшар* и *главчина* а *кошаром* се лови — „кошара“.

Бајшар је крушкастог облика, дуг по 60—70 сантиметара. У предњем крају на најширем месту има ширину 45 см. Плете се као корпа од врбовог прућа или ракета. Много потсећа на кошнице вршкаре. На предњем делу где је најшири плете се левкасто дно које прелази у издужен отвор као грло; то је *кошић*. Задњи део батара има отвор, колико може рука несметано да прође, за испражњивање. „Замешта се“ овако: Задњи крај се запуши гужвом сена или траве а *кошић* се намаже „пројом“, качамаком или сиром. Онда се потопи у воду и привеже за један штапац. Риба намамљена храном уђе у батар и ту остане. У батар иду највише лињ, караш, бела, ретко ситан шаран и сомче. У Куличу и Шалинцу батар има свака друга кућа.

Главчина. Данас ретко ко прави главчине по барама. Она је раније била много у употреби. Старији људи су је правили често. Сада младићи не знају ни како изгледа. Наишао сам свега на једну у старој Језави. Главчина се прави од трске и рогозине. Наређа се трска као плот. При врху, преко средине и на доњем крају исплету се уски појасеви од шевара. Бара се препречи са два крила овако исплетене трске. На средини се свије главчина у облику слова В. Пред отвором — „устима“, поставе се још два мања крила. Само се главчина и мала крила издижу изнад површине воде по 30—40 см. Риба удари на крило и пође уз њега да тражи пролаз. Кад наиђе на „уста“ уђе у главчину, лута по њој, јер не уме да се врати. Кад рибар „претресне“ главчину, рачином вади лов. Главчином се ради преко лета. У њу улазе све барске рибе. Никад се не вади из воде, остави се да иструне, јер није скупа.

Кошар се плете од врбовог прућа, левкастог је облика, без оба дна. Две руке при врху служе за руке кад се премешта. Може да буде висок до 80 см. Кошар се спушта у воду и одмах се руком „брка“ по њему, тражи се уловљена риба. Затим се премешта на друго место. У Куличу и Шалинцу свака кућа има кошар; у Липама мање.

Раније, док није подигнут насип, кад надође вода, створе се поточићи и отоке, којима вода отиче. На тим поточићима ловило се *сујом* и *вршкатама*. Загради се узано место „гатом“, зидом од камена или лесе, који косо натерује воду на један узан излаз. Ту се углави суп исплетен од врбовог прућа. Суп има „патос“, „крила“ и завршава се заокруженом „главом“, која је мало издигнута навише. Брза мутна вода уноси рибу у суп. Пошто рибе беже из велике воде у излиствене просторе, супом се може уловити много разноврсне рибе.¹⁾

Вршка се прави од врбовог прућа. Слична је батару, само што је већа, метар и по. Отвор и *кошић* су већи но у батара, да би могла

¹⁾ Сада је суп законом забрањен.

ући крупнија риба. На „брзаји“ се начини „гат“ па се вршка „замести“ и вода како отиче уноси рибу у њу. „Пада“ риба какву вода нанесе.

За чување уловљене рибе служе *бајшар* и *барка*. *Бајшар* је био раније у употреби. Сада га праве и служе се њиме само сељаци. Он је сличан батару за ловљење рибе, мањи је од њега, нема кошић, има само један отвор са поклопцем при врху. Овај се батар прави од прућа, ставља се у њега риба, привеже се за штапац и спушта у воду да не би угинула риба.

Барка је дрвени чамчић. Праве га мајстори од дасака. Канат му је избушен рупама да вода пролази. Величина барке и рупа на њој могу бити различити, како је потребно. Барка је одозго покривена, има један поклопац од даске, који се углави и катанцем закључа. Кад се лови барка се привеже за чамац и како се која риба улови ставља се у барку да не угине и да буде свежа. Веома велике барке за крупну рибу зову се *шикваре*. У Смедереву тиквару има само један рибарски трговац.

Преграде (престери). Да би се спречио одлазак риба кад вода „осане“, канали, мртваја и реке заграђују се престером. Престер може бити од лесе и жице; ређе се заграђује мрежом. Некада се заграђивале Куличка Бара, Велика Бара, мртваја између Кулича и Шалинца, Сува Морава, Бодрика и Лесковача. Данас се лесом заграђују баре и мртваја на улазу у канал, а жицом Језава код Смедерева до моста који води у Годомин. Кад се риба похвата, престери се дижу да би с пролећа, кад надођу Дунав и Морава, риба могла опет ући у баре и реке. Преко Дунава и Мораве не стављају се престери, због ширине, јаке воде и саобраћаја.

Риба се лови и недозвољеним средствима: оствама, динамитом, пушкама, бомбама и тровањем.

Ошве или „осве“ су трозубо копље на подужој мотки. Обично се оствама лови кад се риба бије. Лови се са обале, понекад и из воде.

Некада се тровала риба неком травом и жучи. Та се меша умеси са пројом. Кад је риба поједе изиђе на површину воде „као пијана“.

Прављење, оправка и одржавање рибарских справа

Већина рибара од заната уме да прави рибарски алат или да конструише нов и да га оправља. Знају сви да плету мреже. Пређа се плете од канапа ишлика разне дебљине. Купује се готов канап на кило. Мреже се плету дрвеном „иглицом“ и једном мањом дашчицом, „калупом“, разне ширине, колико се жели да буде окце велико. Да би се направила мрежа, по потреби округла или левкаста, као за мередов, бубањ и кецу, праве се сметови, „укаде се по једно или два окца“. Обично се мреже раде преко зиме. Данас велике пређе нико не плете, пошта је скупа и захтева много времена. Купује се готова, фабричка, на килограм. Рибари сада сами плету само бубњење, загажње, кеце и мередов.

Вренгије и пуни, „салерски“ ишлик за четкање купује се код вренгијара. Од купљене пређе рибари израђују мреже по вољи. Сами праве лапташ, алов, метлице и остале мреже.

Све врсте удица купују и сами праве струкове, пампуре, цуг и бунку. Некада се употребљавале коване сомовске удице, „кованице“. Данас се све врсте удица купују.

У Смедереву ретко ко прави чамце. По нужди их праве сами аласи. Једини мало вештији мајстор за то је Андра Ђорђевић, рибарски трговац. Иначе се добри чамци набављају из „прека“ (Панчева, Титела и др. места).

Рибари сами оправљају оштећени алат. Поцепане и покидане мреже крпе, „мрежају“: обреже се подерано место па се онда плету окца док се не споје са здравим делом мреже. Зарђале и тупе удице оштре јегом. Поломљене барке, проваљене и напрсле чамце крпе. Труле и слабе делове замењују новим.

Рибарске справе захтевају велику пажњу. После употребе, мреже и остали алат се добро исперу и левају па се простру на погодно место да се осуше. Иначе иструну врло брзо. Да би се спречило трулење, пређе се стављају у раствор плавог камена. Од тога пређа очврсне и дуже траје. Крпина струка, ако је од памучног канапа, натапа се тером, да не труне а ишлик се не терише. Чамци, барке и тикваре премазују се тером и боје да се донекле заштите разорног дејства воде.

Мамак

У жељи да се рибе намаме на удицу употребљавају се разна средства. У овом крају та средства зову *мамак*; аласи у Смедереву кажу још и *кедер*.

Мамака има разних: глисте, црви, ровци, ларве воденог цвета — „вајскедер“, лептири и муве. За „живи мамак“ за прождрљиве рибе служе ситне рибе, жабе, дурдабак (магареће пијавице), затим сир, проја и сапун¹⁾

Муве и лептире хватају, глисте, ровце и црве копају а ларве воденог цвета ваде из воде *багером*, справом која има подужу дрвену потку (4—5 м) на чијем је крају плехана цилиндрична направа као кратак чунак. Багером се копа у дно реке, извлачи се сивкасто блато и из њега извлаче ларве.

„Проја“ се кува од смешаног пројиног и стрмног брашна. Ако се спрема за мрену или неку њој сличну рибу, чим се скува одмах се „проја“ сече и „мамчи“. За шарана мора да се „кали“. Кад се скува качамак, меће се у хладну воду, затим се увала у мале куглице и после чистим брашном па се понова кува. Проја се највише употребљава за струкове а живи мамак: рибице, жабе и пијавице за цуг, самицу и препон.

Привредни значај риболова

У почетку смо истакли да је риболов у овом крају јако опао. Иако се риба добро продаје, ипак је веома мален број људи, који искључиво живе од овог заната. Ранијих година, док нису биле затворене баре, кад се Дунав и Морава излију с пролећа, риба оде у ритове, где се „избије“ и исхрани. Кад вода „осане“ риба се за њом враћа у речно корито и напуни Дунав и Мораву. Подизањем насипа уз Дунав с банатске стране и затварањем Годомина, спречено је обилно размножавање и исхрана риба.

Некада се могло уловити по неколико стотина килограма за кратко време и продати за добре новце. Кад је Годомин пунила вода, давала се мртваја између Кулича и Шалинца под закуп за 20.000 а куличка и

¹⁾ Рибар Света Цвејић је једном приликом на сапуну уловио сома од 53 кг.

друге баре за 90.000 динара. Закупљивало је по 12 људи, и кад је добра година, велика вода, зарађивао је сваки по 20.000 а „бубњари“ по 7—8000 динара. У Смедереву је био тако обилан лов да се „по три дана радило а по шест пило“. Ранији број рибара (у Куличу око 70 кућа а у Смедереву 350 аласа и помоћника) сведочи о некадашњем рибарском просперитету овога краја. Риболов тада није задовољавао само локалне потребе, претицало је и за извоз. Из Смедерева је риба ношена на београдску пијацу. Куличани су своју продавали у Дубравици а после рата и у Ковину.

Данас риболов у овом крају доживљује свој сумрак. Привређује се врло мало, „ништа и нигде“. За ноћ се сада заради по 7—10 динара, ретки су случајеви да се добије више. По неколико дана лови више људи заједно, и кад се добитак подели на „талове“, дође по пет-шест до десет динара на човека. Поред слабог лова последњих година, рибаре је дотукла конкуренција рибе са стране. Смедерево је доживело да купује „питому“ рибу из вештачких рибњака. Кад је сезона довлаци се дереглијама из Апатина, Титела и Аде храњени шаран, који је много јетинији од дунавске рибе. Риболов у Смедереву данас не задовољава потребе места и околине. Кулич и Шалинац лове само за домаће потребе. Липе купују на пијаци. Једино мало више вајде од риболова имају смедеревски рибарски трговци.

Рибари од заната немају никакве користи, „колико за хлеба“. До-душе и кад се зарађивало, рибари нису видели велике вајде. Није се никада десило да је рибар стекао од риболова бар мали иметак. Зарада је увек исклизнула из руку аласа, „као да је на друму отета“. Рибари веле да је риба проклела аласа: „колико она има крљушти толико на аласу закрпа“.

Сваким даном рибара је све мање. Млађи људи имају бољу зараду на другом послу и риболов се занемарује и заборавља. Кад изумру стари рибари можда на дунавском кеју неће бити аласа.

Рибе у причама и празноверицама

Мало је прича о рибама, њиховом постанку или о карактеристичним одликама појединих врста. Готово их нема.

За рибу карајшлију, брчку, која има изнутра црн стомак као мастило прича се ово. Св. Петар је био рибар. Једном кад је ловио стајало му је мастило, којим је писао „ванђеље“, на крају чамца. Наиђе гладна брчка, праћакне се и проспе му мастило у воду па попије. Св. Петар је прокуне да јој остане утроба црна до века:

У вези са риболовом је и прича о постанку комарца. Неки рибар стално је ишао у лов али у последње време враћао се без рибе. Пошаље Бог св. Петра да види зашто је овај престао да лови. Сиђе св. Петар и нађе рибара да у хладу спава, иако је било лепо време за риболов. Звао га, будио али је алас безбрижно и тврдо спавао. Св. Петар се увече врати и исприча Богу све. Бог му понова нареди да иде опет сутра. Исто се поновило и другог и трећег дана. Св. Петар се најзад пожали Богу на лењог аласа. Бог тада створи комарце и пошаље их да изуједају заспалог рибара. Рибар више није могао да спава, морао се латити посла. Тако је Бог натерао рибара на рад.

Верује се да ђаволи највише живе у води. Пошто рибари проводе и дан и ноћ на води, могу доживети разне незгоде и опасности. Зато ноћу кад се лови не сме да се виче због ђавола. — Ноћу не сме да

се лови бућком, јер на њу трче ђаволи, ухвате се за њу, одвуку човека из чамца на дно реке и удаве.

Рибар не сме никако да спава у чамцу на води нити да заноћи код алата. Ако га ђаво затекне у чамцу, пробуди га, превари и онако бувног одведе у воду и удави. Стога рибар мора да спава даље од алата, јер га нечисти тражи око чамца. Пошто алас непрестано мења место и подаље ноћева од рибарских справа, вели се да „ђаво све зна само не зна где алас спава“.

У погледу успеха и среће у риболову, вели се да „није сваком дано да лови рибу“. Срећног риболовца „оће риба“, „има талију“. У Липама веле да рибу може ловити само „таличан“ човек за то.

Ако ко хоће да има увек среће у риболову, треба да да „пречес“ — причешће ђаволима. Кад се причешћује не сме да прогута „пречес“, но га сачува у устима, испљује га у воду и да га ђаволима говорећи: „ја вам дајем „пречес“ а ви мени рибу.“ Тај после увек „опасно“ лови рибу, само не прође добро. Не може да умре од „божје смрти“ него мора да се убије, обеси или удави.

Кад сања рибар да се напио или да лети, значи да ће бити „ловња“, добар лов.

Кад се сања да се вода гази, човек ће се опити.

Сањати рибу значи бригу.

При поласку рибара у лов, за њим се „врљи“ мачка или пепео, да се хвата риба. Мачка зато што много воли рибу.

Ако се рибар сретне кад пође да лови па му се каже: „зец у мрежу“ или „зец у торбу“, онда, веле, неће ништа уловити.

Риба се употребљује и за лек. Деси се приликом риболова, да се риба праћакне и ускочи у чамац. Та је риба лековита. Помаже деци „од главе“, главобоље или запалења мозга. Ова се риба облаже детету на главу. — Жуч од шарана „опако“ је горак. Кога хвата грозница, ако поједе шаранов жуч, брзо оздрави.

Петар Момировић

Zusammenfassung. — *Fischfang in Smederevo und Umgebung.* Der Verfasser studierte den Fischfang in der Stadt Smederevo und ihrer Umgebung, einer niedrigen, oft überschwemmten Gegend, die von den Läufen einiger Zuflüsse der Donau durchschnitten ist (siehe Bild). Wegen des Wasserreichtums und der günstigen Bedingungen, die sie bieten, haben die Flüsse in dieser Gegend 29 Fischarten. Der Verfasser gibt von jeder dieser Fischarten eine genaue Beschreibung und zählt alle Orte auf, wo man die Fische am besten und meisten fängt. In den weiteren Zeilen spricht er von den Leuten, die Fischfang betreiben, darunter gibt es auch Frauen, die von Beruf bekannte Fischerinnen sind (Bild 3); ferner von den Verkehrsmitteln, die die Fischer gebrauchen (Bild 4); von den Fischergeräten (verschiedene Angelarten, Netze und anderes Werkzeug — Bild 5, 6, 7); von den Käderarten, womit man Fische fängt; von der volkswirtschaftlichen Bedeutung des Fischfanges, und schließlich von Geschichten und Aberglauben im Zusammenhang mit Fischfang und von Fischen in der Volksheilkunde.

О наводњавању у околини Гусиња и Плава

Околина Гусиња и Плава¹⁾ је велика котлина бубрежастог облика, затворена са севера огранцима Комова: Виситором (2210 м), Гребеном (2183) и Липовицом (2070), са запада и југа огранцима Проклетија: Тројаном (2190), Попадијом (2056), Везировом Брадом (1780) и др. и са југоистока огранцима Богићевице: Великим Ридом (2070), Малим Ридом, Копиљачом (1826) и др. На североистоку, према Полимљу, котлина је отворена Лимском долином. Неке стране котлине су благе, а неке врло стрмене; дно котлине је делом равно, али већим делом таласасто. Гусиње је на 917 м, Плавско Блато на 901 м, а долина Лима, код Новшића,

Сл. М. С. Влаховић

Сл. 1. — Поглед на долину реке Врује код Гусиња.

на 850 м надморске висине. Природне лепоте овога краја у многеме превазилазе све крајеве наше земље (в. сл. 1). Ретко где има на тако малом простору толики број река, речица, потока, врела и извора као овде. Све се оне сливају, са свих страна, у дно котлине и чине реке Лим, Ључу и Плавско Блато. Текуће воде су извор богатства овога краја, јер се многе и многе „ваде“.²⁾

Климатске погодбе и добри пашњаци, на висинама и у котлини, учинили су те је у овој котлини доскора сточарство било готово искључиво занимање становништва. Земљорадња је била узредно занимање: сејали су се најпре само оvas, раж и јечам. Скоро цео пло-

кључиво занимање становништва. Земљорадња је била узредно занимање: сејали су се најпре само оvas, раж и јечам. Скоро цео пло-

¹⁾ Све главније податке прикупио сам 1933 године, као члан Научне експедиције. Накнадне податке сам добио за Гусиње од г. г. проте Ђ. Шекуларца и Реџепа Омерагића, а за Плав од г. г. Иса Омерагића и Абаза Реџепагића, студентата права. — ²⁾ Каже се за ма коју воду са које се изводи (одводи) вода да се „вади“. (На пр.: „Од кад се вади Бистрачница“). „Вада“ је јаз — јажа, канал, којим се изводи вода на воденицу, њиву и ливаду. Вада је и онај мали јаз, бразда, којим се вода разводи по њиви и ливади. Вадити значи наводњавати (плавити, натапати, кропити) ливаду или засејану њиву. Речи вада и вадити употребљавају се у Метохији, скоро у свим јужним крајевима и у нашим најисточнијим местима, као у Босиљградском срезу.

дни слој земље у котлини је глечерски нанос, па је земљиште песковито и због тога пропушта воду. Зато је до употребе вештачког наводњавања земљорадња била незнатна. У другој половини 19. в. сточарство опада, а нарочито откад је повучена нова граница 1878 године између Црне Горе и Турске, јер се тада ограничило кретање сточара и смањени су пашњаци. Али напредовање земљорадње а опадање сточарства настало је нарочито откад су изведене „ваде.“ Занимљиво је како су извођене прве ваде у овом крају, па ћемо редом говорити о свима главнијим.

Ваде око Гусиња. Прву ваду је извео Смаилага Омерагић, из Гусиња, у првој половини 19. в.¹⁾ Смаилага је био три године код рођака у селу Бравини, код Ђаковице, где је видео како се наводњава кукуруз и праве ваде. Кад се повратио у Гусиње добио је суседне Шаљане да му изведу реку Бистрачицу за натапање једног дела гусињског поља. Шаљани су били врло вешти за извођење воде, јер су у својим каменитим и стрменим местима извели воде преко стена, водећи их врло дуго на многобројним коритима. Шаљани су обележили пут за ваду и нешто од ње урадили, али напустили рад, пошто им воденичари, који су имали воденице на Дољи, — а Бистрачица је глава Доље —, дадну „рушвет“ (мито), јер су се бојали да ће им воденице остати без воде. Смаилага се досетио да су Шаљани поткупили, па позове све домаћине на чију је земљу требала вода да се изведе, те ископају ваду истим трагом, који су Шаљани обележили. Кад је вада била скоро направљена, исти воденичари, који су поткупили Шаљане, дадну 1000 турских гроша (две „ћесе“, а то је „8 лира и 8 гроша“) Мустафи Буњовом, да не пусти воду преко своје ливаде. И ово су радили из бојазни за своје воденице. Смаилага му дадне три „ћесе“, те он пусти воду преко ливаде. Више није било никаквих препрека те изведу воду више Гусиња, на месту Качаник, код Старог Гробља. На Качанику је велики процеп, па је ту вода преведена на „жглијиб“ (дрвено корито) дугачак око 3 метра. Кад је вода изведена познати Шабанагићи „гађали“ су из топа, а Смаилага са дружином „запуцао је“ из пушака и заклао неколико овнова, те су испекли „пецива“, па се почастили и провеселили на Качанику, код саме ваде.

Вада на Качанику подељена је на две мање и на сваку је дошло по 13 редова, па је сваки редовник добијао воду „од сабаха до сабаха“, 24 часа, један пут у 13 дана. Тада су направили уговор („карарну“) о подели воде и начину наводњавања и потврдили га у суду. Смаилаги су нудили да узме први ред, али он није хтео, него стави „шорт“ (коцку) и помоћу ње одреде кад коме вода припада. Тако је Смаилаги допао девети ред. Тада су се „заклели“, ради „берићета“ и да вода не би пресушила, да воду не продаје „друг другу“, него да је дају бесплатно ономе ко нема право на њу. Они који нису могли да натопе све њиве због краткоће времена, покушали су да је купе, али је нико није хтео продати. Зато се каже: „Те ваде има доста и данас“. Ову ваду није нико кварито нити воду са ње одврћао, па је нису ни чували као на другим местима.

Ова вада се зове обично Горња Вада, али често и Стара Вада, јер је изнад осталих и најстарија. Она вади њиве северозападно од Гусиња,

¹⁾ Смаилагин унук Зењо је рођен 1878 године, а Зењов брат Адем има сина старог око 50 година. Према томе има око 100 година од како је изведена ова вада.

између православног и муслиманског гробља и реке Грчара.¹⁾ Чим је вада изведена изабран је за доживотног „старјешину на воду“ Смаилага и тиме му је указана почаст за велики рад око њена извођења. Он се сматра и данас као велики народни добротвор. После Смаилагине смрти изабран је његов син Таирага, такође из почasti, за старешину ваде. Данас је старешина Таиров син Зењо. Ова је вада послужила свим доцнијим као узор како се изводе, како се вади, и како се одржава ред на њима.

Кад су се осетиле велике благодети од Горње Ваде Нуманага Омерагић и Адем барјактар — Мркушић позову велики број домаћина, те изведу испод Горње Ваде Доњу Ваду, такође са Бистрачице. Они зајаве оно воде што је остало испод Горње Ваде, и на Качанику је преведу преко дубоке долине на „жглебове“ дугачке око 8 метара. Та је вада изведена 10—15 године после Горње Ваде. Главна вада се као и прва дели на две мање и на свакој је било по 16 редовника, па су зато сваки 16 дан добивали воду по 24 часа. Кад су почели воду да изводе, на скупу свих редовника решено је, да нико не може забранити „ваду“ ни кроз „башчу“, ни преко њиве, ни преко пута. Договорили су се, као и редовници прве ваде, да воду не продају да не би пресушила. По угледу на прву ваду изабран је старешина; данас је старешина Зајо Радончић. Као и прва и ова је вада узета више воденица, па је ипак остало доста воде за све воденице. Од првих њива које се наводњавају има пешке, полако, да се иде један час до на главу Горње или Доње Ваде. Вода са главе ваде до првих њива остави више од једног часа. По договору Омерагићи не утврђују главу Горње Ваде тако да не остане воде за Доњу Ваду, него је зајажују као у старо време. Са ње се напатају њиве јужно од Горње Ваде.

Трећа главна вада је са Доље. Она по количини воде и простору земљишта које вади долази на друго место, после Горње Ваде са Бистрачице. И главна вада са Доље дели се у две мање, са којима се вади поље од православне цркве и муслиманског гробља до реке Врује и све до испод Гусиња. На Дољи су шест воденица од старине и вода припада, осим два дела, воденичарима. Најпрече право наводњавања са ове ваде имају два старинца, затим воденичари, а после новији досељеници, који узимају воду по утврђеном реду, кад је има доста и за њих и за воденице. Али кад вода опадне толико, да је нема више него за воденице онда је воденичари дању продају, а ноћу задржавају за воденице. Воденичари продају „ваде“ откад се „вади Бистрачица“, јер се отада све боље њиве засејавају кукурузом. Воденице су на Дољи једна испод друге и на свакој има два или три „жглијеба“ (букве), па се дању остави вода само за један жглијеб, те све воденице мељу са по једним витлом, а остатак се воде продаје. И ова вада има „старјешину“ и ако се вода купује од воденичара, јер без њега не би било могућно одржавати ред. Старешина се бира сваке године и већ више година је биран Медо Ибраимагић.

Са Врела²⁾ (Извора) код Гусиња, иако је богато водом, вади се само неколико ближних њива, пошто је вода у равници, па се не може

¹⁾ У овом крају се каже *Грчар* и за реку и село, а не *Гричар*, као код неких писаца (Насеља, књ. 10, с. 386). И на картама нашег Војно-географ. института забележено је *Гричар*. *Грчар* извире из теснаца званог *Грла-Грља*, по коме је, по народном тумачењу, и река добила име. — ²⁾ Ово се Врело понекад зове „Извор Сави на глави“. А у народу се чује: „Плав и Гусиње су Сави на глави“. Сматра се да је ту извор р. Саве. ↵

извести; за најближе њиве та је вода и хладна и више би учинила штете него користи.

Свако село у околини Гусиња има веће или мање ваде. Грчар је имао највећу и најстарију ваду. Гусињани су платили Шаљанима, као добрим мајсторима, да им изведу ваду изкрај ушћа Врмоше преко брда Вјетарника (1099) и целог Грчара до села Досуђа, код Гусиња. Вада је дугачка преко 10 км. Кад је повучена државна граница према Албанији, глава ваде је остала у Албанији. Од тада се њом нико не служи, а вода отиче у Врмош без икакве користи. Она је на више места преко потока и стрмих стена била преведена „жглебовима“. Зато што су је извели Шаљани зове се Шаљанка. Док се она употребљавала скоро све њиве и ливаде су се у Грчару наводњавале. Данас се у Грчару ваде само понеке њиве са мањих потока и ливаде око реке Грчара. Грчар се због стрменог корита не може извести на њиве, а ливадама у равници, кад надође због јаке кише, чини велике штете. Стару је ваду имао сваки домаћин дан и ноћ, а прво су вадиле они који су најближи њеној глави. Најбоља данашња вада у Грчару је она са Липовичког Потока, којом се служе Бојовићи.

У Досуђу је најглавнија вада са Закића Извора. Тамо је мало њива под вадом, јер нису добро изведене; да има добрих вада скоро све њиве би се могле натапати. Село Мартиновићи има главну ваду са истоимене речнице, са које се вади највећи број њива. Драгије, део села Доље, има добру ваду са Ушљивог Потока.¹⁾ Пошто су изведене главне ваде са Бистрачице, у Колиновићима је изведена главна вада, са које се могу вадити све боље њиве. У Горњем и Доњем Вусању има више мањих вада, али најглавнија је она са реке Грле, којом се натапа Љескова, а то је најплоднији део села. Села Крушево и Вишњево имају ваде са мањих потока и велики део земљишта могу да натапају.

Горња Вада, са Бистрачице, има доста воде, стрмено корито и обложите њиве које натапа, па може да вади око 16 рала²⁾ за 24 часа. Доња Вада, са Бистрачице, има мање воде од прве и равније земљиште, па вади за 24 часа око 12 рала. Вада са Доље натапа око 10 рала за 24 часа, јер су ваде и њиве у равници.

Ваде у околини Плава. Скоро све њиве око Плава и у селима његове околине натапају се са вада које су изведене са велике даљине и са доста труда. Најстарија је Рибаска Вада, која се зове и Рибарка. Њу је извео Елмазбег Реџепагић са Ђуричке Реке испод Заврша „уз гоч и лаире“ (уз свирку и песму)³⁾. Дугачка је око 4 км. Елмазови потомци су данас пето колено, те ова вада спада у најстарије у Плаву, али је пре изведена Бистрачица у Гусињу. Она је прво изведена да наводњава њиве и ливаде на месту Рибари, по коме је и добила име. Данас Рибарка вади њиве и ливаде на Главници, Прокутницама, Пеховачи и део Војног Села. Најпре је на њој било мало редовника, па су се доцније повећали на 32. Тада је сваки редовник вадио по 12 часова, и сви се изређали за 16 дана. Данас на овој вади има око 70 редовника. Који нису имали ред на вади куповали су га тада за 1200 турских гроша.

¹⁾ Драгије су врло плодан крај, па су зато и добиле то име. — ²⁾ Рало је дан орања са ралом и добрим воловима. — ³⁾ Доклегод се радило на вади „ударо је гоч“ да се људи веселе. Кад су воду хтели да преведу преко ливаде Аметбег Реџепагића он није допустио, него је хтео Елмазбег да убије. Елмазбег му је рекао: „Пара имах штету да платим или да ти дам редова на ваду, само воду хоћу да изведем“. После су се помирили и нагодили тако да Аметбег пусти воду преко ливаде и да добије четири реда.

Друга вада по старини је Рудопољска (Рудопољка) чија је глава код самог Плава. Тако се зове што вади имања истоименог села. Она се сматра најбољом јер има доста воде која је млака и тиха. За њу се често каже: „Рудопољка красна“. На њој има 30 редовника и они ваде по 12 часова, тако да се сваки петнаести дан изређају.

Прђавор има три ваде, од којих је најстарија Пљска, која је изведена из реке Трескавице, испод Врагоноса. Зове се тим именом што је преведена преко места Пља а зову је и стара вада. Од њиве до њене главе има око 10 км. Она натапа Подове, горњи део Ранковића, Жежнице и друга места. Друга је вада Трескавичка, или нова вада. Изведена из Трескавице, испод Пљске ваде, и то доцније па се зове зато нова. Она је изведена као „помоћ“ Пљској, јер се мешају више њива, одакле их „дјеловници“ деле на мање ваде. На старој вади има око 20 редовника, док на вади коју чине ове две има преко сто. Ове две ваде су изведене још у турско доба. Оне удружене натапају: Прекобрежце, Корита, Скић и доњи део Ранковића. Трећа је вада Градинка, изведена испод прве две, пре десет година. Градинка се зове што се место зове Градине, где јој је глава, а и тај део реке Трескавице се зове Градинка. Она вади углавном Коморачу, нижи део Корита и Шиљкаће.

Најновија значајна вада је Завршка. Изведена је пре осам година са Јасенице, притоке Ђуричке Реке, испод Вратнице. Завршка се зове што је изведена на брдо Заврш, одакле се разводи у разне правце. Дугачка је од главе до крајњих њива које вади око 16 км. и вади Ђуриће, Заврш, Стублове, Куманице и део Војног Села. На њој има око 60 редовника.

Војно Село има стару ваду са Бијелог Потока, коју је извео са чипчијама Смаилага, пошто је извео Бистрачицу у Гусињу. На овој вади није хтела да ради задруга Турковића, јер су сматрали да ће им усевити родити и без ње. Кад је Смаилага позвао Турковиће да раде као и остали, Лабуд Турковић му је рекао: „Ја гледам од Бога а ти гледај од воде“. Кад је вода изведена подељена је на 13 редова; тада су сви у селу добили воду осим Турковића. Док је Смаилага био жив није дао да се вода продаје, па су Турковићи били без ње све док није он умро. Тек пошто је Смаилага умро купили су Турковићи право на ваду у Бјежан Потоку, од неких редовника и Смаилагиних потомака.

Значајније су ваде за кукуруз у Акању, Будојевцима, Хотима, Пепићима, Новшићима и Горњој Ржаници, од којих су неке старе као и најстарије плавске. Најновија је она у Хотима, изведена пре четири године из Хотске Реке, испод Кошутце. На ливадама поред самог Лима, испод Пепића и Новшића, изведене су ваде из Лима. Пре 40—45 година направио је Елмаз Реџепагић „чекрк“ (познати „долап“, точак) на Лиму, у Брезовици, и са њим је за воденицу изводио воду, којом је натапао њиве и ливаде. То је једини точак те врсте у овом крају.

Наводњавање. Дан раније пре наводњавања прочисти ваду и покупи воду, која се излива изван ваде, онај који ће наредног дана вадити, да би имао сву воду на свој ред. Ако некоме нестане воде кад вади, због тога што „пресврне“ сама, или је неко кријући отисне, и то од главе воде до села докле се не може чувати, надокнади му се истог или другог дана. Због тога се помакну сви редови унапред за толико времена. Али сваки чува ваду на свој ред кроз село и око њива, и ако воду изгуби на том простору неће му је нико надокнадити, ако се не нађе кривац.

У плавском крају почну наводњавати једне године обично они који су најближи глави ваде, а друге године они који су најдаљи. У Гусињу, по старом обичају, прво се „пушти вода на фазлу“ неколико дана онима који немају право на ваду, да и они наваде. И у Плаву се „пушта вода на фазлу“ и то редовници Трескавичке Ваде на почетку, а они са Рудопољке и Рибарке пошто се сви редовници изређају. У то се време каже: „Још је вада на фазлу“.

Вода се узима раније онолико времена колико јој треба да пређе од места одакле се преузима до њиве коју треба водити. Тако, ако је једноме ред да почне у 12 часова да вади, он узме воду у 11¹/₂ часова, јер треба вода пола часа да тече до његове њиве. Али зато време ће се вода прикупити на њиву онога који је пре вадио. У овом другом случају се каже да је вода на „оточак“.

Стрменито земљиште се брже вади, јер вода тече брзо за својим током, не ширећи се у страну, док се равно земљиште натапа много спорije, пошто вода тече врло тихо и шири се на све стране. Зато се на стрменој њиви направи више вада — *вија*,¹⁾ а на равной упола мање. Њива која се наводњава подељена је вадама, којима иде вода, на више делова. Сваки део њиве између две ваде (јавве) у Гусињу се зове „вада“ а у Плаву често *вија*. Зато се у Гусињу каже: „Окопао сам ваду колomboћа“, или „Навадио сам ваду колomboћа“, а у Плаву: „Окопао сам вију колomboћа“ итд.

Ваде којима тече вода кроз њиву дан раније се испреграђују земљом, пре него се вода пусти у њих, зато, да се вода чим дође до прве преграде излије у страну, у њиву. Те преграде се зову у гусињском крају „запишек“ (једн.), а у плавском „преса“. Због тога се у Гусињу каже: „Запиши“ ваду, а у Плаву „запреси“. У Гусињу се каже: „Макни запишек“, а у Плаву „Одпреси ваду“. У Гусињу се каже: „Јеси ли запишио јаму“ (да ли си зачепио јаму)?

Кад се изведе вода главном вадом до њиве, пусти се у њиву првом вадом — вијом, али вода не иде одмах вадом, до дна њиве, пошто је дочекује „запишек“, — „преса“ у вади, који је окреће на први део земљишта званог вада (*вија*). Чим се први део ваде натопи, макне се запишек из ваде, те вода тече даље јазом (вадом) до идуће преграде. Тако се редом натапа један по један део ваде (вије) док се не натопи цела вада. После се натапају на исти начин остали делови њиве.²⁾

Подела и продаја воде. Кад се главна вада дели на две или више мањих, поделу изврше редовници који ваде, преграђујући је камењем и песком. Ако се не могу нагодити позову некога коме није ред тога дана или старешину ваде да им је подели. Вода се раније делила према простору и положају земљишта. Ко је имао више земље или равнију земљу, добио је воду за дуже времена, него онај који је имао стрмену земљу или малу њиву. Данас има редовника, скоро на свим вадама, којима вода припада по 2—3 часа, јер им је толики део остао, пошто се стари део воде приликом поделе или продаје земље изделио на тако мале делове. Кад неко прода пола имања, а имао је право на воду 24 часа, он добије право и на воду за 12 часова. Ако три брата поделе имање они поделе и воду на равне делове. Вода се дели у породици, а стари делови остају.

¹⁾ У Плаву се често назива вада (бразда) у њиви „вија“ (мн. вије). — ²⁾ У раду „Плаво Гусињска област“ помиње Андрија Јовићевић, неке главније ваде (Насеља, књ. X, с. 399, 449 итд.).

Кад су изведене прве ваде вода се није продавала, јер се то сматрало као велики грех. Тада је вода давана бесплатно онима који је нису имали, па се тај обичај очувао и до данас. То је „пуштање воде на фазлу“. Исто тако је био обичај, ако неко навади пре одређеног времена, да да воду другоме бесплатно. У Гусињу су се ти обичаји највише очували за многе ваде. Али се вода са воденица на Дољи почела продавати доста рано у Гусињу, и то зато, да би се надокнадила штета за оно време док воденице не мељу. Пре 35—40 година део воде са Доље, у Гусињу, продавао се на 24 часа за „4 ћесе“ („16 лира и 16 гроша бијелих“) у турском новцу. Од пре осам година купио је један Гусињанин „пола воде“ (за пола дана) за 5000 динара. Данас се плаћа у Гусињу вода са Доље за пола дана 15 а за цео дан 30 динара. У Плаву се плаћа за 1 час 10 динара,¹⁾ али ако се вода купи пре него се почне водити добије се знатно јевтиније. Има у Плаву сиромашних људи који продаду свој ред воде за цело лето за 40—50 динара. То они ураде рано у пролеће, кад су најоскуднији с новцем.

Старјешине и одбори за ваду. — Старјешину за ваду бирају редовници — дјеловници сваке године пред Петров дан, или у време кад треба да почне наводњавање. Они се скупљају у варошима у некој кафани, а у селима обично код старешине—одборника за ваду. Кад је изведена прва вада са Бистрачице за „старјешину на ваду“ изабран је доживотно човек који је имао највише заслуга за њу и његови су потомци такође бирали доживотно. За друге се ваде бира старешина сваке године. Дешава се да исти старешина остане по више година. И на вади са Доље има старешина, иако вода припада воденичарима и од њих се купује. Данас су двојица старешине те ваде, од којих је један већ дуго низ година. За старешину ваде се бира правичан и угледан човек, који добро познаје редовнике, земљиште и начин наводњавања. Кад треба први пут у години почети са наводњавањем позове старешина или „одбор“ све редовнике једне ваде, и саопшти им када ће „заредити ваду“ — почети наводњавати. Старешина ваде позива, кад је потребно, редовнике да поправе и очисте ваду и пази да се она одржава у реду. Он распоређује када ће ко водити, пази да сваки подједнако ради на вади, нагледа да ли је вода правилно подељена и настоји да се вода узима у одређено време. Старешина је мирио противнике и судио о свим мањим споровима око воде. Старешине су се заузимале са пуно труда и добре воље да одрже ред на вадама. За све то нису имали никакву награду, него само почасно звање и што су нагледали редовнике док раде на вади. У новије време све послове старешина предузимају нарочити одбори. Тако су у Плаву, у споразуму са општинским властима, на свим вадама изабрани одбори.

Најтеже је било почети и извести прву ваду, а кад су се осетиле велике користи од ње, оне се подижу по целом крају. На ову се мисао дошло после великих тешкоћа око набавке жита и упознавања вада у другим местима. Жито се добављало обично из Пећи, Баковице и Призрена, а у неродним годинама чак из Куманова. Врло је чест случај био да су људи доносили жито на леђима из Пећи у Плав и Гусиње. Један Плављанин је пре 60—70 година ишао пешке у Куманово и донео на леђима 20 ока пшенице за Рамазан. Још кад се није сејао кукуруз, а била неродна година, пошли су неки Гусињани, муслимани, који су по

¹⁾ За један час може да се навади око пола рала кукуруза.

оделу и оружју личили на Турке, у Куманово за жито. Кумановци, кад су их видели, да су дошли са толике даљине за жито, рекли су им: „Ори Турко и калом и прахом, кад је вакал, а не доди у Куманово за жито“. То је Гусињцима било криво, па су почели помишљати како и где да почну сејати кукуруз. После тога су први пут почели сејати кукуруз, у Гусињу, у „дебелици“ (дебелом слоју смонице), која је названа „лепећан“, што значи лебна земља. А пошто је почео кукуруз да се вади та се земља назвала „репећан“, што значи „наоди се хлеб“ у њој, јер отада још боље рађа. Код Гусиња се и данас неке њиве, у које се некад сејао кукуруз, зову Рапећан. Док нису изведене ваде кукуруз се сејао само у неколико њива око Гусиња. Али отада се сеје више кукуруза него свих осталих жита.

Врло се велики труд уложи око наводњавања кукуруза. То је сигурно један од најтежих послова који људи раде. Ту се, у води и блату, мора радити брзо, да се што више навади за неколико часова, јер само од једног дана зависи породици цео годишњи приход са имања. Због тога су људи у то време осетљиви и узбуђени, па је било раније, а нарочито данас, безброј свађа и туча око воде. У турско време је било неколико убистава због воде, из којих су се изродиле и крвне освете.¹⁾

Цео напор око извођења вада имао је за главну сврху наводњавање кукуруза. Грах, кромпир и купус ваде се узгредно, пошто се навади кукуруз. Сви се ови усеви ваде дању, пошто су ноћи сувише хладне. Ноћу се ваде ливаде или у веома изузетним случајевима помехути усеви. Ако се земља добро гноји и вади, рало земље да од 800—1200 кг. кукуруза, а пшенице или другог жита родило би на истој њиви испод половине. Зато се у овом крају највише сеје кукуруз. Као кукуруз добро роде и кромпир, грах и купус кад се ваде. Добра ливада, која се вади, коси се трипут годишње. Откад су ваде изведене највећа се пажња поклања земљорадњи, а најзначајнији је рад наводњавање кукуруза. Ваде су од великог привредног значаја за овај крај, јер су уз друге чиниоце измениле занимање највећег дела становништва, Откако су изведене главне ваде у овом крају роди кукуруза, граха и кромпира за домаће потребе, док је раније скоро свака кућа куповала жито изван ове области. Због тога се данас свака њива на коју може да се изведе вода засејава првенствено кукурузом, па грахом и кромпиром. Из свега овога види се да се у једном чисто сточарском крају развила права земљорадња у коме место правих сточара имамо врло вредне земљораднике.

Мишар С. Влаховић

Zusammenfassung. — *Über die Bewässerung in der Umgebung von Gusinje und Plav.* Die Arbeit zerfällt in sieben Abschnitte. Im ersten Abschnitt ist die Rede von der geographischen Beschaffenheit dieser Gegend, im zweiten und dritten von den ältesten „vada“ (Abgründen), im vierten von der Art der Bewässerung, im fünften von der Verteilung und dem Verkauf des Wassers, im sechsten von den Aufsehern über das Wasser, im siebenten von der Bedeutung der Bewässerung.

Die erste „vada“ ist vor hundert Jahren in Gusinje ausgeführt worden und sie war das Vorbild für alle späteren „vada“ in dieser Gegend. Die hauptsächlichsten „vada“ sind ausgeführt in der Entfernung von vier bis 15 km. Laien führten sie aus,

¹⁾ Тако је Рамо Ферјакoв на Горњој Вади, у Гусињу, убио Крста Драговића, а после се морао измирити са његовим синовима.

und zwar so geschickt, daß man sie noch heute bewundert. Die erstem Aufseher der vada waren lebenslanglich ehren halber gewählt, als verdiente Leute um die Errichtung der vada. Bis zur Errichtung der vada säte man keinen Mais, sondern befaßte sich nur mit Viehzucht, und kaufte Getreide in der benachbarten Metochia: Seit die vada bestchen gedeiht Mais, Fisolé, Erdäpfel und Kraut, sodaß der heimische Bedarf gestillt ist. Der Hauptzweck zur Ausführung der vada ist die Bewässerung des Mais, daneben Fisolé, Erdäpfel, Kraut, Obstbäume und Wiesen. Die Bewässerung der Wiesen ist von großen Nutzen, denn gute bewässerte Wiesen werden dreimal jährlich gemäht. Weil die Nächte kalt sind, werden die Saaten tagsüber bewässert, die Wiesen nachts. Dank der Bewässerung entwickelte sich in dieser Gegend der Ackerbau in größtem Maße, und statt Hirten haben wir tüchtige Ackerbauer.

Писмо и писмоноша у нашим народним песмама¹⁾

— наставак —

I Писма

Печаћење писама. — Од првог почетка дописивања људи су писма упућивали адресантима увијена, затворена у завојима или запечаћена. Затварање и печећење писама настало је у првом реду због садржине која се у њима налази, јер је врло мали број писама за која би се могло тврдити да не претстављају никакву тајну. То се може сматрати за најбитнију особину свих писама. Са сигурношћу се може рећи да сваки пошиљалац писма, па ма какву садржину оно имало, жели да га нико не прочита пре онога коме је оно упућено. То је главни разлог ради чега се писма завијају и печате. Међутим, писма се увијају још и ради тога, да се приликом преноса не би испрљала или поцепала.

Печат на писмо ставља се, као што напоменусмо, ради веће сигурности, да би тајна писма била боље заштићена и садржина сигурније очувана.

Изгледа да је печећење писма старо колико и сама писма. Помоћу печата тајна писма је много више заштићена него што је случај са писмом на коме нема печата. Ако је писмо пошиљалац запечатно па је оно у путу отворано, прималац то одмах може приметити. Међутим, отварање писма на коме није било печата није лако уочити.

Велики број наших народних песама опева печећење писама и то скоро свуда на сличан начин:

Па кад такву књигу нашарала,
Преклопи је на четири ношка
И црвена удари печаташ
Зайчешти са руке њршеном.

(Вук Ст. Караџић, Срп. нар. пј. књ. VI 329. Београд 1899)²⁾

Кад је такву књигу направно,
Направно па зайчештио
На њу царски мухур ударио,
Па је даде лаку књигоноши...

(К. Херман, Нар. пј. муслимана у Босни и Херцег., књ. I 73. Сарајево 1933)

¹⁾ Први одељак овога рада објављен је у *Гласнику Етнографског музеја у Београду*, књ. XI, 127—141, ово је други део а трећи — завршни део објавиће се у наредном *Гласнику*. — ²⁾ Ознаку скупљача и места где се цитати налазе означаваћу, у поновљеним случајевима, скраћено.

Из једних песама видимо да је за печачење писама употребљаван „црвени печат“ а из других да су писма печачена „крвавим печатом“:

*С крвљу њему књигу зајечашти,
Па је даде пошти књигоноши...*

(Вук Ст. Караџић, Срп. и. пј. књ. II 238. Београд, 1895)

*Узе Јанко књигу шаровиту,
На њој крвав печаш разломио.*

(С. Грчић, Сењ. и. пј. ст. 69. Сплит, 1920)

*А Стеван је књигу прихватио,
Крвав печаш на њој разломио.*

(Херман, књ. I 342)

Интересантно је нагласити, да се у неким народним песмама помињу и таква писма која су печачена са „црним печатом“:

*Ал' јој данас јадној, тужне гласе носе:
Један мали листак с црним зајечашом,
С црним зајечашом, словом жалостивим,
Да јој Антун Драгић Богу душу даде.*

(Истарске нар. пј. с. 147. Издања Истарска књиж. задруга 1924)

*Пак извади дивит и артије
Те написа једну ситну књигу
Затвори је са црним печашом
А написа крвцом од образа.*

(И. С. Јastreбов, Обичан и пјесни турецких сербовџа, с. 288. С. Петербург 1886)

Из наведених примера видимо да су писма печачена „црвеним печатом“ (воском) преко којег су стављани разни отисци „царским мухром“, „са руке прстеном“ и другим предметима, а са овим, и на овакав начин, писма се и сада печате. Писма су печачена још и са „црним печатом“. Овакво печачење писама постоји и данас. Са црним печатом су печачена, а и данас се печате писма тужне садржине. Што у неким песмама стоји да су писма печачена и „крвавим печатом“, то без сумње долази отуда, што црвени печат на писму изгледа као да је крвав, те је због тога и добио такав назив у народним песмама.

Пренос писама. — У старије време пренос писама био је врло тежак, јер добро уређених сувоземних путева било је врло мало а распутицама је тешко ићи. Превозна средства су била слаба и сасвим примитивна. Међутим, према народним песмама, поштански саобраћај је ипак и тада вршен. Пренос писама на сувоземним путевима најчешће је обављан помоћу пешака:

*„Књигоноша, драго дјете моје,
Прими књигу у златна процјепа
Путуј земљом турском и каурском
Док не стигнеш до Стамбола града...*

(Б. Петрановић, Срп. нар. пј. из Босне и Херцеговине, с. 185. Београд 1867)

*Па се други њишац помолио,
Билу носи књигу у проципу...*

(М. Шуџић, Нар. пј. из Босне и Херцеговине, с. 154. Сарајево 1925)

Где су путеви били бољи и терен погоднији пренос писама је вршен помоћу коњаника. За ту сврху употребљавани су најбољи коњи,

и то из разлога да би писмо било што пре достављено ономе коме је упућено:

„Хајде сићи у нове ахаре,
Па узјаши коња најбољега,
А ево ти књига шаровита,
Гони коња Салих-аге двор
Књигу подај Салих-аге мајци“.

(Мехмед Целалудин Курт, Хрватске нар. женске пј., с. 54. Мостар, 1902)

Кад то чула млада пашиница,
Одмах праву довикује слугу:
„Боље хајде, моја верна слуго,
Па узјаши коња најбољега,
А ја хоћу књигу накитити,
Ђе год стигнеш Петра Ришњанина,
Нек се врати Скадру бијеломе“.

(Вук, VII с. 99. Београд 1890)

Када су писмоноше ишли на дужи пут они су у путу врло често замењивали уморне са одморним коњима¹⁾. Ова замена вршена је прво због тога, што један коњ није могао издржати дуг пут, а друго, што су писмоноше терали коње сувише брзо те су се коњи брзо замарали:

„Татар-ага, мој по Богу брате,
Брже јаши коња мезилскога,
Гони брже, коње м'јењај често“.

(Б. Петрановић, Срп. нар. пј. из Босне и Херцеговине с. 50)

Оде татар до Стамбола бјела,
Гони брзо, коње м'јења често.

(Б. Петрановић, Срп. нар. пј. из Босне и Херцеговине с. 51)

Мора, језера и пловне реке служиле су и у старије време као путеви. И ако су преносна средства на воденим путевима била примитивна, ипак су писма преношена с једне обале на другу, или из једног места у друго.

Вук однесе до три ситне књиге,
Седам дана преко мора сиња.

(Вук, II с. 558)

Оњ пак шале лист б'љу книгу
Прико мора у Млеи'ке б'ље
На имену душу млетач'кому

(Др. Герхард Геземан, Ерлангенски рукописи с. 178. Сремски Карловци 1925)

У доба када поштанска служба није била организована, пренос писама је ипак обављан, јер је то изискивала стварна потреба. У то време пошиљаци су писмоношу најчешће упућивали на пут само са по једним писмом:

Одмах Иле књигу накитио,
Па јалази младо књигоноше
Тер га шаље на равне Котаре...

(Стјепан Грчић, Котарске нар. пј. с. 100. Шибеник 1920)

Кад то зачу Моранине Лимо,
Књигу пише, књигоношу нађе,
По имену Моранина Вука,
Па га посла Иву на дворево,

(Вук, VI с. 433)

¹⁾ Др. Сима Тројановић, О поштанским приликама, Економист бр. 4 за 1926 год. страна 270.

Не само да је писмоноша упућиван на даљи пут па чак и у другу државу ради преноса једног јединог писма, већ је за пренос писاما употребљаван и већи број писмоноша, који су трчећи предавали један другом писмо, само да би оно пре стигло ономе коме је упућено. На овакав начин преношена су писма код Римљана, Египћана и других народа, па су вероватно на исти начин преношена и код нашега народа. О томе имамо много примера:

*Оде књига од руке до руке
Докле дође на Грахово равно...*

(Вук, III с. 17, Београд 1894)

*Мину књига од руке до руке,
Куд гођ ишла, у Требиње сишла
На рукама Витковића Сима...*

(Вук, VI с. 557)

Немамо доказа да су лични гласници великаша преносили и приватна писма. Међутим, професионалне писмоноше су истовремено преносили више разних писاما. Они су писма и уз пут, у извесним местима и на главнијим раскрсницама, примали и испоручивали:¹⁾

*„Спреси коње, узми књиге Хусо,
Па их носи низ нашу Крајину,
По селима и по нахијама,
По градов'ма и по касабама
Све ми књиге Хасо Водијели“.*

(Херман, Нар. пј. м. у Б. и Х. књ. II с. 428—429. Сарајево 1933)

*Ајкуна му вели Бајагића:
„Брате Хусо, братин кавеција,
Теби ваља књиге расшурити
По Крајини и Лици кривој“.*

(Хрв. нар. пј. књ. III с. 501. Загреб, 1898)

Писмоноше су и при повратку носили писма:

*„Чуј Пуниша, чуј ме моја слуго,
Да си брже с књигом у Крајини,
А на руке Покрајчићу Павлу,
Ову предај, другу ми донеси...“*

(Вук, VII с. 329)

Поред писاما која су упућивана примаоцима у места њиховог сталног пребивања, видимо да су она упућивана и људима који су се налазили на путу, ма да пошиљалац писма није знао где се дотично лице налази. Он је знао само правац у коме је овај пошао и у том је правцу за њим, или њему у сусрет, писмоношу упућивао:

*У љушу га ситна књига стиже,
Од Јерине лијепе ђевојке.*

(Вук, II с. 460)

*Кад су били на шрећем конаку,
Док ето ти књиге шаровите,
Од краљице ђевојачке мајке...*

(Херман, књ. I с. 528)

Таква писма морала су бити хитне садржине, а у њима су пошиљалци извештавали примаоце о извесним изненадним и непредвиђеним догађајима. Због тога су за пренос таквих писاما тражени најбржи пи-

¹⁾ Иван Шарић, Трагови поште, телеграфа и телефона у нашој народној старини (види: П. Т. Т. Преглед ст. 81 број 3, Београд 1933).

смоноше. Они су добивали велике награде, ако би успели да на време писмо испоруче ономе коме је упућено :

Па кад таку књигу накутила,
Она нађе пошту књигоношу,
Књигу дава, тако проговара :
„Књигоноша, мој по Богу брате!
Брже носи књигу бабу моме ;
Ако *стигнеш* на првом конаку
Добрим ћу те дароваши даром“.
Књигоноши Бог и срећа дала,
СТИЖЕ краља на првом конаку
Вукашину књигу изручио. (Вук, V с. 543, Београд 1898)

У чему су писма *преношена*. — Код нас у старије доба носиоци писама нису имали нарочите торбе за њихов пренос, а нису им биле ни потребне пошто су најчешће носили само по једно писмо. Писмоноше су носили писма у недрима :

Таман они у ријечи бјеху,
Док ето ти блиједо Латинче,
Капу скида до земље се свија
Љуби Вука у скут и у руку
Па му књигу из *недара* дава. (Вук, VI с. 30)

Па разале пуца низ нидарца,
Тер извади књигу из *недара*
Па је даде Смиљанић Илији.
(М. Шупић, Нар. јунач. пј. из Босне и Херц. с. 94)

Фермани и писма истакнутих личности ношена су такође у недрима, али тако да је писмо само једним делом стављано у недра, док се други део писма могао видети. Вероватно да су писмоноше истисцали на прсима писма извесних поглавара да их као великашке поклицаре успут не би нико злостављао :

Кад то зачу царски татар-ага,
По *фермана* у *недра* *шуро*
Половина из *недара* *вири*
Па полетје на мермер авлију,
А за њиме двије суруџије...
(Петрановић, Ср. н. пј. из Бос. и Херц. књ. I с. 51)

Паша кричи својим пашалијам :
„Кад се ферман носи од Стамбола,
Не носи се ферман у нидрима,
Већ се ферман носи на *прсима*.“ (Хр. н. пј. књ. III с. 16)

У та доба царев татар-ага,
На *прсима* донесе фермана. (Херман, књ. II с. 15)

Писмоноше су писма преносили још и у џеповима. Да ли су за ову сврху на одећи прављени нарочити џепови, о томе немамо доказа, али је вероватније да нису и то из разлога што се писмо могло носити било у којем џепу :

Тури књигу у *џеп од доламе*
Па отиде здраво и весело.
Куд год иђе, ка Прилипу дође.
(Хр. н. пј. књ. I с. 237. Загреб 1896)

Па завуче руку у *џџове*,
Извади му књигу Сердареву. (Херман, књ. I с. 15)

Извесна писма су преношена и под капом:¹⁾

Хасан паша књигоношу нађе
А некаква Блејића Хандана,
Блејић Хандан узне књигу билу,
Мешну књигу под капу на главу.

(Хр. н. пј. књ. III с 70).

Исход каје књигу извадио.

Узе паша па низ њу погледа... (Хр. нар. пј. књ. III с 71)

Када се писмоноша приближавао примаоцу писма, узимао је писмо у руку и трчао према њему. Ово је чинио ради тога да би прималац видео да му овај носи писмо:

Када татар цара опазио,
Из недара махзар извадио
Право цару појури мензила...

(Херман, књ. I с. 46)

Угледа га Нилина љубовка
И у руци листак књиге биле...

(С. Грчић, Сењ. нар. пј. с. 158)

У доста народних песама говори се да су писма често преношена у процепу:

Књигоноша драго дјете моје,
Прими књигу у *злајна Цроцјеја*
Путуј земљом турском и каурском
Док не стигнеш до Станбола града.

(Петрајновић, Срп. нар. пј. из Б. и Х. књ. I с. 185)

Док ето ти поште Латинина,
А он књигу носи у Цроцјеју...

(Петрајновић, књ. I с. 384)

А упале задарско Мадарче,
Шарку књигу носи у Цроцјеју
Даје књигу Халилу у руке...

(Херман, књ. II с. 156)

Немамо података о томе због чега су и која су писма преношена у процепу, али би се могло претпоставити да су у њему преношена особито важна писма и да је то чињено да непријатељ не дође до писма, у случају да писмоноша у путу буде заробљен или претресан.

Процеп за пренос писама је обичан штап који је на једном крају био по средини расцепљен у дужини од неколико сантиметара. У ту расцепину стављано је писмо, које је претходно било испревијано, да би имало мањи облик и да се после стављања у процеп не би могло видети. На оном месту где се писмо налазило процеп је обично увијан ликом, концем или танким платном, а то због тога да писмо не би испало. Процеп је по својој прилици писмоноши служио још и за поштапање:

Па се други вишац помолио,
Билу носи књигу у процепу,
Замошана у мрку кадифу.

(М. Шунџић, Нар. пј. у Б. и Х. с 154)

¹⁾ На сличан начин војници преносе писма. Они писма стављају за крило шајкаче или за подвијени део рукава од шињела а некада и под капом.

Било је писмоноша који су писма носили у процепу али тако да се писмо видело. То су били писмоноше владара који се нису морали плашити јер их нико није смео злостављати нити им на пут стати¹⁾. Њих је било лако приметити, јер се писмо у процепу могло видети на приличном отстојању:

Бег погледа са пенџера свога,
А угледа влашче на алату,
Где му лети уз меке рудине,
Оно носи књигу у процепу...

(Хр. нар. пј. књ. III с. 242)

Изгледа да је у старије време било и таквог дописивања да су извесни људи остављали писма на пут којим је требао наћи онај коме је писмо намењено:

Кад су били под Јадију тврлу,
Ту нађоше књигу у процеју.

(Петрановић, Срп. нар. пј. из Б. и X. књ. I с. 332)

Да ли је прималац писма знао да ће на неком месту на путу наћи писмо, или му га је пошљалац остављао на пут верујући да ће га овај приметити и узети, о томе се не може ништа одређено рећи. Истина има више вероватноће да су се у таквим случајевима пошљалац и прималац писма претходно споразумевали, на којем месту и на који начин ће један другог остављати писма. У таквим случајевима писмо може бити сакривено било у процепу, било под неким каменом или нечим другим до пута, те га је на тај начин могао наћи само онај коме је намењено, односно, онај коме је познато где оно треба да се налази. Међутим, ако се претпостави да се пошљалац и прималац писма нису претходно споразумели, онда је писмо морало бити на путу или до пута видно истакнуто. Такво је писмо могао читати сваки пролазник. Слаба страна таквих писама је што код њих не може бити никакве тајне. Поред тога, видљиво писмо на путу могао је наћи и сам непријатељ, те је исто могао уништити или, знајући садржину, искористити је у своју корист. На тај начин такво писмо не само да не би донело користи пошљалоцу и примаоцу, него би напротив могло бити чак и штетно.

У народним песмама у којима се говори да је писмоноша био соко, голуб или нека друга птица, износи се да птице писма преносе обично под крилом:

Верна слуго, сив зелен соколе,
Нај ти тебе ову ситну књигу
Те је тури *дод то десно крило*,
Па полети високо под небо,
Небом лети над Призрена града...

(М. С. Милојевић, Песме и обичаји, књ. III с. 338. Београд 1875)

Па увати сивога сокола,
Под крило му књигу намјесџио,
Одлеће му соко планинама,
Прелетио брда и планине
Док долеће гори Романији
Ту наоди старину Новака...

(Вук, VI с. 208)

¹⁾ Др. Сима Тројановић, О поштанским приликама („Економист“ бр. 4 за 1926 г.).

Вран довати књигу *под криоце*,
Па одлеће сентом и свијетом.

(Вук, VI с. 142)

Птице писмоноше преносиле су писма још и привезана за ногу,
реп или о врату:

Кад видјела птицу на пенџеру,
На грло јој књигу објесила,
Па замоли птицу на пенџеру
Да је носи Шумадији равнoј
На Авалу до Порчине куле:

(Петрановић, Ср. нар. пј. из Б. и Х. књ. I с. 87)

Испорука писма. — Стари начин испоруке писама знатно се разликује од данашњег. Код старих писмоноша видимо да је један исти писмоноша примао, преносио и испоручивао писма, а испорука је скоро увек вршена лично ономе на кога је писмо гласило:¹⁾

„Тако т' побро, крста па братимства,
Ником књигу недај на Удбини,
Да се књига по Удбини скита,
До у руке мојој старој Ајки“.

(Хр. н. пј. књ, III с. 493)

„Не дај књиге ни у чије руке,
До силаога цара честитога“.

(Петрановић, Ср. н. пј. из Б. и Х. књ. I с. 185)

Писмоноше су писма већином предавали у руке примаоцу. То је у народним песмама овако изнето:

Кад Алија књигу начинио,
Посла Анђи књигу по мезилски
И говори младу књигоноши:
„Богом сине влашче Милутине,
Да ми идеш у Шарган планину,
Да ми носиш књигу тајновиту,
Да је предаш из руке у руку,
Милој љуби Милош чобанина“.

(Вук, VII с. 301)

Док је руци дошо и кољену,
У руци му књигу оставио.

(Херман, књ. II с. 36)

Као што су писма писана на колену она су исто тако на колену и уручивана. Разлика је само у томе, што су, као што смо видели, писма писана на левом, док је испорука вршена на десно колено:

... Трепна крило, па му пушти књигу,
Пушти књигу на *десно кољено*.

(И. С. Јастребов, с. 204)

Слеће соко у оку тренутка,
Паде Груји на *десно кољено*
Испод крила књигу испустио.

(Вук, VI с. 204)

До Турчина момче доходило,
Из њедара књигу извадило,
Те је тури аги на *кољено*.

(Вук, VII с. 206)

¹⁾ Dr Сима Тројановић, *op. cit.* стр. 270.

Свакако да су писма стављана и на лево колено као што су стављана на крило или на скутове:

Остави му књигу *на криоцу* (Херман, књ. I с. 274)

О соколе, добра гласоношо!
На ј'ти ову моју ситну књигу,
Па је тури под дијесно крило,
Те прелети земље каравлашке,
Где супазни Југовић Богдана,
Да му паднеш на дијесно раме,
Да му *сјустџиш књигу у скушоџе.*

(И. С. Јастребов, с. 290)

Верна слуга сив зелен соколе,
Право лети ка цару Степану,
Те му паде на то десно раме,
Цар опусти своју десну руку,
Омиловат' сив зелен сокола,
Соко тресну својим десним крилом,
Те му пусти књигу у *скушоџе.*
Па се одмах натраг повратио.

(М. С. Милојевић, Песме и обичаји књ. III с. 338)

У народним песмама у којима се говори да писмо носи соко, голуб или нека друга птица, изнето је да се оно оставља и на рамену примаочеву:

Угледа га соко птица сива
Сави крила до земљице црне,
Миријану паде на рамену,
Остави му *књигу на рамену.*

(Хр. и. пј. књ. II с. 122 Загреб 1897)

Врам довати књигу под криоце,
Па полеће сентом и свијетом,
Док долеће у Косово цркви,
.....
Сави књигу *на рамену баџи...*

(Вук, VI с. 142)

Писмоноше су писма испоручивали и на тај начин што су их, прилазећи примаоцу, стављали испред њега и потом се враћали натраг:

Оде право бану ка луговим,
Пак му баџи ситну књигу билу...

(М. Шуњић, Н. ј. пј. из Бос. и Херц. ст. 145)

II Писмоноше

Као што су писма у нашим народним песмама опевана на више начина исто су тако у њима често али различито опеване и писмоноше.

Називи за писмоноше. — Писмоноше се у народним песмама називају разним именима.

Познато је да је наш народ писмо називао „књига“, због чега је и писмоноша добио назив „књигоноша“ или „пошта књигоноша“:

Па кад такву књигу наклити,
Она нађе *пошћу књигоношу.*

(Вук, V с. 543)

Па добави хитра *књигоношу*
Шаље књигу Мари у Млеткама.

(Вук, V с. 507)

Даде књигу Топлица Милане,
Он је даде младом књигоношц,
Однесе је до Леђана града, (Херман, књ. I с. 225)

Називе „пошта“, „поштар“ и „поштоноша“ налазимо такође у великом броју наших народних песама. Ови називи свуда означавају писмоношу:

Када *пошта* у одају дође,
Смјерно му се *пошта* поклањаше,
И десницом књигу додаваше.
(Б. Петрановић, Ср. н. пј. из Бос. и Хер. с. 160)

Пошта бјеше танано Латинче. (Вук. III с. 220)

Када Милош књигу наклито,
Он братими *поштар* књигоношу,
Братими га Богом истинијем
И својијем крснијем именом
Да он носи књигу до Придипа.
(М. Кордунаш, Ср. н. пј. слепца Р. Рапајића, књ. II с. 192. Н. Сад 1892)

У руци му капа сакуљица,
А на нози триста прапораца,
А у другој дренова тољага,
По томе се знаде *поштоноша*.
(Петрановић, Ср. н. пј. из Бос. и Херц. с. 159)

Писмоношу је наш народ дуго времена називао: „татар“ или „татарин“.¹⁾ Отуда су ови називи за писмоношу употребљени и у народним песама:

Књигу пише, даде *Ташарину*,
Те је прати дужду од Млетака. (Вук, II с. 516)

Хајде амо, сине *ташарине*,
На ти ову бурунтију моју
Па узјачи коња мензилскога,
Па ти хајде низ Урумелију... (Петрановић књ. I с. 96)

Посла Марку књигу по *ташару*. (Вук, II с. 376)

Изгледа да су код дворова и неких великаша „татари“ били стални службеници који су вршили пренос и испоруку писама, а неки поред ове дужности, још су писали писма по налогу и диктату својих старшина:²⁾

Када Марко ситан ферман прими
И он виђе, што с'у њему пише,
Он говори *Царском ташарину*: (Вук, II с. 376)

Па он брже ситну књигу пише,
.....
Пак дозива *ташарина свога*
Тер га шаље двору Љубовића.

(Вук, I с. 578. Београд, 1891)

¹⁾ Реч „татар“ означава писмоношу-скоротечу, а ово значење добила је од Персијанаца, јер су Татари имали особит дар да запамте место куда су једанпут прошли, а поред тога били су још и добри коњаници, те су већином употребљавани за скоротече. (Види: Ђ. Поповић, Турске и друге источњачке речи, у Гласнику српског ученог друштва књ. 59 с. 206, Београд 1884). — ²⁾ Д-р Симе Тројановић, *op. cit.* стр. 266.

Кад је такви ферман начинио
Шаље ферман по свом *шайрину*. (Вук, VII с. 436)

У доцније време татарска је служба била прилично уређена, тако да су они имали дуж главних друмова своје зграде (постаје) које су се звале „мензилане“ или „мензулане“. Те мензулане биле су доста велике и лепе зграде, а прављене су обично од тврдог материјала. Служиле су у првом реду за неговање и замену коња, које су татари јахали. У мензуланама су становали „мензулхије“ или „татар-аге“, који су били старешине мензулана, слично данашњим поштанским старешинама.

Док он царској мензилани дође,
Гђено сједе петстотия татара,
И пред њима *шайар-ага* царски. (Петрановић, књ. I с. 50)

Наш народ је писмоношу називао „мензил“ „мензулан“, или „мензулџија“.¹⁾

Једно јутро, кад огрија сунце,
Мезил стиже и бијела књига. (Вук, II с. 253)

Књигу пише Гавран харамбаша,
Књигу пише, на *мезиле* *џраши*,
Прати књигу к мору дебеломе,
Побратиму харамбашу Лиму: (Вук, III с. 290)

Кад Алија књигу начинио,
Посла Анђи књигу по *мезилски*. (Вук, VII с. 301)

Прве писмоноше у западним крајевима наше државе били су Млечићи, које је народ називао „Латинима“. Отуда се у народним песмама писмоноша назива „латинин“ или „латинче“:

Док ето ти *пошти* *лашинина*,
А он књигу носи у процелу,
Чадор пита Хасан-паше гази.
(Петрановић, Ср. н. пј. из Б. и Х., с. 334)

Тад *лашинче* књигу извадило ...
(Хрв. нар. пј. књ. IV с. 107. Загреб 1899)

У неким народним песмама писмоноша се назива „танано латинче“ или „блиједо латинче“:

Пошша бјеше *танано лашинче*. (Вук, II с. 220)

Па добави *блиједо Лашинче*,
Даде њему књигу из њедара
И сувиње стотину дуката:
„Мили брате, *блиједо Лашинче*,
Подај књигу Нукић Барјактару“. (Вук, VI с. 427)

Док ето ти *блиједо Лашинче*.
.....
Па му књигу из њедара дава. (Вук, VI с. 36)

¹⁾ Ови називи долазе од арапске речи *мензил* која означава пошту уопште (види: Ђ. Поповић, Турске и друге источњачке речи, у Гласнику српског научног друштва, књига 59, ст. 143).

На неким местима помињу се чак и имена тих писмоноша, али ређе:

Ал' ето ти Палче Латинина,
Шапку скида, под пазухом тура,
.....
На кољено књигу оставио. (Вук, VII с. 118)

Доста често у народним песмама сретамо за писмоношу називе „влашче“, „влах“, „влах књигоноша“, а у неким још и називе „маџар“ и „маџарче“:

Кад му паша књигу направио,
Паша је пружи Карин Барјактару,
А барјактар *Влаху* књигоноши... (Хрв. н. пј. књ. III с. 430.)

Влашче узе књигу писаницу,
Па је влашћин крије по џеповић
Он окрену Задру низ Вериде. (Хр. н. пј. књ. III с. 494)

Из шатора *Влашче* искочио,
Оно носи књигу у проципу. (Хрв. н. пј. књ. IV с. 78)

А упаде задарско *маџарче*,
Шарку књигу носи у процјепу,
Даје књигу Халилу у руке. (Херман, књ. II с. 156)

А кад књига на кулу изађе
Златка прими књигу од *Маџари*... (Херман, књ. II с. 157)

Има песама, али мали број у којима се писмоноша назива „чауш“ или „огњени чауш“.

Пише књигу и шаље *чауша*,
До Призрена града бијелога... (Вук, II с. 182)

Чауши су у сватима познати као шаљивчине. Њихова је дужност, да први дођу у кућу младожење и јаве вест „да сватови иду и воде девојку“. Владари и војсковође су увек са собом водили по неколико чауша. Преко њих су они купили војску и објављивали народу вести о почетку и свршетку рата. Чауши су и у првом и у другом случају имали улогу весника, те их је свакако због тога наш народ у песмама опевао још и као писмоноше:

Па кад виђе шта му књига пише,
Он повика огњене чауше,
А чауши по војсци царевој:
„Ко је коњик потежи колане,
Ко је пјешак притежи опанке,
Да идемо харати Пипере“. (Вук, књ. II с. 28)

У неким нашим старим народним песмама писмоноша се назива „елчија“¹⁾:

Пак отиде *Елчију* у Шара,
Књигу носи Милошу је дава.
(М. С. Милојевић, Песме и обичаји књ. III с. 34)

¹⁾ Долази од турскога *елчи* или *илчи*, а значи посланик, одасланик или поклицар (види: Ђ. Поповић, *op. cit.* стр. 85).

Немој сићи, *царског шашарина*,
Јер *елџи* завала нејмаде.

(М. Шуџић, Нар. ј. пј. из Бос. и Херц. с. 187)

Да би народ јасније истакао значај писмоноше он га је у песмама називао „пашалија“. Паше су у турскрј војсци биле најистакнутије личности, па је без сумње и „пашалија“ (писмоноша) тако сматран. На други начин не би се могао објаснити овај назив писмоноше, тим пре што се зна да се тај назив не односи на пашу, те излази да је назив „пашалија“ означавао само писмоношу:

Направише два била фермана,
Додоше их Осман-пашалији:
„Ево теби два б'јела фермана
Те их носи на Босну поносну:
Један подај личком Мустај-бегу,
Други подај Жунић-капетану.“

(Хр. н. пј. књ. IV с. 419)

Пашалија ферман ујагмио,
Па га себи на прса припио.
Пашалија до мензила сиђе,
А на руке натипте татарку,
Право царев иде пашалија,
Коње миња и ноћом и даном.

(Хр. н. пј. књ. III с. 59)

Извесна писма су преносили и већи државни функционери. Они свакако нису вршили пренос свих писама, већ само нарочито важних и то од случаја до случаја. То су најчешће била дипломатска писма, која се због тајне и особите важне садржине нису могла поверити ма коме. Отуда је и у песмама изнето да царева писма носе војводе и кнежеви:

„Царска слуго, *војвода Милоше*,
Шта је теби царе опремио?“
Све му Милош од истине каже,
И ладе му царева фермана.

(Херман, књ. I с. 202)

... А то слуша Николица *кнеже*:
„А мој аџо, Хатић Мехмед-ага,
Дај ти мени кржаве махзаре,
Пов'јест ћу их да ћу погинути.“

(Херман, књ. III с. 567)

Није редак случај да се у песмама помињу „службеник“ и „хазнадар“ и то као званични писмоноше:¹⁾

Када бане књигу направио,
Брже зовну Тому *службеника*:
„Хајде, јаши брњу великога,
Носи књигу до Скопља каменог,
Па ти књигу подај Хасан-бегу“.

(Хр. н. пј. књ. IV с. 137)

Де напиши ситну бурунџију,
Па је иодај *хазандару своје*,
Нек је носи од града до града...

(Хр. н. пј. књ. IV с. 533)

¹⁾ Хазнадар има значење благајник или ризничар, а долази од персијске речи хази-њедар (види: Ђ. Поповић, *op. cit.* стр. 234).

Вероватно је да су писма упућивана и по војницима, а нарочито са бојишта одакле се по неком другом у извесним моментима нису ни могла послати, те се свакако због тога у неким песмама помињу „катане“ као писмоноше¹⁾:

Кад свануло, огрануло сунце,
Ал' ето ти *кашане* од Задра,
Кашана је задарскога бана,
Вади књигу, даде Омер-аги.

(Херман, књ. II с. 330)

Међутим, од свих државних функционера барјактари се у народним песмама најчешће помињу као писмоноше:

„Драго дите, *Лака барјакшаре*,
Ајд' опреми ата четвртака,
Носи књигу по свим градовима.

(М. Шуњић, Н. Ј. пј. из Б. и Х. с. 74)

„Чујеш ли ме *Вршић барјакшаре!*
Нај ти ову књигу шаровиту,
Носи књигу право на Удбину,
Подај књигу *Велагић Селиму!*“

(Петрановић, С. н. пј. из Б. и Х. с. 371)

Другу беже књигу направио,
И њу даде *Ђулић барјакшару*:
„Носи књигу Книну бијеломе,
Па је подај паши Фазлилаши.

(Хр. н. пј. књ. IV с. 204)

Има много примера који говоре да су барјактари посредовали још и при писању, упућивању и примању писама, што опет потврђује да су они имали, поред своје барјактарске дужности, још и дужност писмоноша:

О Ђулићу, *бегов барјакшаре!*
Брже мени дивит и калема,
Да ја пишем књигу на колину.

(Хр. н. пј. књ. IV с. 204)

Мехмед-ага *барјакшаа* викну:
„Ето иде уз поље коњика!
Упрај иде нашој билој кули,
Ко када је Влашче на гаврану.
Може бити какав књигоноша . . .

(Хр. н. пј. књ. IV с. 86.)

Кад му паша књигу направио,
Паша је ђружи Карић-барјакшару,
А барјакшар Влаху књигоноши . . .

(Хр. н. пј. књ. III с. 430)

Да су барјактари носили писма, видимо и из песме „Цар Лазар и Царица Милица“, где царица Милица моли цара Лазара, пред полазак у бој на Косово, да јој остави брата Бошка Југовића, „да му књигу може однијети, на Косово и натраг вратити“. А Бошко Југовић био је барјактар пред свом српском војском и носио крсташ ала-барјак.

Песме опевају и многе личности које се нису бавиле преносом писама, нити су их по дужности морале преносити, али су их ипак у

¹⁾ Реч катана по корену је аријска, а означава војника на коњу, војника уопште или ратника (види: Ђ. Поповић, ор. сит. стр. 120).

извесним случајевима примале, преносиле и испоручивале примаоцима. Такав је случај кад капетан носи писмо Али-беговице :

А капетан њојзи беседио :
 „Ој кадуно, Али-беговице,
 Да ми дадеш хиљаду дуката,
 Ја ти небих књигу прихватио,
 А теби ћу књигу прихватити,
 Ради Бога и братимства твога.
 Већ начини књигу на чардаку,
 Док ја себе и малина спремим“.

(Херман, књ. II с. 598)

Сличан случај је и када Милош Обилић по Циганину шаље писмо Краљевићу Марку из тамнице латинскога краља Михаила :

Узе књигу *Суљо циганине*,
 Однесе је до Прилипа Марку.

(Херман, књ. I с. 217)

Или се писмо шаље по „ђаку самоуку“ :

Онда приђе *Самоуче ђаче*,
 Остави јој књигу на криоцу.

(Херман, књ. I с. 576)

У великом броју народних песама говори се да су слуге, поред осталих дужности, преносиле и писма својих господара :

„Чуј Пуниша, чуј ме *моја слуго*,
 Да си брже с књигом у Крајини,
 А на руке Покрајчићу Павлу“.

(Вук, VII с. 329)

Кад је паша књигу начинио,
 Оласла је од Задра Тодору,
 По некоме *служи Усејину*.

(Вук, VII с. 378)

Слуге турских поглавара морале су својим господарима поред осталих дужности, још и кафу кувати. Овакве слуге називале су се „кавеџије“. Изгледа да су и по њима њихови господари упућивали своја писма :

Ајкуна му вели Бајагића :
 „Брате Хусо, *брајини кавеџија*,
 Теби *ваља* књиге растурити,
 По Крајини и Лици *кравој*“.

(Хр. и. пј. књ. III с. 501. Загреб 1898)

Писма су упућивана и по најближим рођацима. О томе има безброј примера у нашим народним песама.

Књигу даде *свом брајћу* Халилу,
 Тргом Халил до малина сиђе,
 Па посјеле својега малина,
 Ето њега Лици на Крајину.

(Петрановић, Н. п. из Б. и X, с. 413)

Пак дозива *свога милог брајћа*,
 Свога брата Краљевић Михајла,
 „Иди брате у подруме доње,
 Те избери коња најбољег,

Пак ти трчи Рису на крајину,
 Мом драгану Ришњанин Ивану,
 Подај њему овај лист хартије.“

(Вук, III с. 237)

Да су скоро сви наведени називи стварно означавали писмоношу, навешћемо неколико примера:

У том хусар дојаха до врата,
Делијама добро јутро викну
Код њих хусар ата заставио
Код капије он пита делије:
„Јел’то кула Бабин-Мехмед-Аге
И његова сина Осман-аге?“
Момци кажу агина је кула.
Њиха, *Влашче* пита код капије:
„Јел’ се ага дома потрефио,
Бил’ се могло доћи до његаха?“
Момци кажу: „ага је у кули.
Ако имаш књигу при себеса,
Ми ћемо му књигу унијети.“
Тад *Лашинче* књигу извадило.
Кад делије ту књигу примише
И Бабићу унесош’ у кулу,
Башише је аги преко крила...

(Хр. н. пј. књ. IV с. 106—107)

Пашалија ферман ујагмио,
Па га себи на прса примио.
Пашалија до мензила сиђе,
А на руке натиште *Шайарку*,
Право царев иде пашалија,
Коње миња и ноћом и даном.

Да си здраво царев пашалијо!
Та *Влашчићу*, име како ти је?

(Хр. н. пј. књ. III с. 59)

Бег погледа са пенцера свога,
А угледа *Влашче* на *алашу*,
Гдје му лети уз меке рудине,
Оно носи књигу у процилу,
Књигоноша до белука дође...

(Хр. н. пј. књ. III с. 242)

Интересантно је нагласити да су писма преносили редовно млађи људи: „момче књигоношче“, „влашче“, „маџарин“, „танано латинче“, „самоуче ђаче“. Готово нема примера у нашим народним песмама из којих би се могло видети да су и старији људи преносили писма. Исто тако нема примера да су жене носиле писма и биле писмоноше. У народној песми „Цар Лазар и царица Милица“, царица Милица нарочито моли цара Лазара да јој остави „неког од мушкијех глава“ и то једино ради преноса писама:

„Царе Лазо, српска круно златна,
Ти полазиш сутра на Косово,
Собом водиш слуге и дворане,
А код двора никог не остављаш,
Царе Лазо, од мушкијех глава,
Да ти књигу може однијети,
У Косово и натраг вратити.
Остави ми брата бар једнога...

(Вук, II с. 276)

Птице писмоноше. — Народне песме опевају и птице писмоноше. Од свих птица соколови су у народним песмама највише опевани као писмоноше:

Када бану глас и књига дође,
Књигу пише Старино Новаку:
.....

Па увати сивога сокола,
 Под крило му књигу намјестио,
 Одлеће му соко планинама,
 Прелетио брда и планине,
 Док долеће гори Романији.
 Ту наоди Старину Новака...

(Вук, VI с. 203)

Полетио соко шица сива,
 Од Стамбола града бијелога,
 Многе земље и градове прође,
 И на чију не пауо кулу,
 Но на кулу Црнојевић Ива,
 И паде му на раме јуначко,
 Па му књигу испод крила дава.

(Вук, VI с. 286)

Поред соколова у нашим народним песмама опева^{ни} су и голу-
 бови као весници и писмоноше:

Отуд лете два голуба бијела,
 Два бијела, два голуба хаберна.

(М. С. Милојевић, Песме и обичаји књ. III с. 34)

И узе ела бјле хар'т'е
 Написа ела три бјле књиге
 Књиге шњ'ла до шри голуба,
 Свет'ломе цару у руке дала.

(Геземан, Ерлангенски рукописи, ст. 11)

Има песама у којима се помињу „птице“ као писмоноше, али се
 из тих песама не може видети које су то птице биле:

Кад видјела ишицу на пенџеру,
 На грло јој књигу објесила,
 Па замоли ишицу на пенџеру,
 Да је носи Шумадији равној,
 На Авалу до Порчине куле

(Херман, књ. I с. 87)

У малом броју народних песама помиње се и „вран гавран“ као
 писмоноша:

Сави књигу, па је даде врану:
 „Хајде с Богом моја тицо црна!“
 Вран доваши књигу под криоце,
 Па полеће сентом и свијетом,
 Док долеће у Косово цркви...

Сави књигу на рамена баца.

(Вук, VI с. 142)

Тријко М. Влаховић

Zusammenfassung. — *Brief und Brieftrager in unseren Volksliedern.* Dies ist die Fortsetzung des gleichnamigen Aufsatzes in vorjährigen *Glasnik* (Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd XI, 127). Wie in früheren Aufsatz spricht der Verfasser hier auf Grund von Belegen, die er in Volksliedern gesammelt hat, vom Brief, und erörtert, wie er versiegelt, wie und warum befördert und wie den Adresanten übermittle^{rt} wurde; hierauf geht er auf einen neuen Absatz über und spricht von den Briefträgern, von den Benennungen, die für diesen Stand in den Volksliedern erwähnt werden, wer Brieftrager sein konnte und von den brieftragenden Vögeln. Den Schlus^sabsatz über diese Frage wird der Verfasser im *Glasnik* nächstes Jahr veröffentlichen.

Смрт Смаилаге Ченгића

Ову сам песму записао, у јулу 1935 године, од мога пријатеља Радована Обрадовића, у селу Јунче Дољу под Дурмитором. Радован је један од најбољих млађих гуслара. Рођен је 1887 године у Тепцима, где су били велики и чувени гуслари, — сами мештани. Тепца као гранично место на реци Тари, на граници црногорске Херцеговине, а од половине 19 века Црне Горе и Санџака, окупљало је четничке арамбаше и Ускоке, најбоље певаче уз гусле. И данас у Тепцима скоро свако дете је гуслар и пева уз гусле. Све до скоро певао је Радован неуморно и свуда где је стигао, али откад је изгубио сина, затим кћер, па и још неке од чланова породице, потпуно је сломљен и прекинуо је са песмом. Због тога је било тешко тражити од њега да казује песме, јер на њих не мисли, а и заборавио је много. Ове године му је изгорела кућа са покућством па је потпуно дотучен.

Песму Смрт Смаилаге Ченгића чуо је од оца Шабана (крштено му је име било Глигорије) који је умро 1910 године у 63 години живота. Шабан је био одличан гуслар, па је често пред књазом и чиновницима гуслао и певао. Једном приликом, када је био осуђен на смрт и бачен у тамницу, гуслање и певање га је спасло смрти. Пролазећи покрај тамнице, књаз је чуо Шабаново гуђење и певање, које му се допало, па га је „опростио“ смртне казне. О томе ћемо другом приликом говорити више.

У ратовима је Шабан био врло храбар. И као што је био први међу гусларима, тако је и пушком могао гађати као стрелом. Кад су освојили Ограђеницу и кад су били у турском Санџаку, крави јаловој главу је ножем одједном отсецао. Вазда је био косбаша пред мобом. Пића је мало пио, а добро је јео. Причају да је двизицу појео после ручка. Без књиге, доста је имао племените и добре разговоре.

Шабан је певао разноврсне песме из старих времена: „песму од Смаилаге Ченгића; песме устанка 1875 у Пиви; од ратова песме; од Вучијег Дола и пролазећи уз Херцеговину; од Вука Лопушине на Грађанске овце у Крнову; песму од Косова; песму Пуче пушка у шер Подгорици, кад је погинуо Дрекаловић Перо, те је убио Јуса Мучина; Продирање Турака низ Црну Гору на Острог; песме Никца од Ровина; песме од грађана из Никшића града“ и многе друге. Певајући могао је издржати целу ноћ а да не изгуби глас. Певао је „громовито“ да уз човека помили крв као оно мрави.

Кад је узимао гусле кратко је разгуславао, мало је гудио, али је могао много певати. Није се много молио да пева. Има пуно гуслара који су певали Шабанове песме.

Најпре је почињао са уводом:

„Да загудим и мало запјевам,
 Да ми срце одлакне у груди,
 Да ме жеља од младости мине,
 Да споменем из прошлости старе,
 Што су наши работали стари,
 Након себе спомен оставили.
 Гусли моје, гусли јаворове!
 Црна Горо, мајко од јунака,
 Што се нигда не боја Турака,
 Нит' је аги цицвару кувала,
 Но га вазда с пушком поздрављала,

Па и данас мислим, ако Бог да.
 Шта ћу даље, но помози Боже!
 Све с помоћу Бога милоснога,
 А у здравље књаза свијетлога,
 Петровића дичнога владара,
 Живјела му сва три нашљедника,
 Књаз Данило и војвода Мирко
 И најмлађег Петра Петровића,
 Надвојводу од Херцеговине.
 А сад здраво, часни слушаоци,
 Да пјевамо пјесме за јунаке.”

Затим је настављао са песмом:

Чета ми се подигнула мала
 Од невоље и турскога данка,
 Са крајине од села Дровњака,
 У чети су оба Церовића,
 Церовићу Мушо и Новица,
 Из Петњице Караџићу Шујо,
 Од Малинска Алексићу Мирко,
 Ова чета уз планину неће,
 Него право на Цетиње креће.
 А кад чета на Цетиње дође,
 У механу винску починула
 И ту једну ноћу преноћише,
 А у јутру рано поранише
 И одоше тражит' Господара,
 Што је била црногорска хвала,
 Ту нађоше Петровић владика,
 Да му кажу жалост превладика,
 Туј владичи руку пољубише
 И смјерно се њему поклонише.
 Владика им ријеч говораше:
 „Добро дошли, моји соколони,
 Баш племићи, моји витезови!
 А кад сте се мене потезили,
 А како сте дома оставили,
 Смијете ли од Турака доћи,
 Од Турчина нашег крволока?”
 Ал' бесједи Церовићу бане:
 „Што нас питаш, мио Господаре,
 За те Турке наше крволоке,
 Од зулума живљет' не можемо,
 Од зулума и од зулумћара,
 Од Ченгића с Гацка поља равна,
 Не море га подносити раја.
 Кад наш ага у Дровњаке дође,

Тад нам јадне закукају мајке, 35
 Па се Смаил шеће у Дровњаке
 И бије се сабљом по балчаку:
 „Паре, рајо, продавајте марву!”
 Раја плаче: „Аман, Господаре!”
 Ал' се Смаил силан учинио, 40
 Смаил раји не прима амана,
 Но на млађе срклет учинио,
 Те сиротну рају попутио
 У синцире и у гвожђе тешко, 45
 Трудне руке конопима веже,
 Руке веже, на плећима стеже,
 Докле пукну кости у рамена;
 Би протекла суза из камена,
 Гледајући муке на јунаке. 50
 Па и то би с муком опростили,
 Но и грђе Турци учинише,
 Покупише свијетло оружје,
 Господаре, у наше Дровњаке.
 Кад наш ага одузе оружје, 55
 Поћераше краве и волове,
 Одјавише овце и овнове,
 А ага се шеће у Дровњаку,
 И зулуме чини по Дровњаку,
 Докле ага прикупи порезе, 60
 Па и то би с јадом опростили,
 Но и више Турци учинише,
 Смаил поћи, а Дедага доћи,
 Собом води триста потурица,
 Па зулуме чине по Дровњаку. 65
 Дедо поће из нашег Дровњака,
 Дедо проћи, а Рустанбег доћи
 И он води триста потурица,
 Бескутника и безобразника,

- Ранимо их у наше Дровњаке
Три мјесеца од године дана,
 Ето нама великије јада;
 Но помози, драги Господаре!
 Прже коке, а љубе ђевојке, —
 Ал' помози, али посијечи,
 Али нама живовања нема,
 Ни под Турке више повраћања."
 Кад владика био разумио,
 Жалосан је у свом срцу био,
 Па са срца свога уздисаше,
 У лице се своје мијењаше
 И овако њима говораше:
 „Слушајте ме, моји соколови,
 Баш племићи, моји витезови,
 Ви пођите вашему Дровњаку
 И чекајте гази Смаилагу,
 Те радите, те га погубите,
 Иагубите земљи зулумћара,
 Честите ћу ја вас учинити,
 Ја ћу вама куле поградити
 И вама ћу земље поклонити;
 Робље шиљ'те у Морачу Дољњу,
 Од глади им ништа бити неће!
 Заиста вас преварити нећу,
 Ни зароке моје погазити."
 Кад јунаци књаза саслушаше,
 Горски лави, а мрки вукови,
 У прси им срца заиграше
 И блиједа лица ограшише
 И овако њему говораху:
 „Е, чујеш нас, мио Господаре,
 Ми крећемо у племе Дровњаке!
 Али ћемо агу погубити
 И спремити на поље Цетиње,
 Али ћемо наше изгубити."
 С благословом пошли од владике
 И весело путем путовали,
 Здравом дошли у племе Дровњаке,
 Радосно их дочекаше мајке
 И ето иг у равну Тушињу,
 На бијелу Церовића кулу;
 Ту су сјели и отпочинули
 И рујна се вина напојили
 И од себе умор отурили,
 Па се браћа сташе договараг',
 Баш како ће агу добавити,
 А да ага дође у Дровњаке,
 Па отаде шиљу поклицаре,
 За најбоље избране јунаке,
 Од Дровњака и двије Мораче,
 Те долазе Церовића кули,
 Вијећају, о глави му раде,
 Баш како ће агу преварити
- И добавит' у племе Дровњаке.
 70 То зачуо Маловићу Ђоко,
 Маловићу с каменије Дужи.
 Кад је Ђоко добро разумио,
 Одма Ђоко књигу саставио,
 А у књигу агу поздравио,
 75 Овако му Маловићу пише:
 „Господаре, гази Смаилага,
 Или чујеш, ил' абера немаш,
 Ђе се твоја одвргнула раја
 И на тебе пушку обрнула,
 80 А пред њима до четири бана,
 Једно Мушо, а друго Новица,
 Стари вуче Караџићу Шујо
 И ускоке Алексићу Мирко!
 Него, ага, драги Господаре,
 85 Купи војску, ајде у Дровњаке,
 Нека многе закукају мајке."
 140 Кад је Ђоко књигу саставио,
 Саставио, те је оправио,
 Оде књига Гацку широкоме
 И Липнику селу маленоме.
 90 Кад је ага књигу приватио
 И видио што му Ђоко пише,
 Па овако ага проговара:
 „Ала, ала, манитијег Влаха,
 95 Колико су уши надигнули!
 А тако ме не родила нена,
 Већ кобила која ми брњаша
 И гаврана хата нејахана,
 Оћу силну покупити војску,
 На Дровњаке моје ударити,
 Све ћу ветом учинит' Дровњаке,
 150 Повратићу Дровњаке каине,
 Поватати, па иг повјешати.
 А, Новица, зар је тебе криво,
 Зар пијеси страху заузео,
 Кад си баба очима гледао
 На вјешала кад је окапао;
 А тебе су Турци вјеру дали,
 Да слободно у Дровњаке живиш;
 Чекај ми се и добро се надај,
 Баш по тебе добро бити неће."
 165 Сам се собом ага разговара,
 Дровњацима строго приговара,
 Па Ђокову књигу потурио,
 А пера се Турчин доватио,
 Па он ситне књиге растурио,
 170 Купи Турчин зулумћаре Турке,
 Од Требиња и од Невесиња,
 Од све Босне и Херцеговине
 И крвава Нишићкога града.
 120 Још је једну књигу оправио,
 175 Оправи је стојну Колашину,

- А на руке бегу Мушовића,
 У књигу га ага поздравио:
 „Чуди мене, беже Мушовићу,
 Јеси л' чуо, је л' ти ико прич'о, 180
 Ће се моја одметнула раја,
 У мојему зеңџилу Дровњаку
 И на мене пушку наперили,
 Па сам за то војску покупио,
 Да ударим на племе Дровњаке; 185
 Кад све моје похарам Дровњаке,
 Ти покупи силовиту војску,
 Па осједи дровњачке планине,
 Кад уљезем у племе Дровњаке,
 Кад све моје похарам Дровњаке, 190
 А нагнаћу дровњачке каине,
 Нагнаћу их на твоју ордију,
 Чекај, беже, ш њиг сиједи главе,
 Да од врага не остаје трага,
 Ондај сиди у моје Дровњаке, 195
 Ноће ћемо шићар дијелити
 И главаре дровњачке вјешати,
 Сваки ћу ти дио учинити.”
 А не рече Турчин, ако Бог да!
 Као што му ни помоћи неће, 200
 Кад је ага књиге растурио,
 Књиге му се по гласу стигоше,
 А Турци се на ноге дигоше,
 Велика се прикупила војска
 У Липнику, под Ченгића куле, 205
 Скупила се силовита војска.
 Једно јутро ага поранио,
 Па разгледа силовиту војску,
 Па све мисли шта ће од живота,
 Па у мисли Турчин проговара: 210
 „Ала, ала, силовите војске,
 Да поведем собом у Дровњаке,
 Па се може препанути раја,
 Па устати кука и мотика,
 Море нама раја ударити, 215
 Море мене раја учинити
 И велику муку направити.”
 Па све мисли, на једну смислио,
 Па по војсци ага ударио,
 Те изабра триста зулумћара 220
 Од зла оца, и од горе мајке,
 Да иг собом води у Дровњаке,
 Па се неће препанути раја,
 Па осталу раслушти војску,
 Па се отлен ага покренуо, 225
 И поведе триста зулумћара
 Лак', полако, лако, полагаано,
 Ето ага стиже у Дровњаке
 И ето га на камене Дужи,
 Маловића од камена кули. 230
- Добро му се осилио Ђоко
 И за аге конак приправио,
 Ето аге на бијелу кулу,
 Туј под кулом догор учинише 235
 И на кули конак учинио,
 Па седоше један до другога,
 Каву пију из једног вилдана,
 Дуван пуше из једног чибука,
 Дуван пуше, каву присркују,
 Добро им се лажи сударају, 240
 Баш како ће Дровњак похарати
 И главаре дровњачке вјешати,
 То зачуо Церовића бане,
 За долазак гази Смаилаге,
 Око њега на скупу Дровњаци, 245
 Па стадоше томе вијећати,
 Баш како ће аги ударити.
 Но што рече Караџићу Шујо:
 „О, Новица, наша перјанице,
 Купи, Ноко, избране јунаке, 250
 А ја ћу се старац подигнути,
 Да ја кренем на камене Дужи,
 Да ја сретем гази Смаилагу,
 Неће ли ми Бог и срећа дати,
 Да покренем гази Смаилагу, 255
 Смаилагу с каменије Дужи,
 Да би сиш'о на Мљетичак, Ноко,
 Ноће би му боље ударили
 И његову главу уграбили.”
 Кад је Шујо ријеч изустлио, 260
 Па се многи на то зачудише
 И стадоше разбијати Шуја,
 Да не иде аги у сретане,
 Јер се боје гази Смаилаге,
 Чим га види гази Смаилага, 265
 Одма ће му изгубити главу.
 Кад Дровњаци Шуја разбијају,
 Разбијају, разбит' не могагу,
 Скочи вуче на ноге лагане,
 А привати бистра севердара, 270
 Па се ш њиме братски ижљубише,
 Ижљубише, па се опростише;
 Још се боје Караџићу Шују,
 Чим га види ага Смаилага,
 Одма ће му изгубити главу, 275
 Отале се подигнуо Шујо,
 Нојца мрачна, а мјесеца нема,
 Лако ступа уз планину вуче,
 Лако ступа, докле се привуче
 Маловића од камена кули, 280
 Ето њега на бојене горње,
 Кад се припе до шикли одаје,
 Ту је Шујо чуо разговор
 За каура Маловића Ђока,

- Што он пањка сиротињу рају,
Да му дио од пореза дава.
Ето Шујо, отворио врата,
Скида капу, вјеша цевердана,
Па је аги руци полетио
И још аги добар вече виче.
Пољубит' се ага не даваше,
Он пијаше каву из вилдана,
Пит' је шћаше, ама не могаше,
Но овако Шују говораше:
„Те си, Шујо, очигледна курво,
Зар одмећеш по Дровњаку рају,
Ка' шт' одмеће од Србије Ђоко,
Те одмеће у Србију равну!
А ће ти је Мушо и Новица
И ускоче Алексићу Мирко?
Кажу право, тако био здраво,
Кад сте скоро на Цетиње били,
Код владике црногорског књаза,
Те сте мене даву учинили
И за мене пушку напунили,
Све ми кажи, шта је тамо било?“
Ал' му оде говорити Шујо:
„Господаре, гази Смаилага,
Ако слажем, пос'јечи ми главу,
Ето сабље, ево моје главе!
Новица те сауга поздравио,
Добили су од мора трговце,
Те је марву дао за дукате,
Да угоди вама Господаре,
Око њега на скупу Дровњаци,
Надају се вама, Господаре,
Па те Нокко вако поздравио
И мене је вамо оправио,
Да ти сидеш на Мљетичак равни,
Ноће ти је Церовићу Нокко,
Око њега на скупу Дровњаци!“
Преко аге очи претурио,
Маловића Ђока сагледао
И овако њему говорио:
„Зашто лажеш, паралажа стари,
Зашто пањкаш сиротињу рају,
Да на агу устанула раја!
А што би му, ага, вјеровало,
Он је целу рају узбунио
И на њега помрзнула раја.
Но те молим, драги Господаре,
А да сидеш на Мљетичак равни“
Кад је ага разумио Шуја,
До себе му мјесто учинио,
Сједе Шујо, па се одморио.
Боже мили и Богородице,
Вук и пашче заједно сјећаше,
Очима се често судараше,
- 285 Ко ће коме очи заварити
И у црну земљу оборити, 340
Ту је Шујо нојцу преноћио.
А ујутру ага поранио
И ето га на Мљетичак сиде,
290 Ту је ага логор учинио.
Одма Турци полеше шаторе,
345 Пред шаторе ватре наложише,
А уз ватре каве прижарише.
Докле акшам паде на земљицу,
295 Тадај зове ага Смаилага:
„Вјерна слуго, Караџићу Шујо,
350 Разреди ми наоколо стражу;
Много Влаха, а мало Турака,
Нека мирно уживају Турци.“
300 Кад је Шујо агу разумио,
355 На старе је ноге устануо,
Одма Шујо стражу растурио,
А за себе кланац оставио,
Којијем ће до Новице доћи,
305 Па кад мркну и нојца наступи,
Скочи старац на ноге лагане,
360 Па је стари ноге разбудуио,
Па ето га стрмо низ планину,
Па он сиде до воде Тушиње
И туј сrete Церовића бана,
310 Око њега неколико друга. 365
Али Шујо добар вече викну,
Јунаци му приватише здравље,
За јуначко упиташе здравље,
У лица се ш њиме ижљубише
И све каза што је вамо било. 370
Па с' отале повратио Шујо
И ето га на Мљетичак дође,
Прије зоре и бијела дана,
320 Па на троје дијелише војску,
Су три банде аги да ударе. 375
Ал' је ага добро урадио,
Под шатором каву потрошио,
Сједи ш њиме из Нишића града,
Турчин добар Баук од Нишића,
325 С Бауком се ага разговара: 380
„О, Бауче, на гласу јуначе,
Кад би јутрос Власи ударили,
Колико би мог'о дочекати,
Да се од њих не би препануо?“
330 А Баук му оде говорити: 385
„Чули мене, гази Смаилага,
Кад би јутрос Власи ударили,
Педесет бих мог'о дочекати,
Да се не би од њих препануо.“
335 А оде му Смаил говорити: 390
„А, ђаволе, јунак и јунаштво,
А ја сам те на триста бројно,

Да се не би од њих препануо."		Од зорнице, док огрија сунце,	435
Ко се боји Влаха и мишева,		Седамдесет одрубеше глава,	
Туј никаква не има јунаштва!	395	Седамдесет и више четири,	
А тако ми дина и амана		Међу њима бјеше Смаилага.	
И мојега поста Рамазана,		Туј Дровњаци шићар задобише	
Да вљада удри на Ченгића,		И велики плијен задобише,	440
На Ченгића и брњаша мога		Туј велику славу задобише,	
И гаврана коња нејакана,	400	Да се прича потоњег времена,	
Ја се од њих не бих препануо."		Сваки биљег носи од Турчина,	
У ријечи у коју бијагу,		Неко сабљу, неко турску главу,	
А на мјесту на коме сјеђагу,		Неко турску пушку са рамена,	445
Многе пушке српске запуцаше,		Мирко носи Смаилову главу,	
Многи Турци мртви попадаше;	405	Он је носи ш њоме се поноси.	
Не убише земљи зулумћара.		Скупише се на скупу Дровњаци	
Кличе ага: „Дајте ми брњаша!"		И побједу часну учињеше,	
Слуга виче: „Аман, господаре,		На вијећи браћа учињеше,	450
Камо ћу ти додати брњаша,		Те спремише Смаилову главу,	
Брњаша су Власи украдили."	410	На дар шиљу на поље Цетиње,	
Скочи ага укради гаврана,		А својему милу Господару,	
Па извади сребрна анџара,		И његову сабљу оковану	
Па на чету загон учинио.		И његова дебела брњаша	455
Ал' га љута припазила гуја,		И гаврана коња нејакана,	
Од Малинска Алексићу Мирко,	415	Дароваше свога Господара.	
Клону земљи, грли цевердана,		А књаз њима поклони ордење,	
А нишани агу на гаврану,		Ноку даде од злата медаљу,	
Добро циља, боље погодио		Мирку даде двије пушке мале,	460
И опали бистра цевердана,		Што му ватру без кремена пале,	
У ковије међу очи двије,	420	Старом Шују потврди војводство.	
Клону ага, низ коња гаврана,		Владика иг дивно описао:	
Од ударца и тешкијех рана.		„О, Новица, српска перјанице,	
Соко Мирко на ноге скочио,		Ђе гој био, свуда придобио,	465
Извадио сребрна анџара,		Као што сте агу у Дровњаку;	
Те агину одрубео главу.	425	А ти, Мирко, црногорска дико,	
Пуче брешка Церовића бана,		Ђе мјерио бистрим цеверданом,	
А погоди Кариман Ђеаја,		Као што си агу на гаврану;	
Па извади сребрна анџара,		А ти вуче, Карацићу Шују,	470
Те кадину одрубео главу,		Своју главу носиш у торбицу;	
Да на тевтер не узима рају.	430	Дровњацима црногорска хвала,	
Стари вуче не сједи залуду,		Који знаду агу дочекати,	
Него паали бистра цевердана,		Зулумћара свога укинути.	
Те погоди Усеин Баука,		Пјесма мала, а све је истина,	475
Па и њему одрубеше главу.		Спјевана је од српског сина.	

Новица Шаулућ

Zusammenfassung. — *Der Tod des Smajlaga Čengić.* Das ist eine Variante des gleichnamigen Gedichtes, welches Herr Schaulić im vorigen Buche des *Glasnik* (Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd, XI, 107) veröffentlichte. Er schrieb es auf im Jahre 1935 von Radovan Obradović aus dem Dorfe Jundi Dol am Durmitor, während Radovan das Lied von seinem Vater Šaban, einem sehr guten Guslespieler und Sanger gehört hat. In der Einleitung gibt der Verfasser eine kurze Biographie des Šaban, hierauf das Gedicht vom Tod des Smajlaga Čengić.

Мањи прилози

О ваљалицама на реци Јошаници (Über die Walkmühlen am Fluss Jošanica)

Јошаница је десна Иброва притока. У Ибар се улива испод Биљановца и скоро целим својим током пролази кроз клисурасте и узане кланце, због чега у близини њеног корита ретко има насеља, осим оно мало кућа у Јошаничкој Бањи.

Као раније тако се и данас вода реке Јошанице искоришћује само за погон воденица и ваљалаца.

Некада на Јошаници није било ваљалица и тада се сукно потурало под слапове те га је вода својом снагом ваљала. Данас у целом Копачићком срезу, који гравитира Ибру, ваљалица има само на Јошаници. Оне су обично по две у групи и све су налик једна на другу. Већином су једновитлене а има их и двовитлених.

У подножју брда Врења, на левој обали Јошанице, у Гајовачи се налази двовитлена ваљалица породице Тодоровић (сл. 1). То је прва ваљалица од ушћа уз реку. Подигнута је отприлике пре 40 година. Друга је нешто ниже, у Прибоју, својина је Андрије Новковића, али она не ради већ неколико година.

Вукашин Тодоровић са синовцима Милованом и Крстојем раде недељно у ваљалици. Свакоме пала ред треће недеље, јер су подељени.

Вода се до ваљалице доводи *корабовима*. Из јачег јаза положеним лежећим корабовима вода се дели за два кола, од којих је једно с једне а друго с друге стране оронуле и чађаве зграде брвнаре. Из *лежећег кораба* вода пада

Сл. 1 — Двовитлена ваљалица у Гајовачи.

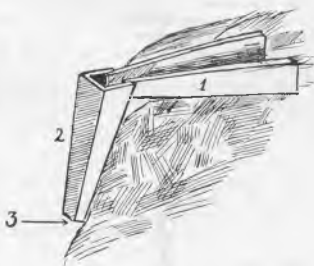
Сл. 1 — Двовитлена ваљалица у Гајовачи.

у *дубећи кораб* који са првим чини угао од око 100°. Лежећи кораб је у горњем делу, где прима воду из јаза, широк до 60 см, а у доњем делу, одакле настаје дубећи кораб, ширина му је до 40 см. Дубећи кораб дугачак је 2.5 м и у горњем делу, где прима воду, широк је 40 см па се нагло до *цијуна* сужава, тако да дипун у пречнику има једва 10 см

(цртеж 1). Лежећи кораб је с горње стране откривен, док је дубећи кораб затворен са свих страна. Кораб је ископан буков трупац или се он склапа од јелових дасака, што је чешћи случај.

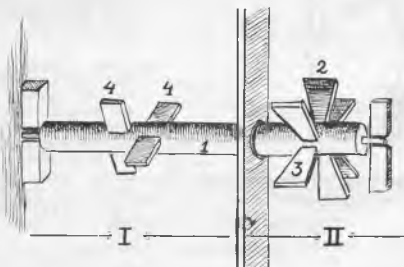
Из дубећег кораба кроз ципун вода пада на *коло* које је у *изби*. Изба је ископано место у коме је коло. Дубока је до $1\frac{1}{2}$ м, широка исто толико у горњем делу а у дну преко $\frac{1}{2}$ м. Озидана је с обе стране. Коло је на *ваони*,

а ваона је осовина која је једним делом у изби а другим у кући брвнари. На оба краја ваоне има по једна гвоздена полуга које леже у дрвеним лежиштима. Та се лежишта „подмазују“ водом. Спољашње лежиште, оно у изби, увек је мокро од прскања воде с кола, а на унутрашње лежиште, оно у брвнари, наведен је млаз воде из лежећег кораба. Овом се водом „подмазује“ унутрашње лежиште ваоне а у исто време њоме се пуни и котао у коме се греје за квашење сукна.

1. = лежећи кораб; 2. = дубећи кораб; 3. = ципун.

Коло има један метар у пречнику; његова су *пераја* забодена у ваону као паоци у трупину точка, тако да коло личи на чотак са широким паоцима без наплата. Вода кроз ципун удари у пераја, покреће их, а са њима и ваону.

1. = зграда брвнара; II. = изба; 1. = ваона; 2. = коло; 3. = пераје; 4. = паоци.

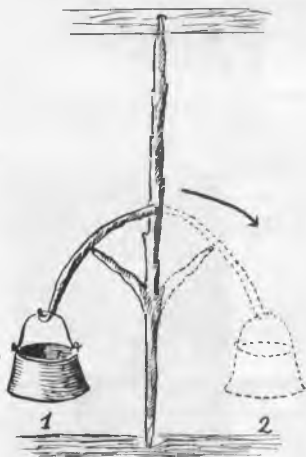
У други део ваоне, у онај који је смештен у брвнари, постављена су, један до другог, унакрст, два *паоца*. Покренута ваона овим полугама креће *маљеве* у ступи (цртеж 2) који су исто тако смештени у брвнари.

Сипућа је обично хростова, дугачка до $2\frac{1}{2}$ а широка до $\frac{1}{2}$ м. Положена је косо, под углом од 60° , и у доњем крају тако издубљена да рецкасти маљеви, лупајући наизменично по сукну, у исто га време и окрећу.

Маљеви су велики дрвени чекићи облика трапеца, углављени на држалице. Најчешће се праве од хростовине, ређе од брестовине и буковине. У дну су продужени подметачима који су тако подешени да их паоци приликом окретања наизменично дижу. Држаље маљева су у горњем делу со'ама припете за ступу. Косе стране „чекића“ на маљевима имају по седам зареза.

Све што улази у састав ваљалице, осим две гвоздене полуге на ваони, урађено је од дрвета.

За време ваљања сукно се у ступи полива врућом водом. То чини ваљар захватајући с времена на време из котла загрејану воду.

3. Шкрипац.

1. = котао над огњиштем; 2. = котао под чесмом код ступе.

Жупањи има две једновитлене ваљалице, једна „ортачка“ (Александра и Симе Вељковића) а друга је својина Веселина Вељковића. Ове жу-

У брвнари, у којој је ступа, на средини је огњиште на коме се загрева вода за поливање сукна за време ваљања. Над огњиштем је место верига подигнута нарочита направа — *шкрипац*,¹⁾ на коме виси повећи котао (цртеж 3). Шкрипац се састоји из ракљастог мањег стуба који је у доњем делу вретенасто углављен у под, а врх му је провучен кроз једну даску. Овако углављен овај се ракљести стубић лако може окретати. Једна, у дну као обрамица зарезана полу-га за вешање котла, углављена је крајем у овај ракљести стубић а наслоњена на ракљу. Раκљести стубић и ову полу-гу ваљари називају *чашала*. Ваљар заокретом ове направе принесе котао ступи из кога тигањем захвата топлу воду и полива сукно. Ако заокрене још даље, онда котао подиђе под чесму и напуни се хладном водом. После тога се котао са хладном водом враћа над огњиште.²⁾

Идући уз Јошаницу, у близини Јошаничке Бање, у

¹⁾ Шкрипац је ово име, ваљда, добио што увек шкрипи кад се окреће од огњишта до ступе и чесме са које тече вода. — ²⁾ Шкрипац се гради и на великим бачијама. Помоћу њега планинке носе и уклањују с ватре котлове са млеком.

пањске ваљалице у свему су сличне овој коју смо описали, само су једновитлене. Изнад Дренске Клисуре има још две ваљалице које су својина породице Дукића. И оне су као ваљалица коју смо описали.

Јошанички ваљари примају сукно за ваљање пазарних дана у Рашкој, а ваљање наплаћују од аршина.

Занимљиво је на који начин сељаци предају ваљарима сукно и какву залогу дају доносиоцу као потврду да ће му баш то сукно, које је донео, вратити. Иако ваљари приме велики број „туба“ сукна, никад не погреше и свакоме врате ону коју је предао. Обележавање туба врше помоћу *рабоша*, парчета чамовог или неког другог дрвета, које отешу и на њему нарочитим знацима забележе износ сукна у аршинима. Рабош има два дела: *пиле*, мањи исечен део који се даје ономе чије је сукно, и *квочку*, већи део који ваљар забата у тубу сукна коју је примио. Број аршина обележава се разним знацима који се урежу у рабош. Тако се на пр. 5 означава усправним зарезом без избацивања иверчице, 10 усправним зарезом с обе стране са избацивањем иверчице, 50 са два коса зареза и избаченом иверчицом, 1 убодом врхом ножа и тд.

Сопственик мора „пиле“ чувати, јер, ако га изгуби, теже ће доћи до свога сукна. Кад у одређено време сопственик дође по своје сукно и преда „пиле“, ваљар зађе од тубе до тубе, сравњује примљено „пиле“ са „квочкама“ у тубама, и најзад пронађе „квочку“ за донесено „пиле“. Ни једно пиле се не може подударити са туђом „квочком“ осим са оном из чијег је „тела“ стварно извађено. Јер се неравнине, зарези и све друго потпуно поклапају само кад „пиле“ наиђе на своју квочку“. После овога ваљар преда сукно сопственику, наплати свој рад, а „пиле“ и „квочку“ поништи.

Ако се деси да сопственик изгуби „пиле“, мора да чека годину дана, па ако се за то време нико не јави с „пилетом“, онда му се предаје сукно. Али до тога обично не долази, јер ваљари и онако познају свачију тубу.

Ваљарски посао све више слаби. Народ све мање израђује сукно, јер га јефтиније стаје шајак који купује и вуну продаје. Око половине зиме мраз „закове“ ваљалице, а у половини лета, о жетви, у њима нема ни тубе. С пролећа, пред саборе, и с јесени и пред зиму посао нешто оживи.

Милорад Јел. Милошевић

О изради црепуља у селу Валакоњу (Срез бољевачки) (La fabrication des pots au village Valakonje — arrondissement Boljevac)

У Валакоњу само жене граде црепуље. Деси се да и мушкарци помажу. Млађе уче од старијих.

Земља која се употребљава за прављење црепуља нема нарочити назив. Копа се у самом селу, у подножју брда „Шока Бировулуј“ (брдо одакле биров сазива). За земљу се ништа никоме не плаћа, јер је земљиште општинско. Земља је жућкасте боје. Још при копању отстрањује се из ње крупније камење; копа се само 13 августа, на Медведов дан (Зеа Урсулј), а до куће се доноси у торбама. Код куће се из торбе изручи

у корито, где се још боље истреби од ситнијег камења и прстима ситни, троши (разбијају се грудвице). Не суши се нити се кваси врелом водом.

Обично више њих донесе земљу у кућу једног домаћина, ту је „претиришкају“, потребе од разних састојака, и ископају јаму ширине до једног метра, а дубине до колена. У јами се хладном водом замеси донесена иловача. Босонога жена једном ногом гази замешену иловачу, а другом се ногом окреће око јаме. Тако гази све док не постане добра смеша за израду црепуља. Не удара се ни маљем ни мотиком. Да ли је земља добро умешена (угажена) познаје се по добивеној масноћи, која се опажа под прстима. Са земљом се меша само коњска ушкија.

Од алата се употребљава само мотика, ређе лопата, и даска на коју се ставља блато и тако уноси у собу. У соби прозори морају бити затворени, јер не сме бити промаје. Количина блата која се ставља на даску зависи од величине црепуље која се жели. На дасци се даје облик. Кад се добије облик, црепуља се мокром руком углача па се суши у згради; не сме се сушити на сунцу или ветру. Кад се добро просуше, наложи се велика ватра, на коју се стављају да се испеку као цигла.

Како у другим селима нема подесне земље за грађење црепуља, то у Валакоње долазе из села Малог Извора, Подгорца, Боговине и Савинца.

Калина Виоровић (жена четрдесетих година), њена кћи Мила (девојка од седамнаест година) и Јана Владановић (средовечна жена) за један дан израдиле су 13 комада црепуља. Јана и Мила су блато газиле, а Калина земљу приправљала, требила и воду сипала.

У Валакоњу зову црепуљу *шириње*. Делови црепуље немају нарочитих имена. Раде их само за своју потребу. Родбини у другим селима раде за поклон. Величина црепуље подешава се према *вршницима* (тако зову сач).

Осим хлеба и проје (малај) у црепуљи се пече гибаница (утури се у црепуљу тепсија), комади лудаје (тикве), риба (пешће) и месо.

Примећује се да се из године у годину све мање израђују црепуље, јер све већма превлађују хлебне пекаре и штедњаци.

Милорад Јел. Милошевић

Неки обичаји и празноверице у селу Валакоњу (Бољевачки срез) *Elnige Gebräuche und Aberglauben in Dorf Valakonje*

Вражј. Вражт се приређује уочи Нове године. Девојке из једне махале договоре се у чијој ће се кући приредити, и одређена девојка тога дана на софру поређа разне ствари: парчад изломљених чешљева, комадиће угља, парчад сланине, зрна кукуруза, неколико огледалаца и др. Сваку од поређаних ствари покрије комадима разбијеног земљаног посуђа или вргова, тако да се оне не могу видети. Увече, уочи Нове године, скупе се момци и девојке у кући одређене девојке, и поређају се око тако спремљене софре. Затим сваки од присутних извлачи по једну ствар. Верују да ће онај (или она), који је извукао парче од чешља, имати „зубатог“ брачног друга; онај, који је извукао огледало, да ће бити леп; онај, који је извукао угаљ да ће му брачни друг бити црно-

мањаст; који је извукао зрно кукуруза да ће бити богат итд. Пошто са овим сврше, настаје игранка уз шалу и задиркивања.

Крљесаш. Уочи Богојављења скупе се млађи људи и жене, девојке, момци и деца, па крену од куће до куће по селу. Пред поворком иде један са звоном и звони. Од мушкараца један носи суд за вино, други суд за ракију, трећи торбу за месо и сланину, четврти торбу за брашно, а пети посуду за со. Остали не носе ништа.

Кад дођу пред нечију кућу, ови што носе посуде за храну и пиће улазе у кућу а остали остају пред њом. Са њима улази и једна девојка са свећом воштаницом, коју запали и трипут је обнесе око верига, или ако нема верига, онда око чункова од штедњака. Док девојка обноси свећу и домаћица даје дарове (вино, ракију, месо, брашно и др.), они пред кућом певају наизменично по групама „крљесеса“:

„Крљесеса, мидаљеса,
Сите ђаса, тун каса,
Сите рара, јеш афара,
Бој граш, штрагаш,
Ојленосе, ваш лептосе,
Ојструнга бањенпунга,
Пајљи по каса, галбињи по маса“.¹⁾

Ова се песма пева и успут кроз село.

Ако се деси да им неко не отвори врата и не пусти их у кућу, овако му певају:

„Ђушу ле калдарер сеј кње,
Ши шурезу ин врфу кошулај,
Ши н превелије сеј ну се ваде њимик,
Урсу дупа уша.“²⁾

Док поворка обилази домове по селу, старији спреме јело и пиће, па тако спремљени дођу у одређену кућу, где ће и учесници поворке доћи. Од онога што су старији донели од својих кућа и онога што је у селу скупљено, приреди се заједничка вечера, а од брашна скува качмак. После вечере настаје игранка.

Свећу, коју је одређена девојка палила и обносила око верига, деле девојке између себе, па подељену парчад употребљавају у љубавне сврхе.

Од свих влашких села у Бољевачком срезу овај обичај одржавају само Валакоње и Савинац.

Узимање Васкрса. У Валакоњу „узимају Васкрс“ тј. после дугог поста овако се омрсе. На Ускрс, у свануће, у један тањир се насецка хлеба, једно тврдо кувано јаје, коприве и цветићи од дрена, па се све то прелије вином и измеша кашиком. Тањир са тим се изнесе у рукама, стане се на кућни праг и то на бусен земље који је ту постављен, окрене се истоку, прекрсти се, па се из тањира кашиком кусне трипут, затим се окрене у круг а то удесно, опет се прекрсти, опет се кусне и опет окрене. Тако се понавља трипут. Затим се тањир спусти на земљу, коракне се напред, из џепа извади обојено јаје, разбије се и поједе. Тако раде сва кућна чељад.

¹⁾ Сито густо иде у кућу, сито ретко изиђе напоље. Волови дебели, овце вунате, краве млечне. Овце у тору, паре у силаву. Слама на кући, златници на столу. — ²⁾ Ђу-кавац на вериги да му пева, а утиња на врх оцака. У дворишту да му се не види ништа. Медвед иза врата.

Филији (Маршанци). 24 новембра по новом календару, на Мратин дан, свака влашка кућа у селу Валакоњу почиње да „чува филипе“. У току једне године „филипи“ се морају „чувати“ седам дана. Неки их домови „чувају“ изједна: три дана пре божићних поклада и четири дана после поклада, а неки их проведе раздвојено: три дана пред божићне а четири пред ускршње покладе.

„Чување филипа“ се састоји у овоме. За време њиховог трајања не сме се никоме из куће дати ништа од ствари или намирница; не сме се ништа око куће и стоке, у пољу, воденици и на салашу радити што није започето првог дана филипа. Све што се жели радити за време трајања филипа, мора се макар мало, „на закон“, започети првог дана филипа. И само се ти започети послови могу без бојазни наставити и радити у току осталих дана филипа. На пример ако се жели *орати*, првог дана филипа упрегну се „тек на закон“ волови у јарам; ако се жели *вући жито* у воденицу, *натовари се врећа*; ако ће се радити што од дрвета, мало се заврти *сврдлом* у неки *пањ*; ако ће се *клати брав*, поднесе му се *нож под гушу*; ако ће се *кукуруз крунити*, *баци се један клип* у *круњач* и *окруни*.

Све се ово ради „због вукова“. Вурује се, да ће онеме, који не „чува филипе“, преко године стока страдати од вукова.

„Лушин дан“ (св. Лука) и Врачеви (св. Кузман и Дамјан) исто се тако „чувају“. Тих се дана не прежу волови нити се што ради од пољских радова. Верује се да ће онај, који у та два дана преже стоку или што око поља и стоке ради, у току те године изгубити макар бравче, које ће му вукови растргнути.

Привег. За првих шест година умрломе се дају „помане“ (даће) сваке године, а седме године му се даје „привег“. Домаћин спреми вечеру и позове рођаке. Софра се обично поставља пред кућом, а до софре се наложи велика ватра. Пет до шест кола дрва сложи се у четворо, у облику витла, или у облику купе око једног пободеног дирека. Тако наслагане целанице и облице се при врху вежу и лучем потпале. Од запаљених дрва се добије ватра са врло високом пламеном. После вечере, а и за време вечере, свирачи свирају а присутни око ватре играју.

Празни судови. Кад Влах пође на посао, па успут сретне некога са празним судовима, неће наставити пут него ће се макар мало вратити и променити, бар унеколико, правац. Скренуће, на пр. у јаругу крај пута, па затим продужити пут. Ако тако не учини верује да у намераваном послу неће имати успеха. Неки, међутим, узму камен с пута и спусте га у празан суд, па продуже даље.

Шљива на гробу. Приликом погребна на челу поворке носи се ишчупано дрво (шљива, вишња, трешња, дуња) које се пресади чело главе на хумци. Жене, кад долазе гробу на прекаде и подушја, љуљају и покрећу ово стабло да се не прими. Ако се стабло прими верује се да ће ускоро још неко умрети из исте куће.

Милорад Јел. Милошевић

Народне празноверице у копаоничким селима у Ибру (Volksaberglauben in den Kopaonikdörfern am Ibar)

Ако је на *Нову годину* с јутра рђаво време, верује се да ће воће добро родити; ако је лепо време, воће ће те године издати.

На Нову годину се од парчета бадњака направи крст, кога домаћица затне над кућна врата. Остатак од бадњака домаћица употреби за печење пројиног хлеба. Пројино тесто покривено сачом домаћица засипа жаром од бадњака. Стављајући посипком пепео и жар по сачу, она најзад машинама узима жив угљен по угљен које намењује на све усеве, воће и други берићет. Пошто се угљевље погаси, она гледа на који се угљен ухватио „пуољ“, а на који није. Верује се, да ће усев, коме је намењен угљен по коме се ухватио „пуољ“, имати добар рад.

На *Бадњи дан* сече се и трећи бадњак, који се намени смоку и остави се под карлице у млеку где се разлива млеко, да би кајмак био дебљи.

На Бадњи дан се љубе преко бадњака да би се стока слагала, љубила и мировала.

Со са бадњака остављају за Ђурђев дан и дају то кравама, овцама и козама да би биле што умиљатије према младунцима.

На Бадњи дан увече чељад полежу на сламу заједно, и то што ближе једно другом, да би стока ишла увек заједно.

Како се уочи Божића, на Бадње вече, више једе и пије, то се може десити да се неком од чељади ноћу стужи. Ако неко мора да повраћа, треба да отрчи и да поврати у пчеланик, да би пчеле тако богато мед повраћале.

Уочи Божића се пред кошару ставе с једне и с друге стране врата по један гребен за чешљање вуне, који ту преноће. Изјутра се стока пусти да изађе, па се гребени „заклопе“ — угуре зупци у зупце. Зупци гребена означавају курјакове зубе, па се верује да ће и вуци према стоци бити преко године тако равнодушни као што су били непомични зупци гребена поред врата док је стока излазила.

На Бадњи дан, Трипун дан, Светог Симеуна мироточивог, Ђирилов дан и на Велики четвртак, за време сахране и даће, о слави и о свадби не месе и не једу проју. Ко на Трипун дан меси и једе проју, црви ће му подризати и кварити кукуруз; ко меси и једе проју на светог Симеуна мироточивог, црв ће му нагризати кукуруз док је још на чокоту; на Ђирилов дан не меси се нити се једе проја, да неби птице обарале и једе кукуруз на струку; ко пак на Велики четвртак меси или једе проју, целе године буђаће му се хлеб.

Кад чељад уочи Божића на слами полежу, сви се окрену у једном правцу (на једну страну). То чине да би житно класје у њивама било у једном правцу, а не замршено (класје се умрси од вихора и олуја).

Јарам уочи Божића унесу у кућу, наслоне га уза зид, па на њему упале свећу, која за време Божића гори.

Кад је берићетна и у стоци напредна година, зажели се прошло-годишњи полагаоник; ако година подбаци, полагаоник се мења.

На први дан *Божића* најмлађе чељаде порани на воду. На повратку узгредно изломи граму дреновине. Дошав пред кућу спусти крчаг и извети да је вода донета. Чељад сад редом излазе, умивају се и узимају те поједу по један пупољак с дренове гране и понова улазе у кућу, где поједу по парче куване тикве. Дрен окушају за дреново здравље а тикву за напредак и бујност као што она буја.

Ко жели да му неки посао преко године добро иде од руке, он тај посао треба да започне на први дан Божића. Земљорадници тако првог дана укошкају волове и образде помало на њиви, домаћице по нешто отпослују у пчеланику, бачице привреде погдешто у млекукарнику а потргну и разбој из сна.

Домаћин на дан Божића направи крст од прегорелог бадњака и остави га задеведеног у стреху више врата. Лети, чим запрети опасност од облака који носи град, домаћин дохвати овај крст истрчи напоље и повиче:

„О, не иди чудо на чудо!
Овамо је веће чудо!
Овамо има божићни крст!“

Верује се да после тога облак мора узети други правац.

На први дан Божића домаћица не да чељадима да окусе ништа пре белог смока. Она изнесе на врећу најпре кајмака и сира те једу. И те године неће вук на стоку, пошто су се чељад најпре омрсиле белим смоком.

На први дан Божића жене кроз „чунак“ од разбоја и продрту женску чарапу просипају со, па том сољу накрме стоку да би рађале женске младунце.

Сва три дана Божића софра се поставља на слами, односно на врећи (у којој се купи жито). Софра се не пребира нити се купе трошице. Тек трећег дана увече домаћица скупи све трошице у неку крпицу, замота па однесе на неко дрво. Кад их на дрво стави, трипут изговори:

„Птице, вама трошице божићне,
А мени кокошке и пилићи.“

Ово се обређује стога да не би грабљивице (јастреб, кобац или орао) односиле живину.

Да стока не страда кад заноћи у пољу, оставља се задушни колач и божићне вино, замесе се са трицама и то даје стоци на Божић и Ускрс.

Полазећи стоку на Божић, чељад понесу мачку и корито. Насред кошаре покlope мачку коритом и нагнају сву стоку да преко корита пређе. То се чини због вештица.

На први дан Божића уводи се дешњак во у кућу. Уводећи га кажу: Хајде срећо у кућу!“ а изводећи га кажу: „Хајде рђо из куће!“

Кад неко хоће да напакости суседу или коме другоме, да му кокошке не носе код куће него у туђем дворишту, он гледа те му на Божић украде шта било.

На Божић се деда провлаче кроз вресло бакрача. То се чини да би се одагнала чума. Или: деца загризају вресло од бакрача, подбрађена с веригама око врата. То се чини ради дечијег здравља.

На *Богојављење* пре сунца оде једно чељаде из куће на воду. Неумивено донесе пун суд с водом у кућу. По поду је изваљена секира. Једно по једно чељаде стане на секиру па, затим, пије воду из чанка. Пошто се напију воде, скочи у вис према истоку. Тако сви редом. То се чини што се верује да се тиме помаже сунцу да од брда отскочи за скок једнога петла.

Првог марта пре сваког пролазника иде домаћица на реку и донесе воде од које замеси трице и даје стоци.

На *Тодорицу* се игле за плетење не узимају нити се спомињу змије и мишеви; то се чини да би се што мање преко године виђали.

Уочи *Ђурђев дана* жене грабуљама по трипут пограбе око кошаре. Катанац од кошаре откlope, оставе га на рези, облете око кошаре, закlope катанац, па га ставе над врата. Затим узму старе женске чарапе, с њима обиђу око кошаре, завежу их једну за другу, па и њих ставе изнад врата. То се чини да нико не би могао чинима наудити стоци.

На Ђурђев дан домаћица нађе траву „чувалицу“ коју пресади уз кућни угао, да би кућу чувала од напасти, и да би у кући било на- претка и здравља.

Кад чељад на Ђурђев дан ујутру поседају за софру и почну јести млеко домаћица их помало по врату све редом попрска водом, да би било млека као воде.

На Ђурђев дан опаше се ведрица алевим плетивом и закити се копривом. То се чини да би краве давале доста млека.

Уочи Ђурђев дана уђу две жене у шталу и свуку се да остану потпуно наге. Тако наге појашу обе одједном краву. Пошто је неколико пута пројашу по штали, сјашу па од својих сукања ишчупају по један комадић плетива и тиме увежу око репа. Верују да ће крава после тога сигурно водити.

Да би крава била млечна, на Ђурђев дан ујутру иду жене пре сунца поред реке, те накупе шлама (нанесено грање) од бујице па на том шламу узваре ђурђевско млеко.

Ко има пчеле порани на Ђурђев дан пре сунца, оде воденици па из избе (место где вода доскаче са витла) узме воде у уста и донесе уљанику. Том водом попрска трмке и крпуче (покривачи на трмкама). Ово чини да би било меда као хладне воде, да би пчеле мировале као вода у устима и да не би за време ројења бежале у шуму него ту близу да се роје.

На Ђурђев дан изјутра граде се лескови крстићи, затињу се по стајама и по њивама, да би берићет био добар.

Ноћу уочи Ђурђев дана прикраду се воденици и украду кочњачу (даску што стоји на дну букве, а која служи за одвртање воде од витла. Она се препречи на уста ципуна и вода пршти устрану, а не у витло, те тада воденица не ради). Кочњачу донесу код записа, поред ње попију по неку уз здравницу. Потом је расцепе на две поле. Отада не говоре више ни речи. Једна група узме једну половину даске и пође једним крајем поља, друга узме другу полу и пође другим крајем. Наврх поља састану се, саставе оне половине даске и ћутке закопају. Затим настане песма и врате се селу. Ово чине да би поље обезбедили од града.

Уколико пре Ђурђев дана загрми утолико ће жито бити скупље.

Пре Ђурђев дана не даду деци да праве од ражи пискове за свирање, јер од чијег жита писне писак пре Ђурђев дана тај ће „пропиштати од сиротиње.“

Бољешљиво дете мајка рано ујутру на Ђурђев дан однесе под дрен, од дрена одломи прут и до наог тела опаше дете тим прутом.

На Ђурђев дан пре сунца мајка даје женској деци по чешаљ и пошаље их у њиву где је засејана раж. Деца поседају у раж и ту се очешљају. То чине да им порасте дуга коса као раж.

Из девојачке спреме девојка уочи Ђурђев дана извади лепе везене чарапе, намењене будућем заручнику, па их стави себи под јастук да би у току ђурђевске ноћи сањала сућеника.

Ко је преко године дремљив и туробан, на Ђурђев дан ујутру устане рано па кога прво сретне зовне га по имену (због тога се тога јутра ретко ко одзива) и повиче:

Попнем се на дрен,
Предајем ти мој дрм,
Да ја немам дрм!

Да би био дебљи кајмак, планинка скува пшеницу на *Јеремин дан*, стави је у карлицу, помеша с кајмаком и пред стоком даје чобанима да једу. Целог тога дана чобани не смеју мешати своју стоку с другом.

На Јеремин дан скидају се са стоке звона, па се око кошаре звони, да би се одагнале врачарице. Домаћица у кући кукачом и машицама лупа по судовима и напоследку лупа кукачом по сачу. Она то ради да би отерала вештице.

Уочи Јеремин дана покупе се сељаци са кантама и са другим разноврсним лиманим судовима па зају по селу лупајући, вичући и певајући:

Јеремије у поље,
Беште змије у море!
Све су змије побегле,
Само једна остала.
Она очи избола,
На два трна глогова!¹⁴

Тако лутајући целу ноћ проведу по селу, а домаћице им дају сира, сланине, јаја и др. У зору се скупе у нечијој кући где настане гошћење и весеље што су „отерали змије“.

На *Спасов дан* нико не сме проћи кроз овце ако носи какав празан суд. Ово се чини за здравље стоке.

На Спасов дан се стока маже катраном по ноздрвама и по сапима. То се чини да би стока била здрава као катран.

На Спасов дан док крстоноше обилазе село, жене донесу код „молитве“ ведрицу пуну воде и окићену цвећем и плетивом па моле једног од крстоноша, да овај проспе воду из ведрице по крстоношама. То се чини да би краве и овце биле млечне.

На *Видов дан* жене износе из куће све хаљине. То раде што верују да ће преко целе године видети све што се од њих скрива.

О *Младој недељи* пре сунца домаћин оде на њиву засејану кукурузом па врхове струкова залама и баца према истоку. То чини свуд унаоколо. Верује се да се тако разгоне птице да не једу кукуруз.

На *Покладе* се чељад мажу по челу белим луком. То се чини да би се отерале вештице.

На *Задушнице* се ништа о земљи не ради, а женскиње, које немају ни оца ни мајке, такође ништа од ручних радова не раде, јер је то „мртвачки“ дан.

Кад је суша окупе се сељаци око неке ваде (јаза) и варају један другог ко ће кога да гурне у воду. Тада певају:

Додолише, додоле,
Нама суша одоле!
Пушти кишу подоле,
Узми сушу погоре.“

Милорад Јел. Милошевић

Живот и рад Милорада Медаковића

Милорад (Михајло) Георгијев Медаковић је рођен 1824 год. у Знониграду, на граници Лике и Далмације. Од петоро браће он је био трећи по рођењу. Његов отац Ђорђе (Георгије), мали царински чиновник на тадашњој личко-далматинској граници, старао се, према свом имовном стању и положају, да што боље васпита своју децу. Пошто је Михајло завршио основну школу у Војничкој крајини, упише га отац у гимназију у Задру.

У то време јавља се српски романтизам, покрет који је захватио цео српски народ. Овај се покрет особито истицао националним тежњама. Тако се, поред осталог, и страна календарска имена мењају и замењују српским народним именима. Под утицајем ових идеја Медаковић замени своје име, које му је изгледало туђинско, чисто српским именом Милорад.

По завршеној гимназији, а по саветима Ђорђа Николајевића, тадашњег дубровачког пароха, и Гагића, пријатеља руског конзула, Милорад оде на Цетиње, где добије државну службу код владике Петра II. На Цетињу је провео четири године као ађутант црногорског владике. Он је за то време пратио владика на путовањима, па је с њиме био и у Бечу, где му је владика поверио коректуру приликом штампања Горског вијенца. Владика је имао у Медаковићу одана пријатеља и искреног помоћника и у државним пословима.

Али Медаковић остави Цетиње 1848 год. и оде у Карловце, средиште тадашњег народног покрета у Војводини, код свога брата Данила, познатог новинара. Већ идуће године напушта Карловце и одлази у Загреб, где ступи у редакцију Гајевих Народних новина. Тада је постао и сарадник Славјенског југа. Али се ни у Загребу није дуго задржао. Год. 1850 прими се уредништва Шумадинке Љубе Ненадовића у Београду. Када је Шумадинка престала да излази, он дође у Земун, где је уређивао Војвођанку, која, у тадашње апсолутичко доба, није могла дуго да излази. Када је у Темишвару образована административна управа за Војводину, Медаковић оде тамо, да издаје политички лист Јужну пчелу. На њој се потписивао као издавалац и одговорни уредник.

Избор Темишвара за издавање српских новина није био повољан. У 11 броју, од 10 новембра (по старом к.) 1851 год., Медаковић је био принуђен, да „читајућем публициму“ објави, да ће се издавање Јужне пчеле преместити у Нови Сад. По Медаковићу је околина Новог Сада у „јавним и новинарским радницима богатија“. То је и логично, како то примећује В. Стајић, у срцу и око срца једнога народа мора да буде увек највише најјачих народних снага. У Новом Саду је било више научних радника него у ма којој другој српској вароши. У њему је радио на историји и новинарству и Милорадов брат Данило Меда-

ковић. Из тих разлога је Медаковић затражио од гувернера Војводства, да Јужну пчелу пренесе у Нови Сад. Тако је Нови Сад добио новине, које ће одговарати његовој улози у националном животу. С појавом Јужне пчеле Нови Сад није био без српског политичког листа све до 1914 године.

Несумњиво је, да се политички лист Јужна пчела налазио тада у добрим рукама, у доброј штампарији и на добром месту. Од 1852 г. Милорад издаје поред Јужне пчеле и Недељни додатак, за народну књижевност, поучавање и за забаву. Али је ова година била судбоносна за Јужну пчелу и за њен књижевни додатак. Са престанком излагања Јужне пчеле и додатка Милорад је углавном завршио своју улогу у Новом Саду. Он се, додуше, још неколико пута бавио код свога брата у Новом Саду, али о њему отада нема много података у архиви Новосадског магистрата.

У овом међувремену је владика Петар II преминуо, а господар Црне Горе постао је кнез Данило. Млади кнез нашао се у невољи у самом почетку своје владе. Турска је изненада ударила на Црну Гору и он је једва одбије. Нису биле мале незгоде које су чиниле и аустријске власти Црној Гори. Кнез Данило је познавао Медаковића већ од његова бављења код владике Петра II па га позове. Медаковић је кренуо за Цетиње децембра 1854 год, пошто је претходно свратио у Беч, где је имао дуге разговоре са председником аустријског министарства, који се трудио да га задобије за Аустрију. Медаковић је одбио све понуде. Али су се ипак, по његову доласку на Цетиње, односи према Аустрији знатно изменили, јер су се отада у Бокешком приморју сви аустријски чиновници понашали далеко учтивije према Црногорцима него раније.

Медаковић је био код кнеза Данила три године као државни секретар. Он је за то време израдио Законик за Црну Гору, који је обнародован на Ђурђев дан 1855 год. Идуће године, 1856, ишао је Медаковић у Петроград и тамо је израдио код цара Александра признање независности Црне Горе. За ту и за друге заслуге даровао му је кнез Данило „војводство“ и „Обилићеву колајну“. Отада се редовно потписивао: Војвода Милорад Георгијев Медаковић, или скраћеницом: В. М. Г. Медаковић.

Почетком 1858 год. Медаковић је оставио Црну Гору услед неких несугласица, које су се изродиле између њега и кнеза Данила. О том размимоилажењу он пише: „Ми би, може бити, у слоги и љубави и даље остали, да се нису стране сплетке увлачили почеле, које су поткопавале и мене и њега. Мене су извикали противници вере и имена, да сам највећи пријатељ Русије. Ја то с моје стране и не кријем; мени је мила моја вера и сродна крв. Ја се нисам могао сагласити, да Црна Гора постане васалство турско“.

После неког времена Медаковић је постао чиновник код руског претставника у Београду. Он је ту био дуги низ година као секретар. Предано и савесно вршио је своју чиновничку дужност и због тога је уживао признање позваних старешина. Не грешећи се њ своју службену дужност, Медаковић, као руски чиновник, био је увек добар Србин.

У додиру са људима, који су водили српске државне послове, Медаковић је од њих добијао обавештења о жељама српског владоца и његове владе, па је руски посланик, преко руских дипломатских претставника на Порти, подупирао предлоге српске владе. Јака је била вера Медаковићева у будућност српскога народа: увек с Русијом, никад у страну. Србија ће бити стожер око кога ће се искупити растурени делови српскога народа. Бојазан о томе, да ће се српски народ утопити

у руско море Медаковић је сматрао као неосновану. Аустрија је, због својих намера, тиме плашила Србе и остале словенске народе. „Русија тежи за тим да избавља из ропства, а никако да осваја браћу по крви“, говорио је често Медаковић и веровао у то. Вазда стојећи на бранику српства и православља он је будно пратио јавне послове и увек је био готов, да својим оштрим пером сузбије непријатеље народних светиња. Тако је он написао многобројне чланке и расправе, који су штампани у многим листовима. Што се тиче Црне Горе, њу је волео као зеницу свога ока и увек је одушевљено говорио и писао о њој.

Медаковић се није женио. До последњег свога часа био је добро расположен. Умро је у Београду. Београдске Мале новине, од 15 марта 1897 год., донеле су ову вест: „Јуче око четири сата преминуо је Милорад Медаковић, војвода црногорски, руски чиновник у пензији и српски књижевник... Покојник је преминуо у 74 години, био је одушевљен Србин и велики пријатељ руски, тврдо убеђен да је спас балканских народа једино у нераздвојној заједници с Русима“.

Милорад Медаковић је свој књижевни рад почео прикупљањем народних песама. Још док се бавио код владике Петра II помагао му је на прикупљању народних песама, које су објављене 1845 год. под насловом Огледало српско. Готово у свим Медаковићевим радовима етнологи и историчари налазе драгоцене податке. Али је ипак Медаковић био у првом реду новинар, јер се у његовим делима скрива нека претензија. За своје историске радове, који се односе на Црну Гору, он је црпео податке из архиве на цетињском двору. Готово сви писци, који су писали о Црној Гори његова времена, позивају се на Медаковића. У Просветном гласнику (Београд, књ. XVIII, бр. 2) изишао је приказ на Медаковићево дело „Владика Данил“, у коме се, поред неких безначајних напомена, признаје Медаковићу, да је верно и историски тачно приказао време очишћења Црне Горе од потурица. У Медаковићевим историским чланцима најдрагоценији су они одељци који имају мемоарски карактер.

Медаковић је био један од последњих српских књижевника, који је писао старим, превуковским правописом. По неким критичарима он је задржао овај начин писања као велики русофил.

Медаковић има знатних заслуга и за етнологику науку. Оставио је драгоцене етнолошке податке који се односе на Црну Гору. У овом погледу му је најзначајније дело: Живот и обичаји Црногораца. Етнолошким испитивањима се почео бавити врло рано, док је код нас било слабо интересовање за народни живот и обичаје. Његови подаци о Црногорцима, међу којима је био у два маха, не одају једног научника, већ човека који је исписивао своја запажања с великом љубављу према тамошњем становништву. У својим чланцима „Црногорац“ и „Црногорка“, који су раније улазили у читанке за ученике, Медаковић је верно и тачно приказао телесне и душевне особине Црногораца. Његова књига „Живот и обичаји Црногораца“ обухватила је све обичаје по којима се живи и управља у патријархалним заједницама Црне Горе. Дао је верну слику примитивног привредног живота који се и до данас очувао у Црној Гори. И данас се наши најпризнатији научници обилно служе за студије о Црногорцима овим његовим делом.¹⁾

¹⁾ Милорад Медаковић је уживао признање и од својих савременика. За рад на књижевном пољу изабрало га је Друштво српске словесности (Српско учено друштво) у Београду за почасног члана. Црногорски владоци су га одликовали орденима „Милоша Обилића“ и „Кнеза Николе“. Руска влада га је одликовала орденом „Свете Ане“ и орденом „Светог Станислава“.

Библиографија Милорада Медаковића:¹⁾

Законик обшћин Црногорски и брдски, установљен 1798 г. октом. осамнаестог числа на Цетиње. Издао и написао судејске поступке М. Медаковић, у Земуну 1850.

Повјесница Црне Горе од најстаријег времена до 1830. Сачињено у Земуну, књигопечатња др. Дан. Медаковића 1850.

Војвођанка, лист за књижевност, забаву и новости. Излази сваке недеље двапут на 2 листа, књигопеч. Д. Медаковића. Земун 1851.

Јужна пчела, политички лист, излазио у Темишвару, затим у Н. Саду, 1851.

Живош и обичаји Црногораца. — У Н. Саду, брзотиском епископске књигопечатње, 1860.

О унији у Далмацији. Београд 1864.

Устјанак српски од 1806—1860 г. У Н. Саду епископска књигопечатња 1866 у 2 свеске.

Црна Гора и нека објашњења о њој. Нови Сад 1868.

Петрар Петровић-Његош, последњи владајући владика црногорски. Н. Сад 1882.

Ко је пријашељ Србије? Београд 1882

Христјјани на Балканском Полуострву и њихова судбина. Београд, с планом и 6 карата, 1885.

Калај на Истоку, одговор на књигу „Русија на Истоку“, Београд 1887.

Повраћај и положај Краљице Мајке. Београд 1888.

Учасћивање Срба на девесетогодишњој прослави у Кијеву и повјеснички подаци о Србији и Црној Гори. Н. Сад 1888.

Одзив на Камаровљеву етнографску каришу Балканског Полуострва, Београд 1890.

Међународни положај г. Пироћанчев. Н. Сад 1893.

Први српски устјанак и његов жалосни свршењак. По архивским Петроградским документима. Н. Сад 1893.

Цетиње, црногорска престоница. Н. Сад 1894.

Црногорским ускоцима при крају 19. вијека у Лајцима. Београд 1895.

Владика Данил (недовршено). Београд 1896.

Долазак кнеза црногорског у Србију. Београд 1896.

Перса Томић

¹⁾ Биографију Милорада Медаковића саставила сам по овим подацима: Ст. Новковић, Српска библиографија за нову књижевност 1741—1867 г. — Гласник историског друштва у Н. Саду, св. 26. — Просветни гласник (Београд) XVIII, бр. 2. — Ст. Станојевић: Народна енциклопедија. — Л. Лазаровић, Мали поменик. — Пајевић, Из Црне Горе и Херцеговине. — Глас Црногорца (Цетиње) од 29 III 1897 г. — Бранково коло (Ср. Карловци) од 20 III 1897 г. — Дело (Београд) за март 1897 г. — Даница (Н. Сад) од 20 јула 1860 г. — Београдске новине од 15 III 1897 г. — Мале новине (Београд) од 15 III 1897 г. — Вукова преписка књ. I. — Скерлић Ј, Историја нове српске књижевности (Београд).

Етнографски музеј у Београду

у 1937 години

Од 1 децембра 1936 до 30 новембра 1937 год. закључно инвентари музејских збирки и одељења приновљени су са 522 предмета заведених под 446 инвентарских бројева. Из средстава предвиђених државним буџетом набављено је 101 инв. број са 109 предмета за 10.532 динара, из средстава добивених од Министарства пољопривреде набављено је 25 инв. бројева са 39 предмета за 2.200 динара, на поклон је добивено 51 инв. број са 77 предмета, а 269 инв. бројева са 297 предмета радови су музејског особља. Музејске збирке добиле су 125 инв. бројева са 170 предмета а Илустративно одељење 321 инв. број са 352 предмета. На дан 30 новембра 1937 год. Главни инвентвр имао је 16.374 инв. броја са 21.664 предмета а нови инвентар Илустративног одељења 163 броја са 185 предмета.

Музејске збирке

Из средстава по државном буџету у току године је за збирке набављено 86 предмета заведених под 81 инв. број за 5.938 динара, и то: из околине Глине 3/3¹⁾; из околине Штипа, Приштине, Урошевца, Крушева, Дебра и Тетова 13/13; из Улциња и Скадра 2/5; из околине Гламоча, Лајца, Мркоњић-града и Бугојна 8/8; са Златибора 27/28; из Корените у Јадру 1/1 и из Криве Феје, Божице и Босиљ-града 27/28. Збирка рибарских справа приновљена је са 25 инв. бројева односно са 39 предмета из Вуковара. Ови су предмети набављени за 2.200 динара из средстава добивених на име помоћи од Министарства пољопривреде. Збирке су приновљене и са 19 инв. бројева односно са 45 поклоњена предмета. Поклонили су: г-це Бисенија Перуничкић, студент (лончарско коло са прибором у моделима) и Радмила Ћатићева, студент (ускршња шарана јаја), г.г. Милоје Борисављевић, секретар Држ. архиве (кукач), Марко Јеремић, земљорадник (кутлачу и ватегу), Коле Лаза, учитељ (бритву), Стјепан Јухас, рибар (рибарске удице, игле и тиквицу), Владимир Данковић, земљорадник (тканице, лажицу и кудељу), Светислав Радић, учитељ (конђу, кошуљу, појас, бошчу и прегачу) и Чедомир Продановић, рибар (остве и моделе рибарских справа са Дунава).

Пошто је потписани одлуком Г. Министра просвете П.бр.10.010/937 одређен да врши и дужност директора Музеја српске земље, то је 14 маја г. Митар Влаховић, кустос, примио на руковање музејске збирке.

¹⁾ Први број означава број инвентара а други број предмета.

Илустративно одељење

На крају године ово је одељење имало 8.642 предмета заведених под 7121 инв. број. У току године приновљено је 321 инв. број са 352 предмета (негатива 207/223, филмова 62/69, клише-а 31/31, акварела 16/16, цртежа 3/11 и слика 2/2). Од овога броја из редовних државних кредита набављено је 20 инв. бројева са 23 предмета за 4.594 динара, на поклон је добивено 31 инв. број са толико предмета, а 270 инв. бројева са 296 предмета радови су музејског особља (Б. Дробњаковић 26/33 негатива и филма; М. Влаховић 83/91 негатива и филма; П. Петровић 64/68 негатива и филмова и Ј. Слански 97/106 негатива, филмова и цртежа).

У току године израђено је и 848 цртежа за азбучни Лисни каталог музејских колекција. Овај ће посао трајати све док се азбучни Лисни каталог не употпуни са потребним цртежима и снимцима.

Филмски отсек добио је 58 метара позитив и 75 метара негатив филма.

Одељење за музички фолклор

У овом одељењу у току године није ништа приновљено. Инвентар има 1.395 бројева са толико картонираних мелодија, и 180 инв. бројева са снимцима на воштаним плочама.

Библиотека

На крају године инвентар библиотеке имао је 2.817 бројева. Приновљено је 155 инв. бројева са 164 књиге. У замену је примљено 53 инв. броја, из музејских кредита набављено је 66 инв. бројева, музејских публикација (са сепаратима) има 21 инв. број, пронађено по старим инвентарима 3 инв. броја и на поклон добивено 12 инв. бројева. Поклонили су: г.г. Богомир Влајић, Татомир Вукановић, Милован Гаваци, Боривоје Дробњаковић, Мићун Павићевић, Влајко Влаховић, Петар Рађеновић, Владимир Дворниковић, г-ца Олга Цветић, Музеј српске земље и Коло српских сестара.

Музејске публикације

Музеј је издао дванаесту књигу *Гласника* за 1937 годину. Припремљени су рукописи и ако буде средстава у току године оштампаће се и седма књига музејских Посебних издања.

Досада је од музејских публикација послато у замену, продато и поклоњено: *Гласника* I—834, II—412, III—389, IV—315, V—288, VI—277, VII—307, VIII—292, IX—268, X—265 и XI—250, а Посебних издања 1—747, 2—322, 3—363, 4—326, 5—321 и 6—222. Од Упутстава за прикупљање грађе о народним песмама разаслато је 1.148 а од Упутстава за прикупљање грађе о риболову 653 примерка.

Новац примљен од продатих публикација предат је Главној државној بلاгајни као државни приход.

Одлуком директора овога музеја бр. 224 од 6 априла 1937 г. одређена је г-ђа Олга Зоговић, архивски чиновник, да рукује музејским публикацијама.

Рад у Музеју и научна путовања

Уношење података за предмете са непознатим или непотпуним историјатом и израда цртежа настављени су и у току ове године. Листићи

азбучног Лисног каталога употпуњени су са 848 цртежа за одговарајуће предмете. То је урађено и на листићима предмета набављених у току године. Неколике збирке употпуњене су ређим предметима, нарочито оним којих нестаје, а Илустративно одељење добило је већи број снимака из разних крајева.

Архив за народне песме добио је прилоге од г.г. Младенца Сигетлије („Народне песме из Кнежевих Винограда у Барањи“), Војислава Вуковића („Нешто о народним песмама и начину певања на Пељешцу“) и Боривоја Дробњаковића („Гуслар Марко Драшковић“ „Неколико података о гулама и гусларима на Луштици у Боки Которској“ и „Гусле и гуслари у златиборским Рудинама“). Управа настоји, уколико буде располагала материјалним средствима, да извесне од ранијих и ових прилога оштампа у наредној свесци својих Посебних издања. Нарочито се настојало, да рад на овоме послу буде што интензивнији.

Етнографски музеј је у току године добио два прилога о риболову (Риста Продановић: „О риболову на Дунаву код Вуковара“ и Петар Момировић: „Риболов у Смедереву и околини“) који су урађени према Упутствима за прикупљање грађе о риболову (Издање Етнографског музеја). Рад г. Петра Момировића оштампан је у овој књизи Гласника.

Везе између Етнографског музеја, наших и страних установа и појединаца биле су живе. Неколико страних научних радника радило је у Музеју дуже или краће време, међу њима најдуже г-ца Бланш Пајан, проф. — асистент универзитета у Вашингтону, која спрема студију о југословенској народној ношњи. Многе установе и појединци обраћали су се за разна обавештења и податке, цртеже, фотографије, музејске публикације и др. У току године, поред редовних замена, послате су музејске публикације и овим установама: Народној библиотеци у Њујорку, Муслиманској читаоници „Препород“ у Сарајеву, Главном одбору Црвеног крста у Београду (за изложбу у Лондону), Генералном комесаријату Југославије при интернационалној изложби у Паризу, Централном пресбиру-у у Београду, Друштву пријатеља Југославије у Вилну, Народној читаоници у Црнојевића Ријечи, Народном музеју у Тирани, Државној музичкој академији у Београду и Друштву за размену публикација са иностранством у Берлину. Копије негатива и филмова, цртежи и аквареле уступљени су: Етнографском музеју у Загребу, професору универзитета г. д-ру Тихомиру Ђорђевићу, г-ци Бланши Пајан, асистенту универзитета из Вашингтона, Народном музеју у Будим-пешти и др. Обавештења и разни подаци слали су: Интернационалном биро-у за народне игре у Паризу, Етнографском музеју у Бечу, Комисији за приређивање изложбе у Сан Франциску, Сервису за археолошка и историска истраживања у Бриселу, Музеју Јужне Србије у Скопљу, Етнографском музеју у Загребу, Југословенском женском савезу у Београду и другима. На молбу Одбора за подизање споменика Вуку Караџићу Музеј је филмски снимео Вуков сабор одржан у Тршићу у току прошле јесени, а по одобрењу Министарства просвете Пов. П.бр. 811/937 уступио је Војном музеју већи број предмета војничког карактера.

Научне екскурзије. — Потписати је у току августа, за време годишњег одмора, обишао неколико села на Златибору, где је за збирке набавио 28 предмета, за Илустративно одељење израдио 33 снимка и проучавао народни живот и обичаје. У септембру је провео три дана у Вуковару ради прегледа и пријема рибарских справа. Ово је путовање извршено из средстава примљених на име помоћи од Министар-

ства пољопривреде. — Г. Митар Влаховић, кустос, провео је дванаест дана у Барањи ради антропогеографских и етнолошких проучавања, три дана у Вуковару ради прегледа и пријема рибарских справа и десет дана у околини Врање, Босиљграда, Власине и Сурдулице ради етнолошких проучавања, набавке предмета и снимања. Са ових путовања донео је 91 фотографски снимак а за збирке набавио 28 предмета. Прво путовање је извршио из средстава добивених из Аустралијанске задужбине, друго из средстава добивених на име помоћи од Министарства пољопривреде а треће из средстава по државном буџету. — Г. Петар Ж. Петровић, кустос, провео је три дана у околини Страгара у Шумадији и три дана у Тршићу и Коренити. Оба путовања извршена су из средстава по државном буџету, а на њима се г. Петровић бавио етнолошким проучавањима и снимањем народних обичаја и живота. Помогнут од Аустралијанске задужбине, г. Петровић је у августу провео 15 дана у Рогозни ради антропогеографских испитивања. Са ових путовања донео је 68 фотографских снимака и 75 метара негатив филма.

Посете и приходи од улазница

Поред великог броја појединачних посетилаца, који Музеј посећују највише оних дана када је приступ бесплатан, музејске је збирке у току године прегледало и 98 ђачких и других група из земље и иностранства. Од 1 децембра 1936 до 30 новембра 1937 г. продато је 307 улазница по 5— и 131 улазница по 2— динара и за њих примљено 1.797 динара. Укупан приход од улазница (са каматама) до 30 новембра 1937 г. закључно износи 13.022 динара, од кога је утрошено динара: 5.140— а остало се чува на приплату код Државне хипотекарне банке и у музејској каси.

Буџет и помоћи

По буџету расхода за 1937/38 г. за управне трошкове и материјалне потребе Етнографском музеју је додељена сума од 35.000 динара, што износи 4.050 динара мање него прошле а 51.900 динара мање него 1931/32 буџетске године. За научна путовања буџетом је одобрено 3.000 динара а за музејске публикације 30.000 динара.

Министарство пољопривреде је са бр. 48.337/936 Етнографском музеју доделило помоћ од 6.000 динара за набавку рибарских справа и за проучавање риболова. До 30 новембра т. г. од ове је суме утрошено у то: за проучавање риболова, а по рачунима и признаницама бр. 621 и 622/1936 и 479 и 480/1937 г. динара: 1.607— а за набавку рибарских справа, по рачунима и признаницама бр. 601, 604 и 607/1936 и 481, 482, 483, 484 и 485/1937 г. динара: 2.702.70 што укупно износи динара: 4.309.70. Остатак у динара: 1.690.30 налази се на приплату код Државне хипотекарне банке.

Музејска зграда

24 децембра прошле године Г. Министар просвете позвао је потписанога и саопштио му своју одлуку о подизању зграде Министарства просвете на месту на коме је Етнографски музеј и о себи Етнографског музеја најпре привремено у неку зграду, а затим, дефинитивно у зграду у којој је данас Министарство просвете. Тим поводом је потписани под

Пов. бр. 11/1936 поднео претставку у којој је изнео своје мишљење по овоме питању и учинио други предлог. У Финансиском закону за 1937/38 год. у чл. 35 донесена је законска одредба која гласи: „На државном добру у Милоша Великог улици 15 у Београду, заоставштини поч. Стевче Михаиловића, бив. министра, на коме се налази зграда Етнографског музеја, подићиће се зграда Министарства просвете, а у државну зграду Министарства просвете у краља Милана ул. бр. 2 сместиће се Етнографски музеј и на њој на видном месту истаћиће се плоча са натписом „Задужбина Стевче Михаиловића“. Према овој законској одредби Етнографском музеју претстоји најпре сеоба и привремено смештање у једну зграду за извесно време, — док се не подигне зграда за Министарство просвете и ово у њу не пресели и док се зграда Министарства просвете не прилагоди потребама Музеја, — а затим друга сеоба у зграду Министарства просвете. У вези са овим сеобама и зградом за Етнографски музеј, потписани је Министарству просвете поднео две претставке под бр. 566 и 567/1937 год. у којима је понова изнео своје мишљење по овим питањима с обзиром на природу предмета који се у Музеју чувају, њихов научни значај и материјалну вредност.

Директор Етнографског музеја

Д-р Бор. М. Дробњаковић